

EXELECTORALI
BIBLIOTHECA SERENISS
VTRIVSQ BAVARIAE
CVM
VI

3040.

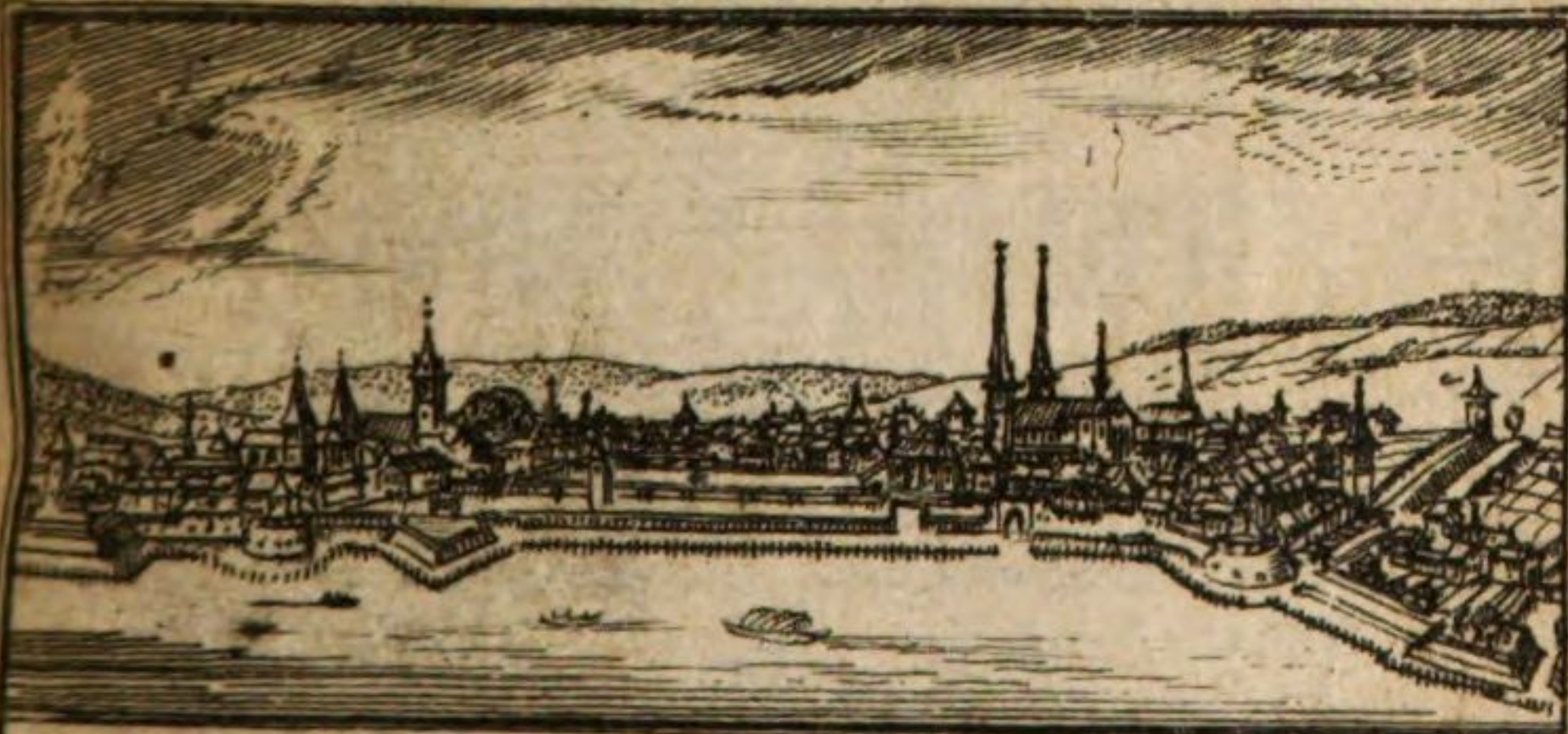
Hottinger

Helv. 402

R

JOH. HENRICI HOTTINGERI,
Speculum
R **Helvetico — Tigurinum.**

Sumptibus Johannis Guilielmi Simleri,
Bibliop. Tig. 1665.

C. Meyer. f.

ANTIQUITATES
GERMANICO-
THURICEN-
SES,

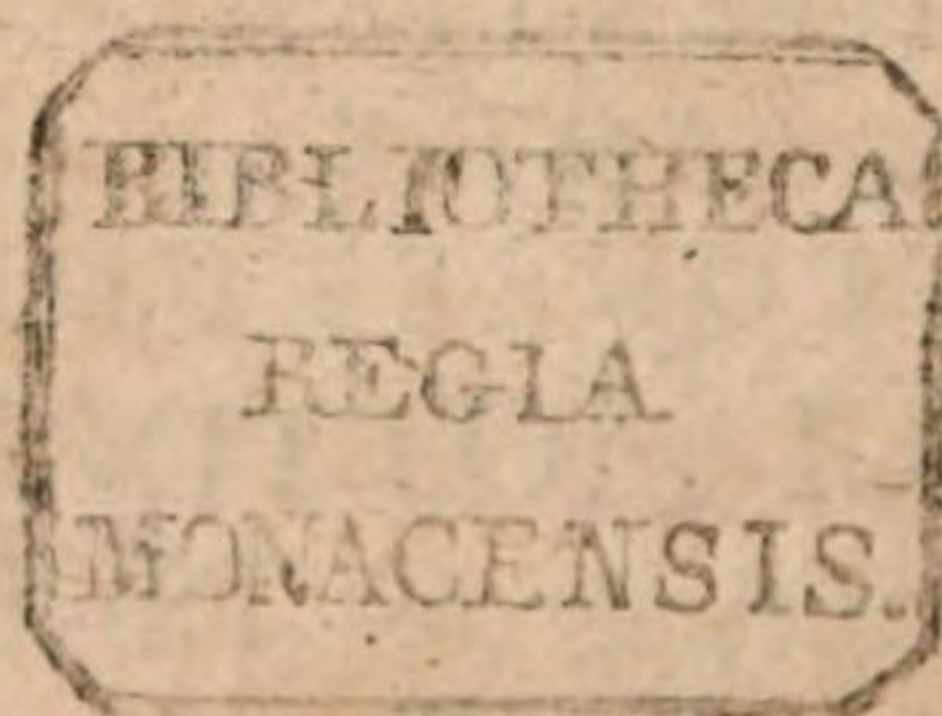
PRISCUM CIVITATIS
TIGURINÆ
DIVERSIS TEMPORUM
PERIODIS STATUM, FACIEM-
QUE ILLUSTRANTES,
NEC NON

MULTAS DE REBUS MEDI
ÆVI MEMORIAS
EXHIBENTES,
COLLECTÆ

CURA ATQUE STUDIO
IO. HENRICI HOTTINGERI,
Sacrarum Scripturarum Doctoris,
& in Gymnasio Tigurino
quondam professoris.

Tiguri Helvetiorum,

Prostant apud Conradum Orellium & Socios,
Bibliopolas A. M D C C X X X V I I.

SERENISSIMO
PRINCIPI,
AC DOMINO
AUGUSTO
DUCI BRUNSWICENSIIUM
ET
LYNEBURGENSIUM &c.
DOMINO MEO CLE-
MENTISSIMO.

SEVERISSIMO

PRINCIPALI

AC DOMINO

AUGUSTO

DUCI BRUNSVIGIENSIS

ET

TYRIBURGENSES

DOMINO MEIO CLE

MENTISSIMO

SERENISSIME PRINCEPS.

Religioni meritò ducerem, &
publicis intercedere occu-
pationibus, & inconditis me
(quasi, Magnatum pulsare fo-
res,

DEDICATIO.

res, obvium cuivis esset) delinire blanditiis, nisi duæ me potissimum, ut, sub augusto AUGUSTI nomine hoc prodiret Speculum, in hanc impulissent mentem; exacta nimirum, in paucisque tam eminenti fastigio locatis concessa, rei literariæ, abstrusioris etiam, notitia, & propensa in me, meosque conatus voluntas. De illa orbis literatus testis est universus: Testis Bibliotheca, de qua Tuus, Serenissime Princeps, Conringius, audiendus est, spectator & lustrator præsens in elaboratissima Bibliotheca Augusta; non ego, in Bibliothecario meo, admirator remotior. Testis accuratissimus locupletissimæ Bibliothecæ Catalogus, quem Augusti augustissima operâ conscriptum, ELISABETHA PALATINA,

DEDICATIO.

NA, post *αὐτοψίαν*, prolixè commendavit. Testis Evangelica Harmonia, cujus succinctam S. T. medullam, & optimi quique libenter debent, & ego, qui, ex liberali dono, splendido munere Bibliothecam meam auxi, libentissime. A cujus ergo tribunali rectius eruditi suorum expectent laborum judicium, quam illius qui, velut alter Ptolomæus, non libros tantum diligit & colligit, inusitato exemplo, pretiosissimos; sed lucubrationes ipse edit? De voluntate quid dubitem, de qua Tua, Auguste Princeps, manu, auro chariori, certum me esse jussisti. Accipe igitur, Optime Princeps, quod Serenitati Tuæ non ingratum fore confido. Libellus est, fateor, quod non semper magna; sed chara in sinu geran-

)(4

ran-

DEDICATIO.

rantur & oculis ; nec , nisi ignarus , molarem lapidem Adamanti aut margaritæ prætulerit. Antiqua sunt & rerum pridem gestarum testimonia ? Non abnuo : Sed eo magis , scio , ad summi Antiquarii palatum. Domestica sint, Helvetica tamen , Tigurina cum primis , non antiquissimis tantum scriptoribus , Latinis & Græcis decantata ; sed & ipsorum in Germanico Imperio Augustorum privilegiis condecorata. Non metuo , crambem mihi bis coctam exprobratum iri. *Ανέκδοτα* pleraque offero & tot vetustatis indicia , quot ex archivo nostro vel publico , vel privato, documenta. Neque dubito , vel eo , in Bibliotheca augusta Speculum nostrum facilius habiturum locum , quo augustiora ubique Caroli, Ludovici,

vici,

DEDICATIO.

vici, Lotharii, Henricorum, Fridericorum, Rudolphorum, Albertorum, Ferdinandorum, Leopoldorum refert nomina. Hæc, **AUGUSTE MAGNE**, bona, ut confido, **TUA** cum venia, præfari licuit. Eccur enim de ea Domo aliter augurer, cujus luculenti favoris jam in me ea extant documenta, quæ nec aliis ignota, nec posteris etiam meis ingloria esse possunt? Nondum excidit illustris ille actus, quo **REVERENDISSIMUS & SERENISSIMUS** Princeps, **ERNESTUS AUGUSTUS**, Dux Brunsvicensis & Lunæburgensis, Episcopus Osnabrugensis &c. hierologiam solennem in arce Heidelbergensi **SERENISSIMI ELECTORIS** Palatini, **CAROLI LUDOVICI**, &c. Domini mei Clemen-

DEDICATIO.

mentissimi, jussu nec sperato, nec
expectato d. 17. Octob. an. Chr.
1658. demandatam, non sibi mi-
nus, quam Serenissimæ tum Spon-
sæ, SOPHIAE PALATINAE,
gratam fuisse testatus est. Vale,
Princeps Auguste, felix, annos,
quos mereris, Nestoreos, certo-
que habe persuasum & in hoc
extimo Germaniæ angulo Virtu-
tum Tuarum esse admiratores,
eum præsertim, qui, ut fuit ha-
ctenus, ita esse desiderat ἕως γόνυ
χλωρόν,

Tiguri, Cal. Septembr. 1665.

*Serenissimæ Tuae Celsitudinis
humilimus cultor,*

JOH. HENRICUS HOTTINGERUS.

LECTORIBUS
ANTIQUITATUM
GERMANICO-HELVE-
TICARUM STUDIOSIS
SALUTEM DICIT
EDITOR.

Difficile est, modeste taciturnum in os populi venire; famam ei ex meritis debitam gloriosus & loquax præripiet; tantum profecto ostentationis præstigium est, ut sint qui vestium nitore celebritatem suam debeant:

Nam ut quisque insanus medium impedit
crus

*Pellibus, & latum demisit pectore clavum,
Audit continuo, quis homo hic est, quo
patre natus?*

Cur vero mireris, verecundiam claritati nominis obstare, siquidem pauci virtutem ex re, plerique ex sermone & incessu aestimare solent? Hoc ex verecundia incommodum etiam rubricæ librorum experiuntur, quæ si fuco remoto intra Argumenti fines se contineant, vel nemini vel oppido paucis libri desiderium ac expectationem movebunt; contra paulo gloriosius & ad ostentationem compositæ auctores hiantes inducent. Iniqua hujuscemodi fors hancce veterum monumentorum collectionem, cui auctor pro sua modestia titulum fecerat simplicem & pæne tenuem speculi (*) Helvetico-Tigurini, ita hactenus

(*) Integrum hic sistam: Speculum Helvetico-Tigurinum πενταγωνον, quo breviter & succincte de Helvetiorum, Tigurinorum im-

$$): ($$

ctenus preſſerat , ut tineis blat-
tisque eſcam mox eſſet præbitura,
quarum faucibus illam non ſcri-
ptionis genus ac argumentum ,
non auctoris celebritas ex aliis
ſcientiarum generibus quæſita ,
non reconditæ in hoc ipſo genere
Eruditionis farrago erat ſurre-
ptura : Cum igitur ultimum li-
bello fatum jam impenderet , ex-
periri ſtatui, an novus titulus pau-
lo ſplendidior, & ad horum ho-
minum nares magis adcommoda-
tus pereuntem fervare , idque ef-
ficere poſſet , quod res ipſa non
poterat. Itaque bibliopolis, Con-
rado Orellio & Sociis, auctor fui,
ut libro titulum antiquitatum
Germanico - Tigurinarum præ-
) (7 fige-

primis agitur statu, I. politico II. ecclesiastico, III. militari, IV. eventuali. Accedit V. compendium chronologicum de rebus Tigurinorum.

) : (

figerent ; quem titulum tamen à me temere effictum fuisse nolite credere. Rem ipsam expressi, monumenta enim à doctissimo auctore collecta circa illa potissimum tempora versantur , cum Helvetia imperio Germanico nexu arctissimo obstricta communes cum reliqua germania leges haberet , atque pacis bellicue rationes easdem sequeretur. Ne tamen emtoribus illuisse viderer , palam hic immutationis indicium facere decrevi. Ceterum ita mecum reputavi , si quis recentiori titulo inductus libellum compararet , aut ex lectione pecuniolæ fructum esse repetiturum , aut ubi utilitas pretio soluto non responderet , poenam imprudentiæ condignam esse daturum. Interim certus sum , viros eruditos & veterum documentorum studiosos mihi non tantum veniam duros , sed & gratiam habituros. Vale. Tiguri Helvetiorum. Kalendis Decembrib. 1736.

) : (

AD LECTOREM.

Quemadmodum periti pictores,
& exacti chorographi sum-
mam in eo artis ostendunt
peritiam, cum tabellis arctissimis
exhibetur, quod natura finxit va-
stum, & immane; ita nec nobis,
quod, paucarum plagularum *Specu-
lo*, multorum seculorum referamus
faciem, vitio versum iri existimo.
Tribus enim potissimum characte-
ribus laborem hunc nostrum com-
mendare studuimus *brevitate, perspi-
cuitate & certitudine*. Illam nemo, ut
spero,

AD LECTOREM.

spero , vocabit in dubium , qui tantam rerum gestarum copiam libello περιφορήτω , adeoque manuario propinatam spectaverit. *Istam* & Aphoristica Methodus , & Lex ὁμογενείας , religiosè observata demonstrat. *Hanc* fide antiquissimorum scriptorum reddimus ratam. In illis , fateor , seculis , quibus , post Christum natum in Tigurinorum Statum , Politicum cumprimis , inquisivimus , vultum sæpe conspeximus ἀκατασκέυασον. Ἀδηλα , incerta , pleraque erant. Nam & patria ferreorum experiri debuit seculorum tristia fata. Unde post cladem ab A. Cincinna , prope Badam seu Vindonissam potius , acceptam , ad Clodoveorum tempora Historia patria , Helvetiorum nomine pene deleta , valde est obscura. Verisimiliter tamen , Alemannis eruptionem contra Romanos meditantibus , Tigurini ,

AD LECTOREM.

ni, cum reliquis Helvetiis, ita accesserunt, ut Romani eos, veluti suos, vel repetierint, vel ex castro, quod omnino ad 500. annos Romanis paruisse à vero non abludit, circumfufam, per Pagum Tigurinum, turbam, Alemannorum victricibus armis ad repetendam amissam libertatem, allectam, in officio continuisse; aut refractarios, subinde revocasse; donec Barbarorum irruptionibus, nostri quoque, ad focia cum Alemannis, ut Romanorum jugum tandem abjiceretur, invitarentur arma. Sub *Francico* Imperio, Carolo M. præsertim, & posteris satis recte iterum res habuerunt nostræ, quamvis Historicis fere intactæ. Sub *Germanico* primus, post nostros, erat *Otto*, Episcopus *Frisingensis*, Leopoldi Marchionis Orientalis filius, Friderici I. seu *Ænobarbi* patruus, qui, *libro de Friderico*. I. cap. 8. p. m. 200. Ture-

AD LECTOREM.

Turegi nostri non sine luculento elogio hunc in modum meminit : Sic itaque prædictus Fridericus , Dux simul Suevorum & gener Regis factus , ad propria rediit : Et ne multis morer , Bertolfum tandem pacem petere coëgit , quod tamen quidam sub filio suo Friderico factum tradunt. Conditio autem pacis talis fuit , ut Bertolfus ducatum exfestuaret , sic tamen , quod Turegum nobilissimum Sueviæ oppidum , a manu Imperatoris ei tenendum remaneret. Hoc oppidum in faucibus montium versus Italiam , super lacum , unde Leemannus fluvius fluit , situm , Imperatorum seu Regum olim Colonia fuit , tantæque juxta majorum nostrorum traditionem auctoritatis , ut Mediolanenses , si quando ab Imperatore ad transalpina vocarentur judicia , ibi discuti vel judicari de jure deberent. Unde ex ejusdem , tam in rebus , quam honoribus abundantia , in ipsius porta scriptum dicitur :

Nobile

AD LLCTOREM.

Nobile Turregum multarum copia rerum.

Bertolfus iste, quamvis in hoc negotio Imperio simul & justitiæ cesserit, tamen strenuissimus ac fortissimus fuisse traditur.

Et cap. 26. *Posthæc Conrado Duci, supradicti Bertolfi Ducis filio bellum indicit: Captoque supra memorato Alemannico oppido Turego, præsidia ibidem posuit. Hæc circa annum Christi 1148 Otto Frisingensis. Quibus accessit carmen Gualtheri Poëtæ (Germanusne fuerit, non satis constat) in suo Ligu-rino l. 3. p. 42. Magis quidem deinceps inclarescere cœpit apud scriptores Tigurum; sed nunquam splendidius, quam a tempore Friederici II. & Rudolphi I. quæ ipsa tamen ex tenebris plenius a nobis eruenda erunt, parcius alibi, aut mala fide tractata. Multa, ut officium boni civis facerem, eruderavi, hætenus neglecta: Alia vitiosa, & misere*

COR-

AD LECTOREM.

corrupta , castigavi. Plura , quæ per saltus & hiatus distracta erant , restitui ; hoc , verbo , tentavi , ut tam exteris , quam domesticis res nostræ ignotæ non essent , aut obscuræ. Liberi , Dei gratia , vivimus : Vixerunt & Majores nostri. Neque ullum facile vel confœderationis , vel exemptionis hodie observari putem privilegium , quo Tigurini non multis abhinc seculis , cum aliis Helvetiis prolixè fuerint gavisi. Græcorum , Romanorum magna antehac gloria fuit , & Imperii Majestas : Judæi sub Θεοκρατεία longo temporum flexu & fluxu floruerunt : Ubi vero semel nationes istæ , justissimo DEI judicio , periodum suam absolverunt , actum de illis fuit. At Helvetii , & ex iis Pagus Tigurinus , ita per intervalla variam subierunt fortunam , adversam , secundam ; sordidam , florentem , ut tandem
post

AD LECTOREM.

postliminio ad eam, qua ante Christum in carne manifestatum, potiebantur, redierint libertatem. Prolixos elenchos vitavimus, tum ut ne liber cresceret, tum quod hujus loci aut instituti nostri non esset, aperte congredi. In citatione exterorum authorum selectum instituimus. Non desunt, qui Tigurinorum, &c. meminerunt, sed fere per nebulam, & ad populi potius auram, aut Principum gratiam, quam veritatis patrocinium. *Althamerus*, in *Cornel. Tacit. p. m. 6.* *Idem Suevus Rex memoratur oppidum in Durrego condidisse, & in eo habitasse, quod in Durgea situm multis annis a Suevis, eorumque Principibus habitatum est, cujus rei argumentum vetustissimæ Tigurinorum literæ proferuntur, quæ Durregum sive Tigurum Suevorum fuisse testantur, & adhuc illic domus ostenditur, in qua resederunt. Accedit ad hoc, quod in Durgea situm sit, quæ*
una

AD LECTOREM.

*una ex centum pagis Suevorum, quorum
Cæsar & Tacitus mentionem fecerunt, con-
jicitur fuisse. Conjecturam de Sue-
vo, majoris urbis authore, non re-
jicimus: Sequioribus temporibus
Turregum Ducatui Alemanniæ, qui
Sueviæ dicebatur, additum, agnoscimus:
Domum esse Tiguri, in qua
Sueviæ Principes habitarent, super-
esse nescimus. Si arcem Imperialem
intelligat; pridem diruta illa fuit. Si
pagum vicinum Swabendingen, falli-
tur; tum quod Schamendingen fre-
quentius appellatur, tum quod aliam
ei assignant originem, qui, a castris
Suevorum sub Alberto militantium,
& urbem obfidentium, deducunt.
Quamquam monumenta sint illa
fidione antiquiora, in quibus Swa-
bendingæ terminus jam occurrit.
De bello Suevico, Georgius Sauro-
manus orationem Bononiæ dedit
anno Christi 1519. ad Carolum &
Ferdinandum, ubi ita inter alia.
Dum*

AD LECTOREM.

Dum bellum cum Helvetiis longe omnium atrocissimum, quod nemo unquam ante cum ausus est, tanto studio suscepit, ut ad eorum sedes, qui antea ob loci naturam, & alpium quædam quasi claustra, & rupium repagula avii, inaccessi, & ex omni aditu clausi credebantur, penetraverit, victricesque Imperii aquilas eo, unde toties Romanæ quondam rerum Domine repressæ fugatæque, fuerunt, intulerit. Quod quidem bellum, quamvis diu magnis ultro citroque luctibus, funeribusque redundavit, ei tamen haud dubie immortalitatis gloriam summopere augebit, quod id non solum tanta animi magnitudine tam constanter, in alienissimo loco, inter alpium angustias, nivium oppositus, torrentium & rapacissimorum fluviorum veluti obices, rem prope contra rerum naturam gesserit; Verum, quod populos & nationem plane factam & natam ad libertatis propugnationem, reique bellicæ scientissimam, quam alii Imperatores refutandam potius bello, quam laceßendam putaverunt, domuerit, eique

AD LECTOREM.

*cique pacis & perpetui fœderis conditio-
nes dixerit, Imperioque parere assuefecerit.*
Ita Bononiæ quidam scripsit, quæ
tamen, si non a nostris, Austriis sal-
tem, Germanicis scriptoribus, tutius
Orator petere potuisset; prout in
Gerardo de Roo, majorem pridem
commendavimus candorem. Nimiis
blanditiis nihil proficitur, & toti
constitit orbi, non domitos sed in-
vitatos Helvetios honestas pacis ad-
misisse conditiones. Nihil incom-
parabilis Herois laudibus detrahi-
mus, assentatoris saltem, cautiorem
optassemus linguam. Sed manum
de tabula.

SPECULUM TIGU- RINUM.

I.

Politicum.

I. Tigurinos, antiquissimos Gal-
liæ populos fuisse, extra controver-
siæ aleam positum est. Neque no-
men Tigurinorum novum, [a] La-
tinis quippe & Græcis Scriptoribus
antiquis notum; quanquam postea
aliquandiu [b] neglectum: utrum
verò extraneum, à Romanis [c] im-
positum, an domi natum, non nihil
ambiguum.

[a] Videantur *Plut.* T. I. p. 716. in *Cæs.*
Strab. lib. 7. p. 203. *Cæsar.* Comment.
lib. 1. *Flor.* in *Epit.* in *Liv.* l. 65. *Eutrop.*
lib. 4. *Oros.* l. 5. cap. 15. alij, quos & ope-
A rosè

rosè citat , & eruditè satis vindicat *Guil-*
lim. de reb. Helvet. l. i. c. 6. 7.

[b] A tempore potissimùm Imperij Fran-
conici , & quando toti tractui inde à La-
cu Acronio ad Ursam usque expugnato,
nomen *Pagi Alemannici* fuit inditum.
stumpf. lib. 6. c. 1. Unde non reperi haec-
nus authorem , qui , post *Eutropium*,
adeoque ab annis 1300. & amplius vel
Tiguri , vel *Tigurinorum*, alio, quàm
Thuricensium , & Thuregi nomin, eme-
minerit

[c] Dubitandi rationes non planè con-
temnendæ videntur. 1. Quia constanti
traditione *Thuricus*, à quo Thuricum,
vel Thuregum, urbis habetur conditor;
etsi à Thauriscis cum alijs derivare malis,
Thauregum, vel *Thuregum* faciliùs ite-
rum, quàm Tigurum elicies. 2. Quia, qui in
Helvetia de Tigurinis scripserunt, hoc no-
men, ante Glareanum, quod sciam, nul-
lus usurpavit scriptor. Antiquissimi qui-
que Thuregum, Thuricum, Thuregien-
ses,

ses, Thuricenses exprimunt. Ut autem
 cuique in sua maximè arte credendum,
 ita de suo cuique nomine maximè adhi-
 benda fides. 3. Non insolens est exteris
 loca remotiora, peregrina præsertim,
 per literarum μεταστοιχείωσιν denominare.
Arabum querelam de vario nominum
 priorum fato expressimus *Hist. Ec-*
cles. Sec. XV. p. 657. Ita, quæ *Geneva* jam
 est, *Gebenna* Lucano fuit: Quam *Ursam*
 nunc vocant, vetera instrumenta dome-
 stica *Rusam* appellârunt, die Rûß. Ita Ti-
 gurinos nuncupâsse videntur Romani,
 quos cives καὶ αὐτόχθονες, Thureginos,
 Thuricenses dixerunt. Unde *Hen: Suicer.*
in Chronol. Helvet. pag. 1. Omnis Civi-
tas Helvetia in quatuor pagos divisa
est; quorum unum incolunt Tigurini,
aliud Verbigeni, tertium Nuichtbones,
quartum Antuates. Tigurini ab anti-
quissima ejus pagi Metropoli, Tiguro
alias etiam Thuricum sive Thurigum

à conditore dictum) nomen sortiti sunt. Veteres Coloni Turigini (Romanis per Metathesin literarum Euphonia gratiâ, Tigurini dicti) hodie Turgeani dicuntur. Hi omne solum, quod Rhenum inter & Ursam jacet, possident. Cui accedit Jacob Huldric. in vindic. Antiq. Tigur. p. 17. qui etiam antiquius vult esse nomen Thurici, seu Thuregi, quàm Tiguri.

Alij contrà, malunt Tigurinorū nomen γνήσιον esse & originarium; Thuricensium, mediæ & inficetæ ætatis corruptelam. Ita Henricus Glareanus, qui jam ante Reformationem Tigurinorum Nomenclatura uti cæpit, in Paneg. p. 51.

*salve belligeræ celeberrima gloria Gentis
O Tigurum, urbs orbi & pando notissima cælo:
cui pro nominibus, meritisque & fortibus actis.
Nulla sat esse potest immensi gloria mundi;
Ad quem locum Comment. oswald molitor Lucernensis. Initium commendationis sumit à Tiguro urbe, quæ primas partes inter Helvetios obtinet.*

Hodie

Hodie Turregum, seu Duregum appellant inaptius. Ita Goldast. Aleman. rer. T. I. P. I. pag. 2. In pago Tigurino, qui media etate Thuregiensis appellari capit. Doctè quidem; sed optem. 1. Unicum ostendi authorem, domesticum diploma, cujusmodi antiquissima apud nos habentur, cui Tigurinorum Nomenclatura, veluti natalis probaretur. Carolus M. donationis libellum scribi voluit Thuregi a. Chr. 810. Ante ipsum hætenus neminem legi, qui vel urbis, vel castri per Alemannos iterum destructi, vel Pagi Tigurini fecerit mentionem, ad Julij Cæsaris, Flori, Eutropij tempora. Ratpertus ipse Tigurinus, Thuricum appellavit, quod Germanorum Zürich (mutato in T. ut Latinorum Tugium Germ. Zug) proximè accedit. Non pauca sunt instrumenta, in quibus vox Germanica retinetur. Carolus III. meminit Pagi Zurichgaensis, a. Ch. 883. Otto II. Turichgovve. Antiquissimarum monetarum inscriptio est: Moneta Thuricensis.

II. Quicquid verò de vocabuli sit incunabulis: Illud exploratè [a] perspectum esse debet, Tigurinos Romanorum & Græcorum scriptorum veteres, cum illis Helvetijs fœderatis esse eisdem, qui Thuricini postea, & *Thuregienses*, sub Imperio Francico & Germanico, sunt vocati. Qui [b] aliter hariolari, aut litem hîc acerbius movere sunt conati, temeritatis suæ non semel meritas luerunt poenas.

[a] Mitto testes domesticos, qui hoc ipsum proluxè defenderunt, *Suicer. Guillim. lib. 3. c. 5. Stumpf. lib. 6. Huldric. Vindic. Bibl. Tigur. pag. 17. 20. Glarean. Paneg. Tschud. T. I. Antiq. Germ. pag. 581. Exteri id ipsum unanimi ferè consensu affirmant. Althamer. in Tacit. ib. pag. 8. Durrægum sive Tigurum. Pirckheim. in veterum vocum genuinum significatum diligenter inquisivit, ubi verò ad Helvetiam*

tiam veterem devenit; ita p. 203. Turegum, vel pagus Tigurinus, Zürch. Certum. Ne dubitat quidem de Tiguro nostro, cui alibi dubitandi vox satis est frequens. Interp. Livij & Flori Rihel. in Epit. l. 65. L. Cast. ist von den Gallieren/ Züricher Gebiets/ in Schwetz/ erschlagen worden.

[b] Id quod nostrâ cum primis ætate ausus est *Gretserus* Jesuita, in *Admonit.* sua ad Exteros, cui cum *Joh. Jacobus Huldricus* in *Vind.* respondisset, paulò mitior factus in *Defens. admonit.* p. 13. ita scripsit *Nec potest Zelota* (ita οἱ ἐταῖρους) *ullum diploma antiquum producere, à quo & in quo hodierna urbs Tigurum appelletur, semper Thuregum, Turregum, Duregum, Thuricum, Thuricinum lacum, & Thuricenses cives invenies: Unde postea, more non insolito D. vel T. in Zmutato, natum est Zurich, & per Syncopen Zürch. Et dicitur Duregum à Duro seu Turo fluvio, quasi*

*Turgaviensis tractus extremitas, seu
angulus. Et alibi ex Spigelio: Cogita-
bam, non procul ab Alpibus Tigurum
& Tigurinum lacum esse, Aventino in
annalibus Nomenclatore & Indice, non
tantum in Helvetia. Quanquam ijs,
qui hac etate in Helvetia in Tigurinos
& Tigurinorum Julij Caesaris posteros
se vocitant, & nomen, & hanc tantam
vetustatem viri docti abjudicant. Ex
quorum numero Jacobus Spigelius ad-
versum Ligurini: Nobile Turregum in-
fedit, qui putant, inquit, Turregum
olim dictum esse Tigurum, ¹alluntur;
Siquidem pagi Tigurini cujus est men-
tio apud Casarem, sunt Uranienses. Est
autem Turregum novum oppidum, cui
fluvius Turga, ut & ipsi regioni, Tur-
gavia nomen indidit. Multa hic ὑπελα,
quæ lividi Censores in alienam terram,
ipsi peregrini, sibi sumunt. Non negamus
quidem 1. à voce Tigurinorum recen-
tiores*

riores ab aliquot Seculis Scriptores, Cisal-
pinos præsertim abstinuisse; sive, quòd
nomen illud velut exoticum averfaren-
tur; sive quòd deessent, qui res postero-
res Tigurinorum terfo stylo Latino com-
prehenderent. Eisdem verò esse *Tiguri-
nos* Romanorum, & *Thuricenses* Helve-
tiorum ἀνεξαγώνιον est. 2. Neque vide-
mus, cur potius; si Latini Idiomatis ha-
benda ratio; à Thurico Ζιρίχ/ quàm à Zu-
rich Latinorum, Thuricum deducatur.
3. Duregum vocari à *Duro*, vel; ut ineptè
vocalam, ut lædat, *Spigelius* detorquet;
Turga, dicitur, sed non probatur. Nam
primò, Etymon illud, vel *toti* competit
Pago veteri Tigurino, qui etiam Turgo-
viam continebat, vel *Urbi* tantùm Thuri-
censi. Si prius, cur non aliæ etiam illius
Pagi urbes, veteribus commemoratæ, hanc
indeptæ sunt denominationem? Ne *vi-
todurum* quidem, *Thura* propius, &
quod antiquissimis Helvetiæ urbibus an-
numerabatur, ab hoc fluvio nomen ma-

gis accepit , quàm *Gaunodurum*, quod *Constantia* postea à Constantino Chloro nomine , insignitum volunt. Si posterius, cur à sævo hoc & horrido potius torrente, *Duro*; verè, si ita loqui liceat, duro; quàm nobili Rheno, antiquo Lindimago, seu Limago, proxima Sila nomen accepit? Deinde, præter consuetudinem accidit, ut locis à fluminibus adeò remotis imponantur nomina *Δακελίνα*. In Helvetia *vallis Rhenana* vocatur, quam Rhenus alluit; *Thurana* (*Thurthal*) quam Thura, *Limagana* (*Synthal*) quam Limagus. *Vvalafrid. strabo lib. 2. de Mirac. S. Galli c. 1. Pagus, qui ab interfluente fluvio Turgove appellatur.* Quid ergo Thurego cum Duro, à quo aliquot distat miliaribus? 4. Porro *Zurichgoja*, à *Turgoja* in antiquissimis monumentis distinguitur. Tale est Sangallense, in quo jam sub Ludovico II. Abbate Hartmoto circa an. Chr. 875. *Geroldi Zurichgovienfis*, & *Adelberti Turgovienfis Comit*is fit mentio,

tio, qualis an. Chr. 957. sub Ottone fuit Eberhardus; *Gold. T. I. P. I. pag. 177.* Tale est, rei monetariæ Thuricensis determinatio, de qua postea. Tale est, *Vvernheri* Comitis de Baden; qui an. Chr. 1153. regnante Friderico I. Turregum *locum Imperialis Palatii*, quod de Turgovia nemo probaverit facile, appellat. 5. Si vel *Beato Rhenano*, vel *Spigelio*, ita fuit visum criticam exercere, sibi habeant. Et jam olim bonus dormitavit Homerus. Neque obstat: *Antiqua quædam Abbatie nostræ, imò & Rupertii Alemannie Ducis instrumenta Tigurum collocare in Thurgovia.* Variæ quippe usurpationis illius possunt dari rationes. Vel enim id factum, quia incolæ Tigurini & Thurgoviani ad eundem veterem Pagum referuntur, quem *Tigurinum* nuncupârunt Romani, inquilini *Thureginum*, vel *Thuricinum*. Quo sensu *Thurgaugensis Pagus* planè idem est, quod Tigurinus.

Atque sic vicus *Cham*, propè Tugium, à Ludovico, Caroli nepote, ponitur in *Ducatu Alemannia, in Pago Turgaugensi*; ubi omninò Pagus Turgaugensis veterum Pago Tigurino æquipollet. Neque enim Cham, ultra Limagum & lacum Tigurinum, ad Turgæam *strictè* sic dictam, & à *Dur*adenominatam, pertinet. Eodem facit, quod in antiquissima *Hiringi Letoris* charta, anno tertio Regis Hiltrihhi, sub Carolomano, Majore domo, data, meminit *Pagi Durgaugense*, qui dicitur *Zurichgovia*. Quorum illud *Latinum* à Thurico, vel Thurego, hoc *Germanicum*, *Zürichgau*. Antiquissimum hoc est monumentum, quod facem nobis non obscuram in densis illis allucet tenebris. Est hic *Hildrihhus*, dubio procul, *Chilpericus* II. cogomento *Stupidus*, aliàs *Chilpericus*, Dagoberti II. frater, ultimus, ut volunt, Merovingorum filius, cui circa annum 752. deposito, & in Monasterium

sterium detruso, suffectus erat *Pipinus* Minor, Major domus, *Carolomanni* frater. Hac ergo ætate Pagus Tigurinus *Durgaugense* i. e. *Thuregaugensis* vocabatur, Latinâ voce; Germanicâ *Zürichgau*. Hanc posthac loquendi rationem obviam reperio in sequentibus *Carolingorum* chartis, qui, ubi vocem retinuerunt Germanicam, *Pagi Zurichgaugensis* meminerunt, ut *Karolus* III. seu *Crasus*; ubi Latinam exprimere curæ habuerunt; modò *Pagum Turgaugensem*, ut *Ludovicus Caroli nepos*, modò *Pagum Turrigavi*, ut *Otto Imperator*. Ex quibus omninò colligimus, veteres, Latinè Tigurum expressuros *Turrigavi*, *Pagò Durgaugensis* nomine aliud nihil intellexisse, quàm *Zurichgojam*; donec tandem, Pago illo diviso uterque tractus, & nominibus & Domino distingui cæpit; veræ interim & primariæ originis semper relictis vestigijs. Non igitur à *Thuro*, sed
vel

vel à *Thurico*, vel *Thauriscis*, hoc illis nomen impositum. *Thuricum* aut *Tauricum* à *Thauriscis*, ut *Tigurum* postea à *Tigurinis*, inquit Guillim. l. c. Confer. L. i. c. 4. Scriptores ergò sæpe latè loquuntur, & ita *Tigurinorum*, *Thuregaviensium*, *Zurichgaugensium* nomine, veterum ad exemplum Helvetios, quos Rhenus claudit & Ursa complectitur, Aliàs *strictè*, quo significatu *Turgaa*, Comitatus, à *Thuricino* territorio, alia est. Hæc nobis tutissima, antiqua monumenta conciliandi, videtur ratio. Quanquam non displiceat, quod *Stumpfius* monet; Ab eo tempore, quo Franci, rerum potiti, totum à lacu *Acronio* ad *Rufam*, tractum Ducatui *Alemannia*, sive *Suevia* adscripserunt, Pagumque Alemannicum vulgò appellârunt, Pago tum *Turgaugensi*, tanquam proximum & maximè vicinum fuisse annexum. 6. Si *Tigurinum* lacum *Aventinus* in *Bojaria* ostendit, non invidemus. Habet & *Seelandia* *Zuricsee*, & *Meten-*

Metēsis Diœces. *Zirckam*, de qua *Blondell*. Apolog. pleniori assert. pag. 270. Sed quid hæc ad Tigurum Helvetiorum? *Bilibald. PircKheim*. l. cit. pag. 202. *Tigurina, Metropolis Norici, vel Augusta Tiberij, seu Regino. Regenspurg. Certum.* An & Bojarici illius lacus Tuconia caput est, quod de nostro, antiquitas prodit, ut postea audiemus? 7. Nimis putidum est mendacium, quod de novitate nostræ urbis exscreat. Variè Tigurum vexatum non negamus, renovatum subinde, concedimus: Novum in tanta antiquitatis nube non invenimus. Antiquiora Tigurum libertatis & Imperialis gratiæ habet authentica monumenta, eaque autographa, quàm multa sint per Germaniam non postremæ ætatis oppida. Jam suo tempore *Otto Frisingensis* portæ Urbis inscriptum observavit versiculum:

*Nobile Thuregum multarum copia
rerum.*

Et Florentinus in Hist. Felicis & Regulæ: *Est
locus*

locus insignis, in fine cuiusdam lacus, ubi antiquissimum (NB.) castrum quod Turregum vocamus existit, de quo etiam idem lacus nomen suum trahit. 8. Uranios solos esse veteres Tigurinos fusè improbavit Guillim. l. 3. c. 5. & Huld. l. c. p. 21.

III. De Tigurinorum ergo vario statu Politico, religioso, militari, naturali, & artificiali, ita agemus distinctè, ut cum brevitate, pro virili, conjuncturi simus perspicuitatem & certitudinem.

IV. Initium facimus à *Politia*: Ubi in ipso statim animadvertendum limine, Tigurinorum formam regiminis variam admodum fuisse, & primò quidem *liberam*.

De hac regiminis forma satis succinctè Luc. de Linda, descript. Orb. & Rerum publ. pag. 676. *Regimen eorum* (veterum Helvetiorum) *erat populare, & quod Rempublicam exprimeret; quemadmodum*

*boc palàm videre est in Cæsare: Ur-
te tamen occasione & necessitate, supre-
mum eligebant caput sive Rectorem,
quem si cupido absolutè regendi incesse-
rit, illum statim trucidabant. Cùm verò
in suspicionem affectati Imperij venisset,
causam in publico conventu dicere co-
actus erat: Quòd si convictus & damna-
tus esset, cremabatur: Adeò, ut Orgeto-
rix ad hoc evitandum pœnæ genus sibi
violentas ipsi intulerit manus. Hæc
prolixius apud Guillim. l. c. 4. Eandem
rationem singulorum Pagorum fuisse, vel
ex Tigurino manifestum est. Nam & il-
los Duces, optimates, qui in rebus geren-
dis pollerent authoritate, Diviconis, in
bello Romano, probat exemplum, de
quo in Speculo militari. Hæc autem Rei-
publicæ forma durasse videtur ab initio
statûs ad cladem à Cæsare circa an. M.
3914. ante Christum natum 56. illatam:
Ubi Fæderati vixerunt, reliquorum Socij.*

V. *Secunda* regiminis forma, non-
dum planè *servilis*, *ita tamen* erat at-
trita, ut tranquillè deinceps domi-
manere, quàm victores laceffere
Romanos, Tigurini maluerint.

Incidit hæc forma in A.M. 3914. ante
Christum natum 56. cùm, post excessum
sui Imperatoris *Φιλοπρωτόγοντος Orge-*
torigū, Helvetij, adeoque & Tigurini,
expeditionem Gallicam adornarent; op-
pida illi omnia sua & vicos incenderunt,
spe totâ jam Gallia devorata; Cæsar Hel-
vetios primò itinere per Genevam pro-
hibuit, postea, cùm per Sequanos iter fa-
cerent, in Heduis prælio difficili vicit. Vi-
ctos tamen *fæderatos*, quàm *iratos* Hel-
vetios habere maluit. Hujus fæderis &
Cicero meminit, & ex eo Joachim. Va-
dian. Method. pag. 212.

VII. *Tertia* sequitur, quæ [a] *sub-*
jugata, à Romanis, ægrè illis fasces
detulit, eorūque, cum reliqua
Hel.

Helvetia, Tigurum Præfectos [b] admisit.

[a] Circa an. Chr. 71. ubi Helvetij ad Vindonissam prælio superati ab Aulo Cæcina Imperio Romano parere coacti, provincijs, Sequanæ & Rheticæ, annumerabantur.

[b] *Decium*, Urbis nostræ Præfectum Romanum, circa an. Chr. 306. aut præter propter, Martyrum primorum, Felicis, Regulæ, & Exuperantij, fuisse sanguinem, antiquorum satis Instrumentorum fide asseritur. De hac regiminis ratione intelligendus est *Guillim.* l. 1. p. 46. Atque hæc Reipublicæ ratio ad Romanorum servitutem perduravit. Illi primò Prætores, mox Præsides dedere, & demum, qui summum, post Imperatores, imperium haberet, Prætorio Galliarum Præfectum.

VII. *Quarta* ad libertatem iterum aspiravit, novâ cum Alemanis initâ societate.

Ale-

Alemanni, circa an. Chr. 452. iugo Romanorum excusso, socios adiungunt Tigurinos, Orientalem Helvetiam inhabitantes, qui, viribus unitis, Romanis restiterunt. Et Helvetij quidem loca quædam sua, ne hospitium Romanis præberent, in cineres redegerunt.

VIII. *Quinta* Francorum suscepit Imperium. *Cùm enim circa a. Ch. 499. Clodoveus Francus seu Ludovicus I. Alemannos, ad Tolbiacum, Colonia vicinum, vicisset, & subegisset, Helvetij etiam Orientales, inter Rhenum, Ursam & Alpes contenti, Francicum Imperium subierant. Et quanquam Alemannia Ducatus suos retineret Magistratus; dura tamen illi, Helvetiæ cumprimis, hac nova regiminis fuit ratio, propter insolita mancipiorum onera. Duravit hæc forma ad an. Chr. 914. adeoque ad Conradum I. inclusive.*

Totâ hac periodo eximia Tigurum habuit

buit incrementa , præsertim sub *Carolo Magno, & Carolinis*, qui rem Ecclesiasticam, ut postea audiemus, immane quantum auxerunt. Politica enim à Ministris Francicis, Advocatis &c. maximam partem administrabatur. Atque ab hac potissimum ætate, adeoque Seculo VIII. exacta & accurata Tigurinorum haberi potest, eaque ex fide dignissimis monumentis, nunquam interrupta Historia *Primò* enim ipse Carolus magnus, verè fuit Augustus, & Tigurum Imperiali Præpositurâ, ut ab *Ottone Frisingensi* appellatur, circa an. Chr. 810. ornavit, de qua postea. *Secundò*, Ludovicus I. Caroli filius, instrumento Sangallensi Abbati, Aquisgrani 15. Kalend. Mart. A. D. 821. dato, *Tigurum Fiscum Imperialem* vocavit: *Ex fisco nostro Imperiali Thuregi*. Tertiò Ludovicus II. Caroli nepos, Ludovici I. filius, Lotharij frater, Cænobij Abbatissani fundator extitit; eamque filiabus suis *Hildegardi & Berthæ*, quarum

rum utraque Abbatissæ axioma obtinuit, donavit. Hæc donatio valde fuit illustris. Nam Jurisdictionem in urbem absolutam Abbatissæ tradidit, potestatem etiam creandi Magistratum, quam per annos 470. ad Friderici II. tempora retinuit, omnisque & Senatus (qui quotannis ex 6. Militibus, & 6. Civibus constituebatur) & fori Civilis dispositio ab eadem dependit. Nisi quòd Præfectura Castri, sive arcis, quæ etiamnum *der Hoff* vocatur, utriusque Collegij, Carolini & Abbatissani bono, Imperio fuerit reservata: Ut Præfectus semper Imperij utriusque esset Collegij Advocatus. Nihil autem sine Advocatorum auctoritate ausi fuerunt ratificare, tradere, vel cambire. Si Advocatus abesset, consentiebat vicarius; *Goldast. Alem. rer. T. III. pag. 148.* Quòd verò addit: *Posteriores Principes sibi vendicare nonnunquam advocatias Monasteriorum & Collegiorum, cum Pontificum avaritia grassari in Germa-*

norum Ecclesias capisset, circiter an. Ch. 1200. Sic Rudolphus Rex, qui Comes erat ab Habsburg, Advocatum se Monasterij Tigurini fecit; cum grano salis intelligi debet. Nam longè antiquiores Tigurum nostrum, hac ætate Carolinâ, habuit Advocatos; nec Rudolfus ipsum se Monasterij Tigurini Advocatum obtrusit; sed aliunde dignitatem illam accepit. Redimus ad Ludovicum, qui ad instantiam Hemmæ, uxoris, Abbatiaë concessit, ut nullus iudex publicus, nec Comes, vel quislibet ex judiciaria potestate in ullis rebus pertinentibus ad prædictum Monasterium, aliquam injustitiam facere presumeret; addito liberali munere Pagi Uri, & Sylva, Albis nominatæ. Caroli Crassi; qui & Magnus; tempore, structura Abbatiaë absolvebatur. Is Berthæ sorori non privilegia modò confirmavit; sed & novum, quod magni æstimatur, Monetale nempe, concessisse creditur, Stumpf. l. VI, c. 14. De Abbatia res est certa.

ra. Sed denarij & oboli illi tantum reli-
 cti videbantur, pretiosiores nummi urbi.
 Nummorum Abbatissanorum typi erant
 vultus, seu facies velatae, Abbatissam,
 procul dubio, significantes: Unde &
ωροσωποδεις **Angsicht-psennig / Antli-**
ster / (corruptè jam angster) appellabantur.
 Habeo adhuc aliquot ejusmodi *εκτυπω-*
ματα, quæ viro integerrimo, compatri
 honoratissimo, D. *Joh. Rudolfo Myllero*,
 Collegij Carolini Secretario, gratâ me-
 moriâ fero accepta. Urbis monetæ Impe-
 ratorum imprimebatur nomen. Cômē-
 minit *Stumpf*. l. c. nummos ante hac
 Tiguri repertos, *Οττω Ιμπερατορ* habuisse, in al-
 tera facie; *Otto Imperator*; in altera verò,
Turegū. Sunt alij, in quibus Caroli, *Crassi*
 videlicet, à quo hoc privilegiū Civitas ac-
 cepit, extat imago. Limites hujus mone-
 tæ Abbatissanæ Imperatoriâ ponebantur
 autoritate: Es ist zu wüssen / daß vnsers
 Gottshaus Münz Zürich gohn sol in allem
 Zürichgou auff durch Ehlarus für Wahlen-
 statt, vnz an den Grünenhag. Auch soll sy
 gohn

gohn durch alle Waldstätt unß an den Gott-
hart. Aber durch alles Argaw / unß an die
Wagenden Studen. Aber nidsich ab unß
an den Hawenstein / vnd durch alles Turgew
unß an die Murggen: darzwüschent soll kein
eigen Müß syn / dann allein zu Zosingen in
der Kincmaur vnd nit fürbas. Cum verò
postea tempore *Conradi* Imperatoris aliq
etiam, cum Monasterij incommodo, re-
ciperentur denarij, Imperatoriâ, ne illud
fieret, inhibitione, cautum fuit. *Cunra-*
du, *Divi Augusti Imperatoris Frideri-*
ci filius, *Dei gratiâ Romanorum in Re-*
gem electus, *semper Augustus*, & *Hæres*
regni; *Serlin Advocato* & *universis*
Civibus Thuricensibus, *fidelibus suis*
gratiam suam & *omne bonum signifi-*
cantes: *Celsitudini nostræ dilectæ Prin-*
ceps nostræ & *fidelis nostræ*, *Venerabi-*
lis Thuricensium Abbatis; quia in mo-
neta sua, quam tenet à nobis, & à cul-
mine Imperiali, *ratione feudi* & in cæ-
teris juribus suis, sibi derogetur in tan-
B tum

tum, quòd (NB) in debitis pensionibus
& consuetis sibi, & suæ Ecclesiæ persol-
vendis defectum intolerabilem patia-
tur; Cùm ergo hujusmodi injurijs &
gravaminibus obviare debeamus, man-
damus vobis per obtentam gratiam Do-
mini & Patris nostri, ac nostram firmi-
ter & distinctè precipientes, quatenus
in vestro districtu nullos permittatis de-
narios dare in præjudicium & grava-
men dictæ fidelis nostræ, ac monete suæ,
nisi sub Cambio competentis. In cæteris
quoque juribus ipsam Abbatiam & Ec-
clesiam suam teneatis in debitis usibus
& honorificentijs, ut deinceps in hac par-
te de vobis non possit habere materiam
conquerendi. Hęc Seculo XIII. Hoc utrius-
que, & Abbatiae & Civitatis antiquum,
ut in Diplomate vocatur, privilegium,
longè post confirmavit Sigismundus Im-
perator, circa an. Chrj 1417. Ad ejusdem
Caroli Craffi Imperium, utriusque etiam
urbis, munimentũ, quo mœnibus, fossis,
turri-

turribus; quæ etiamnum per interiorem fossam feriatim eminent, non obscuræ antiquitatis ostendunt vestigia, referunt. *Stumpf. l.c.* Neque verò *Carolus* ille, quod monuimus, Patris modò privilegia, Abbatia concessa, rata habuit, sed & majori liberalitate se in ipsa etiam Alsatia, Selestadij & alibi, Berthæ Sorori probasse, tam ex ejus, quàm Lotharij instrumentis manifestum est. In confirmationis charta, non negligenda verba: *Monasterium constructum in honore S. Felicis, & S. Regulae, Martyrum Christi, in Pago Zurichgaugense* i.e. Tigurino, stylo veterum Romanorum, qui universam Helvetiam in IV. Pagos distribuebant. Sed & hoc auxit Tigurinorum æstimationem, quòd Imperatores hujus ætatis suam subinde sedem habuerint Tiguri. De *Carolo Magno* constans traditio est, eum non semel hîc fuisse. Idem de *Ludovico Pio* refertur, quòd circa an. Chr. 819. Tiguri habitârit; *Arnulphus*, tempore Solomonis Constantiensis Episcopi, cir-

ca an. Chr. 889. Quæ omnia Eckhartus, qui año. Chr. 977. Sangallensis fuit Monachus, posteritati reliquit. Neque mirum est illos, qui amicos suos, filias, Sorores Tigurum incolere voluerunt, eò subinde excurrisse. Unde *Vadian.* de Monast. apud *Gold.* T. III. pag. 54. Regiam apud Thuregum habuerunt Carolus Pater, & Ludovicus filius, nepósque Ludovicus.

IX. *Sextâ*, ex quo Carolina (cui ab anno 753. ad 914. per annos 161. Tigurum [a] paruit) familia augusta desijt; & Alemanni, sive Germani Imperio præesse cæperunt, Tigurini etiam Dominium mutârunt. Qui comitatus [b] ante erat in Ducatu Alemannico, inmediate postea Imperij fruebatur Patrocinio, solis reservatis Præfectis. Familia autem Saxonica caput primum extulit, è qua quatuor ordine prodierunt Imperatores, Henricus Auceps, & Ottones tres.

[a] Etenim

[a] Nempe, jam ante Carolum sub Pipino, & deinceps, sub Carolo M. Ludovico Pio, Lothario, Ludovico 2. 2. Carolo 2. Ludovico 3. Carolo Crasso, Arnolpho, Ludovico IV. Conrado I.

[b] In multos enim Comitatus, Ducatus fuit divisus, quos inter erat, qui in Ottonis II. & alijs chartis *Turichgo-vve* (quæ scriptio, post *Goldast. T. III. rer. Germ. p. 85.* planè confirmat conjecturam nostram) vocatur, & in quo Helvetiorum est Eremus. Vide *Libert. Einsidl. p. 38. Doc.*

X. Triplex autem exinde Reipublicæ Tigurinæ considerari potest ætas, *Prima, Media, & ultima.*

XI. Sub *prima* (ab Henrico Au-
cupe, adeoque 920. ad [a] Rudol-
phum Habsburgicum, id est, a. Chr.
1274.) eandem ferè ab initio, & ali-
quandiu deinceps obtinuisse repe-
rio regiminis formam, auctoritate,
maximam partem, per Advocatos
& Imperij Praefectos Monasterijs

relicta : Nisi quòd , circa an. Chr. 1218. Fridericus II. ægrè à Pontifice ad gubernaculum admissus, exploratâ Tigurinorum fide, jus eligendi Senatum clero ereptum, Civibus tradidit; adeóque absolutiorem Reipublicæ formam reliquit; privilegio addito, ne unquam Tigurum ab Imperio avelleretur: Unde restaurata legimus [c] urbis cum Clero certamina. Fuit hac iterum ætate Tigurum alijs fœdere junctum.

[a] Imperantibus ante interregnum Henrico II. Sancto, Conrado 2. Henrico 3. Henrico 4. Henrico 5. Lothario, Conrado 3. Friderico I. Barbarossa, Henrico 6. Philippo, Ottone 4. Friderico 2. Conrado 4. Wilhelmo Hollando.

[b] Pater hinc, Tigurum, hac ætate, satis fuisse honoratum. *Primò* enim Urbs fuit Imperialis. Ius *deinde* eligendi Senatum obtinuit. Imperatores insuper ipsi suâ Civitatem præsentia dignati sunt. Henricus III.

ricus III. Ascensionis festum Tiguri celebravit, an. Chr. 1048. Pentecostes 1052. Huc venit circa Natalem magno cum comitatu, *Hermanno Contracto* teste. 1056. Bacchanalia, 1054. Advocatia denique & Præfectura Imperialis nonnisi Ducibus, Comitibus &c. tradita fuit. Talis fuit Dux Herimannus, cui tamen Comitatus etiam nomen tribui video, vel in minoribus, vel quod & Dux Alemanniae fuerit, & Comes Zurichgaugensis. Comitatus postea titulum, Duce Liutolfo, Liutoni datum observavimus in *Orig. Schol. Carol.* pag. 195. Inde, circa an. Chr. 1097. Imperator Henricus IV. Jurisdictionem Imperialem Thuregiensem *Berchtoldo* Zeringensi, pro Ducatu Sueviae, tradidit: Unde deinceps, Advocatus constitutus Zeringiae Dux appellari consuevit. Anno vero 1138. *Fridericus Barbarossa*, Sueviae Dux, Thuregum *Conrado Zeringensi* iterum eripuit; urbe, ut nonnulli tradunt, expugnata, castro diruto. Secutus *Conradus III.* Barbarossæ patruus.

Advocatum hic dedit *Guelfum Bavaram*, qui & decimum hastiludium an. Chr. 1165. Tiguri habuit. Qui an. Chr. 1169. *Friderico* Imperatori & regionem suam, & Advocatiam celsit, quæ paulò post *Alberto* Habsburgico elocabatur, à quo ad Zeringiæ Duces redijt; successore Berchtholdo IV. Ultimum, *Berchtholdum V.* annales nostri, ex hac serie, rejiciunt in an. Chr. 1210. qui, qualis ipse fuerit, quod officium ejus, ex instrumento Abbatissano colligere licet. Ita ipse de se in vestibulo: *Berchtholdus Dux Zaringiæ, in oppido Thuricensi, & locis, & districtibus circumquaque vicinis, Imperatoris gratiâ ipsius Locum tenens, &c.* Burgdorf, 1210. in Burgundia. Atque hinc manifestum est, magnam hac ætate illorum, qui Advocati, Præfecti Imperij, Locum tenentes Imperatorum Thurgienfes erant, in magna fuisse authoritate, insignèque hanc Spartam Ducalis dignitatis axioma. Quî autem ab an. Chr. 913. aut præter propter ad an. Chr. 1210. hoc mune-

munere functi sunt , hoc reperio ordine. I. *Burckhardum* Sueviæ Ducem sub Othone I. circa an. Chr. 913. II. *Herimannum*, Alemanniæ Ducem sub Henrico I. III. *Berchtoldum* Zeringiæ Ducem sub Henrico IV. & V. an. Chr. 1064. IV. *Guelsum* Bavariæ Ducem sub Conrado III. an. Chr. 1165. V. *Albertum* Habsburgicum, sub Friderico I. Barbarossa 1170. VI. *Berchtoldum* Zaringiæ Ducem sub eodem Friderico 1187. VII. *Berchtoldum* itidem Zeringiæ Ducem V. Sub Othone IV. an. Chr. 1210. Ab eo tempore inferioribus paulatim, Comitibus, Baronibus, Nobilibus hæc provincia fuit commissa, donec tandem, cum sumtus hinc alendo Locumtenenti vix sufficerent, electio illius ipsi Magistratui fuit relicta an. Ch. 1400.

[b] Cum enim post obitum Friderici, interregno aliquot annorum Imperium turbaretur arcto satis fæderis glutine coaluerunt veterum Helvetiorum in Pago Tigurino incolæ, Tigurini, Uranij & Sui-

& Suitenses, an. Chr. 1251. de quo *Simpl.*
Resp. Helvet.

X. *Media* ætas in Rodolpho Habsburgico initium deducens, ab an. Chr. 1274. ad Fœderis Helvetici æterni [a] se extendit auspicia, adeoque ad annum 1351. sub Imperatoribus [b] sex.

[a] Ita vocatur ad differentiam fœderis, quod inter Tigurinos, Uranios, & Suitenses integro Seculo, ante solenne illud, initum monuimus.

[b] Rodolpho Habsburgico, Adolpho Nassovico, Alberto Austriaco, Henrico 7. Ludovico Bavaro, & Carolo 4.

XI. Hujus periodi examen vel *Speciale* erit, vel *generale*. Illo ostendemus tantò Tigurum nostrum Imperante Rudolpho & ornatus & felicius fuisse, quantò magnus Heros in Tigurinos fuit propensior.

Et olim & nostro tempore calamum multi arripuerunt, ut Rudolphi Habsburgici

gici natales, & res gestas paulò fusiùs panderent. Ex nostris *Conradus de Muri*, Cantor Ecclesiæ Thuricensis; nostrâ ætate *F. Guillimannus*: Nuper admodum Dominicus, Abbas Murēnsis, & prolixè *Blondellus* contra Chiffletium, præsertim Geneal. Franc. plen. assert. P. 347-369. Ego ea tantum, quæ & præfienti inserviunt instituto, & quæ ex Msc. *Johannis Vitodurani*, Monachi qui circa illa tempora vixit, ἀνεκδύτω, erui opportunè possunt, proponam. Certum est, vix alibi vel familiarius ante Imperium susceptum, *Rudolfum* vixisse, quàm Tiguri, nec plura fortitudinis edidisse specimina, quàm cùm Tigurinæ militiæ Dux fuisset. Sed distinctè procedamus. Probavit ergo Rudolfus Tigurinis,

1. *Singularem fortitudinem, in expugnandis hostibus, Regenspurgio cumprimis, & ejus diruendis arcibus.* De quibus non sine insigni Majorum nostrorum encomio, Vitoduranus p. m. 22. *Fer-*

tur de Imperatore Romanorum, cum adhuc Comes erat, quod uno tempore cum adiutorio Civium Thuricensium bellum commiserit cum Dominis nuncupatis de Regensperg / tum quidem in rebus & personis florentibus, nunc autem, quantum ad utrumque in nihilum redactis; in quo quamvis victoria potitus fuerit, de equo tamen miserabiliter cecidit: Nam tam acriter percussus & ad terram prostratus fuit, quod ab hostibus mortuus putabatur: Unde gartones, more suo, pradam insequentes, arma sua cum vestimentis detrahentes ipsum in conflictu nudum reliquerunt. Mortuum enim se simulabat, ut tempore opportuno de ficta morte resurgeret, & de mortis faucibus erui videretur: quod videns quidam Burgenfis de Thurego, appellatus Müller / quem ego vidi, vir corpulentus, & procerus, fortisque viribus, ipsum defensavit, pro eo se ut clypeum oppo-

opponendo, potenter eum erexit, & in equum suum reposuit; qui postea acies inimicorum secans & dirumpens ipsos crudeli plagâ percussit. Hoc beneficium quomodo compensârit, postea videbimus. Videtur Regenspurgensis Comes, felici rerum successu adeò inflatus fuisse, ut etiam ante victoriam triumphârit. Motiones fastûs & insolentiæ sæpe impatientes, eam prodiderunt. Ita enim Vitorianus noster pag. 23. Quodam tempore, dum adhuc Comes existeret in Castro dicto Ryburg (mortuis enim Hartmannis, Kyburgi Comitibus a. Chr. 1263. & 1264. totum illum tractum Rudolphus, Hartmanni Senioris ex Sorore nepos, occupavit, hacque occasione ad Austriacam domum ille transfierat) residens, quidam Domini vocati de Regensperg, amuli sui ab antiquo, una die in unum congregati dixerunt: Iste vilis Comes, non effugiet manus nostras. Nam hac vice sibi, quamdiu sumus coadunati, insidias tentemus, & suum longum nasum discer-

scer-

scerpemus. Quod audiens quidam factus eorum continue vacordia, iter suum in continente de Regensperg in Kyburg direxit, qui dum importunè in castris porta pulsaret, & prae incognitus, tandem agnitus fieret, intromissus fuit, intuens autem vultum Comitis, ait; Certè, tu non habes tam longum nasum, sicut audiui hodie à Dominis meis in Regensperg: Qui audiens hac verba, coram familia sua sibi astante, dixit: Notate verba, signate mysteria: aliquid enim innuunt. Volens autem sensum verborum clariùs investigare, dixit: Quid dixisti? Ille ait: Domini mei multiplicati plus solito ad invicem dixerunt hæc cunctis: Nasum longum conteremus. Longum enim, ut dicitur, nasum habuit. Comes autem animadvertens, verba ab illo prolata, & in corde suo ponens, instruxit mox aciem virorum armatorum robustam, etiam cum ea contra Regensperg in furore tendens, Dominos illos

conglobatos, & contra eum conspiratos
obvios habuit, & in eos bestiali more &
indomito cum suis, cum clientulis, ir-
ruens plures ex eis occidit; reliqui verò
per fugam, quam iniverunt, salvati
sunt; & sic malitiam eorum funditus
extinxit. In amicis ejusmodi lusus &
jocos non ægrè tulit Rudolphus, quod
singulari mansuetudini tribuit Vitodu-
ranus. *Magnæ humilitatis* (inquit p. 23.)
& mansuetudinis fuit Rex Rudolphus,
quod per tale exempli argumentum lu-
culentissimè demonstratur. Nam, cùm
quodam tempore in Civitate Thuri-
censi moram ad aliquot dies contrabe-
ret, cùm staret cum magna ex omni
vallatus parte militum acie, quidam
de plebeja turba pertransire percupiens,
irrisit eum, altâ voce dicens: Iste Rex
cum longo naso suo (quem habuisse, ut
suprà dixi, asseritur) me impedit, quòd
stratam viam recto tramite per ambu-
lare nequeo, quod audiens Rex retro-
cessit.

cessit, & sibi locum eundi vultu hilari
& verbis pacificis scilicet dedit.

II. Feliciter etiam ei cesserunt Strategemata.
Vitod. pag. 22. Fertur, quòd tempore
suo, eo adhuc Comite existente, u-
num castrum excelsum & firmum in
monte dicto Albis, propè Thuregum si-
tum erat, quod Thuricensibus onero-
sum, & infestum valde fuit. Nam ipsos
odio habuit incessanter, quòd tantò per-
niciosius fuerat, quantò patentius in-
troitum & exitum eorum, duritie mon-
tis, in quo castrum locatum erat, in ha-
bitatores castrici circumspicere potuerunt:
Cum hac diu tolerassent, & se minimè
defendere valuissent, suscitavit eis Do-
minus liberatorem, Comitem Rudol-
phum, qui tunc temporis Civibus Thu-
ricensibus glutine amoris, & vinculo
amicitiæ colligatus & conjunctus erat.
Nam illo tempore domicilium seu man-
sionem in oppido suo dicto Bremgar-
sen

ten tenens, sito in Ergow / ad quod etiam patulus erat aspectus de castro prænominato mirâ astutiâ & callidâ, adinventionem Castellani cum suis auxiliatoribus taliter circum venit, & decepit. Nam circiter 30. equos preparari jubebat, & singulis binos armatos viros insidere, qui una cum Comite præcepto huiusmodi obtemperantes, & ad nutum obaudientes, in fortitudine & audacia magna montem contra castrum hostiliter ascendentes, habitatoribus castrum speciem tantum unius viri prætendebant, propter quod eos ad exitum contra se provocabant. Nam de sua multitudine confidebant, paucitatem adversariorum suspicantes, qui dum ferè congressi fuissent ad dimicandum parati, posteriores de equo deciderunt, & simul cum in equis remanentibus, in hostes irruere conati sunt: Sed alij, videntes eos multiplicatos contra suam

con-

confidentiam, & in visu se delusos esse, certatim cum festinatione fugerunt, & ipsi ipsos exterius persequentes & tandem superantes, castrum ceperunt, & ipsum demolientes solo coequârunt. Et sic Thuricensibus pax per Comitem Rudolfum acquisita & reddita est. Hæc eximia futuri Monarchæ fuerunt præludia. Nam & deinceps Castra illa prædonum receptacula magno numero destruxit. Maximus, inquit Vitodur, desolator & destructor fuit Castrorum, ex quibus homines spoliabantur. Nam ipsa expugnata confregit solo coequando. Castri supra memorati & occupati mentio etiam fit à Joach. Vadian. in Chronol. Abbat. Sangall. ad a. Chr. 1244. sub hoc (Bertholdo de Valckenstein) Jutliberga arx destruitur. De Uznaberga vid. Stumpf. l. 6. c. 7.

III. Ut promptiorem haberet militem, [a] facilis & liberalis in eum fuit; hic verò ad quamvis [b] occa-

occasionem obsequentissimus, planéque vitæ prodigus.

[a] Vitodur. l. c. *Benignus fuit erga amicos & domesticos ; sed severissimus contra hostes. Liberalis fuit, sed præcipuè suis militibus fideliter sibi militantibus.* Hinc idem pag. 24. de illo refert: *Paulò ante finem vitæ quoddam Castrum Spolij, dictum Wyssenbourg / situm infra Schafhusam obsidebat : Quod quamvis modicæ firmitatis, & munitio- nis fuerit, tamen ejus obsidio ad sex septimanas continuas se protraxit : quia remissè obsidentes agebant, non irruen- do in muros ipsos, ad dirumpendos. Cum autem quidam de familia Regis hoc tacitus animadverteret, & Regi di- ceret, quòd Castrum studiosius & ex- peditius oppugnari juberet, & ut muri frangerentur, operam diligentiore adhiberi præciperet, quia cum magno dispendio, & gravibus sumtibus ibi mo- rari*

*raretur: Ad hoc Rex tale fertur dedisse
 responsum: Ego malo Castrum tardius
 capi & demoliri, & prolixiori tempore,
 cum alibi constitutus sumtus me habe-
 re oporteat, cum salute corporum pugna-
 torum meorum, in quibus dependet vir-
 tus, & gloria mea, quam citius & bre-
 viori spatio, cum eorum discrimine &
 ingenti periculo.*

[b] Id. pag. 24. observat, quod, cum,
 aperto Marte, cum vicinis aliquando
 Rex, Comes adhuc congredieretur, πρὸς
 αὐτοὺς quidam se obtulerit, qui irru-
 ptione factâ, in aciem, viam illi, toti-
 que exercitui straverit, ad insignem de-
 portandam victoriam. *Videns enim ho-
 stem in modum corona conglobatum,
 & compressum cuspidibus pratensis, que-
 rulosus vocibus valenter, & miserabili-
 ter clamare cepit: Heu mihi, quod ne-
 minem habeo, qui cuneum adversario-
 rum penetrare possit, vel etiam invade-
 re præsumat. Quod audiens quidam
 corda-*

cordatus miles fidelissimus, respondit: Ego solus meo impetu ipsos attentabo invadere, vestris desiderijs, satisfacere cupiens, qui cum dicto modo in eos effervatus fuisset, & in eorum lanceas receptus, in frustra discriptus, & concisus, lamentabiliter perijt, cujus occisione turma Comitum nimio furore succensa, unanimiter in turmam hostium, more belluae impegerunt, & ipsam ab invicem disjunxerunt, quo facto in hostem tanta furia & crudelitate debacchati sunt, quod multi ex eis ceciderunt, multo vero plures pedibus mutilati sunt &c.

IV. Ut autem felicissima [a] Tigurini, sub hoc Duce, gesserunt armena, ita & magna [b] familiaritatis, privatæ & publicæ gratiæ Imperator Tiguri reliquit monumenta.

[a] Quod ne ipse quidem dissimulavit Vitoduran. Ita enim pag. 22. b. Quod factum (præcessit sermo de expugnato Castro Utliaco) tantam amicitiam, quam habeo.

habebant Thuricenses ad Romanorum Comitem de Habsburg augmentavit, & roboravit, quod postea, secum ad confli- gendum pro eo contra Dominos memo- ratos, processerunt, ubi (NB) prospera- ti sunt.

[b] Exemplum supra dedimus. Mit- timus illud, quod refert Id. ib. tertium addimus ex pag. 23. quod quia lepidum satis est, totum exscribemus. Cùm qua- dam die vicum unum Civitatis Basi- leensis pertransiret, & quendam cerdo- nem illic videret, eum rudi & fetido super ligno extensè assistentem, ei dixit: O quàm dulce & suave esset habere cen- tum marcarum redditus, & insuper for- mosam uxorem! Respondet cerdo; Am- bo in plena habeo possessione, ad quam responsionem Rex cum vehementi ad- miratione subjunxit: Et ego quàm citò in hospitio meo, de equo descendero, re- diturus hac à te videbo. Medio autem tempore, cerdo abjectis, & exutis vesti-

mentis suis sordidis , induit vestes decentes, & splendidas, & decoras , quibus amiciri diebus festivis solitus erat, nec non consortem suam idem facere jubebat, mensam quoque poni precipit solenniter, & desuper in scyphis & alijs vasis aureis & argenteis vinum nobilissimum copiosè infundi, & de cibis delicatis & exquisitis apparatus magnum super mensam fecit presentari, & matronam suam pulcherrimam, indutam purpurâ & bysso, in eo cultu muliebri accuratissimè ornatam, in capite mensæ locari. His factis Rex expeditus, sicut promiserat, advenit, & videns singula, admirans nimis credidit, & non parùm magnificavit. Cùm verò Rex omnia perspexisset, & sibi placuissent, & ædificia sua, Cerdò, & divitias non visas Regi declarâisset, Rex subintulit: Cùm his omnibus abundes, cur tam faculentum exercitium non relinquis? Qui ait;
quam-

quamvis his affluam, tamen sicut quando me prateristis, vobis dixi, non minus artis meae officium fœdum & contemptibile exerceo, ne divitiæ meae decrescant, sed potius augeantur, quia per otium & vacationem notabile statim paterentur decrementum, vel paulatim penitus absumerentur: Quod audiens Rex approbavit, & consorti suæ Xenia prefatitribuens recessit. Aliud deniq; Lindaviæ contigisse enarrat idem p. 23.

[c] Ita 1. Præpositus Tigurinus Imperatoris erat Sacellanus; orig. schol. carol. pag. 68. 2. Myllerus, cujus supra meminimus, ob officium in bello Regenspergens Rodolpho præstitum, publicum accepit *Богъ Бѣговъ*. Hoc beneficium (ita Vitod. pag. 22.) Rudolphus Rex factus, in armario cordis sui reponens, dum posthæc una dierum in civitate Moguntina demoraretur, & inter militiam sederet suam, & Molitorî, prefato Civi ad se
illuc

illuc venienti, sereno vultu & alacri
assurgeret, & eum dignis honoribus &
amicitia indicijs præcipuè pertracta-
ret, & ab eo sciscitaretur, cur iam sim-
plici viro, nullo dignitatis apice subli-
mato tam reverenter, & devotè assur-
rexisset? Respondit: Quia me in uno
conflictu, cum adhuc Comes extiteram,
cum in manus hostium incidissem, de
eis eripuit & in equum suum collocavit,
per eum mortem evasi, & hostes meos
fortiter stravi: nunquam non illum re-
vereri debeo, qui vitam meam, Domi-
no adjuvante, conservavit. Tale quid
in bello quoque Bohemico, contra Ot-
toacarum, accidisse idem testatur Vitodura-
nus. Non refert quidem vel Argovianos
(de quibus stetl. l. i. p. 24.) vel Tigurinos
prælio illi interfuisse; cum tamen certis-
simè constet, suam pro virili Tigurinos
Imperatori obtulisse operam. Laudem,
quam vicino suo Nobili Turgæo de Rams-
vag tribuit, non vellicabimus; neque ta-
men

men Rudolphum singularem in Tigurinos tum exeruisse favorem, omittendum erat. Centum ex ijs ante praelium equestri dignitate ornati, reliquis in exemplum ponebantur, utpote quos noster vitæ potius, quam famæ, turpi fugâ perpelluros naufragium. In prima postea stantes acie plerique fortiter occubuere, quorum postea insignia, honoris causâ, Tiguri in Franciscanorum Templo fuerunt depicta. Sed ipsam, quando & memorabile est, & à paucis, quod sciam, adeò distinctè enarratum, & recenter tum gestum, ex Vitodurano referre liceat praelium Bohemicum. Ita ergo Monachus noster p. 23.

Hic Rex Romanorum, quanquam scilicet bellica facta strenuè gesserit, inter cetera tamen unum laude dignum in scripturam redigere summam curavi, quod celebre & recenti hominum fama & opinione vulgatur. Fertur, quòd Rex Bohemie dictus Oetacker, ad persuasionem Conjugis sue nimis elata, & de fastigio Regalis honoris sui supra modum infla-

inflata, contempsit Regem Romanorum.
Rex regnum Bohemia in feudum ab eo,
scut meritò debuerat, postulare, quod
um tandem saniori ductus consilio fa-
ere, reluctante uxore, disponderet, & ad
secum militiam præpararet, & hoc Re-
gi Romanorum veraciter innotesceret;
suis adversarijs pariter convocatis sci-
fitabatur ab eis, quali veste se osten-
dere deberet Regi Boëmorum venienti
ad se, & petenti Regnum Bohemia ab eo
in feudum sibi concedi, quibus sibi respon-
dentibus, quòd regio cultu, & indumen-
to gloria, ac excellentia sua deberet co-
am eo apparere. Respondit eis, quòd
nequaquam; sed in veste rusticali & ru-
li, scil. tunica grisei coloris, vellet se
suis obtutibus demonstrare, ut per hoc
sibi patefceret, quòd tumorem sua arro-
gantia parvi penderet, imò quasi pro
minimo reputaret: quod, dum totum,
secundùm quod decreverate, venisset, &

Rex Bohemia remeâſſet, & conſorti ha
omnia ſecundùm ordinem enarrâſſet
plus quàm dici poſſet igne furoris accen
ſa, Regem conuitijs affecit, & impro
perijs acerbiffimè laceravit dicens: Qua
re à tale, tibi diſſimili & viliori, & tu
veſtimento ſimplici & agreſti in tu
contemtum & confuſionem induto, cùm
ſis longè præſtantior eo divitijs, glori
& honore regnum tuum titulo feud
petere & recipere in tuam grandem
ignominiam præſumſiſti? His & alijs
verbis multis ipſum toto conatu ſuo pro
vocavit, ut regnum Bohemia, reſect
titulo infeudationis, per ſe, propriet
tis titulo poſſideret, & inſuper Ducatum
Aſtriae, quem ſibi contra juſtitiam
diu uſurpaverat, fortiter teneret, & Re
gi Romanorum eundem expetenti ſibi
reſignari, cùm ad Imperium pertine
ret, nullatenus reſtitueret; ſed potiùs
ad defendendum eum, & ſibi conſervan
dum.

um, Regi Romanorum opponeret, Prin-
cipatum ejus nullatenus formidando,
sed ad resistendum sibi, & ad rebellan-
um contra eum, quanto citius posset,
totis viribus prepararet quod intelli-
gens Rex Romanorum instruxit viro-
rum electorum de Suevia, & alijs par-
tibus exercitum robustum, & directus est
contra eum in fortitudine & audacia
magna, & convenientes in campo quo-
dam magno, acriter pugnaverunt; sed
prevalente Rege Romanorum, cum suo
exercitu, sine multa sanguinis effusione
victoriorum. Rex Bohemiae occisus est, &
exercitus suus contritus. Et sic Rex Ro-
manorum gloriosè triumphans, regnum
Bohemorum sibi subjecit, & Ducatum
Austriae suis liberis & eorum posteritati
jure feudi possidendum à se, & à suis
successoribus in perpetuum. Fertur, quòd
in hoc bello Rex Romanorum corruens
de equo suo miserabiliter in terram pro-

stratus pedibus Caballorum, & manibus
hostium expositus erat, quod cernens
quidam miles suus vocatus de Rams-
vvag, ipsum non solum à concalcatione
equorum, & insultu inimicorum eripuit
verum etiam super equum alium gloriose
se locavit, in quo devictus à morte hostes
fortiter cadens, solenniter triumphavit.
Cujus beneficii Rex memor existens
adjutori suo in tribulatione Domino
Ramsvvag, & suis posteris telonium
Lindaugense 20. ut dicitur librarum, &
telonium aliud apud Rhenum situm du-
rum librarum contulit in perpetuum
possidendum. De reliquis magno num-
ro privilegijs, quibus animum reliquum
addidit Imperatoribus, postea agetur.

XIV. Hæc in specie de Rudolpho
In genere, de Tiguro & Tigurinis huius
Periodi observandum est:

A. Suos ab Imperio retinuit
Advocatos, [4] quibus controver-

fiæ capitales relinquebantur, ut Civibus civiles.

[4] Quales erant an. Chr. 1213. Comes quidam de Wandelberg, & Baro de Bonsteten, sub Friderico II. An. Chr. 1293. Ulricus de Buslegg sub Adolpho; sub quo & impetrârunt Tigurini, ut, vacante Imperio, ipsi de capite decernerent. Anno Chr. 1333. Rodolfus Hochenburgi Comes &c.

B. Et diversam eosdem Civilis regiminis habuisse formã, [a] & diversas etiam leges, [b] fundamentales.

[a] *Prima* & antiqua satis in Imperio Romano ea fuisse videtur regiminis ratio, quæ summam Tribubus asserit potestatem. Nec diffitentur, qui accuratiùs in res nostras inquisiverunt, jam antehac, exemplo procul, dubio, Romanorum, Tigurinos Consules suos habuisse, Senatores, & Tribunos. Ab his tamen anno iterum 1302. adeò abhorruerunt, qui Tiguri ad gubernacula sederunt, ut veluti fundamentali lege fuerit sancitum,

ne tribulium admitterentur conventus. Verba Legis ex antiquo monumento ita habent: Wir der Rath vnd die Burger von Zürich setzend mit gemeinem Rath / vnd hand es auch geschworen zu den heiligen / zu halten ewiglichen / als hienach geschryben stach: Daß niemands werben nach thun soll kein Zunfft nach Meisterschafft / nach Gesellschafften mit eyden / mit Worten noch mit Wercken: Wer es aber hierüber thet / dem soll man sein Lusthauß brechen / vnd soll darzu der Statt zur busse geben neun Mark / &c. Fuit ergo hic status *oligarchicus*, qui initio à XII. Civibus administrabatur, idque alternis vicibus per τετραμνηρον. Ex duodecim-viratu illo sex *Nobiles* erant; cæteri *Patricij*. Unde in antiquo Statutorum libro, S. quoties Magistratus per annum sit constituendus: Doch setzend wir / daß man drey Râthe in dem Jahr nemmen solle / vnd vnd wer einist in dem Jahr in den Rath kompt / der soll desselben Jahrs nie mehr in den Rath kommen. Nomina Consiliariorum antiquorum haberi possunt ab an. Chr. 1111. 1112. &c. Secuta postea mutatio

tio in *Aristocratiam*. Cùm enim *Oligarchia* plebem opprimeret, ærarium publicum dilapidaret, rationem reddere tergiversaretur, Civitas tandem rebus suis prospectura, ex duodecimviris plerosque repetundarum postulatos, ab officio removit, qui in templo Franciscano causam dicere jussi, adeò nihil, quod eos tueretur, attulerunt, ut solum etiam vertere coacti fuerint. Longâ igitur habitâ deliberatione decretum fuit, ut Consularatus, & Tribus postliminiò revocarentur, id quod factum an. Chr. 1336. Consule primo *Rodolpho Brunio*, viro forti & gravi. Fundamentum hujus Reipublicæ in distributione Civium in XIII. Tribubus consistebat. Articuli continentur Diplomate publico, quod vulgò *der erste geschworenen Brieff* appellatur. Hæc regiminis forma feliciter hætenus celsit, ad nostra tempora continuata. Confirmavit hoc libertatis privilegium cum ipsis legibus juratis an. D. 1337. *Ludovicus Imperator*, qui antehac jam Tribus fuisse (als

die etwaß mehr zu Zürich gewesen sind) affirmat. Hę fundamentales leges subinde examinatae, auctae, illustratae sunt, ita tamen, ut eadem semper substantia manserit. Diversae illarum formulae extant annis 1336. 1373. 1393. 1498. & nuper 1654.

[b] Sub statu 1. *Monarchico* observo, Advocatorum Imperialium in levissimis etiam cognoscendis & dicendis causis, expectatam fuisse sententiam. Exemplum, ex authenticis instrumentis promum, vide *Schol. Carol. Append. p. 195.*

2. In *Oligarchico* & foedera sanciebantur, & leges condebantur, & causae cognoscebantur per Duodecim-Viros. Foederis an. Chr. 1251. cum Urijs & Suentibus ad triennium initi, exemplar, eorum disertè exprimit nomina, qui circa illud tempus vel primae, vel secundae, vel tertiae Senatorum Classi adscribebantur; *Rudolfi Mullneri, Ruggeri Mannes, Rudolphi de Beckenhofen, VValtheri de S. Petro, VVernheri Biberlin, Conradi Krieg.* Fasciculus legum sub hoc regimine *Oligarchi-*

garchico conditarum adhuc Msc. in nostris scrutis est. 3. Sub *Aristocratico*, primo loco habebantur leges illæ generales, tum *Politicae*, quæ *Statuta jurata* (ita appellata, quòd singulis annis publicè juramento confirmantur) vocare solemus; tum *militares*, Pensionarijs, qui patriam & sanguinem ære, libidine propriâ, vendebant, oppositæ; tum *Ecclesiastica, Scholastica, matrimoniales, Civiles, & morales*, strictè sic dictæ, quæ & *Græciarum* externam concernunt, & per edicta publica rationem & modum piè honestèque vivendi præscribunt. De recentioribus non necesse est, multa hoc loco enarrari. Quotidiano innotescunt usu, typis etiam pleræque notæ. Veterum fortè succincta anatomia non erit ingrata, quòd rarior de ijs mentio. *Causa efficiens* illarum alia *procreans* est, alia *conservans* five *exequens*. *Illa* proponitur ipso titulo: *Uß* ist die abschrift des Richter briefes der Burger von Zürich. Et paulò post expressa Civium Tigurinorum mentio fit, qui ur-

bis commodo atque bono hanc legum collegerint Syllogen. Non sine ingentis jam libertatis privilegio. *Conservans & exequens* sunt *Clerus, Senatus, Milites & Cives*, ut est L. 101. ad 105. inclusivè, de quibus postea; Illud certum est, magno studio hoc omnes egisse, ut neque peccare in leges illas liceret impunè, neque indicta pœna remitteretur.

Materia sunt variæ leges, quarum aliæ *generales* sunt, aliæ *speciales*. *Generales* omnes omninò concernunt eos, qui jurisdictioni Tigurinorum, qui tamen tunc temporis intra mœnia fere continebantur, parebant, cujusmodi sunt leges de *homicidio actuali, lethali vulnere*, civium; *obortis dissidijs; officio, vulnere quovis inflicto, damno*, iniectione manuum, sanguinis effusione, comparitione coram Advocato aut Prætorè in solenni curia (auff dem Rîchthaus an der Brugge) de pœna calumniatorum; de feudis, de controversijs Civium & agricolarum decidendis, de pignoribus, de defendendo

Senatu, ejusque autoritate & sententia; de exigendis pœnis, de proscriptionis pœna, de negatis obsidibus; de jure Civitatis ruralibus concedendo, & quibus illud conditionibus fieri possit; de interdictis cultris & gladiis; de quibusdam oneribus, Imperio debitis, quæ leges à Militibus sive Nobilibus pariter exigunt. *Excipiebantur tamen familia*

Clericorum: Unde disertæ verba L. 29.

Die gewonheit / die vns her gewesen ist; mit vnserer Herzen willen / Kaysers Friederichs / vnd seiner kinden / vnd Herzogen Berchtolden / die dirre Statt Herzen vnd Pfleger waren; vmbes des Gosthus Amteut / die ohne geuerde sind genomen / vnd vmbes des Gosthus dienst Mannen knechte (vocantur de familia Monasteriorum) daß sie gewerf nicht geben / ald stüre dem Reiche / die soll sterre seyn / als sy vns her gewesen ist. Swer aber ander Ritterknechte / ald Landleute knechte / die hie in der Statt sind / ald sich nach her inziehend / die nicht vnseres Gosthuses sind / die sollend mit anderen Burgeren stüren vnd gewerffe geben. Lege 40. cavetur turribus

bus Templorum, Curia, Pontibus, aedificijs turritis, ne quo modo lædantur; L. 41. ne propè portas (*Burgthoren*; ita appellari puto, quia Tigurum olim *castrum Thuricinum* fuit nuncupatum) erigerentur ædes munitæ. L. 43. Imperatur solutio vectigalis vinarij, *vingelt* L. 44. Fur ad restitutionem dupli condemnatur. L. 49. Seriâ prohibetur lege, ne cuiquam liceat pontem imponere *Limago ab urbe, Badam* usque L. 55. Calumniatori, qui alterum ad Senatum defert, eadem irrogatur mulcta, cujus convictus reus fuisset. Legg. 57. & 58. sancitur, ut neque aleatoribus quicquam detur mutuò; nec liberis, superstitibus parentibus L. 75. 76. Modus extruendi ædes præscribitur, eas cum primis, quæ ex recenti Wackerbolti incendio (quod in annum 1280. incidit) erant erigendæ. Lignæ pleræque antea erant, quibus lapideæ paulatim successerunt. Lege etiam 79. quinque constituti sunt, quibus cura incumbebat, focos lateritios contra incendiolorum periculum

riculum per universam urbem receptos, visitandi.

Leges *Speciales* vel *Magistratum* attingunt, vel *Subditos*. *Magistratus* vel *Politicus* erat, vel *Ecclesiasticus*. Et ille iterum vel *Supremus*, vel *subordinatus*. *Supremus* erat *Imperator*, qui ut Imperij, ita *Thuricensis Civitatis* ceu *Imperialis*, caput fuit. Unde & *Majestati* ejus per illas leges fuit prospectum. L. 34. manifestè sancitur, ne hæ leges *Imperatoriae* aut *Regiae Majestati* sint fraudi. Die Gesessede/die hie geschryben syn/sollen des Kellers ald Küniges gerichte an seinem rechte nicht irren. Memorabilis cumprimis est lex 50. Ubi *Senatus populusque Tigurinus* juramento se invicem obstringit, ut, quoties contingeret novum creari Imperatorem, privilegiorum illi suorum confirmationem peterent, id urgentes cumprimis, ut neque urbs, neque *Advocatia*, nec quicquam privilegiorum ab Imperio abalienaretur; disertis tamen reservatum fuit verbis, ab eo tantum, cui

avas-

re

16-21 16

ἀναμνηστικῶς, sine tumultu aut bello Imperij fasces fuissent delati, confirmationem privilegiorum sollicitandam. Neque enim Schismati in Imperio exorto; armis, nisi consentiente toto populo, colophonem imponendum existimârunt. Hic enim sensus videtur, Leg. 47.

Magistratus subordinatus vel *Præfectus* Imperij erat, vel *Prætor*, vel *Senatus Urbanus*. *Ad Imperij Præfectum* capitalia spectabant, cujus honori cautum quidem fuit L. 92. ut præsentis quidem locum Senatorum nullus præsumeret occupare ad judicandum; interim neque in ordinarium Senatorum numerum talis erat recipiendus, ex L. 30. Wer hic Bogt ist / der soll an den Rath nicht kommen / nach bey ihm sitzen / als die anderen des Raths / wann so sy sin bedörffen / vnd nach ihme sendet / ohn alles geverde. Habuerunt ergo hâc ætate Imperij Præfectos; sed non Duces ampliùs, vel Comites, sed inferiores, & quos, si placuisset, ad se vocare poterat Senatus. *Prætor*, nomine Abbatis

con.

controversias potissimum pecuniarias
examinavit & decidit. Erat tamen ap-
pellationi locus ad Senatum, juxta L. 67.
Magistratus urbanus, ex Nobilibus &
civibus electus, capitibus constabat 36.
ita ut singulis spatijs trimestribus duode-
cim per orbem alij ad officium redirent.
Huic verò potestati subordinatæ datæ
potissimum erant leges sequentes: *Pri-*
ma contra *Δωροφάταιας*. Swer des Rath-
es mit zweyen gelobsamen Mannen / mit
geschwornem Eid übersetzt wird / daß er von
seinem miete habe empfangen / ald ge-
nommen hat; der soll ein Jahr von der
Statt seyn / vnd nimmermehr an den Rath
kommen; L. 32. *Secunda*, contra patro-
cinium latronum, homicidarum, incen-
diariorum, ne proscriptos illi, qui extra
urbem munitas possident ædes, recipiant,
L. 35. *Tertia*, ut juxta pluralitatem vo-
torum decisiones fierent, nisi causam, qui
vincuntur votis, communicatam vellent
Civibus, quod jam tum licuit, exceptis
multis, L. 38. *Quarta*, de electione Se-
nato-

natorum, ubi & tempus peremptoriè determinatur, & triplex Senatus annuus constituitur. *Quinta* de compositione controversiarum Civilium, & injuriarum excepto homicidio, cui L. 1. propterea non imposita videtur multa capitalis, quòd Imperij Præfecto illa relicta esset; sicque stare judicio Magistratûs non poterant; L. 48. *Sexta*, de mulctæ negatione aut dilatione, in Senatu ordinario sollicitanda; L. 53. *Septima*, de electione Magistratûs à civibus, & jure jurando Magistratui præstando. Cæteras mitto. *Clerus* quidem L. 60. excipitur ab obligatione ad leges latas, disertis verbis: Alle die Gesetze / vnd die meinunge / die an disen Briefe geschriben sind / die gont alle nit wan über die Burger / vnd die Zürichwonhafft sind / vnd über die Landelüch / vnd nit über die Pfaffheit zeschaden / nach zegute. *Observo tamen, & Ordinibus*, præsertim *Mendicantibus*, ne ad se omnia raperent, frænum fuisse injectum, & totum clerum, ad Legum illarum observantiam ob-

obstrictum fuisse voluntariam. De illis
L. 83. Das Geistliche Kloster Zürich in
der Stadt nit mehr kauffen sollend hâuser
noch Hovenstatte/nach garten / vnd swas in
solches gegeben wird / das sollend sy verkauf-
fen / innert Jahre vnd tage / ohne gefehrde.
Wir der Rath vnd die Burger sind gemein-
lich überein kommen / vnd hand gesezt / das
Prediger / Parfüsser / Augustiner / die Fra-
wen am Deerenbach / die Frauen in dem
Samlung von Eostnik / die in vnser Stadt
gesehen sind / anheim huse / nach Hovenstatt/
noch garten mehr kauffen sollend ihr Klo-
ster ze wittene. Wer aber / das ihnen dur
Goth / (propter Deum) ald von jemanden
zu seinen kinde / ald defein weyß (alio cun-
que modo) huß / Hovenstatt / ald Garten
gegeben wurde ; das sollend innert Jahr vnd
tage verkauffen / ohne geferde : Vnd thetend
sy das nit / das hie vorgeschryben ist / so soll
der Rath / der dan siset / gebunden syn / by dem
Ende / das gut an syn gewalt zenehmen / vnd
es verkauffe werde ohn geferde. Auch hand
wir außgenommen mit außgescheidenen wor-
ten / ob den Augustiner icht kaufftend zu

wyte

wyterung ihr Klosters / das soll geschehen
 mit des Raths vnd der Burger wissend
 vnd willen. Auch hand wir außgenommen
 daß das huß am Seingasse / daß des Her-
 ren Schürges selgen was / ganz blyben soll/
 vnd mit zieglen bedeckt werden : Vnd das
 huß zu New-marckte das Behrnen Bostlis
 was / es soll in allen den Rechten stahn / als
 da es Bernherz was : Dise (NB.) Gesche-
 de / als so hier vorgeschryben ist / soll auch über
 alle Christliche Orden gohn. De hoc verò
 L. 101. quòd non Clerici minùs, quàm Lai-
 ci, ad Legum observantiam se obstrin-
 gunt : Wie man alle sakingen diß büchs
 styff halten / vnd niemanden kein buß nach-
 lassen solle; ubi Legis verba satis sunt Em-
 phatica : Alle Pfaffheit / vnd die Räte / vnd
 beyde / Ritter vnd Burger von Zürich sind
 gemeinlich vnd bedachtenslich dur (durch)
 gute gerichte / vnd durch guter grichtes forch-
 te / dur der Statt ehren überein kommen/
 dise nach geschrybenen gesetzedten ewigklich
 zu behaltene / daß man alle dise gesetzedten/
 die an disem Richtbriete / vnd an disem
 büch geschryben sind / um alle sachen vestiglich
 haben

haben vnd behalten sol; von vfrichten / vnd die bussen einemmen recht / als jegliche sachs vnd buß geschryben stath in dem Brieue / vnd daß man by dem Eyde niemannen keine busse / weder alle / nach halbe / nochen kein theil / lügel noch viel / hab lassen / noch widergeben soll / so sy gewerth wird / &c. Ita L. 102. Neque Clericis, neque laicis pœnam ullo modo deprecari licuit, L. 103. Intercessiones, vel etiam minas Regum, Episcoporum &c. ad minuendam vel abrogandam pœnam, sub gravi mulcta non licuit sollicitare, five clero, five Civitati: Quò & sequentes duæ pertinent Leges, quibus omninò omnis tergiversandi aut excusandi adempta est occasio. Non ergo clerici à Civilibus his legibus erant exempti; sed alijs duntaxat & tribus quidem (qui L. 103. 105. Die drey Pfaffen Richter vocantur) illi relinquebantur iudiciis, & mulctæ eorum non fisco; sed Xenodochio & Silæ (S. Jacobi ædem ad Silam intelligo, nisi Silnoviam malis) aut Monasterio, de cujus familia erant rei, addicebantur.

Hæc

Hæc de Legibus generalibus & ratione Subjecti confideratis ; respectu Objecti aliæ concernebant

A. Religionem, pietatem, aut receptas Ecclesie Romanæ consuetudines, cujusmodi est designatio IV. itineri transmarino, sive Hierosolymitano destinatorum. L. 85. Der Rath vnd die Burger sind gemeiniglich überein kommen eines stetten vnd ewigen Anheiffen / vnserem Herren Gott / vnd seinem heiligen Grabe ze lob vnd geehren / zu der nächsten Her-varte zesendene über mehr vier bereite Mañ / vnd ist deß jeglichen Rath / der danne sitzt gebunden by dem Ende / ze vollführen / vnd ze vollrichten / ohne allen auffzuge. Alibi monuimus, non semper Tigurinos bruta excommunicationis fulmina magni fecisse ; quando verò hoc Legum systema, consentiente clero, paulatim fuit collectum, illi procul dubio, ut obsequentem haberet, S.P.T. aliquid dedit. Unde L. 91. cautum: Das niemand den behalten soll / dur dich man um Wam / ohne Gottesdienst muß syn. Ne quis eum, propter quem ex-

com.

communicatum sacrorum interdictum promulgatum excipiat, aut foveat. Pos-
sunt huc referri leges contra perfidos, aut
malitiosos, (vocantur L. 95. Balsche spie-
ler / welche mit valschen würfflen den ande-
ren ihr gut angewinnen) aleatores. Leges
Judæis, quorum pauci, Imperatoriâ con-
cessione, cives erant, latae, qualis 105.
Juden sollend auff kein Kirchensek lichen.
& L. 109. de ratione vendendi oves &
boves à Judæis mactatos. So die Juden
mekgend / vnd überg fleisch habend / wie sy
das verkauffen sollend.

B. *Oeconomiam publicam*: Huc per-
tinet Lex monetaria: Alle die Burger sind
überein kommen / daß wir hand versprochen
die Münk vñ Zosingen / vnd vñ Solo-
thurn / vnd mit namen alle die Münke / die
auff Zürich gepräch geschlagen sind; L. 54.
Vñ den Zmuni / wie vnd von wem man
dasselbe nehmen soll; L. 74.

C. *Architecturam, sive aedificia pub-
lica, eorūque conservationem*. Ita 86.
de fossa urbis exteriori absolvenda; L. 87.
de suburbano non ampliando &c.

D. *Signa*

D. *Signa quaedam campanarum publica*, quibus receptui quasi canebatur: Et alij quidem (præsertim post triste Wackerbolti incendium) ut focos diligenter curarent, alij ut à conventibus, aut comestationibus domum redirent, monebantur. Lex 99. hac de re ita habet: Ordnung der Feürglocken / auch Stübi / (q. Seeübi) vnd Nach-glocken / vnd daß man zu bestimmter zeit niemen kein wyn mehr geben soll: Der Rath vnd die Burger sind gemeiniglich überein kommen / daß man jener vñ St. Michaels tute / leuchten soll zu Propsten (Grossen Münster) zeseure; ze St. Peter ze Stübi / zur Nepten (Frau Münster) Nachglocken / so man vom wyn gahn sol: Vnd soll man je entzwischen ein lüteneu biß ze eine anderen als so lang beiten / als daß man wüßentlich gahn möchte ein halbe myle: Vnd swenne die nachglock geleutet wird / so sun alle die ze wyne sind in wynehäuseren ze herberge gahn: Vnd sun (sollen) alle wyneleuthe zu Zürich ihr wyn verschlahen / ihr häuser beschliessen / vnd niemannen ghein wyn mehr geben zekauffen / nach vergebene
der

der nacht / ohn all gefehrde. Vnß swer der
 wynnleuten danen hin jermann thein wynn
 git / als vorgeseit ist / der git der Statt zebusse
 von jeglichem / als mennigem er wynn gibt
 gehen schilling: Sy sun auch ihre gäst dan
 nen heissen gahn; vnd swer ihr thein darüber
 sihet / der git der Statt zebusse 1. pfund vnd
 soll der Wynnmann den ald die leyden by
 dem Eyde. Vnd soll ein Rath jährlich vnß
 swänn sywänn (wollen) die Wynnleuthe / vnd
 ihre knecht heissen schweren zen heiligen / dise
 ding stätne zehabene / vnd zeverhütene.

*E. Matrimoniales, & quæ ab ijs de-
 pendent, de hereditate. L. 31. Von ge-
 meinem gute / wie daß ein man synem weybe /
 ald ein weyb ihrem man geben soll; testa-
 mento videlicet, aut legato. L. 59. de
 translatione feudorum Abbatisanorum
 in filias, deficientibus filiis. Quæ Lex
 data & sancita consentiente Abbatissâ
 Mechtildi von Bunenberg. Quæ nuptia-
 rum, ante tria secula & ultra hîc Tiguri,
 fuerit ratio, ex L. 94. cognoscere liceat.
 vñ Brautlauffen: Ita nuptiæ vocabantur,
 à concursu nuptialium. Wir der Rath
 D vnd*

vnd die Burger hend gesehet vnd geordne
 swo die Ritter vnd Burger / es sengind v
 wen alda man zere (zuehren / nuptias s
 honestam nuptiarum pompam intelligi
 koment / die sultenen kein schaden han m
 Braut lauffen/wann als her nach stahet/de
 der Bräutigam vnd freunde nit wann zeh
 Wirten (puto, nit mehr als zehen gö
 aut iuren) haben solten: Vnd die Bra
 vnd ihre freund auch nit wann zehen Wit
 nen; vnd nit mehr wann die Jungfraw
 vnd die kind / die mit ihren kommen ohn d
 fehrde: Vnd en sun (sollen) die nit wan
 einmal haben/ vnd en sol da kein Burger
 rische sitzen / Wann die da zetische diener
 ohn alle gefehrde. Es en sol auch derselb
 Braut niemand geben wann ein gaabe / n
 der da sy gemählet wird / nach ze dem Bra
 lauffe / nach ze der Morgengabe / nach ze d
 male. Es an soll auch weder Brude / na
 Bräutigam niemanen wider senden / na
 widergaben / nach widergeben/ ohne gefehr
 en ghein fram. Ze dem Brudlauffe soll au
 nit mehr hüpscher leuche syn wan zween Si
 ger / zween Gyger / vnd zween Triber: Vn

sol dise Geseckede nit rühren wann die Bur-
ger / vnd die hie wonhafft sind / vnd ist zebe-
halten beyd in der Statt / vnd außern / ohn
allgeschrde. | Swer dise ding zheines brichet /
der git zehen pfund buß der Statt.

F. *Plurimæ denique occurrunt, quæ
vel ad Mercaturam pertinent, vel artes
mechanicas.* Ex illis sunt, quæ agunt de
vino: Iam enim inde à multis seculis, ma-
gnam circa urbem (secus atque in Valle
Rhenana, quæ ut olim vitibus culta non
fuit, ita Cœnobitis Sangallensibus cere-
visiæ maiorem usum reliquit; *Gold. T.I.
P.I. pag. 201. T.III. pag. 53.*) vinearum co-
piam fuisse, vel ex eo etiam patet, quòd
primo cum Uranijs & Suitensibus fæderi
an. Chr. 1251. cura pro vitibus fuerit in-
ferta. De ejus ergò venditione, præcone
&c. agitur L. 56. Serico, L. 80. 96. pan-
nis Tiguri adhuc an. Chr. 1302. paratis;
L. 69. 70. 71. 72. mensuris certo tempore
probandis 107. Ex his aliæ concernunt,
lanios, ut L. 84. Einunge vñ das fleische /
daß die Juden flechend ald heissend flechen:

aliæ textores, ut 108. vom Zwischenkauff: præsertim L. 73. ubi de Tigurinorum linificio & lanificio; aliæ pistores, ut quæ de structura furnorum, L. 33. & L. 89. ubi ijs, vel planè *ὁμοτέχνοις*, vel affinis adjunguntur die formacher; L. 97. pacta quædam Molitorum, Pistorum, & Civium: Aliæ vinitores L. 62. Aliæ lapicidas L. 63. Aliæ naupegos L. 64. aliæ fabros lignarios, L. 65. aliæ pileones, L. 88.

C. *Luculentis urbem hac periodo auctam fuisse privilegij Imperialibus, cuiusmodi sunt,*

N. *confirmatio novæ Reipublicæ: Hanc confirmationem Tigurini impetrârunt 1337. à Ludovico Bavaro. Insertæ sunt huic privilegio prægnantes mutati regiminis rationes; quæ tyrannidem Oligarcharum (quarum & Vitoduranus meminit) prolixè describunt. Eodem anno *Leges juratae* & fundamentales; der geschworenen Brieff; per eundem confirmantur: Et postea iterum per *Sigismundum*. In illo etiam diplomate expressè habetur, quod Tigur-*

Tigurini longè antè, *suas habuerint Tribus.*

☞ *Præfectura Imperialis; de qua tamen iterum distinctè.*

1. *Quòd munus fuerit ambulatorium, ad bien-
nium restrictum. Unde Rudolphus a.D. 1273.
(Imperi) primo, de hac, quam vocat, gra-
tia speciali: Quòd Advocatus, quem eis
præfecerimus, duobus annis solùm regere
debeat Civitatem Thuricensem: Qui
& completo biennio, infra proximum
quinquennium, ad Advocatiam dictæ
Civitatis nullatenus debet præfici, vel
assumi. Adolffus, 1293. Henricus 1309.
Fridericus 1315. Thurregi, Ludovicus
1331. 2. Tempore interregni, vel vacante Im-
perio, ipsi poterant sibi Cives Iudicem rerum capita-
lium constituere. Adolphus Imperator, Thu-
regi an. D. 1293. Imper. primo: *Ad in-
stantiam prudentum virorum Civium
Thuricensium ex regali beneficentia
hanc gratiam facimus, ut cùm vacabit
Imperium, iudicem, vel iudices, possint**

*constituere, seu valeant ordinare, qui
super delictis, quæ requirunt pœnam
sanguinis cognoscatur, diffiniatur &
judicetur, prout dictavit juris ordo.
Henricus 1309. Thuregi. Fridericus 1315.
Ib. Ludovici 1331.*

*2. Exceptio & exemptio à foro alieno. Alber-
tus, Rudolphi filius, in Walshnt 1298.
Imp. I. Volumus, cives nostros Thuricen-
ses hac gratiæ prerogativa gaudere, ut
nullus extra Civitatem eorum, super
quacunque causa, in judicium evocetur.
Sed si quis contra Cives eosdem aliquid
habuerit actionis, coram iudice Civita-
tis, actione proposita, recipiat, quod est
justum. Id quod omnibus Officialibus
& iudicibus seriò inculcatur. Eandem
confirmârunt Adolfus 1293. Henricus
1309. Fridericus 1315. Ludovicus 1331.
De qua exemptione in sequentibus proli-
xiùs agemus. Et sanè, si veteribus adhiben-
da fides, non novum hoc, sed vix restitu-
tum est antiquissimū Urbis privilegium.*

Antea

Antea enim & sub *Francico* regimine,
non modò *αὐτονομία*; sed & appellatio ad
Figurinos pertinuisse videtur. Huc per-
tinent quæ otto *Frisingensis*, Friderici Barba-
ssæ patruus, circa an. 1148. lib. 1. c. 8. reli-
quit. *Hoc oppidum* (Turegum) *Suevia*
nobilissimum, in faucibus montium, ver-
sus Italiam, ad lacum, unde Lemannus
ita Limagus corrumpitur, neque enim
lacum Lemannum, qui Genevam alluit,
intelligi, ex eo, quòd fluvium appellat,
(colligitur) fluvius fuit, situm, Impera-
torum seu Regum olim Colonia fuit:
ante, juxta Majorum nostrorum tra-
ditionem, authoritatis, ut Mediolanen-
ses, si quando ab Imperatore ad Tran-
alpina vacarentur judicia, ibi discindi.
vel judicari de jure deberent. Unde ex
eiusdem tam rebus, quàm honoribus
abundantia, in ipsis porta scriptum
edicitur: Nobile Turegum, multarum
copia rerum. Verustissimo errore Lima-
gus noster, Lemannus vocatur, Ita Gun-

iberus, ita *Otto Frisingensis*: Ita alij. Quid, quòd *Alemannos* ab hoc fluvio *Aeneas Sylvius* in descript. German. c. XI. derivat? *Turegum* quoque & magnum & splendidum oppidum, ad lacum situm est, quem *Lemanus* fluvius patrem habet. Unde *Alemannos* dictos nonnulli autumant. Hunc hodie fluvium *Limmachium* appellant. Sed video hoc patriam nostram urgeri fato, ut ex vitiosa nominum impositione non obscuri orti sint errores Geographici. Talis est *Prosti*, qui *Suetiam* cum *Suitia* confundit: *Gretseri*, qui *Tigurinos* *Ratisponenses*, ab *Helvetijs* *Tigurinis* nò distinxit. *Guntheri Ottonis*, qui inter lacum *Lemañum*, & *Limagum* fluvium non discernunt. Imò ipse Pontifex *M. Clemens III.* in privilegio an. Ch. 1188. Præposituræ *Thuricensi* concessio, pagum ad lacum *Tigurinum* *Menlen* / *Mediolanum* vocavit. Sed & quid *Andr. Alibamer.* Scholijs in *Tacitum* velit, non per omnia assequor. *Suevus*
Rex

*Rex memoratur majus oppidum in Dur-
rego condidisse, & in eo habitasse, quod
in Durgea situm multis annis à Suevis,
eorumque Principibus habitatum est. Cu-
jus rei argumentum vetustissima Tigu-
rinorum litera proferuntur, quæ Dur-
regum sive Tigurum Suevorum fuisse
testantur: & adhuc illic domus ostendi-
tur, in qua resederunt. Accedit ad hoc,
quòd in Durgea situm sit, quæ una ex
centum pagis Suevorum, quorum Cæsar
& Tacitus mentionem fecerunt. Quæ
de Suevo haber, urbis majoris conditore,
non abludunt à traditione domestica. In
Durgea situm Tigurum non repugna-
mus; si æquipollegant Turgovini Tigu-
rinis, Synecdoch. *Stumpf.* l. 5 c. 19. Neque
enim recedere ab ea possumus sententia,
quæ Turgæam, Turrigavensem Pagum cum
veteri Tigurino eundem esse vult, etsi po-
stea in duos Conitatus fuerit distinctus.
Utriusque distincta mentio fit in antiquo
instrumento apud *Gold. rer. Al. T. III. p. 85.**

*Ego cum manu Advocati mei Cozoltii accepi à quodam homine Augberto in Zurichgovve; & dedi ei alios 8. Fuchos in Durgove, in loco qui dicitur Eliackove; ubi Goldastus: Sæpe chartæ antiquæ Pagum Turegi à pago Durgavorum separant, interim, uno utrumque complexi, quem Tigurinum olim fuisse, minimè vana conjectura est. Principes Sueviæ, si cum Ducibus Alemanniæ, & Ducatus Suevorum, cum Alemannorum Ducatu iidem sint, ab Imperio, illi Ducatui, Tigurum annexum non repugnamus: Neque tamen ita, quasi dominiū in Tigurinos Suevi habuissent; *Libert. Einsidl. Docum. p. 61.* aut Suevi Tigurini, vel Tigurini Suevi fuissent; *Guillim. l. 3. pag. 351.* post *Bullingerum*, cujus vitulâ frequentissimè, vel retentis, sed non indicatis ejus verbis, arat; *rer. Tigur. l. 4. c. 1.* Sed quòd, qui Sueviæ erant Duces, Tigurinorum quoque Præfecti nonnunquam essent Imperiales. Aliàs, cū Sueviæ Duces possessionem Urbis quærerent Imperialis, graviter*

viter Cives restiterunt. Id quod exemplo
postea Conradini probabimus. Unde fa-
ctum, ut & olim & nunc scriptores Ger-
maniae obelo fuerint notati, quotquot Sue-
vos TransRhenanos, cum Helvetijs Cis-
Rhenanis confuderunt. Prolixæ Censuræ
extant hujus erroris Chorographici apud
Buling. Guillim. Huld. loc. cit. malleolus,
Tigurum medio inter Galliam & Ger-
maniam loco situm, Turregum propte-
rea, vel Durregum appellatum fuisse, ju-
dicavit. Castrum, inquit, nostrum Thu-
ricum, inde Turregum, quasi Duregum
nuncupatum fuisse, quod duorum tum
temporis regnorum, Gallici illius seu
Burgundici, Argoviani; & alterius,
Alemannici trans Rhenum protensi, qua-
si locum intermedium, fluvio Limago in-
ter labente, obtinuerit.

7. confirmatio privilegiorum, quæ Tigurum
immediate Imperio subjiciunt. Confirmatio-
nem voco, quia jam ante, Majoribus no-
stris hoc fuit cautum nomine. Cùm enim

Conradinus Suevus, Conradi Imperatoris filius, jam ante Rudolphum, Tigurinos Ducatui Sueviæ subjicere conaretur, intercessit *Richardus*, cujus Diploma ex vetusto Archivi publici monumento tale est: *Richardus, Dei gratiâ, Romanorum Rex semper Augustus, universis Imperij Romani fidelibus presentes literas inspecturis gratiam suam, & omne bonum. Cunctis factis, quæ iniquitatis plena sunt tribulis, ordinêque carentia rationis, & quæ regia derogant dignitati, nec non S.S. Romano Imperio, ipsiusque fidelibus præjudiciale dispendium comminantur, spiritu prompto debemus obistere, ut aliqua prorsus non gaudeant firmitate; sed redigantur ad nihilum, ne alijs transeant in exemplum. Sanè fidei relatione pervenit ad nostræ Serenitatis auditum, quod Conradinus, olim Conradi Regis filius, qui se Ducem Sueviæ nominat, eâ non contentus injuriâ, quod*

quòd inaniter sibi gloriam alienam usurpat, quòd ad speciale hoc nobile membrum Imperij, Ducatum scil. Suevia, jam diu incorporatum Imperio, & ad jus & proprietatem ipsius legitimè devolutum, nec ipsi Conrado, seu nostrâ, seu aliquâ Prædecessorum nostrorum clara memoria libertate collatum, præsumtuosè manum administrationis extendit, in Cives nostros Thuricenses, in nostro & Imperij gremio speciali collocatos, nec ad Ducatum eundem; sed ad Imperium, prout stabilivit antiquitas, (NB) & modernitas approbavit, immediatè spectantes, tanquam subessent Ducatui memorato; proscriptionis de facto, cum nullo penitus jure possit, sententiam promulgavit. Licet igitur omnis sententia à quocunque, sed non à suo probata judice, nullius profectò sit efficacia vel momenti: Quin tamen humana simplicitas nonnunquam sub recti specie valiter

ter & frequenter tenere reputatur, quod non tenet; Nos ad cautelam eisdem Civibus proinde providere volentes, ne aliquod in simplicium oculis saltem eos infamiae nihilum decoloraret, praedictam proscriptionis sententiam, utpote omni robore vacuum, auctoritate regia, & de plenitudine potestatis nostrae denunciamus, omnino carere viribus, & decernimus, esse nullam, universis & singulis hoc edicto regali districtius inhibentes, ne quis eos, praetextu praedictae sententiae, ausu temerario ledere, aut in aliquo molestare praesumat. Quod qui facere forte praesumserit, gravem nostrae indignationis offensam se noverit incursum. In cuius rei testimonium praesens scriptum exinde conscribi & nostra sigillo celsitudinis iussimus communiri. Datum in Hagnovve, vicesima die Novemb. Indict. VI. An. D. 1262, regni vero nostri anno sexto.

Non le.

Non leviter Tigurinos *Conradini* molimine fuisse offensos, hinc manifestum est, quòd, cùm expeditio Italica, de qua prolixè *Vitodur.* pag. 20. malè successisset, ipsèque ordinarium capitis supplicium sustinuisset, Tigurini, quibus de Tragico ejus obitu nihil adhuc constitisse videtur, militem, qui os humerósque; procul dubio; ei non absimilis, in carcere tamdiu detinuerunt, donec, certiora edocti, captivum postea cum viatico dimitterent. Neque verò insoliti tum temporis ejusmodi erant μεταχειρισμοί. Idem item audiatur *Vitodur.* pag. 22. *Fertur,* quòd, tempore *Rudolphi*, quidam *Faber* per omnia similis *Friderico Imperatori* apparuit, qui à multis *Baronibus*, & *Magnatibus dicti Regis*, nec non à plebeja turma, *Fridericus* aestimabatur, & valde honorificè ac gloriosè tractabatur, qui cum hujusmodi honorem non recusaret, imò libenti animo acceptaret, gerendo se in persona ipsius, &
hoc

hoc in præjudicium Regis Romanorum
vergeret, commotus Rex, dixit: Toties
& tam frequenter vidi faciem Frideri-
ci Imperatoris, quia sæpe ipsi conversa-
tus sum, & quasi in aula ejus enutritus,
quod nolo dimittere, qui istum, de quo
est opinio ista frivola, videam, an ipse
sit, vel non, quem cum ipsum non esse
comperisset, jussus est ab eo occidi, & de
memoria hominum tolli, nimium cre-
dulâ falsitate. Quidam verò ajunt,
quod judicio meo credibilius & verisi-
milius est, fabrum jam dictum, similem
Imperatori Friderico, Domino ante de-
functo & sepulto, totis viribus suis reni-
tentem prænominatis honoribus appli-
catum: maluisset enim operi & artificio
suo cum honore & liberis suis in domo &
commodo suo vacasse, & invigilasse,
quàm falsi, contra justitiam, honoris
apicem, & culmen dignitatis, de quo
non erat dignus, taliter usurpare: Cum
autem

autem diu reluctabatur suæ gloriæ indebitæ, & ad domum suam redere anhelaret, exaudiri meruit, & ad propria redijt. Sed ad privilegium nostrum. Si minùs à *Richardo* placeat confirmatum (præcessit enim *Fridericus*) *Rudolphum* iterum (à quo meritò fontes & scaturigines privilegiorū plerorumq; nostra derivat *Respublica*) audiamus, ejusque filium & successores aliquot. *Rudolphi* charta est: *Rudolphus &c.* ad imitationem diuæ memoriæ *Friderici II. Romanorum Imperatoris*, prædecessoris nostri, de solita gratia & consueta benignitate nostræ clementiæ *Monasterium Abbatia*, & *Ecclesiam Præposituræ in Thurego* (nomen regionis Imperatori est, *Zürichaw*) & ipsa *Civitate Thuricensi*, *Constant. Diæces.* sub nostra speciali protectione ac defensione recepimus tam *Clerum*, quàm ceteros homines suos, nec non possessiones suas, jura ad eas *Ecclesias* pertinentia, ac omnes bonos usus, & bonas consuetudi.

*suetudines, quibus olim (NB) tempore
prædecessorum nostrorum Imperatorum
Romanorum & Regum usi & gavisi
fuisse noscuntur, eisdem Clero, & civi-
bus auctoritate Regalis culminis, con-
firmamus, & præsentis scripti patroci-
nio communiavimus. Insuper Advocata-
tiam tam Monasterij, quàm Ecclesie
prædictæ ac totius Civitatis ad manus
nostras recepimus, ac etiam reserva-
mus, ut nulli de cætero, nisi nobis imme-
diatè, de Advocatia teneantur aliquate-
nus respondere, decernentes, ut prædi-
ctæ Civitatis Clerici & laici, ac homi-
nes utriusque sexûs & cujuslibet ætatis
& ordinis, ac sua bona mobilia & immo-
bilia, cum suis juribus & libertatibus
& consuetudinibus, ullâ (NB) necessita-
te incumbente, ullo modo alienari pos-
sint ab Imperio & à nobis, mandamus.
A. D. 1273. d. 2. Novemb. Colon. Quod
privilegium, & omnia in eo contenta,*

aucloritate regiâ ex certa sententia annovavit & approbavit Albertus filius, an. D. 1298. Adolphus 1292. Henricus 1309. Thuregi. Avellere eos & Othoni, Duci oppignorare voluit, Ludovicus, Bavarus, circa an. D. 1330. Mox tamen sequente 1331. ipse etiam Ludovicus, per quandam quasi palinodiam, Rudolphi privilegium confirmavit, Ratisponæ. Meminit hujus pignoris *V. todur. p. 40.* *Thuricenses*, inquit, *Duci Othoni pro pignore traditi, pertinaciter restiterunt, & ratificare contempserunt, & propterea loco Thuregi à Ludovico Othoni Brisach est pignolata. Sed Dux Otho equanimiter sustinere non valens Thuricensium injuriam & rebellionem, vineta eorum abscindere, & eorum Civitatem obsidere decrevit: quod, quàm primùm ipsis innotuit, stupefacti & perterriti personas pauperes, religiosas, devotas collegerunt, imò quasi conduxerunt.*

runt, ut in unum congregati in Capella Fratrum Minorum quotidie seriosis & obnixis precibus Dominum exorarent, ut de manibus eorum, qui cogitarent eis mala, eriperentur, & in pacis tranquillitate solidarentur; quibus victus necessaria, quamdiu timor eis incubuit, copiosè ministrabantur. Die enim & nocte, sine intermissione in templo perseverantes, Deum pro salute Civitatis implorabant, quorum Deus vota ex alto prospectans ipsos, ut piè creditur, exaudivit. Nam, ut rei exitus comprobavit, à peste, quam sibi supervenire formidabant, salubriter eruebantur. Duce Othone, ut factum est, Brisaco pro Thurego in pignus acceptante. Plusculum hominem, cæteroquin non contemnendum in Historia suæ ætatis Ecclesiastica, affectibus dare video, ubi Politica tractat aut secularia. Eo enim vixit tempore, quo ex dissidijs publicis privatae suæ vindictæ studium celare non

potuit. Eccur enim vel injuriam, vel rebellionem, Virtutem parta tuendi, appellet? Quot munita jam erat Civitas, ne ab Imperio, quocunque modo, avelleretur, privilegijs? Precibus averruncare malum & pium erat, & cum primis Majoribus nostris valde usitatum. Irato enim Numine bella suscipere, temerarium est. Huc itum à *Suitensibus*, cum ad Morengartum prælio esset decernendum. Hinc longiores illæ Helvetiorum preces, bellicis olim consilijs præmissæ, de quibus *Metb. legend. Histor. Helvet. pag. 255. & Bibliothecar. p. 451.*

In ipsa Ludovici oppigneratione Tigurum vocatur *Statt und Beste*; eam ratam habuit Ludovicus Marchio Brandeburgensis. Ipsius verò Imperatoris *παλινοδῶν* verba sunt: *Ludovicus &c. quamquam hisce diebus novissimis, instante nobis necessitatis tempore, pro communi Reipublicæ utilitate conservanda, Cives nostros Thuricenses à nobis, Imperio, titulo pignoris, decrevimus separandos:*

Tamen

Tamen, quoniam inspectis ipsorum privilegijs, concessionibus & gratijs, quas ab Imperatoribus & Regibus Romanis, prædecessoribus nostris obtinent, nobis hoc licere non novimus, dictam impignorationem & etiam alienationem de ipsis factam revocavimus, & etiam tenore præsentium, quo ad omnem ejus effectum, ex certa sententia revocamus, volentes, ut nullo unquam tempore, etiam (NB) pro quacunque necessitate regni, vel Imperij ab Imperio quomodo libet separentur; sed perpetuò in defensione ac protectione sacri Romani Imperij, tanquam filij fideles, remaneant, & devoti: In cujus rei testimonium ac immobile firmamentum præsens conscribi, & sigillo nostræ Majestatis jussimus communiri. Datum | Ratisponæ An. D. 1331. feriâ quartâ, proximâ post Matthiæ Apostoli, regni nostri anno 17. Imperij verò quarto. Luculentum profectò tem-

per

μῆξιον & Imperatoriæ moderationis, quòd à sua recedere maluit lata sententia, quàm Tigurinis non gratificari; & Tigurinorum virtutis, quòd libertatis studio vel extrema subire parati fuerint.

IV. *Ærarium Civitatis publicum* (quod nec justerritoriale haberent, nec usum fructum, Monasterijs, & Collegijs, terè ubique assignatum) tenue erat; sua tamen paulatim accepit [a] incrementa.

[a] Huc faciunt 1. *compensatio Agnetis*, Reginae Hungariæ, quæ, filia Alberti, Leopoldi I. Soror, Civitati loco accepti damni, in expugnatione castri Schnabelburg, S. P. Q. T. dedit Campum Silanum (das Sylfeld) & Sylvam Silanam (den Sylwald) supra Horgen, aliæque nonnulla a. D. 1309. 2. *Concessio Imperialis, lacus Tigurini*, qui, antequam quicquam extra mœnia juris Tigurini habebant territorialis, illis concedebatur: unde, tam, ex piscaturæ, quàm vecturæ ejus beneficio, plurima ad Cives redierunt

com.

comoda. Adulto enim jam Seculo X. *Otto*, Tigurinis, Imperij nomine, lacum cum omni usu fructu cessit. Otto tamen I. angulum retrò Ufnoviam jam ante Monasterio Eremitano destinaverat; unde etiam hodie vocatur: *Der Frauenwinckel*. Stumpf. l. 6. c. 15. Ottonis privilegium confirmavit luculentissimis verbis Carolus IV. an. Chr. 1362. Terminos posuit, *von Zürich zu den Hurden*. Ubi tamen notandum, in antiquioribus longè monumentis expressam lacûs Tigurini mentionem. Ratpertus, Monachus Sangallensis, ex illustri & generosa familia natus, in pago Tigurino, & natalibus Solomone, Notkero, atque Hartmanno, Comitum filijs (*Ekkehardo* teste) nihil inferior, quémque Ekkhardus junior, Burckhardus item, doctissimum appellat hominem, circa an. Chr. 880. de Orig. & divers. casib. Monast. Sangall c. 1. scripsit, *Tuconiam* (*Tuagen*) esse ad caput lacûs Turicini. Et Walafridus Strabo circa a. Chr. 840. in vita Galli Confessoris c. 4.

Accepta à Rege licentia eligendi locum, ubique voluissent, dum loca plurima perlustrassent, venerunt infra partes Alemanniae ad fluvium, qui Lindimacus vocatur, juxta quem ad superiora tendentes pervenerunt Turicinum, cumque per litus ambulantes venissent ad caput lacus ipsius in locum, qui Tuconia dicitur. Theodor. Eremit. in vita S. Magni, c. 6. Peragratis ergo locis circa lacum Turicinum, & pervenientes ad caput lacus ipsius, in locum, qui Tuconia dicitur. Unde colligo, per Ottonem latum Tigurinum ad primos suos rediisse Dominos. Nec enim video, cur tot annis antè Thuricinus diceretur lacus, nisi quòd jam antefub Francis &c. ad eos pertinuisse verisimile, esset.

F. Libertatis ergo paulatim revocandæ, quàm locupletandi agrariorum studiosiores Tigurini, foedera, [a] hac ætate frequentiora [b] iterum

E

inie-

inierunt, juráque [b] civitatis, sollicitata ut plurimum, condixerunt.

[a] Comitissa Rupertivillana, Elisabetha de Homberg, cum Tigurinis fædus icit, an. D. 1291. Et A. Chr. 1294. pacem & fædus Tigurini cum Præfecto Austriaco, Othone de Ochsenstein, ad biennium ferunt. An. D. 1312. Tigurini, Schaphusiani, Sangallenses & Constantienses fœdere inito consociantur. An. 1297. Lutholdus Regenspergius, Huldrici filius, Tigurinis fœdere jungitur. An. Chr. 1321. Episcopus & Urbs Basileensis, cum Tigurinis, cùmque illorum Advocato Imperiali, fœdus ad aliquot annos pangunt. Secutum, an. D. 1325. fœdus cum Lindoviansibus, & Constantiensibus. An. 1327. cum Eberhardo, Comite Kiburgensi; prætereà, Argentina, Basilea, Berna, Friburgo, Sangallo, Lindovia, Uberlinga: Paulò pòst; cum Uranijs, Suitia, Subylvanis, Moguntia, Wormatia, Spira &c. A. D. 1329. Cum Episcopo Constantiensi, Comitibus Montfortensi & Kiburgensi, Sangallo, Berna, Constantia, Lin-

Lindovia , Uberlinga , Ravenspurgo,
 Uranijs , Suitensibus , Subsylvanis. Et
 hæc quidem sub statu Oligarchico : Sub
 Aristocratico ante fœdus Helveticum
 æternum , erant Tigurini conglutinati
 fœdere Constantiensibus & Sangallensi-
 bus, ad quadriennium, an. D. 1340. ab ijs-
 dem repetitum 1344. quibus Schafhu-
 sium accessit 1345. Episcopus & Urbs
 Basileensis 1348.

F. *Illud quoque authoritatis publicæ,
 in Helvetia tractu , non obscurum
 erat testimonium , quòd in varia-
 rum contentionum & gravissimorum
 dissidiorum compositionibus locus reli-
 ctus fuerit Tigurinis.* Ita, cum an. Chr.
 1311. Suitij & Eremitanus Abbas mul-
 tos annos omnia facerent & pateren-
 tur invicem, quæ ab hostibus expectari
 solent; tandem, intercedentibus Tiguri-
 nis, pace factâ, reconciliantur.

G. *Denique multa transactionum su-
 persunt monumenta , quæ tum fidei
 Historica rerum gestarum inserviunt.*

tum statum illorum temporum distin-
ctius exhibent. Cujusmodi transactio-
nes sunt I. inter Albertum Austriacum, ne-
potemque ex fratre Rudolfo, Johañem, &
Tigurinos; ubi, quæ ex bello, incendijs, de-
vastationibus, erant ortæ lites ad certos re-
mittuntur arbitros, 1291. Tigurini, Ab-
batissas, Oerenbacensem & Parthenico-
Monasteriensem, ut ne propter accepta
damna, Austriacis litem intenderent, im-
pediverunt, II. Sententia Jacobi de Warte
Militis; inter Domum Austriacam, & Ci-
ves Tigurinos; Arbitrii, 1293. III. Apo-
cha Hypo Vitoduranorum-familiarum,
claustralium, quibus ob illatum, in expe-
ditione Tigurinorum Villana, detrimen-
tum 15. libræ erant destinatæ 1293.
IV. Transactio cum Gerungo de Kem-
pten pro incommodo, quod Gossaven-
ses ex Tigurinis acceperant in bello, quod
Tigurini cum Duce Austriaco, & Episco-
po Rudolpho gesserunt, 1295. V. Recon-
ciliatio Tigurinorum cum D. de Liebeck,
qui Tigurinos absolvit ab omni, subditis
suis Barmenstorf, Teetvylæ, & alibi dato
damno,

damno, 1297. VI. Compositio inter Tigurinos & Conradum de Tengen, Baronem, ex læsione famulatio ejus Imbriaci facta, 1298. VII. Reconciliatio Conradi de Klingenberg, Præpositi Constantiensis, quem Tigurini ante ceperant, & Tigurinorum, 1308. VIII. Fiduciariæ literæ Hartmanni de Ahadorf, pro fratre, Præposito Constantiensi, si fortè captivitatem ille suam in Tigurinis vindicare veller, 1308. IX. Inter Fridericum & Leopoldum Austriacos, & Tigurinos, cùm illi Schnabelbergam essent occupaturi: ubi inter alia caveretur, ne alij alijs noceant sub pœna 200. argenti marcarum. Es sollen auch die von Zürich ihnen spys folgen/ und die ihren ohne Harnisch inn und vß lassen wandlen; 1309. Sunt & alia Tigurinorum documenta Irenicacum Rudolpho de Heffen, Barone, qui ut Tigurinis reconciliaretur, decem, urgente occasione, obtulit equites: Propter Huldricum Baronem, de Rulleg (qui circa an. D. 1293. Præfectus Imperij fuisse in antiquis legitur monumentis) captū à Tigurinis 1327. Jo-

hannem Habsburgicum 1328. Cùm Col-
mariensibus 1332. Rudolpho de Hohen-
burg 1332. Imperatoris, Ducis Alberti,
inter Johānis Habsburgici Grinoviæ oc-
cisi posteros & affeclas, & Tigurinos
compositio; ubi & Exulum Tigurinorum
causa agebatur 1337. Sententia in causa
exulum, Agnetis, Hungariæ reginæ,
1340. Reconciliatio Tigurinorum &
Schafhusianorum 1342. Cætera ex *Stum-
psio* peti possunt Lib. VI. c. 17.

XV. *Ultima* superest Reipublicæ
Tigurinæ forma, inde ab a. Chr. 1352.
adeóque Helvetico [a] fœdere per-
petuo; ad nostram ætatem conti-
nuata: Quo intervallo Rempubli-
cam habemus liberam, primævo sta-
tui redditam; tum perpetuis, offen-
sivis & defensivis, tum temporarijs,
fœderibus, pacis formulis, commu-
nibus Civitatis juribus, munitam,
privilegijs condecoratam, novis sub-
inde legibus, & territorio insigniter
locu-

locupletatam ; socijs denique ipsis non minùs fidam , quàm honoratam.

XVI. Fuit ergò Tigurum hâc periodo

A. *Respublica libera*, & pristino statui restituta. Pristinum Reipublicæ Tigurinæ statum fuisse liberum , suprà jam probavimus. Ad eandem Tigurini conditionem paulatim assurrexerunt. Et hâc quidem ætate libertatis insignia emicant ornamenta ; cujusmodi sunt , Libertas 1. rei monetalis, facultas nempe cudendi nummos majores. 2. Creandi Senatum. 3. Ferendi Leges Civiles. 4. Mutandi Reipublicæ formam. 5. Pangendi fœdera , tum perpetua, tum ad tempus duratura.

B. *Fœderata*. Fœdere æterno coaluit primò cum eis, quibus seculo antè junctum erat Tigurum , Uranijs, & Suitensibus, quibus Lucernenses accesserunt , & Sub-sylvani. In fœdus autem Tigurini erant recepti mense Aprili 1351. eodémque anno, die Walpurgæ, ineunte Majo, lite-

ris fuit consignatum. De causis, ortu, & progressu succinctè egimus in *Method.* p. 437. *Simler.* de Republ. Helvet. Alia, ordine, successerunt, A. D. 1357. cum Austriæ Ducibus Alberto & Friderico, eorūque in Alsatia, Brisgoja, Argovia, Turgovia, &c. Ministris. Anno subsequenti 1359. idem ad septennium prorogârunt: A. D. 1362. Carolus IV. singulari quodam fœdere cum Tigurinis jungitur, quibus omnia privilegia, vetera jura, & fœdus recenter cum Helvetijs Socijs iniunctum, confirmat. Consentit etiam, ut Tigurini in fœdus urbium Imperialium ad lacum Acronium sitarum, Constantiæ, Sangalli, Lindoviæ, Ravenspurgi, Uberlingæ, Buchhorni, Pfullendorfi recipiantur; quod tamen biennio post Caroli mortem terminari debebat. An. 1365. fœdus Austriacum renovatum, & juramento iterum confirmatum est; quod ut fieret, Albertus Junior, Viennâ Torbergensem misit, quo ἐρρωδιώκτη, omnium animarum festo, confirmatio fuit facta. An. D. 1375. cum Leopoldo Tigurini & Ber-

Bernenſes peculiare , ſed annuum tantum inniere fœdus. In an. D. 1385. incidit magnum illud fœdus, inter Tigurinos, Bernenſes, Solodorenſes, Tuginos &c. & pleraſque Germaniæ Urbes liberas & Imperiales, per tractum Rhenanum, Sueviam, Bavariam, Saxoniam, & Franco-
niam, contra Leopoldum Auſtriacum. An. Chr. 1393. Tigurini de privato quodam fœdere ſolicitati, illud recusârunt; nonnulli etiam, qui Alberto ſpem fecerant, exilio multabantur. A. D. 1408. Tigurini ſibi Glaronenſes fœdere jungunt: Et poſtea 1424. Tigurini cum Bernenſibus perpetuo fœderis vinculo conſtringuntur; Zoffingæ, d. 22. Januarij. An. Chr. 1437. fœderatus Tigurinorum factus Bernhardus Tierſteinanus, quorum amicitiam hic (arce & agro Wartoviænſi fœderi incluſis) coluit. An. Chr. 1442. in fœdera Tigurinorum venerunt Fridericus Imperator, & Albertus Auſtriacus; quorum voluntate Raperſuila, ijsdem Tigurinis ſociatur. Sequenti anno 1443. Bremogardum & Badacum Tigurinis fœdus pe-

pigerunt. A.D. 1452. Abbatiscellani fœdus perpetuum cum Tigurinis, Lucernatibus, Urijs, Sutijs, Subsylvanis, Tuginis & Glaronensibus feriunt. Buchornenses ad annos 25. cum solis Tigurinis An.D. 1472. Comites Wittenbergenses, uterque Eberhardus, cum iisdem Tigurinis ad decennium, 1482. De communium, cum reliquis Helvetiæ Cantonibus fœderum vinculis, jam ante reformationem initis, prolixè & ordine à nobis actum est in *Method. legend. Hist. Helv.* p. 484. &c. Post Reformationem pauca accesserunt nova fœdera, cum Genevensibus, an. Chr. 1584. Argentinenis in decennium 1582. Marchione Badensi 1613. Veneris, an. D. 1615. quæ cum solis communia habent Bernensibus; cum cæteris Cantonibus, Gallicum, pacis quidem perpetuæ instrumentum, ab a. Chr. 1516. fœderis verò a. Ch. 1613. quod sub finem, superioris aîi 1663. renovatum fuit, solennique jramento firmatū. Eodem Unio hereditaria, quam vocant, cum Sigismundo, adeoque Domino Austriaca (*die Erbteitigung*) pertinet, inita

inita an. Chr. 1474. per Ludovicum, Galliarum Regem: confirmata 1500. per Maximilianum cum Tigurinis, Urijs, Surenſibus, Subſylvanis; & an. Chr. 1511. *Compositio* item belli Suevici certis, iisque Helvetiæ honorificis conditionibus comprehenſa, per Ludovicum Sfortiam, 1499. *Basil.*

C. *iure civitatis munita*, quale quidem ius cum Tigurinis habebant, Johannes Habſpurgicus, Rupertivillæ Comes 1334. Nicolaus, Episcopus Conſtantiensis contra Abbatem Augiæ divitis 1385. Comendator & Conventus Domus Johanneſticæ Kuſnachtensis Cives erant hæreditarij 1396. Fridericus, Doggij Comes, contra Comitem Brigantinum, qui Kyburgi tum habitevit, ad annos octodecim, 1402. quod poſteà 1415. ad quinquennium, ultra vitæ ejus terminum, renovatum & propagatum eſt. Abbas & Conventus Capellanus 1403. Adelheidis de Schyvandeck Abbatissa Schæniſiana, cum integro Conventu, 1405. Vitodurum, Bulacum, Reginoburgum occasio-

ne belli Abbatiscellani, juris hujus patro-
cinium quæſiverunt 1407. Abbatiscella-
ni & Abbas Sangallensis communia Civi-
tatis jura obtinuerunt à Tigurinis, Lu-
cernensibus, Suitensibus, Subſylvanis,
Tugiensibus & Glaronensibus, 1411. Ac-
ceſſerunt Hugo, Comes Montfortensis,
Domus Clingnoviensis, & Biberſteinen-
ſis Johannitica 1349. Cœnobium Ruten-
ſe, 1402. Abbas Einfidlenſis Ludovicus
1533. Joachimus 1545. Adam 1569.
Commendator Johannitici Ordinis Va-
diſvillanus, qui jus Civitatis reſtauravit
1412. d. 7. Septemb. Abbatiffa Warmſpa-
renſis, cum Conventu 1415. Curienſis Epi-
ſcopus, & Civitas ad duodecim an. 1419.
& poſtea 1470. ad 16. annos; inde an.
Chr. 1496. iterum ad años 28. annuo ob-
lato munere. Comes Tengeniſis & Nel-
lenburgeniſis 1479. Alvicius Sulzenſis Co-
mes Clekgojæ, Thuingæ Dominus
1488. (renovarum, noſtrâ memoriâ)
Huldricus, Baro Alto Saxeniſis, eodem
acceſſit anno. Huc referunt, quod Ca-
ſp r Landenbergius, Abbas Sangallen-
ſis

lis ordine § 2. de consilio suorum fratrum petijt à quatuor Helvetiæ pagis, Tiguro Lucerna, Suintia, Glarona, se jure Civitatis cum suis donari, eosque Cænobij Advocatos, & defensores suæ libertatis, & omnium suorum bonorum, possessionum, Jurisdictionum, consuetudinum, privilegiorum constituit. Civitatis Evangelicæ jus inrer Tigurinos, Bernenses aliosque religionis Socios incidit in annum 1528.

D. *privilegiata*. Privilegia autem, vel integræ Reipublicæ *collata sunt, vel singularibus* Civibus. Illa *vel* Ecclesiastica sunt, *vel* Politica.

N. *Ecclesiastica* alia ab ipsis impetrata fuerunt ante Reformationem Pontificibus; [a] alia à Cardinalibus [b] vel Episcopis.

[a] Talis est *Bulla Martiniana* an. D. 1416. ab ipso Sigismundo Imperatore obtenta. Cùm enim frequentius hinc abessent Canonici, & sacrorum, qualia tum recepta erant, cura omnis negligere-
tur,

tur, petierunt per Sigismundum, ut focus Pontifex Tigurinis interdiceret Canonicis, qui aras non curarent, illique adeo omnes, qui non decem ad minimum menses Tiguri, per annum, mansissent, præbenda sua exciderent. An vel delatum ad Pontificem fuerit, vel impetratum ab eo, quod in delinquentem clerum Civēs petierunt jus, nondum satis habeo compertum; verisimile tamen satis est ex appendicibus & clausulis concessionis. Illud constat, in chartas rejectū etiamnum apud nos asservari, cujus apographum dedimus in *Analect.* P. 1. pag. 73.

[b] Circa an. Chr. 1416. Papa Martino quinto; *cardinalis vrsinus*, primarius Pontificis Pœnitentiarius, Jordano, Abbati Monasterij Scotorum extra muros Constantiæ, in mandatis dedit, ut Tigurini propter Johannem Gruberum excommunicati audirentur & absolverentur, a. Ch. 1383. Henricus Constantiensis Episcopus, permisit quidem Judæis Tiguri habitantibus Synagogam & Cæmeterium, ita tamen, ut absque consensu Civium neque Judæum

daum, nec Judæam peregrinos sepelire
licuerit. Et quia ad Historiam Judaicam
hoc monumentum non nihil facit, totum
exscribemus : *Henricus*, Dei gratiâ , Epi-
scopus Constantiensis Plebanis Ecclesia-
rum Thuricensium , nec non universis
& singulis tam præsentibus, quàm futu-
ris , quos subscriptum tangit negotium
seu tangere poterit quomodolibet, in fu-
turum, salutem in Domino sempiternam,
cum noticia subscriptorum : Jam dudum
ad nostram deductū notitiam, famâ publi-
câ referente, qualiter, non obstante, quod
Judæis, *qui propter nostris Salvatoris Je-
su Christi per ipsos crucifixi passionem,
non solum damnationem perpetuam in
ælis, verum etiam subjectionem peren-
nis servitutis in terris demeruerunt ob-
tinere, à jure sacrisque Canonibus est
vetitum, ne novas Synagogas seu Cymi-
teria (Cœmiteria) erigere, construere,
seu adificare, absque Pontificis seu loci
Ordinarij licentia speciali ; tamen Ju-
dæi in oppido Thuricensi, habitantes ibi-
dem,*

dem, novam Synagogam, novumque Cymiterium erigere, construere, seu edificare presumerunt, nostra licentia ordinaria desuper non obtenta. Nos ob id, contra eosdem processus nostros amonitorios, & aggravatorios, ac similiter contra eisdem communicantes, ipsisque domus locantes, emisimus, quos tamen processus cum hujusmodi aggravationibus, ad instantiam providorum ac nobis in Christo dilectorum Magistri civium, & Consulum oppidi Thuricensis praedicti, suspendimus, & sub forma retrusionis sustulimus vicibus repetitis. Tandem vero eisdem Judæis in eorum pertinacia perdurantibus, nec juri parere curantibus, sed Synagogam & Cymiterium praedictas erigentibus, construentibus & fabricantibus, nostra licentia ordinaria, minimè juxta sanctorum decreta Canonum, requisita contra eosdem Judæos per interdictum, in loca, nec non Ecclesiarum Parochias, in quibus forent, seu devenirent, processimus iuris ordine per omnia asser-

asservato , prout in processibus nostris
desuper editis plenius continetur. Nu-
per verò pro parte Judæorum prædicto-
rum per Magistrum Civium & Consules
oppidi Thuricensis prænarrati prædictos,
nobis propositum existit, qualiter ab an-
tiquo Judæi inhabitationes, certum Cy-
miterium ac Synagogas habuerint, ac
habere consueverint, loci Ordinariorum,
videl. Episcoporum Constantiensium no-
strorum Prædecessorum, ut præsumitur,
licentia desuper requisita & obtenta, que-
madmodum hujusmodi Cymiterium, per
aquarum diluvium ac voraginem sit ante
aliquot annos diruptum, destructum at-
que devastatum : Qua propter à præde-
fatis Magistro Civium & Consulibus, ur-
bis fuit humiliter supplicatum, quate-
nus, in prædicti oppidi Thuricensis privi-
legiorum atque libertatis augmentum
prædictis Judæis & eorum perenniter
successoribus dare licentiam, privilegia-
re, libertare ad innovandum, seu de no-
vo erigendum, fabricandum, nostrum-
que consensum ordinarium præmissis ad-
hibe-

hibere, nostrisque processus pœnales, de quibus præmittitur, tollere, ac interdictum relaxare dignaremini. Nos igitur Henricus, Episcopus præfatus, attentius servitijs nobis per Magistrum Civium, & Consules prædictos & Ecclesiæ nostræ impensis, & ut speramus, in posterum impendendis, perpendentésque, *quod etiam S. Sancta Ecclesia Judæos in ingens Salvatoris nostri Jesu Christi passionis testimonium ac memoriam, hujusmodi sectam Judaicam decrevit usque in diem novissimam tolerandam*, quódque nobis auctoritas impertiendi seu dandi hujusmodi Judæis licentiam, Synagogas & Cimiteria (*Cæmiteria*) erigendi, innovandi & fabricandi, à jure sit permessa; prædictis Judæis Thuregum inhabitantibus Synagogam & Cymiterium, novas erigere, fabricare; nec non erectis & fabricatis uti, seu eas retinere: Ac in Cymiterijs hujusmodi corpora mortuorum sepelire, Judæorum liberum; nec non, si maluerint, hujusmodi Cymiterium, ere-

erectum demoliri, ac denuò aliud seu alia, *de consensu tamen Magistri Civium & Consulum prædictorum, fabricare damus licentiam, atque plenam concedimus potestatem, præmissis omnibus & singulis pro nobis & nostris successoribus universis, nostrum perpetua-liter consensum ordinarium adhibendo, ad præmissaque faciendo prædictos Judæos, & eorum structores privilegiamus, ac præsentis scripti serie libertamus, sic tamen, quòd duntaxat corpora Judæorum Thuregi degentium, & ibidem Civilegium* (nam & illi juribus Civitatis gaudebant; unde & in subscriptionibus se Cives appellabant;) *habentium, & nulla alia in prædicto sepeliantur Cymiterio, nisi de licentia Magistri Civium & Consulum prædictorum speciali, quibus etiam auctoritatem, dandi licentiam corpora Judæorum, reliquarum Civitatum, oppidorum, Diœces. & Provincia-rum quarumcunque in hujusmodi Cymiterio*

terio erecto seu erigendo erectis seu erigendis sepeliendi, præsentibus pro nobis & successoribus nostris auctoritate nostra impertimur. In quorum &c. In oppido *clingnovv. an. D. 1383. crastino festi omnium sanctorum.* Fuisse Tiguri Synagogam Judæorum vel pueri nōrunt. Etiamnum & nomenclaturam, & insignia illius in vulgus nota sunt. De Cœmiterijs aliās locuti sumus. Monumenta sepulchralia hodie iterum paulò diligentius inspexi. Vingtiquatuor adhuc propè mœnia minoris urbis (in ea enim Judæorum cœmiterium fuisse, traditio est) vidi, sed vetustate pleraque exesa & attrita. Unius atque alterius, quantum assequi potuimus, dabimus *Περαιφόν.* Perfectissimum exemplum est:

עד הגל ועדות
המצבה נצבת
לראש הלר אברהם
בן הקה צוריק
שנפטר בשנת קנב
לפק תהי נפשו צרורה

בגן עדן

אמן

*Testis acervi, & testimonium statua po-
sita ad caput Rabbi Abraham, Synagoga
Sanctae Thuricensis, qui obiit anno 152.
era minoris: (Christi 1392.) sit anima
eius ligata in horto Eden: Amen.*

Huic proximè accedit monumentum
puellæ erectum

טמיונה ועלמה אדמה

קבורה הנעימה

יטא בת ר

זכרוננו להי. a. i. e. יהודה (a) זולה נפטרלה לעש
העולם הבא ונקברה ביום ולח כסלו לאלף
תהי נפשו b. i. e. (b) השישי (b) תנצבוג

צורה בגן העדן

*Sensus: Terrâ [a] tectam & sepul-
tam puellam amabilem, filiam R.
Jehuda; cujus memoria sit ad vitam
futuri Seculi, i. e. æternam, defun-
ctam & sepultam die 6. mensis Cis-
lev, anno 73. millenarij sexti. Sit ani-
ma*

ma ejus ligata in horto Eden. *Cate-*
rorum ferè elementa sunt ἀφ' αὐτῆς, ut;
 מרת ad caput pretiosæ
 dominæ, *nempe lapis positus* מצבת הלו
 statua הוקם על ראש הנכבד ר' יהודה
 hæc apposita capiti Venerabilis R.
 Jehuda. *Ante hæc memini, me observa-*
re quendam, qui מרמשק Damasco huc
delatus, exuvias corporis, Tiguri deposuit.

Anno 1326. Rudolphus, Constan-
 tiensis Episcopus, ratas habuit leges, in-
 ter Cives & clerum initas, quarum *ἡ*
μὲν supra dedimus p. 59. & deinceps.
 Multi utrinque proponuntur articuli, ad
 quorum normam contentiones, dissidia
 &c. erant decidenda. Anno 1368. Hen-
 ricus, Constantiensis, Canonicis illis,
 qui ab Ecclesia absunt, stipendium negat.
 Hoc privilegium *Statuti* inferendum, ju-
 ramentoque confirmandum erat. Quod
 ipsum repetitum fuit *Indultum*, per Ni-
 colaum, successorem 1385. & per *Præ-*
positum & Capitulum (Præposito Wern-
 hero

hero de Rynach) ad instantiam Senatûs Populique Tigurini, instrumento prolixo roboratum, 1381. Anno 1425. exemptio ab anathemate, per *Gruberum* impetrato, Cormato Abbati S. Jacobi Scotorum demandata, sequitur.

1. Politica vel Imperatorum sunt, vel Principum; Et illa, iterum vel integram spectant Rempublicam, vel singulares personas. Imperatorum sunt sequentia.

I. Caroli IV. qui 1. anno regni octavo; Christi 1353. privilegium Tigurinis concessit, eligendi iudices, Imperio vacante, qui de rebus capitalibus decernerent. Daß wir einen Richter setzen mögind / so das Rych ledig ist / der über das blut richten mag.

2. Exemptio à foro alieno. Daß ntemand die vnseren vff dhein Briche laden / nach trieben soll: Dann hat jemand an die vnseren usit zu fordern / darum soll er rechte nemmen in vnser Statt Zürich vor vnserem Richter 1353.

3. Privilegium recipiendi proscriptos, vel à Rotvilen-

vvilenſi Indicio, vel alibi. Daß wir ſch-
ter enthalten mügen / vnd vns darum nie-
mand beerüben ſoll. A. Chr. 1365.

4. *Conceſſio Curiae Imperialis*, quòd ijsdem
privilegijs Tiguri, quibus Rotvvilæ, exer-
ceri poſſit. Ipſa, in Codice privilegiorum,
rubrica ita habet. Als Keyſer Karolus
vns ein Landgrichte gegeben hat / mit aller
der freyheit als das Landgerichte ze Rotvvile
von alter herkommen iſt / daß wir das in vn-
ſer Statt haben mügen. 1362.

Idem, *primum Curiae illius Præſidem conſtituit*,
Rudolphum Comitem Arbergium. Eo-
dem anno

6. *Revocatio Imperatoria*, ſi fortè per erro-
rem quædam, contra Curiam Tigurinorum Impe-
rialem, conceſſiſſet privilegia. Der Röm-
ſche Kaysr verſchrybt eigentlich / als er
vns ein Landgerichte geben hat / were da / daß
er jemand darwider gefrenet hette / von ver-
geſſens wegen / oder von irſel / daß vns daſſelb
an dem Landgerichte nit ſchaden bringen
ſoll. 1363.

7. *Confirmatio donationis Ottonianæ*, lacus Ti-
gurini. Wir empfehlen den Burgeren ge-
meinlich

meinlich der Statt Zürich vnd allen ihren nachkommenen/ daß sy denselben seve vnd auch die vische darinne mügen bannen/ besetzen vnd ensetzen/ vnd mit allen sachen besorgen sollent/ als sy vnd ihr Vordenen biß her gewonlichen gethan haben/ 1362.

8. Quisquis Tigurum venerit, ibique per annum, unumque diem fuerit moratus, ex mancipio in libertatem transit. Wer in vnser Statt koumpt / Frau oder Man / vnd darinnen siß jahr vnd tage (in ipso Diplomate, einen tag vnd ein jahr) er diene oder habe huß / der sell der eigenschafft genßlichen enbrosten vnd ledig syn; 1362.

9. Promittit Imperator, ut quicquid collato foederatorum Tigurinorum auxilio, armis expugnaretur, Imperij deinceps protectione illud frueretur. Als vns Keyser Karolus versprochen hat/ als wir etlichen Bund mit ihme habend/ were daß da ein Schloß oder Bestin gewunnen wurd/ darby wir werend/ daß die ewiglichen by dem heiligen Römischen Ryck blyben sollend/ ohne menglichen irrung/ 1362. Speciali autem

Diplomate sub protectione Imperij Rupertivilla, si, bello inter Imperatorem & domum Austriacam oborto, Tigurini vel ære vel armis urbem suam facere possent 1362.

10. *confirmatio fæderis* initi cum Constantiensibus, Tigurinis, Sangallensibus, Lindoviensibus, Ravenspurgensibus, Ueberlingensibus, Buchhornensibus, Wangensibus &c. 1362.

11. *Instrumentum Fæderis inter Cærolum IV. & Tigurinos*, quo & Helveticum fœdus confirmat, idemque fœdus suo ipsius anteponit. Multa hoc diploma habet & luce, & nostra notitia non indigna: Totum ergo exscribemus. Wir Karl von Gottes gnaden Römischer Keyser / allzeit mehrer des Rychs / vnd Rünig zu Behem. bekenen vnd thund kunt offentlich / mit disem Brieff allen den / die in sehen oder hören lesen / das wir angesehen haben dienste / trew vnd stetigkeit / so vns vnd des H. Rychs gerewen / der Burgermeister / die Räch vnd Burger gemeinlich der Statt zu Zürich vns / vnd dem H. Rych offte vnd dicke gethan hend / vnd in künfft

fürffetigen zeiten für basser wol thun mugent
vnd sollend. Darum so haben wir sy allge-
meinlichen vñ ihr ieglichen besunder in vnser/
vnd des H. Rychs sundertlich gnad vnd schir-
me/für ander lüth/empfangen/meinend vnd
wollend/ vnd geloben ihn mit vnseren Key-
serlichen gnaden/vnd mit guten trewen ohn-
geverde/ob es zuschulden kumt/das dieselben
Burger von Zürich jeman mit dheimen sa-
chen an ihren lyben/an ihren lüthen/an ihren
Grichten/an ihren zwingen/bannen/vnd gü-
teren/an ihren Rechten/Freyheiten/oder an
ihren ehrbaren gewonheiten befümberen oder
beschädigen wolt; erkennet sich danne der
mehrtheil des Rathes ze Zürich/das ihn un-
rechte beschehen sene/das wir sie davor sollen
beschirmen/vnd ihn behulffen vnd berahren
syn mit aller macht/das in die beschädigung
vnd der gebreste abgeleit vnd widerthan wer-
den/vnd sollen das vnverzogenlich thun/
wanne wir des von ihn gemant werden mit
botten/oder mit ihren Brieffen/ohn alle ge-
verde:vnd wann wir dann nit in den Landen
wehren/das sy vns gemannen möchten/so
habent wir sy besorgt mit vnseren Landtrög-

ten ze Schwaben/vnd ze Elsass/vnd mit vnseren vnd des heiligen Rychs stätten/Costanz/Sangallen/Linden/Ravenspurg/Berlingen/vnd Buchhorn / daß sy die mögent mannen / vnd wann die gemant werden / daß die denen mit lyb vnd Gut darzu solent helfen den ehegenanten von Zürich/ohn alle geuerde. Ich ist bereit / ob die Landvögte/die nu ze Schwaben/vnd ze Elsass vnser Landvögte sind / von den Ämten von vns verkehrt wurden / wem wir danne dieselbe Ämpter empfehlen wurden/der soll des ersten schweeren/ehe daß er sich des Amtes annemme / daß er beholffen vnd berathen seye mit trewen den obgenannten Burgeren von Zürich/zu allen ihren sachen/vnd in allem/ als davor geschriben ist/ohn alle geuerde. Es soll auch diese Bündnuß / die wir zu ihn / vnd sy zu vns gethan hend / gang vnd stet mit guten trewen blyben. Diewyl wir leben/vnd nach vnserem tod die nächsten vnd ersten zwey Jahre. Vnd von sonderlichen gnaden confirmieren vnd bestetigen wir in die Bündnuße / so die von Zürich / von Berne / von Lucerne / von Bre/von Schwyz / vnd von Underwalden

den / vnd die zu ihm gehören / vormalß zu ein-
 anderen gethan habend / daß die Bunde / vor
 diser Bännung / so sy zu vns gethan habene /
 genßollend ohne alle geuerde / mit vrfund
 diß Brieffs / Constantiæ 1362.

12. Privilegium, quod Tigurinis per-
 mittit, ut Nobiles, etiam extra Urbem habitantes,
 in civium numerum recipere possint: Daß sy alle
 Edelleuth / die auff dem Land gesessen sind /
 sy haben Bestnen oder nit / wol zu Burge-
 ren empfahen mügen: Die och danne alle /
 wann sy ihr Burgrecht empfangen habend /
 wol sitzen vnd belyben mügen by ihm in der
 Statt zu Zürich / oder vff dem Lande; 1362.

13. Tigurinis, nomine Imperij, ut vi-
 cina intra limites trium miliarium feuda
 vacantia, ipsi locarent, & vasallis, seu
 feudatarijs committerent, concessum;
 daß ein ieglicher Burgermeister / so zu Zürich
 Burgermeister ist / die Lehen / die dem Rych
 zugehörend / vnd dry mile wegs wyt vnd breit
 um vnser Statt ligende / wie sie ledig wer-
 dent / lihen mag zu deß Rychs henden. Ex-
 ceptis feudis Principum, Comitum, Ba-
 ronum, 1365.

14. *Relaxatio sententiarum, pro/cscriptionis, qua in Curia Imperiali contra Tigurinos impetravit, aut impetrare potuisset Eberhartus Brune 1376.*

15. *confirmatio omnium privilegiorum, ab Antecessoribus acceptorum, Tribuum, documentorum &c. Nec ab Imperio, à quoquam separentur, nec propter spoliatos Tiguri Judæos accusentur, aut in ius vocantur.* Ein gar redliche freyheit von vnserem Herzen Künig Karlen / daß Er vnser Statt alle ihr Freyheit/Bürgermeister/Käthe/vnd Zünfft/vnd alle die Brieffe/die wir vnzit vff den tag/als derselb Brieff geben ist/ gehapt hand / bestet / vnd confirmiert hat ; daß man vns nicht von dem Rych versetzen/ nach trengen soll : Vnd wer ein versetzung vormalß vorgegangen/ die thut er ab : Auch seit er vns quit von der Juden wegen/als ein vfflauff über sy beschehen was : Vnd wer vns von solchen gnaden trengen wolte / deß mögen wir vns wehren nach vnserem vermögen/ vnd haben darinn nit wider ihne gethan. Verba, quibus tumultus ob Judæos excitatus describitur, in diplomate Imperia-

liita habent: Vnd um den vfflouff der in der Statt zu Zürich beschehen ist von der Juden wegen / daß die da angriffen vnd verderbt sind / vnd um das gute / daß die Juden / die zu Zürich och da verderbt sind / nach ihr tod hinder in gelassen hend / waiñ sy dasselb gegen vns vnd gegen dem Rych ze hulde gehandelt / vnd geredingehend nach vnserem willen / darvon sagen wir sy / um alle dieselben vorbe-
scheidene / sachen gänglich ledig &c. 1349.

16. *confirmatio specialis privilegij Rodolphi.*
quo clerum & cives, utrorumque bona, in Imperij recipit tutelam: Also er die freyheit bestet hat / die wir vom Künig Rudolfen habent / die ist also / daß er die Statt Zürich / vnd beyde Gottshäuser / der Abtey vnd Propsten / in synen funderen schirm / zu des heiligen Reichs henden genommen hat; beyde Priester / alle vnser lütch vnd gut: Vnd bestet vns in derselben freyheit alle vnser vnd der Gottshüseren Recht vnd gut gewonheit / die wir von Römischen Käyseren / vnd Künigen / synen Vorfahren gehabt habend: Vnd behaltet ihm die Vogten beyder Gottshüser vnd auch vnser Statt zu synen henden: Vnd freygt

vns daß wir/die Gottshüser / vnser lyb/ lüch
vnd güter von dem heiligen Rych von keiner
leyfachen sollen getreugt werden; Tiguri 13.

II. *VVenceslai, filij*, qui itidem, ut Au-
gustus Prædecessor, sua Tigurinis privile-
gia vel confirmavit, vel auxit, cujus mo-
di sunt;

1. Confirmatio privilegij Rudolphi
& sequentium, *ne à quoquam extra Urbem Ti-
gurini vocentur in iudicium*. Ipsum Caroli di-
ploma exceptionis inseritur & confirma-
tur, 1379.

2. Confirmatio omnium privilegiorum ha-
ctenus ab Imperatoribus & Regibus im-
petratorum, possessorum, & in Codices
sive literas relatorum, ut ne quoquam
modo fides illis derogetur, Francofurti
1379.

3. Alia, eaque prior, privilegiorum
omnium, & protectionis Imperialis con-
firmatio, facta, cum Francofurti eligere-
tur, & coronaretur, 1376. quæ & ipse Caro-
lus peculiari diplomate rata habuit. Ha-
bent ipsa originalia verba semper ali-
quam Emphasin quam, suo tempore, fa-
cilis

cilius fuerit aliâ vestire linguâ , quàm ex
ipsis repetere fontibus. Si non semper
dulcius , tutius saltem ex ipsis fontibus
bibuntur aquæ. Ita ergo Imperator : Wir
Wenceslaw / von Gottes gnaden Röm-
scher Künig ze allen yten mehrer des Rychs /
vnd Künig zu Behme / bekennen vnd thund
tunt allen den / die ihn ansehen / oder hö-
rent lesen / daß wir durch manigvaltig getre-
we / vnd stete dienste / die vnser / vnd des hei-
ligen Rychs lieben getrewen / der Burger-
meister / die Rath vnd Burger gemeinlich
die Statt zu Zürich vnser Vorvaren an dem
Rych / Römischen Keyseren vnd Künigen /
vnd mit nammen dem Alldurchleuchtig-
sten Fürsten vnd Herren / Herren Karlen
K. Keyser 2c. Unserem lieben Herren vnd
Vatter / offte vnverdroßentlichen gethan ha-
bend / vnd vns selber nach thun sollent vnd
mögent in künfftigen yten / vnd auch darum /
daß wir dieselben Burger vnd Statt zu vn-
seren vnd des Rychs diensten vnd trewen de-
ster williger vnd breiter machen mögen / mit
wolledachten mut von vnserem geheisse des
ehegenannten vnsers Herren vnd Vatters
F 5 Key.

Keyser Karlen / vnd auch mit guten rath
aller (NB.) Kurfürsten / vnd vil ander vn-
ser / vnd des Rychs Fürsten / Edlen vnd ge-
trewen / zehand darnach / als wir zu Francken-
furt / zum Römischen Kunig gebohren / vnd
zu Ach gekrönt wurden / denselben Burgeren /
ihren nachkommen / vnd der Statt zu Zürich /
bestetiget / erneuweret vnd confirmiert haben :
Besteten / erneuweren / vnd confirmieren ihn
mit krafft diß Brieffs / mit rechtem wissen /
mit Römischer Königlichlicher macht alle vnd
jeglich ihr vnd der Statt Zürich Recht / gna-
de / freyheit / gut gewohnheit / gesezten / ihr ge-
richten / vnd Bürennissen / die sy von vnseren
Vorfahren an dem Rych / Römischen Key-
seren / vnd Königen / vnd sonderlichen von
dem ehegenannten vnserem Herren vnd Vate-
ter Keyser Karlen / oder an Ihr Statt bü-
cher oder brieffen herbracht haben / vnd auch
all ihr privilegien / hantvestinen / vnd brieff /
die sy darüber habene / also daß sy / ihr nach-
kommen / vnd die Statt zu Zürich by den-
selben ihren rechten / gnaden / freyheiten ze-
ewiglich blyben sollend / von vns / vnd allen
vnseren nachkommen an dem Rych / vnd
von

von aller meniglich genßlich vnbesümberec
 2c. Norimbergæ 1376.

4. Privilegium, *iudæos in urbem admittendi*,
 iisque pariter, ut alijs indigenis, hospitium
 præbendi, reservato tamen tributo an-
 nuo Imperiali: Doch in solcher masse / daß
 hinanthin die ehegenanten Juden (quos
 semper vocat **syne kammer knecht**) vns
 vnd dem Rych alle Jahr den gülden opffer-
 pfenning in vnser vnd deß Rychs kammer
 geben; Pragæ 1400. Regni Bohemici 38.
 Romani 15. Præcessit aliud instrumen-
 tum, quo Tigurinos absolvit ab omni
 reatu, qui à quoquam in Imperio illis,
 ex eo, quòd Judæos in urbem recepif-
 sent, imputari potuisset: Simulque copiam
 facit, eosdem & Civitatis patrocinio do-
 nandi, & à reliquis oneribus Imperialibus
 (excepto floreno annuo in capita distri-
 buto) eximendi, 1392. Pragæ.

5. Confirmatio exemptionis, antea
 à Karolo factæ, à proscriptione, tentata per
 Bernhardum de Bruno 1390. Pragæ, vnder deß
 Hoffgerichts ynfigel.

6. Privilegium eligendi Præsidem Dicasterij,

altero vel decedente, vel ad obeundum munus inepto, qui & nomine Imperij causas criminales judicet: Confirmatur curia Imperialis, & cancellatur, quidquid à quoquam in contrarium statui posset; Heidelbergæ 1384.

7. Jus *Præfecturæ Imperialis* elocandæ, & ab ipso Magistratu ordinandæ. Ante hac munus illud, sumtuosum magis, quàm utile fuisse Imperatori videtur. Ne ergo posthac vel Imperio, vel urbi molesta esset provincia, obtinuerunt Tigurini, ut ipsi, urgente necessitate, è Senatoribus suis eligerent, qui, nomine Imperij, præfecturam illam administraret: Id quod Wenceslaus concessit an. Chr. 1400. Pragæ. Verba Privilegij ita sonant. Wann wir von dem Burgermeister, Râth vnd Burgern gemeinlichen der Statt zu Zürich / vnser / vnd des Rychs lieben getrewen / vnderwist sind / daß by ihn / in der Statt zu Zürich / offte eines Bogtes gebrechen / sy sunderlich darvon / daß vnser vnd des Rychs Bogten dasselbs an Zinsen vnd Jährlichen renten so schwach vnd franc sy / daß sich ein Bogt damit nicht

te ernehren möge / vnd den worten / daß für
 das meh von eins Vogtes wegen in der ehe
 genanten Statt zu Zürich kein gebräust nach
 sumnusse geschehe / so haben wir durch dienst
 vnd trewe willen / als vns die ehegenanten
 Burgermeister / Rath vnd Statt Zürich /
 oft gethan haben / täglichen thun / vnd für
 besser thun sollen vnd mögen in künfftigen
 zeiten / vnd haben darum mit wolbedachten
 muth / gutem rath vnd rechter wüßent in vnd
 derselben Statt zu Zürich / die ehegenant vn
 ser vnd des Rychs Vogten daselbs zu Zü
 rich / mit ihren zugehörungen gnädiglichen in
 gegeben / vnd bevehlen / in geben vnd beveh
 len in die / in krafft diß Brieffs / vnd Röm
 scher Küniglicher macht / also daß sy vnd die
 Statt zu Zürich / als oft sy wollen / vnd in
 fuglichen ist / einen Vogt kiesen vnd nehmen
 sollend vnd mögend / vnd daß sy auch diesel
 be Vogten mit ihrer zugehörungen für besser
 vns vns vnd des Rychs wegen haben / hal
 ten / besizen / vnd der getrewlich genieß
 en / nutzen vnd bruchen sollen vnd mögen von
 vns vnd vnseren nachkommen an dem Rych
 Römischen Keyseren vnd Künigen / unge
 hin

hinder / vnd soll auch der ehegenant Boge
by ihn / in ihrem Nach sitzen / so man über
schädlich lüth / vnd über das blut richten soll /
&c. Pragæ 1400.

Mutatio hæc *Advocatia* usisse videtur
Conradum quendam *Von Kreyg*, cui Præ-
fectura illa erat destinata. Ne ergo offam
amitteret, Tigurinos ad ipsius Impera-
toris Dicasterium trahere conatur. Tigu-
rini verò, missis Legatis, ut ne toties ex-
emptionis concessa privilegia infirmaren-
tur, petierunt, se, quod æquum esset, non
detrectaturos: Qua conditione Tigurini
& absoluti, & privilegia eorum confirma-
ta fuerunt. Sed vereor, ne in mendo cu-
bet Epochæ. Res certa est: Nihil videli-
cet Conradum, contra privilegia Tigu-
rinorum obtinuisse, nequidem causæ suæ
cognitionem in foro extraneo; quicquid
de circumstantijs factum sit.

8. Confirmatio *feudi Imperialis*, in vicinis
pagis, *Rüßnacht vnd Goltbach* / A.D. 1324.
Imperij 1.

9. Confirmatio *privilegij Carolini*, ne quis
Tigurinos impediat, quominus proscri-
ptos

ptos. hospitio excipiant : Francofurti
1371.

10. Xenodochio Tigurino tum infan-
tes exposititios mancipat , tum defun-
ctorum in eo bona, tam mobilia, quàm
immobilia, assignat; Heidelbergæ 1384.

III. *Ruperti* habemus approbationem &
confirmationem omnium privilegiorum ab anteces-
soribus in Tigurinos collatorum; Ambergæ 1401.

Wir Ruprecht von Gottes gnaden/ Röm-
scher Künig/ zu allen zytten mehrer des Rychs/
bekennen vnd thund kunt aller mentlich mit
diesem brief/ die in ansehent oder hörent lesen/
oder hernach / daß wir durch der trew vnd
manigfaltig dienst wegen/ so vnser vnd des
Heiligen Rychs lieben getrewen/ der Bur-
germeister / der Rath / vnd die Burger ge-
meinlich der Statt Zürich / vnser Vorfah-
ren an dem H. Römischen Rych Kayseren/
vnd Künigen/ offtnuslichen vnd williglich er-
zeiget/ vnd auch vns selber erzeigent/ vnd nach
thun sollen vnd mögen/ in fünffigen zytten/
vnd och darum / daß wir dieselben vnser vnd
des Rychs lieben getrewen/ die Burger vnd
Rath gemeinlich zu Zürich/ in vnser vnd des
Rychs

Rychs diensten vnd crew dester williger vnd
 bereiter machen mögent/ so nemmen wir sy/
 vnd die ihren / in vnser vnd des H. Rychs
 schirme vnd gnad / vnd haben ach mit wolbe-
 dachtem muh / vnd mit gutem Rath vnser
 Kurfürsten / vnd vil ander vnser vnd des
 Rychs fürsten/ Edlen vnd getrewen / densel-
 ben vnseren lieben getrewen Burgeren/ ihren
 nachkommen/ der vorgenannten vnser Statt
 zu Zürich vnd allen den ihren bestetiget / be-
 vestnet / erneuere vnd confirmiert; bestet-
 nen / bevestnen vnd confirmieren ihnen mit
 krafft diß briefs mit rechter wissent/ vnd Röm-
 mischer Küniglicher macht alle vnd jeglich
 ihr vnd der Statt zu Zürich / vnd den ihren
 Rechte/ gnad/ freyhait / vnd gute gewonhei-
 ten/ die sy vnd die ihren von vnseren Vor-
 vahren an dem Römischen Rych/ Keyseren
 vnd Künigen bißhar herbracht / vnd erwor-
 ben habent; vnd och alle ihre privilegien,
 hantvestinen / vnd Brief / die sy darum
 habent/ 2c. auch ewiglich darby blyben sol-
 lent / von uns / vnseren nachkommenden an
 dem Rych von aller meniglich vngehendert.

I V. *Sigismundus* succedit, qui pri-
 vilegio-

vilegiorum numero & selectu cæteris si non superior, certè Clementissimis par. Ejus enim sunt privilegia,

1. *Ne aliud forum quærat, cui cum civibus Tigurinis, aut uno quoque eorum lis intercedit; Wer zu solchen einem oder mehr Burger oder Burgerinnen von Zürich ichzt zuflagen oder zusprechen hat oder gewiñet / der soll recht suchen vnd nehmen von dem Schultheß vnd dem Gricht (Adolphus, Henricus Fridericus coram iudice Civitatis; Carolus vnd Wenceslaus, ihr Statt Richter) der vorgenanten Statt Zürich / alsdann daß (NB) von alter her kommen vnd herbracht ist. Hæc exceptio est ab omni foro alieno, von dem Küniglichen Hoffgericht / allen Landgriechten / vnd übrigen Gerichten. Constantiæ 1417.*

2. *Confirmatio privilegij Caroli & Henrici, quo à foro alieno Tigurini, & quicumque vel emtionis, vel oppignorationis jure illis accefferunt, ad aliud nunquam trahantur tribunal. Curia 1413. Nunquam deerant, qui, hanc immunitatem Tigurinis invidentes, occasionem quæ-*

quæfiverunt in alia judicia eos pertrahendi, adeoque contra privilegia antiquissima Vitodurum, in Turgojam, Clecgoviam &c. vocandi, quæ libido Johannem Gruberum incescit; sed, autoritate mox Imperatoria, temeritatis poenas dedit, & sententiæ proscriptionis ab Imperatore annihilatæ fuerunt & cancellatæ. Wingen 1418.

3. Facultas *redimendi*, quicquid oppignorum erat in Dynastia Groningana & Regenspergenfi 1417.

4. Multa occurrunt diplomata, tum universo Imperio, tum Helvetiæ Cantonibus, tum Tigurinis in specie, à Sigismundo inscripta, quibus & causam contra Fridericum Austriam, qui in Concilio Constantiensi erat proscriptus, defendit, & Helverios à pacis Instrumento (jam enim an. Chr. 1412. pax inter Austrios & Helverios ad annos 50. producebatur) absolvit, Tigurinis vicina loca, Badam, Castrum superius (am Stein) urbem, Mellingam, Bremogartum, & Sursee oppignorat. 1425. ubi inter alia causa

causa hujus addicti pignoris: Wann wir ein gutes vnd vestes gerrewen haben / daß die Burgermeister / Râth vnd Burger gemeinlich der Statt Zürich / vnser vnd des Rychs lieben gerrewen solchen schirm aller beste gethun mögend / vnd auch nach dem vnd sy vns vnd dem Rych gewant sind / getrewlichen thun werden / namlich / wann thn die vorgenamte örter wol gelegen sind.

5. Confirmatio privilegij monetalis: Haben mit wolbedachtem muth ic. vnd rechter wissend die Münz / als sy vnd die Apten zu Zürich von langen zytten herbracht haben / gnädiglich bevestet / vnd bestet. Also daß sy schlagen mögend ewiglich mit zahl / forne / vnd zusatz / als daß von alrer her kommen ist vnd soll man soliche münz nehmen / vnd geng für sich gahn lassen 1425.

6. Confirmatio privilegij excipiendi proscriptos: Daß wir Achter / vnd Aberachter husen vnd hoven mögend / darum vns niemand befümberen sol: Kâme aber jemand / der dieselben Achter / vnd Aberächter anfiele / demselben wir vnverzogenliches recht verstaten.

7. Confirmatio privilegij admittendi, patrocina

trocinióque civili muniendi iudæos decem aut duodecim, qui nulla Imperij onera (præter annui floreni censum) portarent, nisi Judæis per Imperium universum collecta aut subsidium imponeretur 1425.

8. Oppignorati Comitatus Riburatici cessio, confirmatio &c. 1424. 1433. 1434.

9. Confirmatio omnium privilegiorum Imperatoriorum & Regionum, 1414.

10. Liberæ provinciæ, Friderico Austriaco erepta, Consuli Tigurino in feudum ceduntur. Ein Brieff von vnserem Herren Künig Sigmund/ daß Er einem jeglichen Burgermeister das Fry-Amte zu gemeiner Statt henden mit dem Bañ / vnd als daß die Herrschafft von Oesterreich / inē gehabt / hat gelihen hat mit aller rechtung vnd angehörde. 1415. & 1433.

11. Privilegium, quo consuli Tigurino, in illis, qui nomine Helvetiorum, communibus præessent provincijs, facultatem eis causas capitales cognoscendi, & judicandi concederet, permissum. Wir Sigmund etc. als wir vormals/ da wir dannoch in Römischer Küniglicher wirtschafft waren/ den Burgermeister / Rath vnd Statt zu Zürich

rich/vnd gemein Eidgenossen begaber haben
 mit etwa viel Landen vnd lüthen/ die vor zho-
 ren der Herrschafft von Oesterreich gewesen
 sind / vnd die wir zu vns vnd dem Rych ge-
 zogen hand von vngehorsam willen Herkog
 Friderich von Oesterreich; wann nun solich
 Land vnd Herrschafft vnder die Eidtgnossen
 getheilt ist / also daß jeglich ort zu zihen ein
 Vogt zusehen hat / vnd als wir vormals ih-
 nen solich Land vnd Herrschafft mit dem
 Bañ über das blut zurichten zugefügt ha-
 ben: Also haben wir von sonderen vnseren
 Keyserlichen gnaden den obgenannten Bur-
 gernetstern / Rath vnd Statt zu Zürich
 für vns / vnd alle vnser nachkommen am
 Rych erlobt vnd gewalt gegeben zc. daß sy
 dem bañ über das blut zurichten etnem jegli-
 chen der Eidtgnossen Vogten / welche dann
 je zu zihen / syn werden / in welcher Herrschafft
 oder Vogtie / so die Eidtgnossen gemeinlich
 oder sonderlich inn hend / wo das ist / verlihen
 mögind / an vnser statt 1433.

12. Aurea Bulla, quâ Tigurinorum confir-
 mantur privilegia, exemptio ab omni foro alieno,
 oppignoratorum ratihabitio & confirmatio; auch
 daß man vnser gemetne Statt nach die vnse-
 ren

ren auff das selben Gericht / nach kein ander
 Gericht laden soll : Auch was wir in vnser
 Statt setzend oder verordnend / durch vnser
 Statt nutz vnd ehren willen / daß soll war vnd
 stett blyben / krafft vnd macht haben; 1433.
 Alio diplomate ijdem excipiuntur, von
 des Keyser Hoffgericht / Rotbengericht / an
 der Hoffgericht oder Landgericht.

13. Confirmatio Legum fundamentalium,
 quas iuratas vocant, addita facultate, eas-
 dem augendi & minuendi; auch vnser
 Statt Rechebücher / daran vnser Bussen ge-
 schryben stand / auch die bücher / daran man
 des Rathes erkennusse schrybet &c. Romæ
 1433.

14. Confirmatio privilegij, quo Tigu-
 rinis permittitur, feuda, quæ trium miliarium
 longitudine & latitudine ab urbe absunt, Imeprio
 addere, eademque, Ejus nomine, tradere.
 Daß wir alle die lehen / die drey myl wegs
 weit vnd breit von die Statt Zürich ligent/
 liben mögen / vnd pfandschilling / so es noth-
 durfftig ist / darauff schlagen : auch was die
 Herrschafft von Oesterreich gelihen hat / von
 der Herrschafft wegen / Kyburg / Grüntingen
 vnd

vnd Regenspurg / es seigend geistliche / oder
weltliche lehen daß wir die lihen mögend kna-
ben / töchteren / da es von alter her kommen ist.

Romæ 1433.

15. *Facultas redimendi vvindeckum, vve-*
senium, & castra à Friderico, Toggij Comite,
ejusque hæredibus 1424. Id quod postea,
ut fieret, ipse Imperator Friderico in man-
datis dedit, 1424.

16. *præfecturam Imperialem, in causis capi-*
talibus, Consul elocare poterat Groningæ,
Pfessiconæ, Meilæ. Constantiæ 1431.

V. *Albertus II.* primò Tigurinos à fo-
ro extero eximit; daß niemand kein ihr Bur-
geren / oder die zu ihn gehören / wie die an sy
kommen sind / laden nach bestimberen soll mit
keinen frömbden Gerichten / weder Hoffge-
richten / nach Landgerichten; oder kein ande-
ren Gerichten. 2. *Rata habet, quæ Senatus*
Tigurinus statuatur, aut decernatur; 1439.
Alio diplomate confirmat omnia privile-
gia, pignora, consuetudines; Haben den
ehegenanten Burgermeister / Rath / Bur-
gern vnd Statt Zürich alle vnd jegliche ihr
gnad / freyheit / recht / privilegia, hantvesten /
vnd

vnd pfandschafften die ihn von vnseren
Vorfahren an dem Rych gegeben sind/ vnd
darzu ihr alt herkommen / vnd gute gewohn-
heit/ die sie redlich hergebracht haben/ in allen
puncten/ stücken/ articulen/ meinungen vnd be-
griffungen / wie dann die von wort zu wort
laufen vnd begriffen sind/ gnädiglich verne-
weren &c. Polonij 1439.

VI. *Fridericus III. privilegia Tigurinorum omnia confirmat, illud præsertim, quod à molestia fori extranei eos liberat; ubi per species, daß niemand / wer der ist/ die vorgenannten Burgermeister Rathe vnd Burger zu Zürich nach die ihren/ als vorstat/ gemeinlich nach sonderlich / für weltlich Gerichte / es sey vnser Hoffgerichte/ das Kolbgerichte / daß man nennet das Landgerichte / der Burggraffenthumbs zu Nürnberg / ander Hoffgerichte oder Landgerichte / nach für kein ander frömbd Gerichte fürfordern solle &c. Aquis grani 1442. Cùmque iudicium Imperiale, ad Rotvvilensium exemplum, pridem Tigurini jam obtinuissent, idemque aliquandiu exercuissent, postea tamen, certis de causis illud iterum ab ijs fuisset*

fuit suspensum. Interea, ne pridem accepti à Carolo IV. & Filio Wenceslao privilegij acturam facerent, non modò utriusque confirmationem; sed & strictiorem cautelam à Friderico impetrârunt: Auch wollen wir/als sy uns her etlich ynt das Gericht nit getryben haben/das in solches an ihrer freyhete vnd demselben Gericht einichen schaden nicht bringen soll nach mag/ vnd ob sy für bas hin dasselbe Hoffgericht etlich ynt ansten lieffen/ehe sy des anfiengen/ oder so sy es angefangen hetten/ vnd das aber etlich ynt darnach von redlicher sachen wegen anstehen lieffen/ es wer wenig oder viel/ kurz oder lang ynt/ das den obgenannten von Zürich vnd ihren nachkommen solich vffschlage/ vffschub/ vnd verziehen desselben Gerichts keinen schaden nach gebresten bringen soll nach mag; sonder sy mögen dasselb Hoffgericht von vnsern vnd des H. Rychs wegen brüchen/ müssen/ anfahren/ besetzen/ vnd einsetzen/ nach des Hoffgerichtes zu Rorwyl sitten/ gewohnheit vnd herkommen/ als ihr alt freyhete luttend/ vnd sollend auch auff demselben Hoffgericht alle Ritter recht mögen sprechen: Es
G soll

Soll auch alle freyheit / recht / herkommen / ge-
 wonheit / sitten vnd louffe haben / so das Hoff-
 gericht zu Rotwyl iez hat / nichts außgenom-
 men / es seye mit Hoffrichteren gesehen / Rich-
 teren / insynglen / Brieffen / Achten / Achtrödlen
 anleiten / vnd allen anderen sachen / vnd sel-
 auch meniglichen daselbs gleich vnd gemein-
 recht geuolgen / dem armen als dem rychem
 &c. Aquisgrani 1442. Eodem anno aliud
 prodiit confirmationis omnium privi-
 legiorum Instrumentum , cui cum Im-
 peratoris consensu , suum quoque distin-
 ctis diplomatibus , Archiepiscopi & Ele-
 ctiores Moguntinus , Trevirensis Jacobus
 Coloniensis suum addiderunt calculum
 Illud cum primis privilegium , procul du-
 bio , Senatui Populoque Tigurino non
 uno nomine usui fuit , quod navibus suis
 onerarijs , tributis novis , auctis , aut con-
 tra veteres consuetudines impositis , non
 oneratis , Rheni beneficio uti illi potuerint
 Wir Friderich etc. haben angesehen die ge-
 treue / willige / vnd nütze dienst / die vns die
 Burgermeister / Rath vnd Burger der
 Statt Zürich gethan hend / vnd hinfür in
 fünff

künfftigen jren wolthun sollen vnd mögen;
vnd haben darum/ mit wolbedachten muth/
gutenrath/ vnd rechter wüssen vnser Fürsten/
Graffen/ Edlen vnd getrewen/ ihnen/ ihren
Nachkommen/ vnd der Statt zu Zürich/ die
gnad gethan/ vnd freyheit gegeben / daß sy
von Zürich auff der Lingmarh biß zu dem
Ryn / vnd (NB.) den Ryn gang ab/ mit ih-
ren eigen Schiffen/ mit lütchen/ aller kauff-
manschaft/ vnd gut fahren/ vnd dieselben
deß H. Rychs freyen Strassen gebrauchen
vnd üben sollen vnd mögen/ vngehinderet/
vngesumt/ vnd vnbeschwehrt mit Zöllen/ Ma-
ren/ geleiten/ vnd Stürlüchen/ anders vnd
höchers den daß von alter her komen ist vnd
gehalten/ von allermeniglich begnaden vnd
befreyen sy 2c. Vnd daruff so gebieten wir al-
len vnd jeglichen Fürsten / Geistlich vnd
Wellichen/ Graffen/ Freyen/ Herren/ Rit-
teren/ Knechten/ Börgen/ Pflegere/ Zollne-
ren/ Ratnern/ Richteren/ Burgermeisteren/
Schäffen/ Rathen/ vnd Gemeinden aller
vnd jeglicher Statt / Märck vnd Dörffe-
ren/ vnd sunst allen vnd jeglichen anderen
vnserer / vnd deß Rychs Vnderthanen vnd

getrewen/von Römischer Königlichlicher macht
ernstlich vnd vestiglich / daß sy die vorgenam-
ten von Zürich an sollichen vnsern Gnade
vnd Freyheiten nicht saumen/nach irren vnd
Sy / so Sy den Ryn abfahren/mit Zollen
Maren / gleiten nicht beschwehren / sonder
darmit inhalten vnd blyben lassen/als vor
alter her kommen ist. Viennæ 1447.

VII. *Maximilianus* I. omnia Tiguri-
norum privilegia rata habet, exemptionem præsertim fori alieni; facultatem cudendi monetas. Wer aber/daß sy jemand
über sollich freyhett oder ein person sund-
lich / durch einicherley sachen willen / lude /
was Gericht das wehre / so meynen vnd wol-
len wir von vollkommenheit Römischer Kö-
niglicher macht / daß all sollich ladung / recht
vnd vrtheilen / die darnach vnd davon kom-
men / gunglich ab syn/vnd kein krafft haben
&c. Antverpiæ 1487.

VIII. *Carolus* V. itidem & vetera
privilegia confirmavit, illustravit, auxit
& nova addidit. primò enim privilegium
causarum capitalium clariùs expressit,
darum mit wolbedachtem muth vnd gutem
rathe

rathe denselben Burgermeistern vnd Râthe
 zu Zürich/ vnd ihren Nachkommen des Rychs-
 vogten daselbst zu Zürich mit aller zugehör des
 also daß je ein Burgermeister vnd Rathe
 derselben Statt Zürich vß innen einen Vogt
 öllen vnd mögen nehmen / dem sy den Bañ
 daselbst über das blut zurichten lyhen: Vnd
 derselb Vogt by ihnen im Rathe / mit be-
 schlossener thür / über schädliche lüthe nach er-
 anthenus des mehrer theils der Râthen über
 das blut richten. *secundo*, monetale privile-
 gium distinctè exposuit, daß sy mügen
 münzen Gold vnd Sylber / klein vnd groß /
 ohne menigliches hindernuß mit zahl / korn /
 vnd zusatz / als daß von alter her kommen ist.
Cætera etiam privilegia Antecessorum ea
præsertim, quæ in feudorum dispensatio-
ne & elocatione erant Tigurinis concessa,
confirmavit: Wormatiæ 1521. Eodem an-
no ijsdem ius causarum criminalium, eas
cognoscendi & iudicandi, permisit tam
in agro, quàm in bello: Wir verlihen hin-
 fûro einem jeden Hauptmann / der von der
 Statt Zürich mit ihren Biderben lüthen ins
 veld zu frieg zuziehen verordnet werden / den

Wan̄ über das blut zurichten. Eodem anno
privilegium, ut si qui asylorum beneficio
abuterentur, homines aperte scelerati
falsche / beirleger / verräther / Stiffier der
außlauff / schandlich vnd mörderisch Todt
schläger &c. extrahi possint: Illi etiam,
qui, cum beneficio illo frui possent, in
Magistratus contemptum, sedem subinde
mutantes, ultrò citròque commeant &c.
Accessit eodem anno confirmatio exem-
priones ab omni foro alieno: Es treffe an
ehr / lyb oder gut / weder für vnser / oder Nach-
kommen / oder deß Rychs Hofgericht / deß Rol-
bengerichte zu Dürrenberg / deß Hofgericht zu
Notwyl / nach sunst auch andere Hofgericht /
Landgericht / oder Bericht / Geistliche nach
Weltliche / wie die genant / oder wo die ge-
gen syn / nit fürladen / verkünden / forderen /
ansprechen / beklagen / bekümbere / achten /
oder in ander weg beschwehren nach beleid-
gen sollen nach mügen &c. Confirmavit &
leges nostras juratas (geschwohrnen Brief)
& privilegia, documenta, libertates, con-
suetudines, earumque in literis publicis
robur & auctoritatem. Denique abole-

vit, cassavit, cancellavit, quicquid vel ab Antecessoribus hactenus in præjudicium impetratorum privilegiorum, per ignorantiam aut errorem, editū esset; aut deinceps à successoribus edi posset, sive ab Imperatoribus ipsis, sive Domo Austriaca, addita ratione, in betrachtung der trewen diensten/ so sy uns/ vnd dem heiligen Rych/ vnd vnserem loblicher Hufß Oesterreich gethan haben. Wormatiæ 1521.

IX. *Ferdinandus* I. omnia Helvetiorum privilegia augusto diplomate confirmavit. Augustæ Vindelic. 1559. Quam confirmationem postea reperijt *Maximilianus* II. itidem Augustæ 1566. verba inhibitionis sunt: Gebieten daruff allen vnd jeczlichen Churfürsten/ Fürsten/ Geistlichen vnd Weltlichen Prælaten/ Eraven/ Fryherren/ Ritteren/ Knechten/ Hauptleuten/ Landtvögten/ Bisdomben/ Vögten/ 2c. Vnd sonst allen anderen vnseren vnd des H. Rychs Vnderthanen vnd getrewen/ in was Bürgden/ Standes oder Besens die syn/ von ehegedachter Keyserlicher macht ernstlich vnd vestiglich mit disem Brieffe/ vnd wollen/ daß

sy die mehr ermehlte Burgermeister / Schultheissen / Amman / Rath / Burger / Landtlich vnd Gemeinden obangezengter Stadt vnd Länder der Eidgnoschafft vnd ihre Nachkommen an obangeregten (von Römischen Keyseren vnd Königen vnseren Vorfahren am H. Rych erworben) gehabter vnd redlich hergebrachten gnaden / Freyheiten / Rechten / Brieffen / privilegien vnd handvesten / darzu ihrem alten her kommen / vnd guten gewonheiten fürbas mehr nit hinderen oder irren &c.

X. Denique, cū Helvetij citationibus Cameralibus subinde adhuc vexarentur, instrumento pacis 1648. Imperante Ferdinando II I. insertum fuit, *ut ejusmodi processus, una cum arrestis, eorum occasione, quandocunque decretis, prorsus cassi & irriti essent*; Art. 6. Cūque limitatione nonnulli clarissimis Articuli verbis tenebras offundere cogitarent, ipsa S. C. Majestas declaratione tum ad Electores, tum ad cæteros Imperij Status an. Chr. 1650. emissa, & exemptionem Helvetiorū confirmavit, & κρησφύγετα; inter li-

tes præsentes & futuras; quod iterum in Comitibus Francofurtensibus 1658. nonnulli objicere volebant turbatores, μήλον ἐξ ἑαυτοῦ, nisi ex ipso Electorali Collegio nonnulli tricis illis masculè restitissent) prorsus diluit: Nun können wir die von besagtem Keyserlichem Kammergericht angezogene rationes und fundamenta ganz nit qualificiert befinden/ daß daruf derglychen beschwerliche und nachdenckliche mandata fundiert/ weniger solche Execution, zumalen wider einen Stand / so von dem Keych genzlich eximiert / und (NB) befreyet / fürgenommen werden möge: Sitemal die, vngesezte limitationes und Interpretationes, vermög des Friedensschlusses SS. 17. Contra hanc transactionem ganz krafftloß und vngültig / und also solche weder vnserem Keyserlichen Cammergericht / nach jemand anderem / zumalen wider den klaren buchstaben des Friedensschluß nit erlaubt nach zugelassen / weder mögen nach sollen. Et ad Legatos suos Norimbergæ congregatos: Fehrner / so ist auch auf das ienige / was erwann die Ständ ihnen bey tractierung des Friedens / nach auch

G 5

wegen

wegen besagten vorbehalts an die Statt Basel / von denselbigen geschriben worden / sonder auf das / was vnser Keyß. Exemption, decret, vnd nach desselben inhalt vnd buchsta-
ben erfolgte Fridenschluß zu sehen. : Darzu
dann ohne einigen vorbehalt / statuiert / daß
die Statt Basel / so wol als die übrige
Schwyzerische Cantones von dem Röm-
schen Keyß exempt, vnd befreyet / &c. Me-
minit quidem hujus exemptionis Philipp.
Kemp/schild de Civitat. Imperial. jurib. &
privileg. lib. IV. c. 2. S. 37. Mallem tamen
alibi, l. I. c. 2. S. 17. πολιτικῶτέρας fuisset lo-
cutus. *Sicuti olim, inquit, Helvetij liberi
dicti fuerunt die freye Schwyzer / non
quòd planè à ditione Imperij Romani
essent exempti, ut nunc præ se ferunt;
sed quòd ab eo tempore, quò à Germani-
cis Imperatoribus ratio administranda
Reipublica immutata, & provincia ac
Civitates pleraque Principibus, Comiti-
bus & alijs feudis titulo sunt concessæ, illi
verò ab horum Imperio immunitate do-*
bat

*nati, ac immediatè Cesarum potestati
 sint relictæ, Paurmeister de jurisd. lib. 2. c. ult.
 n. 19. in med. Mager. de Advocat. c. 6. n.
 163. Cur κατ' ἐξοχήν jam olim liberi dicti
 sint Helvetij, & quot respectibus alibi
 commodiùs examinabitur: Certum est,
 Knipschildi rationem non sufficere. Illa
 enim libertate pleræque, ante fœdus æter-
 num, Helvetiæ Cantones fruebantur.
 Quid igitur necesse erat, post fœdus hoc
 velut peculiare privilegium ijs transcri-
 bere? Sed &, cur *præ se ferant*, quod ho-
 nestissimo ijs ipsa Majestas Imperialiar-
 gatur titulo? Honorificentius de ejusmo-
 di privilegijs Helvetij loqui solent, quàm
 hæc præ se ferat suo loco minimè posita
 phrasis, libertatis licèt possessione à multis
 retrò seculis beati. Ut enim jam ante hac
 à gravissimis observatum est authoribus,
 Helvetios comiter Imperium observare,
 Bodin de Republ. l. 1. c. 7. & l. 5. c. 5. Paurmeister.
 de Jurisdic. l. 2. c. 4. n. 29. Besold. de stat. sub-
 altern. c. 7. n. 8. Raiting de regim. Sec.
 lib. 1. Class. 2. c. 9. n. 92. nec abnuitt. Knipsch.
 l. 4. c. 2. S. 34. & suorum ab eo privilegio-
 rum*

rum confirmationem libenter accepisse; Id. S. 30. ita plenariam eos libertatem obtinere, & nullius Imperium recognoscere, præter experientiam, testantur *Besoldus* de appell. c. 2. n. 6. differt. de Monarch. c. 7. n. 8. *Fesch.* de foederib. concl. 8. lit. G. 24. *char.* Viet. de caus. exempt. conclus. 2.

2. Sunt hæc *Imperatorum* Privilegia; *Principum* unum & alterum nobis indicasse fatis erit. Et hujusmodi quidem est oppignoratio Dynastie Regi-
noburgensis, & *Bulaci oppiduli*, facta à *Friderico Duce Austriæ* an. Ch. 1410. Eodem pertinet feudum *Anastasiæ von der Hohen-Flingen* / *Abbatissæ Collegij Benedictini*, quo anno 1424. *Henrico Meisio, Consuli*, nomine urbis obtulit deß *Gottshuses Reinhoff* & *Stadelhofen* &c.

7 Hæc de publicis privilegijs; privata concessionem, Civibus, de Imperatoribus, Regibus, aut ipso etiam

Im.

Imperio non malè meritis, ut plurimum fuerunt factæ.

Ita *Carolus IV.* feudi loco concessit Godfrido Myllero Kufnachtum & Invviller, mit allen ihren nuzen/ vellen/ehrungen/rechten/ gerichtten/ es seye über diepe/ freyel &c. Pragæ 1372. Eodem *Albertus & Leopoldus*, fratres oppignorârunt die Nidermarck by dem See ze Kapperwile/ vnd die Hof zu Pfäfficken/ ze Freymwile/vñ ze Beche 1371. Johannes Cloter, Civis Tigurinus à *Sigismundo* obtinuit decimas Sumyckonenses. *Leopoldus*, Archidux Johanni cum Thor in feudum concessit ædes è regione Curiaë, huß vnd Hoffstatt/ die in derselben Statt Zürich gelegen sind vnder vnseren Bâdmeren/ 1323. Johannem hunc *Camera suæ Magistrum*, feu Provisorem appellat, Kammermeister. Idem eidem alias tabernas ad trajectum Limagi oppignoravit; die Bâdmer an der Schüpfen. A. D. 1317. Ejusdem tenoris instrumentum occurrit Henrici Austriaci, Leopoldi fratris, ubi Anshelmo Zigerero facultas

cultas datur, officinam, ad Pontem pro
6. libris annuis 1311. Albertus Austria-
eus Gotofredo Myllero copiam dat, die
drissig pfund gelts ze Nierach gelösen um hun-
dert March Silbers / von dem Pfarer zu
Sursee: 1366.

E. *Legum* hujus Reipublicæ *Polli-
ticarum* ratio eadem, quo ad sub-
stantiam, fuit, quæ superiori perio-
do.

Nam 1. *retinebantur fundamenta*
mutatæ reipublicæ, der geschwohren Briest
etfi nonnihil variata. 2. *Causarum capi-*
talium summa penes Præfectum erat &
Senatum, ita tamen, ut ex ipsis tandem
Senatoribus Præfectus, vacante etiam
Imperio, potuerit eligi. 3. *Civiles causa-*
contractus videlicet, emtionis & venditio-
nis instrumentis corâ confirmata Prætori-
bus, in judicio civili, peragebantur. Ex-
empla ejusmodi processuum hac ætate
nonnulla proponuntur valdè conspicua.
Anno 1412. Prætor *Eberhardo Stachel*
jure emtionis Consuli Senatuique Tigu-
rino

rino celsit *turrita domus* prope pontem
superiorem. Verba processus judicialis
ita habent: Wann sy danne für mich in Ge-
richte darstunden / vnd dem Burgermeister /
vnd der Statt Zürich gemeinlich des ehege-
namten huses / Hoffstatt / vnd den Thurne
mit aller zugehörde ledig vnd lose auffgeben /
vnd sich des erkigen / vnd lopfe wer zefind /
phant für phant / eigen für eigen / daß sy das
wol thun möchten / vnd daß auch es damit
nur vnd hernach gut crafft haben solti / do das
ertheilt ward / do stunden die obgenannten
Herren / Herz Johannes von Bonstetten /
Herz Johannes Binnus (hic Sacerdos erat)
im nammen vnd an statt Herren Hermans
von Landenberg mit synem vollen gewalt /
vnd Ulrich von Landenberg vorgename / vnd
sy alle mit gesammeter hend für mich im Ge-
richte dar / vnd geben da Feltzen Manessen /
ze der Burgermeister / vnd gemeiner der
Statt Zürich henden das vorgesezt huß /
Hoffstatt / vnd den Thurn / den man nempt
Hottingerschurn &c. A. D. 1385. Prætor
Johanne von Seon aliud Instrumen-
tum in foro judiciali conceptum, & ador-
natum

natum fuit, quo pagus *Tallwyl* ad lacum
 Tigurinum, pro centum florenis, Andreae
 Seilero, Civi Tigurino cefsit. Oppigno-
 ratus autem antea erat Nicolao de *Buben-*
heim, Equiti Colmariensi, à domo Au-
 striaca. A. D. 1423. Prætore *Joh. Hen-*
rico de Hunenberg, Johannes Balberus
 Vitoduranus Adelheit de Svvandegg,
 conjunx partem suam redditus granarii,
 (das ymmt) Tigurinis cefsit. Aliam ejus
 partem, prætore *Ulrico von Lomnos*
 1422. Tigurinis vendidit Engel Rotel,
 foror Wolfharti de Svvandegg. Eodem
 Prætore ad Tigurinos redijt pars Nob.
 de Liechtenavv, 1422. Elisaberthē de Hun-
 vvil, Waltheri de Castela conjugis, eo-
 dem anno & Prætore. In cujus emtionis
 rati habitionem instrumenta publica sub
 Prætorum nominibus prodierunt. Unū re-
 peri sub nomine ipsius Abbatisſæ Anaſta-
 ſiæ, cum Magistratui Tigurino cederet re-
 ditus ſeptem modiorum frumenti, ſo das
 hus ze Stampſibach an ſtatt deß Abts ze
 St. Bläſien gehabt/ von vnd ab dem nideren
 Korn

Kornhuß Zürich in der mehreren Statt im
Niderdorff gelegen. A.D. 1422. Et quan-
doquidem hujus redditus frumentarij (ym-
mi) qui hoc anno universus, 700. florenis
ad Magistratum redijt, frequens fit men-
tio, observandum, pignoris illum loco,
inde à *Rudolfo Habsburgico* Imperatoris
filio, ad privatos, Nobiles ramen, transijisse.
Qua de re tria extant Instrumenta publi-
ca, quorum primum *Rudolfi*, tale est: Nos
Rudolfus, Dei gratiâ, *Austriæ & Styriæ*
Dux, *Carniolæ & Marchiæ Dominus*,
Comes de Habsburg & de Kiburg, *Alsa-*
tie Landgravius, *Serenissimi Domini*,
Romanorum Regis filius, notum facimus
universis has literas inspecturis: Quòd
nos strenuo viro, *Conrado de Tilndorf*
militi, fideli nostro dilecto, granarium
nostrum in *Thurego*, seu redditus, in pri-
mis granarij, quod *Kornhuß* vulgari-
ter appellatur, pro centum marcis argen-
ti, ponderis *Thuricensis* sibi in dotem
uxoris, suæ à nobis collatis obligavimus
tam

tam diu pacificè possidendos, quousque eidem Conrado per nos vel successores nostros de prædicto argento plenariè satisfiat. Dantes has nostras literas in testimonium super eo. Datum Kyburg in die Epiphaniæ an. D. 1289. Indict. Secunda. Fuit an. D. 1292. confirmatio fratris Alberti, qui ipsam obligationem ratam habens & gratam, ipsam eidem Katherine (conjunx hæc fuit Conradi primum de Tilndorf, postea Henrici de Svvandèck) & marito suo, Henrico de Svvandecke, quem nunc habet, de sua munificentia confirmavit: Apud Barre. Aliud etiam superest confirmationis instrumentum Ottonis, Ducis Austriæ, factæ, ubi & Cecilia sorore ejusdem Granarij, seu redditus Granarij particeps redditur: Diessenhoven 1329. 3. Sed & Edicta quædam occurrunt tam pietati, quàm temperantiæ subfervientia, & ex illis quidem est, quòd, ante Reformationem contra maleferitam pejerandi consuetudinem, promulgatum, ita sonat: Unser Herren Burgermeister

meister / Rath / vnd der grof Rath / genant
die zweyhundert der Stadt Zürich / habend
zu lob / Gott dem Allmächtigen / syner wyrdi-
gen Mutter Mariæ angesehen zuverbieten
die gemeynen schwür / so leyder ! Jung vnd
Alt / in zorn vnd sonst ob dem spyl bruchend :
Namllich / welcher schwere Gottesblut / Gottes-
wunden zc. vnd dergleichen / der soll zu buß
geben einen schilling / vnd jederman den an-
deren darum leyden by synem End : Vnd
welcher also gelendet wird / vnd desselben tags
den schilling nie gibt / der soll merndes zween
geben / am dritten tag drey / am vierten vier /
vnd am fünfften / fünff schilling / vnd ob ei-
ner über den fünfften tag vngehorsam seyn
wolte / der sol in den Thurn gelegt / vnd nie
wider außgelassen werden / biß er die fünff
schilling bezahlt hat ; vnd was bussen in den
Zünfften oder Gesellschafften verfallend / sol-
lend den Zünfften vnd Gesellschafften bly-
ben / in denen sy begangen werden. Was
bussen aber in der frömbden Hanwercks-
knechten Gärten / vnd Gesellschafften / oder
auff der gassen verfallen / die sollen mynem
Herren zugehören vnd blyben. Bruchte aber

iemand so vngewohnlich böß schwür/ daß die
 angezeigten büßen zuring wehren/ behalten
 myne Herren ihnen selbst vor/ die zustraffen
 nach ihrem gefallen. Ex his verò lex con-
 tra *παραξυσμὸς* & invitationes, ad imode-
 ratum potum, cui ut occurrerent, ne qui-
 dem propinare cuiquam licuit. 4. Accel-
 serunt strictæ contra *militiam mercena-
 riam*, præsertim 1501. 1509. & 1526. quæ
 ultima formula parùm à reliquis diversa,
 etiamnum quot annis bis publicè præle-
 gitur. 5. Sed & rigida erant Majorum
 statuta tum contra acerba verba, tum ini-
 qua verbera, promulgata. Non modò alios
 provocare Leges prohibent, sed & com-
 missos conciliare jubent.

F. *Territorij* accessiones luculen-
 tæ erant & præclaræ: Unde paula-
 tim præfecturarum termini & axio-
 mata, quæ vel *proprie* Tigurinorum
 erant, vel *communes* cum reliquis
 Helvetijs. *Proprie* vel [a] *interiores*
 sunt, vel [b] *exteriores*.

[a] Ex his ut vel aliquas commemo-
 remus

remus sunt Zollickona (quod *Cholincho-*
ven aliàs à veteribus appellari non negem;
at locum qui S. Gallo tradebatur, & de
quo *Ekkehard*. Jun. apud Gold. Alam.
rer. T. I. P. I. pag. 38. *Tradidit autem Ar-*
noldus quidem Rex ei quandam villam
in Araris pago, Cholinhoven dictam,
esse Zollickonam ad lacum Tigurinum,
cum *Goldasto* admittere non possumus.
Alius pagus est in Argovia, *Koltsen* di-
ctus.) *Trichtenhufen*, *Stadelhofen*, ab
an. D. 1385. *Tallvilla*, ubi a. Chr. 1097.
extruendum illud erat cœnobium, quod
in Argovia, jam *Murense* vocatur: *Kuf-*
nachtum 1396. *Wollishofen*, eodem
anno, *Erlibachum*, quod ad *Toggi* Co-
mites spectabat, 1400. *Horgen*, *Ruschli-*
kon, *Eischenbacensium* ante hac dominiũ,
redemptum ab *Hallvillijs*: 1406. *Wiedi-*
kona 1387. *Bulacum* 1409. *Meilen* 1410.
Rumlang, 1424. *Alsteren* 1432. *Stalli-*
kona, *Wettischvil*, *Seldenbura*, 1466.
Birmenstorf, *Udorf*, 1484. 1495. *Rieden*,
Dietlickon, *Dubendorf*, 1487. *Kilchberg*,
Nova

Nova provincia, pars comitatûs Kyburgici, urbi proxima, cis Rhenum & Glatam, ab an. Chr. 1424.

[b] Nempe vastissimus comitatus *Kyburgicus* ab an. Chr. 1424. à Cunigunda Montfortensi Comitissa redemptus. Friderico III. circa an. Chr. 1442. maximam partem restitutus: Tandem verò pignoris jure iisdem iterum Tigurinis addictus.

II. Dynastia *Groningana*, quæ comitatus aliquando erat, Nobilium sedibus famigerata, Tigurinorum dominio, cum pago Stefen, accessit 1418. III. *Eglisovia* occupata à Tigurinis 1455. vendita Gradleris, Baronibus Styriæ 1460. sed ab iisdem tandem redempta 1496. IV. *Regenspergum*, una cum Bulaco ab Archiducibus Austriæ, celsit Tigurinis 1409.

V. *Andelfinga*, pars antehac Comitatus Kyburgici, pignoris occasione ab Alberto & Leopoldo ad Landenbergios transiiti, ab ijs verò circa an. D. 1434. ad Tigurinos. VI. *Griffensee*, Friderici Toggij erat, sed ab eo oppignorabatur Tigurinis

rinis a. Chr. 1402. 1414. VII. *Knonovia*,
ab a. D. 1512. VIII. *Catarrhaete Rhe-*
ni, vulgò *Sauffen* 1543. IX. *Vaduvilla*,
1549. à Johanniticæ Domûs Commen-
datore Tigurinis vendebatur. X. *Hegi*,
à Landenbergijs & Hallvillijs, ad Tiguri-
nos transfertur, 1587. XI. *Alto-Saxum*,
1615. Antiquissimæ hujus familiæ Hel-
veticæ sigillum erat *Fridericus Ludovi-*
cus, qui Tigurinis Baronatum illum pa-
rere, quàm sibi deinceps maluit. Sunt
& aliæ Tigurinorum Provinciæ exteræ;
sed ubi Imperium mixtum & merum non
habent, sub alijs summis Magistratibus,
Condominis, constitutæ; ut *Steineccum*,
in Turgovia, 1583. nomine Monasterij
Lithopolitani ab ipso Ferdinando Archi-
duce assignatum. *Ad fines* (Psyn) quos
Richardus Cassimirus Wamboldus ab
Umstat, 1614. & *Vynfelda*, quam *Nobi-*
les de Gemmingen eodem anno Tiguri-
nis cesserunt.

G. *Sunt hæ Tigurinorum Præfectu-*

ra propriae; in communibus vel pauciores, vel omnes aut plerosque Helvetiae Cantones Condominos habent.

Hujusmodi sunt I. *Bada*, cum Lucernensibus, Uranijs, Suitensibus, Subsylvanis, Tugiensibus, Glaronensibus (hoc enim ordine Praefecti sequuntur) & Bernensibus; ab an. Ch. 1414. II. *Turgovia*, Sigismundo à Pio II. excommunicato erepta, & ab VIII. antiquis Cantonibus occupata; qui & soli Praefecturam administrant. Rerum capitalium iudicium accessit 1499. post bellum Suevium, in quarum societatem tum etiam Bernenses Friburgenses, Solodurenses tracti sunt. III. *Liberæ provinciae*, an. Chr. 1415. occupatae à Tigurinis, Lucernensibus, Suitensibus, Subsylvanis, Tugiensibus, Glaronensibus, qui & Praefectos eò mittunt; *Uranienſe*, demum an. Chr. 1532. accesserunt IV. *Saravnetum Provincia* VII. antiquis Cantonibus per Georgium, Comitem de Werdenberg, Saravnetum Dominum, vendita, 1462. IV. *Vallis Rhe-*

Rhenana ab an. Chr. 1490. à Tigurinis Lucernensibus, Uraniensibus, Suitensibus, Subsylvanis, Tugiensibus, Glaronensibus, Abbatiscellanis administrata.

V. *Provincia transalpina*, Locarnensis, Luganensis, Majavallana, Mendrisiana, à Maximiliano Sfortia primum Helvetijs, post cladem Novarrenam traditæ, 1513. postea, recuperato, à Francisco Galliarum Rege, Ducatu Mediolanensi, iisdem confirmatæ. XII. Cantonum quidem condominium sunt, sed non ubique consueti ordinis habita ratione.

H. *Fidem* Tigurini Socijs & coederatis probârunt tam [a] initio coederis, quàm ejusdem [b] progressu.

[a] Qua de re nonnulla monuimus in *Method. legend. Hist. Helvet.* pag. 568.

sed unus multorum loco erit testis ἀνεπί-
στος, πολλῶντ' ἀντάξιος ἄλλων, Gerar-

du de Roo, Bibliothecarius Archiducalis

qui *Hist. Austriac.* lib. III. pag. 108. inge-

nuè fatetur, omnia Tigurinos experiri

prius, quàm foederi cum vicinis inito,

ad Imperatoris etiam instantiam renun-
ciare maluisse. Ita autem ille ad an. Chr.
1354. Interim inter Austriacos & Ti-
gurinos omnia pacata fuere, & Caesar
alijs negotijs defunctus, sequenti anno,
circa Resurrectionis Dominica solenne fe-
stum, reversus est Tigurum. Ibi Alber-
tus dicere iussus, has de Tigurinis quere-
las exposuit: Quòd Johanni Habspur-
gico, agnato suo Rapersuillam, & alia
per Ergoviam loca, totamque Mar-
cham, quam vocant, rapinis & in-
cendijs deformassent, quæ loca Au-
striacorum ditionis esse, & eorum be-
neficio ab ipso teneri, non ignoraverant.
Quòd cum suæ editionis hominibus con-
tra se inito fœdere sibi, Glaronam, & Tu-
gium eripuisent, multa sibi, aliisque vi-
cinis Nobilibus damna intulissent, nec ab
inferendis etiamnum super sedeant. Pe-
tit itaque, uti ablata restituantur, de-
structa instaurentur, subditi ab illicitis
fa-

fœderibus eximantur. Caesar hæc Alber-
ti postulata Tigurinis proponit, quæ si
admittant, tum se daturum operam, uti
cum ipso in gratiam redeant, sin minus,
sui officij esse, uti Alberto ad jus suum
obtinendum, auxilio sit, quæ in re, ne-
que opibus se, neque vitæ parsurum. Ti-
gurini in sperato hoc Caesaris sermone
moti, anxie excusant: Non in Albertum
Principem, ab initio; sed in Johannem
Habsburgicum ejusque subditos, arma
suis hominibus necessario esse sumpta.
Johannem ipsum, multas ipsis, magnas-
que injurias priorem intulisse, noctu cum
valida armatorum manu invasisse, ne-
cessaria cædi omnes destinasse. Cùmque
Albertum nec dicto, nec facto læsissent,
nihilominus ipsorum Civitatem ob-
sione premeret, agros vastaret, Impe-
rij auxilio frustra invocasse, imò à non-
nullis Imperij Principibus & civitati-
bus bello petitos, cum vicinis se, quorum

fidem in summis vita & fortunarum periculis antea saepe experti essent, fœdus facere coactos, quod usque ad ultimum vitam Spiritum tueri, & jurati essent, & in animo haberent. Cæsar ad hæc retulit, cum Imperio addicti essent, nec recte nec ordine ab ipsis esse factum, quod, inconsulto, fœdus cum quoquam fecissent. Fœdera ejusmodi irrita esse debere, seque pro sua auctoritate ab omni fœdere, & juris jurandi Sacramento, libere pronunciare. Illi, non se fœdus contra Imperij jura, sed ad justam & necessariam sui defensionem fecisse, adfirmabant. Cum hæc minimè succederent, agcum illis cæptum est, uti omnem controversiam Cæsaris arbitrio committerent, quod Albertus item esset facturus. Tigurini jura sua, privilegia, consuetudines & fœdera excipientes, de reliquo Cæsaris arbitrium non detrectabant. Carelus, cum nihil apud eos agere se videret.

Alber-

Alberti animum tentare voluit, & ab eo petijt, ut quicquid juris in Lucernenses, Glaronenses, & Tugianos habebat, id accepta pecunia in se transferret, ita fieri posse, uti salvo fœdere, quod mordicus retinere eos videbat, Imperio addicerentur. Albertus, Caesarem suam hic rem agere videns, non habere se ditiones vetustales, malle alias ab ipso emere, respondit. Ita negotio infecto inde discessum, & edictis prius inducijs, quo ad eas Caesar literis renunciaret. Graviter ferebat Caesar hanc Tigurinorum pertinaciam: Itaque sequenti anno sub finem mensis Julij, quo tempore minimè id esse acturum sperabatur, edito scripto, induciarum diem exijisse, declaravit, & Albertus fortè ea de re monitus, circa medium Augustum, cum exercitu satis valido, iterum in Tigurinos movit, &c. Inde postea insecuta fuit obsidio; mox tamen, cum inter Duces de prima acie (ut author sentit) convenire non posset, iterum

iterum soluta: Tandemque 1355. Carolus cum Ratisponæ conventum Imperii ageret, pacem inter Albertum & Tigurinos, eorumque Confœderatos, quorum Legati aderant, fecit, uti salva manerent fœdera & integra.

[b] Id quod ex *speculo militari* clariùs patebit. Monstrabimus enim breviter, vix unquam cæteros vel ad defensionem, vel augmentum terræ Confœderatæ, movisse Helvetios, quin Tigurini se adjungerent. Unde & omnium fermè provinciarum communium Condomini sunt: Magna profectò fidei & integritatis in Fœderatos testimonio.

I. *Honoris* non ab exteris tantum [a] quibuscunque, sed & [b] domesticis Fœderatis, multa, hac ætate, extant documenta.

[a] Quo pertinent I. Omnia supra enumerata *Imperatorum privilegia*; quibus & alia addi possent, Wenceslai pro nundinis Pentecostalibus 1390. Ejusdem de non onerandis Tigurinorum bonis; tributis

aut alijs incommotis, &c. 1379. II. *Ad-*
ventus Imperatorum in Urbem, *Caroli IV.*
 1354. *Sigismundi* 1417. qui huc dela-
 tus honorificentissimè exceptus erat.
 Idem & Romæ Equestri dignitate orna-
 vit, cum ab Eugenio coronaretur, præter
 alios, Tigurinorum etiam Legatos, Ro-
 dolfum Stussium, Consulem, & Gotho-
 fridum Æscherum. III. *Arbitrium* in gra-
 vioribus controversijs, quale delatum
 fuit 1474. inter Rupertivillanos, & Walts-
 hutenses, Lauffenburgenfes, Neoburgen-
 fes, & Villingenses. Reliqua, quæ cum
 cæteris habebant Helvetijs communia,
 tum ex *Irenico* nostro peti possunt p. 165.
 tum *Methodo* legend. *Hist. Helvet.* pag. 472.
 & deinc. IV. *Comitia* publica ante Refor-
 mationem Tiguri frequentissimè habita,
 præsertim an. Chr. 1479. & 1507.

[b] Receptis enim in foedus primus
 concedebatur in confessibus locus. 2. O-
 bortis ante hac gravioribus dissidijs, nun-
 quam reliqui permisissent, ut tam neces-
 sarij membri in corpore Helvetico fieret
 jactura; Qua de re aliquid diximus *Irenic.*

*Helvet. pag. 164. 3. Mutuis congressibus amicitiam alere Majoribus sæpe nostris fuit visum consultum, sive ad 1. exercitia sclopetariorum, catapultarum &c. ut an. Chr. 1405. Solenne ejusmodi exercitium à summo Magistratu decretum, & habitum fuit, ab 11. Augusti ad 21. Septemb. præsentibus sclopetarijs 450. catapult. 236. Id quod exercitium, vertente seculo, 1504. repetitum fuit, d. 11. Augusti. Ultimum insecutum erat an. Chr. 1549. de quo *Method. leg. Hist. Helv. p. 196. vel 2. animi recreandi gratia. A. in Bacchanalibus; ita 1447. Helvetij omnes, post sopitum bellum Tigurinum, amicitiae restaurandæ gratiâ, Tigurum venerunt; Constantienses 1368. Suitenses & Tugienſes 1488. Trecenti ex utroque accesserunt Pago; quibus præsentibus; quatuor dies dati erant insolitæ lætitiæ. Nam nostrates, tam ex urbe, quàm agro, & humaniter invitati, & liberaliter ἀσυβόλως erant dimissi: B. alia occasione, alendæ tantùm & fovendæ amicitiae causa; prout 1583. vicini Bernenses Tigurum venerunt, & anno sequenti.**

quenti die 21. Maji. Tigurini cum 350. Bernam: Solebant enim & nostri Majores hæc ἀποβαῖα, non sine fructu, Fœderatis, Socijs, & Vicinis reddere. Sclopetariorum exercitium visitabant nostri Argentorati 1456. Cives erant 18. qui una die Tiguro Argentoratum pervenerunt, navi vecti: Sed quod iteratum fuit ab illis annis 1527. & 1576. Sangallum, eodem nomine, nostri concesserunt, 1527. Et quia, ex more tum recepto, *Bacchanalia* cum primis & *Encænia* mutuis amicorum visitationibus & recreationibus erant destinata, reperimus & in *Encænijs* à Tigurinis salutados fuisse Uranienses 1487. Ubi satis frequenti numero (equites erant 80. & pedites 130.) nostri, Gothardi accolæ Fœderatos convenerunt; & in *Bacchanlibus*, à Basileensibus à Tigurini amicitiae causa eos salutantes, amicè & liberaliter, erant excepti. Nolumus, hoc præsertim rerum ubique statu, de usu & fructu ejusmodi congressuum prolixè agere. Observo tamen, Majores nostros de illis non malè judicasse; esse animorum quoddam glu-

ten tenacissimum. Hac ipsa de re aliquid
verbis magni nostri Bullingeri proposui-
mus in *Method.* p. 196. Et certè cum volu-
ptate legi, quæ de itinere ejusmodi Φιλο-
σησίω Tigurinorum ad Uranios, Suiten-
ses, Tugienes an. Chr. 1487. & horum
ad illos, nobis non ita pridem erant obla-
ta. Constituerunt Tigurini vicinos &
Fœderatos suos in Encæniorum visitare
solennibus; Cùm Tugium pervenissent,
honorificè excepti, & liberaliter dimissi,
iter lacustre prosequiebantur. A Suitensi-
bus humaniter tractati, ἀσύνετολοι ubique
abierunt. Sed & ex Senatoribus Suiten-
sibus duo publica constituebantur autho-
ritate, qui nostros Brunnam deducerent.
Aderant tum ibi Uranicensium naves,
quæ hospites expectatos excipiebant;
qui, adjunctis comitibus Suitensium Se-
natoribus, iter tandem navale perfece-
runt. Quam blandis, quàmque amicis
Fœderatos suos Tigurinos salutârint ver-
bis Uranienfes, ex Ammani (summus
hic apud eos Magistratus est) repetere
liceat verbis: Strengen/ Zürsichrigen/ Ehr-
samen

samen vnd Wnßen lieben Herren/vnd vnser
lieben Eydgnoßen: Myne Herren befehlend
mir/üch alte fründlich willkommen zesynd/vnd
üch vnd eweren Nachkommenden fründlich
zu ewigen zytten/zu gutem/nimmer verges-
sen: wir vnd vnser Nachkommene wend auch
das vmb üch vnd üwere Nachkommen/
ewigklich verdienen / so fer vnd daß in
vnserem vermögen steht / vnd ist: Es ist
auch alle vnserer tag vnser will vnd begähren
gewesen/daß ihr vns mit üwer fründlichen
zukunfft suchind / als das hüt beschehen ist:
vnd daruñ/Sirengen/Ehrsammen/Wnßen
Herren vnd getrewen lieben Eydgnoßen/ob
jeman etwas anlangte von den vnseren/bät-
tend wir üch fründlich vnd ernstlich/solich
vns nit verschwygen / besunder daß zu mel-
den/so wend wir üch fürer semlichs von den
vnseren überhaben/vnd mit den vnseren in
massen reden / daß wir in hoffnung wellend
syn/daß semlichs vermiten wird. Dann ir
sind die zu denen wir rath suchend vor menkli-
chem: Ihr sind auch aller vnser trost vnd hoff-
nung/vnd zu denen wir sunders truwen hand
vnd gend üch ick in üweren gwalt was wir

hand vnd vermögend/ es siße Huß Hof oder
 anders nützlich vßgenommen. Vnd mit vil
 mer köstlichen subtilen Worten / daß ich nit
 schreiben kan/ empfienge sy des Landts Am-
 men in gegenwürtigkeit deren von Schwyz/
 demnach beschied er jederman/ wo jetlicher
 zu herberg sin sole / vnd rittend do in das
 Dorff Urn. Triduum ergo Tigurini apud
 Uranienses, transigentes, eam ubique
 expertierant *Φιλοξενίαν*, quam vix alij in
 montibus Helvetiæ expectarent. Nihil
 deesse videbatur, quod vel fortunatissi-
 mæ aliæ ad delectationem proferre pos-
 sent insulæ. Abituri Tigurini exiguo te-
 stari volebant *μνημοσύνην*, non se planè in-
 gratos fuisse hospites, quod tamen, cum
 ea de re quicquam innotesceret, non mo-
 dò fuit recusatum, sed jam profectis re-
 missum. Cùmque ad reditum se accinge-
 rent Tigurini, aderant ex vicinis Suren-
 sibus, qui eosdem humanissimè invita-
 rent. Eò libentius consenserunt nostri,
 quò erat facilius ex eadem fidelia duos
 dealbare parietes. Favebat & itineris com-
 pendium (neque enim alia rectius viâ
 Tigur.

Tigurum itur) & invitantium amor.
Quam enim delinifico sermone Amma-
nus hospites compellaverit, quàm apertis
etiam pectoribus omnia sua obrulerint,
Historiæ potius tum scriptæ, quàm meis
exprimere malo verbis: Also zugend min
Herzen mit den zweien Botten von Schwyz
gen Rulchgassen/da warend die von Schwyz
alle versamlet/wol ob drey hundert man/die
alle an einem weiten ring stundend in einer
schönen matten/ da zugend min Herzen zu
Ross vnd fuß an einem rädly zu ring vmb/
da daß beschach/da rufft des Landts Weibel/
daß menslichen still schwige/da hub der Am-
men von Schwyz an/ vnd empfieng min
Herzen von Zürich/im nammen aller Landts
lütchen von Schwyz/so fründelich vnd tugent-
lich/als ob Sy alle rechte gebrüder gewesen
werind/vnd daß ich vil wort zuschreiben erspa-
re/so empfiengend sy min Herzen glich in der
form vnd maß/als Sy die von Bry auch
empfiengend/gank nükind minder: demnach
bescheid man jederman/wo ein ierlicher zu
Herberg syn solte zu Schwyz.

Darnach namend min Herzen von Zü-
rich

rich von denen von Schwyz auch urlaub/ also batend Sy unsere lieben Eydgnoßen noch ein tag bey Ihnen zubleiben da gabend min Herren zeantwort/ daß es nie syn könt nachmöcht/ deß vnser Statt Zürich in altem rath stund/ vnd wer heim kam/ daß dieselbe niemand finden/ vnd villich rathloß vil lütch bleiben müßend/ dann der tag gesetzt were für Rath vnd Gericht vñ den nächsten Sambstag: Also erlaubend ihnen die von Schwyz eingütig vrlaub/ doch so müßend Sy by Ihnen vor nacht essen/ vnd als man nun das nachtmal auch frölich vertriben hat/ da kamend gar viel gsellen/ die busse denen von Schwyz schuldig warend/ für die battend min Herren von Zürich/ also schanck man es minen Herren alles/ vñ nam kein buß von niemand/ für die min Herren ihr gebätt gethan hattend: die für die thren/ die minen Herren busse schuldig warend/ ihr bitt gethan/ daß schanckend ihnen min Herren von Zürich auch: vnd verset also an den tag dem anderen niemandis nüt. Cum sequentis anno 1488. Tugieneses & Suitenses, amicitiae causâ Tigurum venissent, haud obscure pro.

probatum illis fuit, nondum excidisse, quam præcedenti anno nostris demonstrassent benevolentiam.

SPECULUM II. RELIGIOSUM.

SUM.

I. *Vidimus Speculum Politicum; sequitur religiosum, ita appellatum, quòd varias, per varios status Religionis, formas exhibeat: Estque duplex, Ecclesiasticum, & Scholasticum.*

II. *Speulum, Ecclesiasticum vel generaliter rationem nobis religionis per Pagum Tigurinum ostendit, vel specialiter ejus diversitatem.*

III. *Illius Ideam alibi jam vidimus.*

In Originibus nempe Carolinis, quibus Compendium Historiæ Ecclesiasticæ Tigurinæ dedimus: Ubi universam Historiam Ecclesiasticam nostram, à nato Christo, ad nostram ætatem quinque Periodis inclusimus. Prima gentilis, est ad Seculi IV. initium, sive Legionem Thebæam. Secunda Christiana & purior, à Legione Thebæa ad Carolum Magnum. Tertia libera adhuc satis, à Carolo Magno ad Frederi

dericum. Quarta à Friderico ad Reformationem, tyrannicè sæpe tractata, masculè restitit. Quinta denique reformata.

IV. Scholasticæ Historiæ compendium duabus nuper expressimus orationibus. Inferam ergò tantum hoc loco Epistolam viri doctissimi, D. Erasmi Fabricij, quam superiori seculo, año 1554. de statu Scholæ Tigurinæ dedit ad Hyperium, Theologum Marpurgensem. *Ita ille:*

Affinis meus nuper tuis verbis (vir Doctissime) significavit, Te Scholæ nostræ morem, leges & instituta scire percipere, meque ideo rogare, ne committam, quin omnia tibi accuratè perscribam. Ego verò, mi Hyperi, etsi non satis intelligo, quo in genere argumenta labores, videaris tamen viam quandam expeditissimam, constituendi & conservandi per Ministros Ecclesiam velle proscribere. Quòd si ita est, & meus labor aliquid comòdare potest, non gravatè tibi morem geram.

In puero ergo olim, ad Ecclesiasticum Ministerium admittendo, quædam inesse, quædam eundem circumstare necesse est.

est. Tria verò in puero inesse, quantum ego judico, oportet. Morum probitatem; Ingenium, si non excellens, at saltem mediocre; & Naturæ ad bonas litteras inclinationem. Puerum circumstare oportet, tempus, locus, præceptores & stipendia: De tribus prioribus jam nihil, de quatuor posterioribus paucis ad Te scribam.

Et primum de tempore.

Quantum primò tempus in omni re valeat, nemo est, qui ignoret: Hujus quicquid auspicijs ritè peragitur; tempestivè fieri existimatur. Illam verò temporis partem, quæ alicujus rei, aut faciendæ, in se habet opportunitatem, Græci *καιρὸν* Latini occasionem dixêre. Sed bonas quantumvis occasiones quandoque locorum difficultates, præceptorum inopia, & fortunæ incommodis esse exclusas, eventus ipse comprobatur.

Loci ergo commoditas, præceptorum facultas, & stipendiorum largitio, cum temporis occasione, magnam habent affinitatem. Prudenter ergo in Ecclesia nostra

stra.

stra, hæc quatuor sunt conjuncta, & mutuis inter se præfidijs stabilita.

De reliquis ergo tribus jam deinceps ordine agam.

Loca apud nos, ubi bonæ literæ docentur & discuntur, omnino tria sunt: Scholæ, in quibus Latinæ & Græcæ literæ traduntur, duo sunt. Sic urbis nostræ situs, quam mediam, flumen interfecat, & duo pontes denuo conjungunt, fert: Hæ loco tantum, non præceptorum aut classium diversitate sunt distinctæ: Harum altera Canonorum, altera nostro Collegio est adjuncta. In hisce Scholis, postquam pueri Græcis & Latinis literis feliciter fuerint imbuti, ad publicas lectiones demum communi doctorum consensu, admittuntur. Lectionibus autem publicis & ipsis lectorium, templo maximo contiguum, est destinatum. Hisce locis, si quis Collegium Senatus, cui ego jam præsum, annumerare volet, quod ibi non minùs quàm alibi bonæ literæ docentur, non multum peccaverit.

Venio ad præceptores, Scholas ergo
lingu.

singulas quini administrant didascoli. Hi, ut dignitate, ita officijs inter se distant. Unus inter eos, qui principem in suo ludotenet locum, Præceptoris nomine appellatur: is matutinis horis Græcos auctores explicat. Hi tales sunt, quales Doctorum communi consilio, pro ratione temporis, & puerorum captu, in singulos annos decernuntur. Pomeridianum tempus idem in Latinis Auctoribus enarrandis consumit. Horas etiam aliquot examinibus, stylo ac scriptioni attribuit. Proximum à Præceptore locum is occupat cui Provisoris nomen est. Is quatuor horas in singulos dies legendo, & examinando absumit. Restant adhuc trium classium, qui Lectores dicuntur. Horum quoque per gradus, & dignitas, & ordo decrescit.

Venio ad Præceptores publicos. Publica lectio ante prandium omnino una est. In ea V. T. libri primùm Hebraicè, à Domino Pellicano, postmodum Græcè à Domino Theodoro Bibliandro enarrantur. Tertio tandem loco ab eodem Biblian-

bliandro Orthodoxa expositio subnectitur. Tanta verò hujus viri est eruditio, tanta cum eruditione dicendi, & commentandi conjuncta facultas, ut certo quoque spatio, omnes V. T. libros absolvat, deinde verò, unde Lectionis initium fecerat, redeat. Hanc lectionem, ut quisque est doctissimus, ita diligentissimè frequentat. Nec verò Bullingerus tantum; & reliqui omnes quos habemus, docti, suâ præsentia hunc cœtum ornant, sed studium quoque Professoris excitant, & legenti auctoritatem, & dignitatem conciliant.

Quòd à prandio reliquum diei est, cæteris lectionibus impenditur. Unam horam Dialectica sibi vendicat; unam studium Græcum. Hac jam Rodolphus Collinus, socer meus, defungitur. Homerus verò, & Demosthenis orationes anniversarijs spatijs inter se mutuò subsequuntur. Philosophiam Conradus Gessnerus informat. Josias Simlerus, Bullingeri gener, nuper Novum Testamentum publicè exponen-

ponendum est aggressus, & in eo feliciter procedit.

Quæris fortassis, quoniam de Collegijs instituendis tibi sermo est, quo genere lectionis ego fungar? De quo sic accipe brevibus. Discipuli, qui meis auspicijs, & ductu bonas literas discunt, aut Scholas, aut lectiones adeunt publicas. Labor ergo, qui singulis inter legendum unus est, mihi inter repetendum est multiplex, & cum singulis communis. Hebraica tamen lingua, quia breviter & concisè à Domino Pellicano (sic enim Sacra Lectionis fert ratio,) quasi delibatur, mihi plenius, & exactiùs pertractanda relinquitur.

Concionum, quæ apud nos plures sunt, ea est ratio, ut eæ non minùs, quàm lectiones publicæ, ad formandum Theologum, adjumenti afferant. Nonnullus ergo mihi labor est, conciones si non omnes; præcipuas tamen ad sua præcepta revocare, quod ferè in mensa facio. Ipse enim ut primus omnium accumbo, ita convivio ultimus excedo. Hoc modo morum probi-

probitatem, & Civitatem , quantum in me est, simul in pueros transfundo. Die verò Solis, qui nobis Dominicus est, antequam discipulos ad Sacros coetus deducam , domi Epistolam aliquam Pauli, quantâ possum diligentiam , excutio. Et quia lectionum, & concionum apud nos abundè satis est, sufficit mihi, sedes, connexiones argumentorum commonstrare, & interdum ad locum communem aliquem Theologicum deflectere. In Epistola verò ad Romanos , quantum tuus me labor adjuverit, nunquam satis prodignitate dixerim.

Supereft locus , in quo de stipendijs etit agendum.

Duo fuerunt apud nos Collegia , ut personis, ita loco distincta. Alterum Canonicis, alterum Virginibus, quas Religiosas licet appellare, dedicatum. Utrumque Reges fundatores agnoscit, & propterea Regia Collegia dici merentur. Temppla verò habent contigua. Situs verò urbis nostræ ejusmodi est , ut pontis alterius duæ extremitates in utrumque ferè
Tem-

Templum desinant. Collegij & Canonicorum origo ignoratur, quòd annales partim temporis injuriâ absumpti, partim etiam diutinis bellis, & incendiorum conflagratione pessum inerunt. Anni tamen numerantur circiter 800. ex quo Collegij instauratio, & series, successioque temporum literis mandari cæpta est. Illa ergo monumenta, quæ hodie in manibus habemus, testantur, Car. Mag. Templum maximum, quod huic Collegio conjunctum est, instaurâsse, & altera turri auxisse. Hujus rei argumento est, domus prope Templum (quam hodie Ludimagister possidet) iisdem, quibus turris, quadris ex ædificata, antiquum Caroli Hospitium. Cujus rei, inscriptiones & imagines, amplissimum sunt testimonium. Turris verò Conditoris, sui nomen retinet, & Caroli M. saxeam imaginem in aditu ex sublimi ostentat. Hic Carolus, ut verusta Diplomata testantur, numerum Canoniconum, qui ex viris 12. constabat, duplicavit, stipendijs propterea & beneficijs, Præpositurâ insuper,
ut

ut vocatur Collegium honestavit & locupletavit. Labente verò tempore, Religione jam caput extollente, is numerus demum est contractus, & in 18. portiones dissectus. Harum portionum septem, tribus Ecclesiæ Ministris, Professoribus, Theologo, Hebræo, Græco, & Dialectico sunt adjudicata. Una integra duobus oeconomicis, qui hæc bona administrant, cessit. Ex Canonicis qui superstites sunt, suis stipendijs non privantur. Residuæ portiones in commune Studio-
rum stipendium cesserunt. Stipendium decernitur habita ratione ætatis & diligentiae. Ferè autem annorum & eruditionis accessione, stipendij quoque sit, accessio. Summum in hoc ordine stipendium 40. florenos non excedit. Numerus stipendiariorum non semper unus est. Qui maximo stipendio afficiuntur, nunc sunt 15. Floreni conficiuntur 600. qui in hos erogantur in singulos annos. Reliqui quibus minora stipendia numerantur nunc sunt 23.

Sed præter has portiones, quas modò
enu-

enumeravi, sunt & alij Canonorum census plures: sunt item, ut vocant, beneficia, quibus reliquos Professores, Ludimagistros, & Provifores afficiunt. Tantum de stipendijs Collegij superioris.

Accedam jam ad alterum Collegium. Hujus Princeps, vulgò hanc Abbatissam vocant, magnum quoque in cives imperium usurpavit, postea verò se & principatu, & dominatu sponte abdicavit. Stipulata priùs, dum viveret, annuam pensionem. Senatus ergo in Collegij bona successit. Hic adolescentes numero 15. munifico stipendio sustentat. Stipendium verò Senatûs plenum est. Quæ enim advictum, cibum, potionem, vestitum insuper, & reliqua utensilia pueris sunt necessaria, abundè illis subministrant. Mox, ubi adoleverint, uberius ingenij cultum consequendi gratiâ (hoc cum reliquis stipendiarijs habent commune) ad exteras nationes, & gentes ablegantur, nec propterea de numero eorum, qui domi sunt, quicquam diminuitur. Cura verò conservandi hujus Collegij

I legij

gij non doctis tantum, sed Consulibus,
& universo Senatui incumbit. At quæris
fortassis, an pueri aliqua stipulatione se
alligent, an sponsionem parentes aut
propinqui faciant? De quo sic accipe.
Quoniam parentum & propinquorum in
potestate non est de alieno ingenio ali-
quid certi promittere, & plures quoque
hac stipulatione sunt territi, qui liberos
suos sponte ad aliud vitæ genus retraxe-
runt, desitum est hac forma antè usi-
tatissima, apud eos amplius agi. Cautio-
nes autem adscribuntur aliæ, & tutiores
& commodiores. Vertente primo sti-
pendij anno, puer liberum habet ad suos
recessum impune. Quòd si tunc manet,
& post alterum tandem annum aut etiam
tertium aut quartum, officium & statio-
nem deferit, sumptus non à parentibus
& propinquis; sed ipso desertore repe-
tuntur, si in hæreditatem patris successit.
In hæreditatem ipsam Scholarhis & Oe-
conomias cautio datur. Si quis solvendo
non est, ubicunque tandem, sive domi,
sive foris confederit, sumtus ab eo, pro-
ut

ut hominis facultates ferunt , paulatim
repetuntur. Est adhuc apud nos tertium
genus stipendiorum , quo domestici
egentes afficiuntur. Hoc ex pane & pul-
mento constat. Pecunia verò tanta, quan-
ta ad hospitium & libros comparandos
ægrè sufficiat. Hinc tamen plurimi Ci-
ves & studiosi vitam tolerant. Subsidia
reliqua aut parentes , aut propinqui sup-
peditant. Postquam verò , qui peregrè
egerunt , domum revocati sunt, docu-
menta & eruditionis & pietatis suæ ante
omnia præbeant necesse est. Vertente
verò una & altera septimana, aut ad sum-
mum mense, in frequenti Doctorum con-
fessu , præsentibus duobus viris Sena-
toribus , de articulis Christianæ fidei, de
V. & N. T. instrumentis , quibus Episco-
pum instructum esse oportet , copiosè
& distinctè proponere & respondere ju-
bentur. Examine hoc, quod Theologi-
cum dicitur, absoluto, Locus commu-
nis, ab iisdem Examinatoribus, decla-
mationi decernitur. Hisce omnibus ritè
peractis, tandem si quis Ministerio ido-

neus repertus est facultate docendi donatur. Sed quia ager Tigurinus longè latèque patet, etiam Provincijs disternatur, centum & quadraginta numero percensentur, quorum opera in Ecclesijs administrandis requiritur. Universus ergò Ministrorum cætus in octo classes distinguitur. Diaconus suæ cuique Classi est proprius, item Decanus. Postquam ergo Decanus Classis locum vacare, & Ministrum diem suum obiisse Examinatoribus literis significavit, tres aut quatuor ex omni Ministrorum numero deliguntur, quibus Ecclesiam tutò jurati Examinatores committere possent, & si consensus Senatus accedat, etiam vellent. His ita constitutis, singulorum nomina, studia, ætatem & alia attributa schedis consignata Senatui per Consulem alterum proponi curant. Tandem, Senatûs suffragijs Ministerium uni legitimè adjudicatur. Postea Senatus literis Decano, & ejus Provinciæ Præsidi electionem indicat: qui, quam primum possunt, Ministrum Ecclesiæ Senatûs verbis repræsentant

rant & commendant. Decanus item concione ad populum habita mox Ministrum, impositione manuum, ritu Apostolico inaugurat, & in Ecclesiæ Ministrum ordinat.

De Synodo perscriberem tibi, & Synodi nostræ legibus, quæ quia prolixæ sunt, & aliàs in vulgus literis editæ, plura de ijs scribere supersedeo. Hoc tantum addam, Synodi censuram esse semestrem; alterum Consulum, & Senatores alios, sex circiter huic præsidere. Ministri omnem rem ipsi inter se transigunt, his tamen inspectantibus & audientibus. In Synodo primum est iuramentum. Quotquot enim ad Ministerium primum admittuntur, in certa verba Senatui jurant. Summa verborum hæc est: Ne præter verbum revelatum V. & N. Testamenti novas ipsi revelationes affectent: Ut dogmata ab Ecclesia nostra recepta fideliter defendant: Nullas novas opiniones à Scripturis sanctis dissidentes aut ipsi excogitatas amplectantur. Reipublicæ præterea & patriæ commodis enixè studeant;

incommoda & damna , quoad possunt,
amoliantur. Quæris fortassis jam , tam
de ordine , quam etiam Synodi jure &
potestate ? Scias igitur, liberum esse Sy-
nodo , Ministrum inordinatè se geren-
tem , & Evangelio non dignè viventem
ab ordine excludere , & Ministerio & sti-
pendio privare. Hæc *Fabricius* de statu
Scholastico , & ex parte Ecclesiastico Ti-
gurinorum, circa annum Christi 1554. Ca-
lend. Februar. Plenior postea insecuta
fuit utriusque descriptio per *Ludovicum La-
vaterum*, suo, de ritibus & institutis Eccle-
siæ Tigurinæ, opusculo 1559. edito , ubi
ordine agitur de examine Theologico,
vocatione & ordinatione Ministrorum,
ordine Ministrorum, Vestitu, stipendijs,
Templis , Ceremonijs, ferijs seu festis
diebus, Concionibus & precibus, can-
tu Ecclesiastico, Catechismo, Baptismo,
Cœna , privata absolutione & Confes-
sione, excommunicatione, consecratio-
ne matrimonij, Scholis, Lectionibus pu-
blicis , Bibliotheca , Collegijs & Eccle-
siæ alumnis, opibus Ecclesiæ, Eleemo-
syna,

fyna , Synodis , Disciplina Ecclesiæ ,
pœnis , quibus sectarij afficiuntur , bel-
lis , Typographijs , libris adversarijs ,
foro matrimoniali , Magistratu , cura &
institutione infirmorum , funeribus &
exequijs , cæmeterijs. Variæ ab eo tem-
pore Scholæ nostræ accesserunt mutatio-
nes. Alius *Scholæ Carolinæ* & commo-
dior quæsitus fuit locus , 1572. postea
ab anno 1601. sex Classibus distin-
ctus. *Collegium humanitatis* eodem an-
no accessit. *Scholæ Parthenicæ* restaura-
tio incidit in annum 1634. *Collegium Neo-
parthenicum* subsidium , in Ministerij
1637. Leges etiam , publicæ & Clâssicæ
semel atque iterum fuerunt revisæ. Mu-
nerum librariorum annua distributio in
majori, quam vocant, *censura*, cœpit an-
no 1607. & ab eo tempore insignibus in-
crementis aucta. *Disputationum Syno-
daliû* vestigia reperio sub Marco Beum-
lero &c. *Examinum pro Ministerio* ra-
tio & Methodus nuper iterum ad limam
revocata , satis Candidatos nostros ex-
plora.

plorare videtur. Tentantur primò *exercitio styli*, Latino gemino, & uno Græco. Inde ad *Philologicum* examen admittuntur, Linguarum Latinæ, Græcæ, Hebraicæ, Chaldaicæ, ubi ad certorum librorum aperturam respondere parate fuerint. Si satisfecerint, lectionibus quibusdam soluti ad *disputationem Philosophicam* viam sibi sternuat; quam, cum successu, auditam, *Examen Philosophicum, id est, Logicum, Physicum, Metaphysicum, Historicum* excipit. His liberati carceribus Theologiæ liberalius incumbentes, ad *disputationis Theologicæ* palæstram se accingunt: Auditi & approbati, *ad Examen*, quod Theologiæ Professores alternant, *Theologicum* accedunt: Cui ad votum habito Concilio subicitur *docimastica*. Atque sic demum, prævia morum integritate, in ordinis Ecclesiastici Candidatus intromittitur possessionem. Χρῆσις in ipsis Templis, cum Ministri cætibus suis præsentantur, in usu est. Hæc jam Methodus Examinum
apud

apud nos obtinet. Cætera, quæ de Scholæ nostræ tum trivialis, tum Academicæ origine & progressus, ex Archivis nostris erui potuerunt, bona fide in *Originibus Carolinis* communicavimus. De ratione *Conventuum Ecclesiastico-Scholasticorum* eximium extat consilium Venerandi nuper, *vvv̄ de manajis* Breitingeri nostri, circa an. Chr. 1616. conscriptum, quo nervosè & luculenter probat, ægrè absque dispendio avelli à nobis posse, quæ cum fructu hætenus in Ecclesijs & Scholis nostris recepta fuerunt.

V. Etsi verò, ut suprà monitum, quæ ad Ecclesiam spectant Tigurinam alibi, commodiùs & distinctiùs proponere constituerimus; breviter tamen & succinctè, quæ translationi nostræ inservire videntur, hoc loco subjungemus, idque gemina Methodo, *Logica & Historica*. Ille tradit,

A. *Ecclesiam Tigurinam esse antiquissimam.* Ob antiquitatis privilegium factum, ut post Cathedralē Constantiensem in tota Diœcesi omnium esset prima, ipso definiente Johanne XXII.

B. *simplicitatis jam olim studiosissimam.* Id quod tum ex fundatione Carolina patet, tum aliquot sequentibus confirmationibus. *orig. carol. p. 193.* Cætera in *Antiq. Eccles. Tigurin.* quarum antehac jam spem fecimus, & quas, *Κὺν θεῶν*, propediem Historiæ Reformationis attrexemus. Ne unum quidem ante annum 1188. Pontificis vel privilegium, vel monitorium, vel aliud est documentum, quod ab Ecclesia Romana vel petierint Tigurini, vel admiserint.

C. *Magnificis tamen paulatim ædificijs Ecclesiasticis auctam.* Quale est l. *Templum majus.* Anno enim 680. adeoque exeunte Seculo VII. Ecclesiam Tigurinam, quam jam reperit, Rupertus insigni templi structura ornavit. Ipsum instrumentum, omnium quæ expressam Castri Turicini faciunt mentionem, antiquissimum, habebit *Hist. Eccles.*

T.VII.Secutum seculo IX.fuit insigne Caroli M.auctarium : Neque enim Collegij tantum Fratrum sive institutio, sive confirmatio ei fertur accepta; ipsa etiam structura Aedis tum altera turritum, alijs accessionibus illustrior facta videtur. Ad ingressum certè Templi, lapidi incisa est Historia ἡ πολέμῶντων, ἡ μονομαχῶντων, ubi Guidonis expressum nomen dubitare nos vix finit, illud intelligi vel bellum, vel prælium, quo Guido circa an. Chr. 887. Constantinum, Leonis Archistrategum debellavit. Cùm enim Guido ille, Dux Longobardorum multa, quæ Imperatoris Orientales erant, occupâisset, pluraque erepturus videretur; misit Leo Constantinum cum exercitu, qui tamen malè rem gessit, & deletò exercitu suo, vix evasit, ut *Cedrenus* refert. Hanc, veluti recentem tum & memorabilem victoriam lapidi fuisse insculptam, valde est verisimile. Quanquam aliquoties suos aptâsse videantur, Majores nostri lacertos, antequam ad tantum splendorem Templum Cathedrale, perduxerint. A. Chr.

1250. Indulgentiæ erogatæ , ut Ecclesia ab Antecessoribus inchoata , perficeretur; Vid. *Hist. Eccl. T. VII. p. 79. coll. cum. p. 55.*

2. *Templum Abbatissanum.* Curiosa illius Templi fundamenta, aniles fabulas, mitimus. Foundationis originem referimus ad Lhudevvicum seniore (junior enim fuit Calvi filius) Caroli Crafsi patrem, qui curtem suam Turegum, in Ducatu Alemannico, in pago Durgaugense, cum omnibus adjacentijs, vel aspicientijs ejus &c. tradidit; ipsamque filiam Hildegardin primam Abbatissam constituit. Posterior hoc est ædificium, Templo Majori annis, juxta *Bullinger.* de reb. Tigur. l. IV. c. 12. ferè 150. cujus contrarium ab alijs, sine ratione, asseritur. Anno 879. Abbatissanum Templum & absolutius à *Bertha*; Caroli Crafsi, Fratris, auxilio; datum, & per *Gebhardum*, Constantiensem Episcopum dedicatum est. Unde *Raperti*, Monachi, Tigurini, carmen:

Sacrare novam satagebat:

Ecclesiam sese clero, Monachisque sequente.

Sub Mechtildi nova accessit turris. De hac

hac ita monumenta nostra: *Mechtildis, de Tiroll turrim anteriorem, & tres testudines post gradus chori edificavit.* Anno 1256. *Mechtildis de Kunenberg* peristylum (quod nostra ætate penè collapsum, restauratum jam videmus) extruxit.

2. *Ædes Petrina* antiquissima est. *Capella* vocatur in Instrumento Ludovici Regis, qui 857. Hildegardi filia, *Capellam* unam sitam in villa Zurich, quæ est constructa in honorem S. Petri, Principis Apostolorum &c. concessit. Ita filia Monasterij Abbatissani, paulatim mater facta, eximia parochia, quæ & in Papatu vocationis jus plebi reliquit Ecclesiasticæ, & filiam nacta, vicinam *schlicham*. Quo illa tempore axiomate Parochiæ frui cœperit, non satis est compertum; *Bull. l. 4. c. 12.* antiquum tamen esse, patet ex Catalogo Pastorum Templi Petri-*ni*, quem *dedimus* in orig. schol. carol. p. 871.

3. *Fuerunt hæc publica Templorum ædificia, ad eadem sacella referri debent.* Sacellorum non eadem est cum Templis antiquitas. Nata enim illa sunt ex superstitione, Crescen-

te enim cultu sanctorum, ipsæ quoque creârunt novi cultûs species. Singulis Sanctis sua vel *Sacella*, vel *Altaria* fuerunt destinata. Ejusmodi in Templo Majori apud nos olim erant 32. quorum vel antiquissima tertium vix excefferunt Seculum. I. Antiquissimum Sacellum erat in *Aula Imperiali*, adhuc integra, auff dem Hof. De hoc Eberhardus, Constantiensis Episcopus 1271. Cùm Imperialis aulæ Capella in Castro Thuricensi, in loco, qui dicitur vff dem Hof nostræ Diœces, ante plurimos annos, de quibus jam præsentibus nullam possunt habere memoriam, cum ipso castro funditus destructa &c. Ex ejus redditibus Senatus Populûsque Tigurinus, opem ferente Præposito & Capitulo, Sacellum Hospitalis, ut vocatur, erigi voluerunt / Die Caplaney im Spital / an. Chr. 1302.

2. *Templum Aquaticum*, ab Hermanno Seniori & Juniori Kyburgicis, conditum; Bulling. lib. 6. c. 6. Confirmationis Instrumentum dedit Elisabetha, Hermanni conjunx 1256, Eberhardus facultatem concessit

cessit sacra ibi obeundi. Locus paulatim κατείδωλος factus, ex opinione potissimum, vel traditione, quasi Protomartyres nostri supplicium ibi subiissent. De miraculis nonnulla scripsit *Bartensteinus*, *Augustinianus*. Ibidem, ad Reformationem usque, vexilla ab hostibus deportata, fuere suspensa. Pro ejus perfectione aliquoties fuit laboratum; id quod *Hist. Eccles. P. VII.* ostendimus A.D. 1472. Templū illud destructū, & intra años 7. fuit reædificatum. Turris imposita fuit 1487. ablata iterum 1525. eodémque, vexilla in armamentarium translata. Superior contignatio *Bibliotheca Civica* hospitium præbuit ab anno 1629. Inferior, *Auditorium Theologicum*, amœnitate & spatio non contemnendum, ab an. Chr. 1640. Peninsulare est ædificium, eoque, ob præterlabentem Limagum, jucundius. Postremus Sacellanus Geldrus erat, Arnoldus Winterfuick, Notarius παππομανής.

3. Sacellum B. Virginis, peristylis attiguum, à Præposito, & Capitulo, præsertim Conrado

rado de Muri , Cantore fundatum 1294.

4. Sacellum *s. Blasij*, Hugonis de Mulimatten Custodis 1294.

5. *s. Catharinæ* 1303. D. Rynvvin, Cantoris 1303.

6. *s. Galli in choro* , Ruegeri Manessen, Scholastici, 1303. Ultimus Sacellanus, Johannes Widmerus, odio Reformationis, solum vertens Zofingam abiit : unde eadem de causa paulò post eidem fuit migrandum. Idem ille fuisse videtur , de quo Hist. Eccles. T. VII. pag. 148.

7. *Duodecim Apostolorum*, Nicolai Martini, Scholastici, Matrisque Elisabethæ 1304.

8. *s. Felicis & Regulæ* Altare ad Tumulum Proto-Martyrum ; Crastronis , Comitæ Doggij , Præpositi Collegij ; Huldrici item Wolfleips, Custodis , Berchtoldi Parochi Dieticonensis , Lutholdi Collegij villici, 1311.

9. *Altare B. Virginis in choro* Henrici Manes, & Adelheitæ uxoris, Collegij item & Præpositi, 1312.

10. *s. Michaelis* , Præpositi & Capituli, Mar-

Marquardi Gnurferi Canonici, Herman-
ni Spengleri, Hermannii de Mulimat &
& aliorum 1313.

11. *S. Leonhardi* extra muros, ut vocant,
Collegij, & Wernheri Biberlin, Civis
1313.

12. *Altare S. Mariæ Magdalena*, Conradi de
Schafhusen Sacerdotis, M. Petri Arzat
five Physici, Vallesiani, Collegij, & vil-
lici in Obermeilen, Lutholdi, 1318.

13. *S. Stephani & Laurentij* altaria in Aqua-
tica Ruegeri Schvvendij Canonici; Præ-
positi & Capituli 1318.

14. *Altare corporis Dominici* in fornice su-
periori (Gwelb) Johannis Thyo, Canto-
ris 1319.

15. *Altare trium Regum* in Aquatica, Hen-
rici Tufenthal Civis, Johannis de Buch-
horn Clerici; Præpositi & Capituli 1324.

16. *Altare primum caroli M.* ad Scalas de-
betur Comiti & Præposito Craftoni
1326.

17. *S. Nicolai præbenda*, Rudolphi Biberlin
Equitis, & Collegij 1335.

18. *B. Virginis altare secundum* in Sacel-
lo

lo Templi Majoris Henrici Martij, Canonici 1341.

19. *Altare in choro*, Templi Aquatici, Jacobi de Glarus, Civis Tigurini 1342.

20. *Altare trium Regum* in Camera Hugonis Thyo, Civis, & Collegij 1359.

21. *s. Dorotheæ* Præbenda in Sacello B. Virginis Conradi Furter, Civis Tigurini 1402.

22. Præbenda *s. Felicis & Regulæ* secunda, Huldrici Kelleri, Constantiensis, Canonici Tigurini 1402.

23. Præbenda *secunda caroli*, M. Nicolai Trutleri, Canonici totiusque Capituli 1406.

24. *s. Iacobi & Iodoci* præbenda in Sacello, quod etiamnum in medio peristylj Goldiorum appellatur. Nam & Henricum Goldium authorem habet 1410. & ὁ μὲν ὑμῶν, ultimum Sacellanum.

25. *Ara s. Iohannis* ferè ἀγνώστος καὶ ἀνεπίγραφος, nisi quòd circa an. Chr. 1426. Henricus Einsidler, Custos contulerit 120. libras.

26. *Mauritij* Præbenda: Altare ejus in Crypta

Crypta erat. Schvvendiorum Præbenda vocata fuit, quod cum consensu Consensu Capituli Sacellanus præsentandus semper fuisset Schvvendio, qui ætate primus esset; 1442. Fundatores enim erant Johannes & Berchtoldus Schvvendij. Ultimus, Henricus Schvvend, jura familiaria Collegio resignavit.

27. *Altare s. crucis* in Aquatica, Johannis Amtij, Civis Tigurini 1441.

28. *Ara s. Antonij* in Aquatica, Burckhardi Griessenberg, Sacerdotis, Johannis Zay, & Marci Ruebli, Civium, 1467. Hæc præbenda postea Vespillonibus fuit assignata.

29. *Altare s. sebastiani* in Aquatica, M. Thomæ Hopfij, Canonici, Andreæ Hopfij, conjugis Margarethæ, Tigurinorum 1479.

30. *Præbenda leproforum*. Huldrici Yfsenberg, Sacellani S. Mariæ Magdalenæ, Alberti Heerenvvagen, Sacellani ad S. Leonhardum, alijque & aliæ Tigurini 1490.

31. *Præbenda s. crucis* in fornice superiori,

riori, & Altare undecem millium Virginum ex postremis sunt.

Atq; hinc elucet 1. *novitas hujus superstitionis*. Pleraque Sacella, & altaria intra duo Seacula XIV. & XV. maximam partem sunt extructa. Ante illud tempus nulla apparatus istius occurrit mentio. 2. *Magnum laborum compendium*, quod in Sacellis istis Clerus noster quæsit. Magna satis hujus Collegij Carolini fuit auctoritas; unde qui semel in illud erant recepti, Φιλόδονοι μᾶλλον ἢ Φιλόθεοι, aut Φιλοχρηματοι, ordinaria functionum Ecclesiasticarum onera aliorum humeris imposuerunt. Vide *Analect. P. I. p. 55*. Ut ergo alii potiùs agerant οἱ ἄλλοις ἐπισκοποῖς, quam sua curarent, ad hæc compendia recurrerunt. Et eodem fonte in monte Tigurino suam Canonicos Augustinianos originem duxisse, ex Præposito Felice Frey didicisse se fatetur *Bulling. rer. Tigurin. l. 6. c. 6*.

D. *Monasteria & serius & ægrius fuerunt admissa*. Admissa tamen urbem & agrum Tigurinum ita impleverunt, ut circa Reformationis tempus plures in territorio Tigurino nidū habuerint monachorū ordines, quàm

vel inquilinis gratum fuerit, vel regionis situi commodum. Reperiebantur autem Collegia five Monasteria,

A. *Ordinis Benedictini.* Hunc Ordinem asciscebant Moniales Collegij Translimagani, quod *Abbatissanum*, venaculè *Gravenmünster* nuncupari solet. De hoc notandum, I. collegium ratione fundatoris, & primarum Abbatissarum esse regium; subsequentium, Nobilissimarum familiarum hospitium. Fundator fuit *Ludovicus*, Rex Franciæ Orientalis, circa an. Chr. 853. regni ejus vicesimo. De primis Abbatissis, Acta Monasterij p. 23. *Abbatissa: Regina Hiltardis, prima Abbatissa: Regina Bertha* *Secunda Abbatissa, sorores fundatrices.* *Gisela, Guta, DEO & hominibus digna. Mechthilt de Tirolis, turrim anteriorem, & tres testudines post gradus hori; Fundeta de Hagenbuch chorum usque ad medietatem suæ altitudinis; Mechthilt de VVunberg Abbatissa ambitum edificârunt: De Monasterio constructo per Regem nihil apparet, nisi*
turris

turris posterior cum Capella B. Virginis.

2. Donationibus, privilegijs, concessionibus va-
rijs idem paulatim fuisse auctum & dilatum. Huc
pertinent a. *Varia Instrumenta Caroli-
norum ordine sibi succedentium, ut sunt*
confirmatio dotationis per conjugem
Regis Ludovici, Hemmani, anno regni
32. in Reganesburc; Civitate regia, obten-
ta. b. Confirmatio dotationis per Impe-
ratorem Karolum, filium Ludovici fun-
datoris, facta an. Chr. 883. *actum in*
Ulma, curie Imperiali. c. Donatio Villæ
Wibichinga (Wipkingen) Wolfgrimo
cuidam, & post obitum ejus Monasterio
assignata, atque roborata, per Regem Ka-
rolum, a. Chr. 881. Imperij primo. d. Con-
firmatio rerum Monasterij Burckhardi,
Ducis Alemannorum, an. D. 924. e. Do-
natio villæ Cham prope Tugium, per
fundatorem Ludovicum, anno regni 26.
in villa Franchonofurt, palatio regio.
f. Collatio beneficij *in Amelsvile &*
Sletstat, facta Berthæ Abbatisæ, per Re-
gem Lotharium, nepotem ex fratre Lu-
dovico

dovico fundatore, anno regni 14. g. Confirmatio Karoli, ejusdem beneficii regij, an. Chr. 879. regni, tertio. h. Ejusdem confirmatio, facta sorori Berthæ, *rerum, quas sibi quondam Lotharius Rex in proprietatem tradiderat in pago Elefantia (Alsatia) in villis nominatis Slezi- stat, & Conesheim, atque Cunigesheim, Altheim, & Arolotesbach &c. A D. 878. Traditio Berthæ bonorum Elsatiae per Lotharium concessorum. Verba traditionis: Omnia (quæ præmisit Bertha) ex integro trado atque transfundo ad præfatum Monasterium, cum manu Advocati nostri Adelberti &c. In villa Chana, Anno Caroli, primo. k. Luculentum instrumentum, quo Ludovicus Beroldo, Presbytero charissimæ filiae Hiltigardæ, concessit Capellam unam, sitam in villa Zurich, quæ est constructa in honore S. Petri Principis Apostolorum; nec non & alteras duas Capellas in valle Uronia, in locis cognominantibus Burgilla, & si.*

*& Silana cum mancipijs, decimis, terris cultis & incultis &c. anno regni 25. Christi 858. Postea, cum circa an. Chr. 1003. Imperij Henrici 9. dissidium inter Uranienses & Glaronenses, ob utriusque Pagi terminos oboriretur, delatum illud fuit Herbipolin ad Imperatorem, qui, alijs occupatus negotijs, Rudolphum Sueviæ Ducem, qui partes dissidentes componeret, certos utriusque limites constitueret, subdelegavit. Quod & factum est. Patet ex illo documento, Monasterium Tigurinorum donatos à Ludovico terminos diu possedisse. Ita enim ejus verba inter alia habent: *Cunctis successoribus notum fore volumus, qualiter ego Rudolfus, Suavorum Dux quoddam negotium, jussione Imperiali diligentia mea commissum cum quibusdam de numero Principum terminavi. Residente enim D. Henrico, Romanorum Imperatore Augusto in urbe Herbipoli, plurimo Principum Collegio, ibidem collecto pro statu regni quaedam gravi*
qua*

querimonia auribus Principum sæpius
illapsa, ab incolis provinciarum Uranie
& Claronæ est exorta. Cives enim Ura-
niæ proclamabant, se infra terminos fa-
cultatum, quas pius Rex, Ludovicus,
Monasterio SS. Martyrum, Felicis & Re-
gulæ in dotem contulerat, & diu possede-
rat legitimè, violenter à Concivibus Cla-
ronæ fuisse invasos: Claronenses quoque
culpam iniquæ transgressionis finium
possessiones suæ Provinciæ terminan-
tium, & ad Monasterium S. Hilarij jure
pertinentium, Uranie incolis objice-
bant. Post longam ergo Regis & Princi-
pum super hac Controversia habitam
deliberationem, quoniam Imperialis
sublimitas, maximis regni negotijs oc-
cupata fuit, & ad visitandas provin-
cias præfatas vacare non potuit, mihi
hoc officium vice sua Imperator injun-
xit, & eandem potestatem, qua ipse ute-
batur super hac lre dirimenda, consilio
Principum, consensu & petitione præ-
dicta-

K

dicta-

*dictarum partium mihi indulgit, & majorem certitudinem & auctoritatem quosdam de Principibus testes & cooperatores mihi adhibuit Burckardum, Comitem de Nellenburg, Chononem Comitem de Widvelingen, Arnoldum, Comitem de Lenzburg, qui tunc utriusque Monasterij Advocatus extitit. Nos ergo regio edicto obediens, partes predictas adiuvimus, & consilio predictorum Principum utentes, & prudentissimorum utriusque Provinciae virorum possessiones (NB.) utriusque Monasterij, certis & legitimis finibus discrevimus, quos etiam terminos subscribi fecimus, quorum unus est à monte, qui *Stantonstein* vulgò dicitur, usque ad montem, qui *Gräpelmor* vocatur; & ab hinc usque ad fluvium, qui *Fritarerun* nominatur, & ab hinc usque ad medium fluminis *Limert* scilicet, & ab hinc usque ad impetum torrentis, qui *Limerta* nuncupatur, quæ progressio in fluvio Murna terminatur. In hunc ergò modum utriusque parte*

termini

terminatio, distincta & firma pace imposita imperiali auctoritate hoc promulgavimus: *Quòd si quis hos terminos aliqua temeritate mutare præsumeret, regie Censura subjaceret. Actum est anno Dominica incarnationis millesimo tertio, anno regni ejusdem Imperatoris nono, 11. Non. Maji. feliciter Amen.* Refert Guillim. lib. III. de reb. Helvet. pag. 321. Comites Rapertivillanos, cum liberam Imperij præfecturam Ursariæ ab Imperatoribus in beneficium obtinuissent, eadem opera, *quicquid, apud Uranios, juris habebat Monasterium Tburicense, ad eos delatum; traditione feudali, sibi incompertum, quæ deinceps Henricus cognomine Vandellar ob varias peregrinationes in Syriam, in Hispaniam &c. celebris, Rapertivillanus Comes, cum VVettin-gam vicum ab Hartmanno, Comite Dilin-gano, cujus patrimonium erat, emisset 660. argent. marcis, ibique ex suis, & uxoris Anna, Comitissæ ab Homberg in Sis-*

*siacis, opibus, Monasterium edificasset
eadem omnia illi clauistro contulit, sed
Et ad trecentas marcas ratione. Vix
gare audebimus Henricum, Comitem de Rapre-
tesvilere, dictum Vandellare, omne pra-
dium, quod possidebat in Ura, in manu
Eberhardi, venerabilis de Salem tradi-
disse, verba ipsius instrumenti, de anno
1241. dubitare nos non sinunt. Neque
in dubium vocamus, Abbatem & conventum
Wettingensem, ut idem scribit Gal-
lim. pag. 324. communitati Uraniorum
quicquid juris & domini habuerunt
apud eos, vendidisse, cum praetextu
ponerent, quasi ab ijs nihil obtinere po-
fent, adeoque majores sumtus, qui
inde rediret, facerent, muneribus & ce-
tis, ut literae venditionis vocant, prop-
nis, hoc est convivij, in Ministros pro-
vinciales, hoc est, Ammanos, qui feud
ejus Monasterij praecipua haberent, alios
que potentiores, conferendis. Aliqua
Henricum apud Uranios habuisse posses-
siones, ex instrumento satis manifestum*

est antiquo ; Monasterium verò Tigurinum suis abivisse propterea juribus nondū video. Quin potius, cū occasione Anathematis, quo Tigurini, propter fidem Friderico habitam , percuterentur , & clerus, tum urbe expelleretur , tum commodis suis sic satis frui non posset, obtinuit Abbatissa incorporationem , sive unionem, ut vocatur, Ecclesiæ in Altorf Vallis Ura- niæ, à Pontifice concessam, & ab Episcopo Constantiensi traditam , an. Chr. 1148. inseram instrumenti verba , quibus magnus Historiæ Helveticæ hiatus restituitur. *Henricus, Dei gratia, Constantiensis Episcopus, reverendis in Christo filiabus, Judentæ Abbatissæ, & conventui Monasterij Thuricensis ejusdem Diocesis, salutem in auctore salutis. Literas Domini Papæ in hunc modum novimus destinatas: Innocentius Episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri, Episcopo Constantiensi, salutem & Apostolicam benedictionem: In præsentia nostra dilecti filij, nobiles viri C. (Conradus)*

K 3 dus)

duſ) Comes de Toggenburg, & H. (Henricus) Dominus de Wartinberg, devoti nobis & ſedi Apoſtolicæ retulerunt, quòd cùm Monasterium Thuricenſe, ordinis S. Be. dicti, conſtantienſis Dioceſ. olim, in temporalibus (NB.) habundare ſolitum, per hoſtes Eccleſiæ ad gravem penuriam ſit reductum, ita ut dilectæ in Chriſto filiæ, Abbatiffæ & Conventus ipſius Monasterij de bonis ejusdem (NB) vix valeant ſuſtentari, tu circa eas piè dirigens pietatis affectum, Eccleſiam de Altort dictæ Dioceſ. in qua ipſæ jus Patronatus habeant, eis in uſus proprios perpetuò retinendam, de tui conſenſu Capituli liberaliter contuliſti, portione congrua proveniuntum ipſius Eccleſiæ reſervata vicario, qui pro tempore fuerit in eadem. Cùm autem nos in hac parte perſonas prædictorum nobilium honorare velimus, quorum duæ neptes in eodem Monasterio, ſub religionis habitu dicuntur Domino deſervire, nos, ad preces eorum, collationem hujusmodi, ſicut piè ac providè facta eſt

est gratam habentes, præsentium tibi auctoritate committimus, ut Abbatiſſæ & Conventui memoratis Eccleſiarum ipſarum, ſi non habent Collegium Clericorum, auctoritate noſtra confirmes, contradictores per cenſuram Eccleſiaſticam, appellatione poſtpoſita, compescendo,
Dat. Lugdun. III. Id. Febr. Pontificatus noſtri anno V. Quia igitur auctoritate mandati, quod veritate ſuggeſta diſcoſcitur impetratum, *vobis prædictam Eccleſiam de Altorf cum omnibus juribus ſuis, ſicut in literis noſtræ donationis ex hoc confectis, de conſenſu Capituli noſtri plenius continetur, ſententialiter confirmamus, & confirmando ejusdem Eccleſiæ donationem, robur volumus habere perpetua firmitatis: Nūlli igitur hominum liceat hanc noſtræ confirmatiōnis paginam, auctoritate Sedis Apoſtolice factam infringere, aut ei auſu temerario contraire. Si quis autem attemptare præſuſerit, omnipotentis*
K 4 Dei,

*Dei, & Sanctorum Apostolorum, Petri
& Pauli, & sedis Apostolicae, & nostram
se noverit incursum. Et nos auctori-
tate nobis commissa non dimittimus im-
punitum. In hujus rei &c. Constantia*

1248. Sub hoc regimine Francico nihil su-
perest vindice dignum, aut memoria.
Concambij exemplum reperio, de anno
883. Imperatoris Karol. 2. Verba authen-
tica, memoriae ergò, ita habent: *In Dei
nomine: Convenit itaque me, videli-
cet Adalbertum, aliquod concambium
facere, de Monasterio SS. Martyrum
Felicis & Regulae cum VVillehario ipsius
Monasterij Advocato, & cum illis mo-
nialibus ibidem Deo famulantibus, de-
derunt itaque mihi, praedictus Advo-
catus, & praefata moniales, quicquid
pertinens erat ad praedictum Monaste-
rium in loco nuncupato Porfinehova,
id est, casis, casatis, cum omnibus edifi-
cijs, terris, pratis, sylvis, aquis, aqua-
rumque decursibus, & accipiebant de*

me, è contra, pari ratione quicquid ego
visus fui habere, in loco denominato
Huttintinchova, id est, similiter cum
casis casatis, ceterisque edificijs, terris,
pratib, sylvis, aquis, aquarumque decur-
sibus &c. Actum in predicto Monaste-
rio, in praesentia Monialium, ceterorum-
que hominum, quorum nomina subnotan-
tur. Signum VVilleheri, una cum VVal-
drada, & cum Rudruda, atque Suana-
hilda, ceterisque Monialibus, cum qui-
bus ego hoc concambium feci. Signum
Landoit, Adelhelm, Hubolt, Luitpert,
VVilhelm, Rigot, Theobolt VVicho. Item
VVilleheri, Reginfrit, Kerlo, Heso,
Perergoz, Engilman. Ego itaque Lia-
bolf, Presbyter scripsi & subscripsi,
II. Non. Febr. anno incarnat. Domini
DCCCLXXXIII. Quin & manumissio-
nis regiae exemplum superest, quando
fundator, Ludovicus Rex in Orientali
Francia, anno regni 36. quaedam man-
cipia

cipia propria , quorum nomina *Helmmerat* , & *Gozzila* , quæ concambiata fuerunt de potestate S. Regule , datis tribus mancipijs pro illis libera dimisit , & ab omni iugo servitutis absolvit , eorum quoque absolutionem , per præsentem auctoritatem confirmavit. Sed & , qui suprâ *Liubolf* , Presbyter , primo Karoli anno , sub comite *Ruodolvo* , instrumentum scripsit , quo *Adelpernita* in Monasterium , quod constructum est in castro *Turego* , in honore Sanctorum Martyrum *Felicii* & *Regule* , ubi Domina *Bertha* , una cum Advocato suo *VVillehario* , & Præposito suo *VVeringo* præesse videtur , curtim unam tradidit in *Piripoumesdorf* (*Dyrmenstorff*) in pago *Zurichgauense* cum casa , ceterisque edificijs , & cum omnibus appendicijs , & in ipsa villa *Hubas IV.* & quartam partem territorij ad ipsam villam pertinentem , nec non & dimidium ipsum agrum ,
qui

qui proximus est domui, & juxta ipsam
curtim jacet, &c. Actum in Thurego,
sub presentia, quorum hic signacula con-
tinentur. Signo ego Adalpern, qui hanc
traditionem perpetravi. Signo Otto &c.
Claudam carolinam seriem, ubi exemplum
compositæ inter chunigundam, Abbatissam,
& Ratingum, litis, sub Arnolpho Impera-
tore, subjecero. In Dei omnipotentis no-
mine, dum à multis incognitum non est,
qualiter Ratine & Ribhilda questum
habuerunt, in vicem se mallantes, quo-
usque in presentiam missi, D. Regis no-
stri Arnolphi, nomine Hildibaldi de Ca-
mera ac palatio transmissi veniebat,
qui ad hoc missus fuerat, omnia tributa
S. Felicis & Regulæ querere, vel quid
injustè in causa Dei & Sanctorum præ-
fatorum actum fuisset, legitimè corri-
gere; deinde cum juramento, ita ut Lex
docet, districtè adquisivit, utrùm illa
tributaria illorum deberet esse, annon:

Hoc namque omnes unanimiter adfirmaverunt, in potestate Domina Chunigunda Abbatisse fieri, si illis concedere, an ad suum opus fore precepisset. Quapropter tacta charitatis ardore, solutaque clementia, pro eterna remuneratione concessit prædicto Ratingo, nec non Rihilda, æqua divisione partire, perpetualiter cum anteriori censu obtinere, quicquid inter se concambiaverunt: Ad hoc quod Ratine, de Nacone comparavit in Durgauense (Zürichgew) nec non & Argavense (Ergew) excepte, quod ad mille annos in pignus constituit in marcha Abinchova. Actum Non. Maji, coram frequentia populi, regnante Rege nostro Arnolfo pijsimo, anno VI. Sub Comite Adalgoz, anno incarnationis Domini nostri Jesu Christi, secundum carnem, DCCCXIII. videntibus cunctis, quorum nomina hic notantur. S. Chunigunda Abbatisse, qua hanc
char-

*chartam si vi precepit. S. Gozberti, Mi-
nistralis ipsius. Sign. Vedalhort. Sig.
David M gnibolt, VVolfhart, Luto,
Ratolt, Heriger, Hildiprecht, Isenhart,
VVolfger, Apostota, Erimprecht, Star-
colf, Reginprecht, VVolfhart, Futo,
Hiltiger, Heriger, caterique idonei.
Instrumentum forense satis antiquum.
Mallare inficeti Seculi verbum est, à mallo,
de quo vadian. apud Goldast. Alam. rer.
T.III.pag:22. Mallum vocabant conven-
tum judicarium Landtgericht / in quo
præter alia etiam de libertate & servi-
tute, & assertionibus agebatur. Extat
etiam Lex Carolina, quæ rem judicatam
in Mallo reperti non sinebat. Ratio Epo-
chæ valde suspecta est. Arnolphi Imperium
ad an. Chr. 813. non potest referri. Præfuit
enim ab an. Chr. 887. ad 900. Ut verear,
ne legendum sit 889. Idem mendum cu-
bare videtur in traditione Berthæ Abba-
tissæ, quæ refertur ad Karoli annum pri-
mum, Christi 808. quo ipse Carolus M.
rerum adhuc fuit potitus, Amanuensium,
hæc*

hæc, procul dubio, ἀβλεψία multos peperit vel parachronismos, vel fraudis suspensiones.

2. sub regimine saxonico occurrit I. Confirmatio donationis sive dotationis Ecclesiæ, repetita per *Ottonem* I. an. D. 951. ad instantiam potissimum Augustæ conjugis, Adelheidæ 2. Donatio curtis Ruuaris ejusdem, an. Chr. 952. regni, 3. Sub eodem quædam mancipia Walterat, Ruot-sint, Engeldin, & Adilman jugo servitutis per *Engilbolum Presbyterum* absoluebantur, ut ad Ecclesiam, quæ structa est in loco, qui dicitur Mure (hodie Mur/ad lacum Gryphæum) ad altare S. Martini ad Missam ejusdem Sancti singulis annis censum persolvant, id est, singuli unum denarium sive in argento, sive in cera, & hujusmodi censum persolvendo liberi exeant, quocunque ei placuerit loco. Muntpardium & defensorem, ubicunque eis placuerit, eligant post vitam ejus sine ullius contradictione.

ctione. Actum in loco, qui dicitur Zurihc, in collo fluminis, in atrio S. Petri, presentibus quamplurimis, quorum nomina subnotantur. Signum mei ipsius Engilboldi, qui cum manu Advocati mei Landirici hanc chartulam libertatis scribere rogavi. Signum aliorum, Pericker, Landiricht, Ato, VVielant, Sundo, Pericker, Thietriht, VVilhere, Ketilin, Nortpret, Landolt, Thirchart, Sigimunt, Frediger, Sundo, Ratholt, Hunolt, VVilhelm, VVinimunt, Atilan. Ego itaque Eberhardus Cancellarius, scripsi & subscripsi: Notavi diem & mensem, & annum, die veneris, mense Junij, anno ab incarnatione Domini DCCCCLXIII. regnante Rege Ottone, sub duce Purchardo, & sub Comite Purchardo, & sub Advocato Utono.

4 Aliud reperitur Ottonis privilegium confirmatorium, ejusdem tenoris cum precedenti; quod tamen posterius præter

ter Regis sigillum , duo alia habet inco-
gnita.

1. Sub suevico & Francico Imperio habemus I. Instrumentum tum donationis, tum redemptionis sub *Chonrado Rege*, Rectoribus Alemanniæ & Burgundiæ Duce *Conrado de Zaringen*, & Advocato Præfecto *Vvernhero de Baden* ; ubi *Otto Turegensis* (NB.) ex novo foro cognominatus, vineam suam in loco *Zollinchoven* (*Zolliden*) cum omnibus ad eam pertinentibus, cultis sive incultis, Sanctis Martyribus, Felici & Regula, sanus ac sana mente donavit , pro redemptione parentum suorum , pro salute anime sue, & filiorum suorum in usum Monialium, Deo & Sanctis ejus famulantium ; idque actum in eodem loco *Zollinchoven*, præsentem D. *Abbatissam Mathildi*, & sororibus ejus : Donatum autem prædictum prædium publicè & libere sine contradictione omnium rursus suscepit à prædicta D. *Abbatissa Mathil-*
di

*di pro debito tribui per singulos annos
à se persolvendi in Festo SS. Martyrum
Felicii & Regula, duos scil. denarios
à se, ut dixit, tribuendos u. que in fi-
nem vitæ: Post mortem verò ex integro
cum toto usu in proprium famulatum
congregationis, u. que in seculi finem ha-
biturum, restituatur. In eadem donatio-
ne aderant presentes Henricus Præposi-
tus, Trutmannus Presbyter, Gerlo Pres-
byter, Wecel Presbyter, Udalricus lon-
gus, Arnolfus de Hottingen, Eberhar-
dus de Rumelanc, Henricus de Mura,
Conradus & frater ejus, Henricus de Sta-
delhofen, Rudolfus de novo foro, de
Zollinchoven Beringe, & filij ejus, Vol-
marus, Theodoricus & filij ejus, Ru-
dolfus de Numingen; anno, ab incarna-
tione Domini nostri Jesu Christi, mille-
simo, centesimo, quadragesimo quinto
III. Non. Octob. Non multò post, an. Chr.
1153. VVernherus, Comes Badensis, &
feudum, pro annuo censu, accepit ab Ab-
batissa,*

batiffa, pradium in monte, qui vulgò
Albis dicitur, per vitam; Post obitum
verò cum omnibus, quæ ibidem reperta
fuerint, in animalibus, in adificijs, vel
in quacunque suppellectile cum omni jure,
quo à vivo ipso possessa fuerunt, liberè
& absque contradictione ad jus & do-
minium prænominati Monasterij perti-
neant, nisi fortè ex legitima conjugeli-
beros gignere ipsi contigerit: Et ut hæc
ejus constitutio futuris temporibus fir-
mæ auctoritatis robur obtineret, cau-
tionem annuli sui impressione signavit,
anno Dominicæ incarnationis millesimo,
centesimo, quinquagesimo tertio; an-
no Indiction. primo. III. Kalend. Jun.
feria septima, regnante Serenissimo Re-
ge Friderico, secundo anno regni ipsius,
præscripto Comite Wernhero legitimo
existente Advocato. Testibus subscriptis
præsentibus, Chunone fratre Comitis,
Adalberto, filio Comitis, W. de Habe-
spurch, Walthero de Rotenburch, Wal-
thero

thero de Heschibach : Ministerialibus verò ejusdem Comitís, W. de Baden , Henrico de Arnestovv , Hartmanno de Beinvilare. Turegiensium verò Burgenfibus his scilicet, Henrico Tribuno, Rudolpho Monetario , Rudolfo Theloneario , Purchardo Nigro, Rudolpho Platino, Rudolpho Decimario , Adelberone Wallo, Purchardo Albo , Udalrico Chasto, Otzone, Udalrico, Purchardo Schiphilinis, Rudolfo de novo foro, & W. fratre ejus; Henrico de Stadelhoven , Heberhardo de Rumelanc, Heberhardo de Mure , Udalrico filio , Tuch de , Udalrico filio Orthliebi; *Actum autem est Turegi, in loco Imperialis palatij. Henricus Suevorum Dux in Romanorum Regem electus Abbatiam & Ecclesiam in Thurego sub speciali sua protectione & defensione recepit, tam personas ibidem servitio divino mancipatas, quàm ceteros homines, nec non & omnia bona tam fixa, quàm mobilia, & jura ad eandem Abbatiam pertinentia; specialiter, ut cui-*
libet.

libet Abbatisse predicti loci, quæ pro tempore fuerit in minoribus officijs, cui pistoris videlicet, & carpentarij, ac reliquos instituendo officiales, & destituendo, prout sibi & Ecclesie expediat, absque contradictione disponere libeat. In his enim aliquid sibi sumsisse Cives nostros, ex rescripto Imperatorio satis parere videtur. Ita autem illud habet αὐτοῦ ἐξεί. Henricus, Dei gratia, Suevorum Dux, in Romanum Regem electus: Dilectis filijs (fidelibus) suis, iudicibus & Consiliarijs in Turego gratiam suam & omne bonum: Causa ventilata in presentia nostra de jure Abbatisse in Turego, procuratores predictæ Abbatisse obtinuerunt in sententia, quòd ipsa de jure debeat mutare cocos, pistores, & carpentarios, & omnes officiales suos, si ipsa sibi eos non utiles cognoverit. Inde est, quod nos mandamus vobis & per gratiam nostram precipimus, ut vos
pra-

*predictæ Abbatisse jus suum conservan-
tes, in his eam non permittatis ulterius
molestari. Sed & sub Henrico Romanorum
Rege, de feudorum jure, mota est quæ-
stio, & per Abbatisam obtenta sententia,
quòd, quicumque feudum intra annum
vacans à Domina Abbatisa non recepe-
rit, de feudo illo, anno finito, Ab-
batisa liberè disponere possit. Sub ottonis
IV. regimine, an. D. 1210. Berchtoldus, Za-
ringiæ Dux, Dei & Imperatorum, ac Re-
gum dono, judex constitutus, & Advo-
catus, qui vulgò Rastfoget dicitur, id
est, in omne Thuregum Imperialem ju-
risdictionem tenens, Ludovici Regis
Acta roboravit; atque Imperiali auctori-
tate, qua super universum Thuregum
& nos (authoris retinere placet verba)
& alij (NB) nostræ prosapie decessores
Dei, Regumque ac Imperatorum dono
præditi sumus, hoc sancimus & decer-
nimus, ut predictæ Abbatie nostræ ter-
ra, quæ vocatur Salica, (terram Salicam
voca-*

vocabant, cuius hæreditatem soli man-
ti adibant, nulla prorsus parte ejus ad fæ-
mellas attinente, veluti lege Salica cau-
tum erat; & bona Salica Freye leben-Güte
Gold. T.III. rer. Ala. pag. 79.88.) ad quan-
cunque curtem Monasterij pertinens bi-
in anno vacet, in Kal. Maji, & in festo
Michaëlis Archangeli, omnes decime
Monasterij vacent II. Id. Novemb. præ-
ter eas, quæ sunt in Urania; hæc nam-
que bis in anno vacare debent, III. Kal.
April. & in Kal. Julij, piscatura veni-
in festo Andree, cum suis pertinentijs
mole quoque cum suis appendicijs II.
Non Januarij, Custodie nemorum cum
universis attributis suis XV. Kal. Aprilis
Tabernæ cujuslibet Curtis in festo Ba-
ptistæ, Theloneum salis, & cura pastora-
lis in vigilia nativitatis Domini: Et
hæc nulla unquam contradictio valeat
impedire. Inhibemus quoque, sicut ab
ipso primo fundatore inhibitum reperi-
mus, ut in hoc de hijs, quæ pertinent ad

pra-

prædictum Monasterium nostrum, ulli
unquam liceat alienare, aut in deterius
permutare. Cæterum, si contra hanc
prohibitionem sive utilitatis, sive ne-
cessitatis causa fortasse contingat ali-
quid fieri, sano fiat consilio, &c. Actum
in Burgundia, in Castello Burgdorf, anno ab in car-
natione Domini MCCX. Indict. XIII. D. Ottonis Im-
peratoris primo, VI. Kal. April. Eodem anno,
qui Innocentij erat quartus, sententia à B.
Heremitarum, & H. Rinaugensi Abba-
tibus lata, contra H. Villicum de Hor-
gen, cum filijs, super curte in Florgen, cum
appendicijs suis, & decimis, & novali-
bus, ad eandem curtem pertinentibus;
Abbates auditis hinc inde utrorumque
propositionibus, auctoritate ijs delega-
ta, pacem & quietam possessionem in
omnibus supra dictis, prædicto Mona-
sterio sub excommunicationis intermi-
natione pronunciârunt. Actum in Monaste-
rio XIII. Kal. Augusti, anno ab incarnatione Domi-
ni MCCX. Pontificatus Innocentij Papæ tertio. Qui
sequen-

sequenti mox anno quarto, Abbatisse
& Conventui indulget, ut, cum generale
fuerit interdictum terre, licet in Mo-
nasterio clausis januis, non pulsatu
campanis, excommunicati & interdi-
ctis exclusis, submissa voce, officia
divina celebrare. Insuper anno 1245.
III. Id. Maji Otto, Præpositus S. Leonhar-
di in Basilea, Augustin. Ordinis, & C. Præ-
positus Ymbriacensis, & Magister C. Ple-
banus S. Stephani in Constancia, & Magi-
ster H. Plebanus in Sarmanstorf, & Magi-
ster C. Plebanus in Gozelinckon, iudices
à Venerabili Patre & Domino, Henri-
co, Episcopo Constantiensi Episcopo dele-
gati, & arbitri electi ab illustribus Co-
mitibus de Habespurg, videlicet, Rudol-
pho juniore, & Alberio Canonico Bas-
lense, & Hartmanno fratribus, & Con-
rado, Basileensi Canonico & Camera-
rio ad Ecclesiam Slieron, ab ejisdem Co-
mitibus presentato ex una, & I. religio-
sa, provida, & discreta Abbatisse Thu-
ricen.

ricensi, & M. Henrico, Plebano S. Petri
in Thurego, qui prædictam Ecclesiam in
Slierron, filiam Ecclesie S. Petri esse con-
tendebat, ex parte altera: Auditis &
intellectis testibus ab utraque parte pro-
ductis, & diligenter examinatis, &
alijs circumstantijs consideratis, super
hæc mota de Cappella in Slierron, senten-
tiando proferimus, partibus presentibus
per se & per Procuratores sufficientes in
Ecclesia Mellinger, sæpe nominatam
Cappellam de Slierron esse filiam Ecclesie
S. Petri in Thurego & ante dictos Comi-
tes habere jus Advocatie, super nomi-
natam Capellam &c. Sub Conrado, Friede-
rici II. filio lis illa monetalis fuit mota,
de qua sup. pag. 25. Ex eo autem tempore
obfervo, diu satis obtinuisse, ut Abbâtissa
Senarui Populóque Tigurino facultatem
studendi monerem ad certos annos in feu-
dum traderet; qui postea provinciam il-
lam paucis quibusdam commisit. Factum
hoc sub Elisabetha a. Chr. 1272, XX. Marcis
L argenti

argenti per tres annos. Fide Abbatis, 1350. ad tres annos. Beatrice von Wolhusen ad quatuor annos 1364. Anastasia ad triennium, an.D. 1415. Benedicta de Rechburg, ad decennium, an.Chr. 1405. Et ut ne reprobâ Urbs & ager pecuniâ oneraretur, providè satis fuit cautum. Iterum veteres ipsos audire liceat, suâ Linguâ, suas nobis Leges exprimentes: Allen den / die disen Brief sehent / oder hörend lesen kundent wir Elisabeth etc. Sant Benedikten Orden &c. daß wir mit Rath des Bogts des Rathes / vnd der Burger von Zürich gemeinlich unser Münz Zürich hend vertheilen / Rudolff Schöfflein / Heinrich Goltstein / vnd Conrad Thyen / alsus: Es soll vßgan zum nächsten St. Verenen Messen vnd sol darnach sechs jahr wehren / vnd mit Bairechten Zürich / vnd im Lande (de terminis hujus monetæ vide sup.) also das ein Schilling vnd dritthalb pfund ein Marck wägen soll. Ist aber / daß dieselben Pfening leichter sind / darum sönd die Münzer thr chr mit verlohren han: Wenne aber daß geschicht / daß man dieselben Pfening versuch

versucht in dem feure / so sol die Prob mit
sechszehen Pfennigen kosten : Were aber /
daß in dem füre mit dem brennen über die
sechszehen Pfennig / zween Pfennig mehr
abgieng / darum verluhren die Münker ihr
hre mit / vnd sol dasselbe Silber / daß man
da verbrucher / gemein Silber syn ohne ge-
verde / vnd wenne der Bogt Zürich die Pfenn-
ig versuchen will / daß sol er nit thun / wann
da der Rat ist / ald der halb theil des Rates /
die denne Zürich sind / ohne geverde : Vnd
nd auch die ihme daß gebunden zehelffene
fen ihr Eid. Och soll der Bogt von Zü-
ch die Pfennige nit angriffen zerversuchene
ann an offem wechsel Zürich / ald so sy von
em Müng ysen kommen vff die offene straß /
d sol der Bogt selb mit der hand in die
pfennig griffen / vnd nehmen / vnd sol die
nd von ihm han mit den Pfennigen / vnd
l er vnd der Rat / die denne by ihme sind /
eselben Pfennig zu dem brande tragen / vnd
l man sy da versuchen in dem füre / nach
cht / vnd sol die anderen Pfennig / da er
griffen hette / dem Rath / die denne mit ihm
ahnd / befehlen offentliche / vnd mit ihme heis-
L 2 sen

sen tragen hin zum füre/ vnd ist/ daß die Pfennige recht stand / so hand die Münker ihr ehre behalten/ vnd sol man ihnen die Pfennig wider geben alleflich: Wäre aber / daß an den Pfennigen so der Bogt in der hand treit/ ihnen mißgienge / so sy vffgesetzt werden / so sol man derselbigen Pfennigen nemen / vnd sol mans dennocht zwürent versuchen / ehe es dem Münker zeschaden sult können: Vnd wennne der Bogt vnd der Rath die Pfennig zu fiewr tragend / die der Bogt treit durch versuchen/so sond die Münker en gegen syn ob sy wend: Vnd were/ daß sich das gefügte/ daß diß Jahr saluß Zürich nicht Bogtes were / so ist ein Rath gebunden zethund was deß Bogtes were. *Tempore interregni, an Chr. 1257. exemplum concambitionis offert, inter Abbatissam, & Conuentum Majoris Ecclesie Thuricensis, & Marguardum Præpositum & Conuentum Canobij in Itingen, cum consensu & voluntate Illustris viri, H. Comitiss de Kyburg, Senioris, Ecclesie Itingensis Advocati, & aliorum prudentum virorum*

consilio, Adelheidim & Mechtildin filias
 VValtheri dotarij prope Villam VVinter-
 thur, quæ Itingensi Cænobio jure pro-
 prietario attinebant, cum omnibus ipso-
 rum filijs & filiabus, tam procreatis,
 quàm etiam procreandis, ad petitionem
 earundem mulierum pro quadam sum-
 ma pecunie collata, Abbatisana contu-
 lit Ecclesiæ, pleno jure, quemadmodum
 alios homines SS. Felicis & Regula pos-
 sidendas, renunciantes omni actioni seu
 iuri &c. Acta in Itingen anno Dominicæ
 incarnationis MCCLVII. IX. Kal. Maji.

4. Tandem sub regimine Domûs Austriacæ
 Collegium Abbatissanum ad summam
 pervenit *ἐκμήν*. Rudolphus (ut verba ru-
 bricæ sonant) Rex Romanorum Abbatissæ Eliza-
 beth dato sceptro, eam Principissam Imperij habuit,
 & Regalia sibi concessit. Verba rescripti ha-
 bent: Volentes, Abbatissam Elizabeth
 prerogativa favoris & gratiæ prosequi
 specialis, feuda seu regalia, & admini-
 strationem temporalium Principatus

Monasterij sui sibi concessimus, liberaliter & libenter, ipsaque Abbatiſſa, Princeps noſtra dilecta, officialibus curiæ noſtræ, prædicta administratione, de manu noſtra, ſceptroque regali recepta, de regalibus juribus prænotatis officialibus debitis plenariè ſatisfecit. Datum VIII. Kal. Febr. A.D. MCCLXXIV. regni noſtri primo. Clarius filij, Alberti, diploma eſt: Sanè, cum venerabilis Elizabeth Abbatiffa Monasterij Turicenſis, dilecta noſtra Princeps, ad Celſitudinis noſtræ præſentiam nuper accedens, Romano Imperio & nobis obſequioſa devotionis ſigna prætenderit, & omnimodæ obedi-tionis inſignia præſentârît; Nos ipſam tanquam noſtram Imperij Principem ad benivolos applauſive dulcedinis admit-tentes amplexus, regalia feuda Principatus, quem obtinet, ſibi de Regis liberali-tate concessimus; & eandem Abbatiffam inveſtivimus &c. Datum in Baden A.D. 1308. Sequutus Karolus (quem primum ob.

obseruo Tigurinis privilegia Linguâ vernaculâ concessisse) qui filio Rudolpho permisit, ut Beatrici Abbatisſæ, nomine Imperij privilegia omnia, consuetudines, jura confirmaret. Norimbergæ 1358. Imperij quarto. Anno 1406. Rupertus Benedictam von Rechburg/ Abbatisſam, *recipit in protectionem Imperij cum personis & bonis*: Confirmat des Closters Regalia, *wärslichkeit / lehenschaft / vnd manſchafft* omniâque privilegia &c. Heidelbergæ, anno Imperij VI. Iisdem fermè terminis concepta est confirmatio Sigismundi A. D. 1415. Imperij Romani V. Hæc de collegij Abbatisſani antiquissimi ortu & progressu.

Unde colligimus. I. *Quantum paulatim ordo Monasticus à primo instituto recesserit*. Contentus præferebatur Mundi, honorū olim &c. postea adeò φιλοπρίας altas egit radices, ut etiam principum axiomaticè Antistites insigniri voluerint. Accessit divitias, corradendi, studium, quo Monasteriorum Præsules laicos & compendijs superârunt, & successu. Quidquid

ad potentiam & splendorem fecerat, in Monasteria transferebatur. Unde, *lxxix.* dictio temporalis: Et qualis quidem adhuc Ottonis tempore fuerit, ex charta confirmationis ejus patet; ubi inter alia: *Comperiat omnium fidelium nostrorum, presentium scil. & futurorum industria qualiter dilecta conjunx nostra Adelheida deprecata est, celsitudinem nostram, ut nostrae defensionis, tuitionisque munitatem super res pertinentes ad Monasterium, quod est situm in vico Thurgum, facere juberemus, ubi S. Felix & S. Regula, Martyres Christi, corpore requiescunt: Nos itaque suggestioni charissimae conjugis nostrae Adelheidae assensum praeuimus & jussimus fieri hanc nostrae auctoritatis munitatem super omnes res pertinentes; cum locis hujusmodi nominatis, Ecclesia S. Petri, cum curte subiecta; & curtem, quae dicitur Stadelhof, & curtem in Bosvvil, cum adjacentijs suis, & Villam Wipkingen, nec*

non etiam dimidiam partem Ecclesiæ in Villa Rumlang, cum mansibus octo adjacentibus, una cum illis, quæ in Vellanden prius habuerat, & in Mure, & in Dickanoyve, & in Burglon, & Silennon, quæ duo loca (NB.) in præsentia nostra acquisiverunt. Similiter in Elsatia, Kunegeshen, Althein, Chonshein, Ludritickon, Horgen, in Ulstra censum debitum, *cum omnibus, quæ nunc habent, vel in posterum habituri sunt.* Quapropter per hoc nostrum præceptum decernimus, atque jubemus, ut nullus iudex publicus, vel Comes, vel quislibet, ex judiciaria potestate, in nullis rebus pertinentibus ad dictum Monasterium aliquam injuriam facere præsumat, nec ullam distractionem & homines tam servos, quàm liberos, qui illic commanere videntur ullo unquam tempore distringere aut infestare aliquis audeat, ex prædictis potestatibus, nec fide jussores tollat, nec ullas redibitiones, vel fredas

aut bannos exigat, aut alicujus injuria
vim inferre præsumat, sed sub nostra
defensione & munitatis tuitione cum
Advocatis de constitutis, res illas per diu-
urna tempora securè permaneant. Thu-
regi A.D. 952. Imper. Ottonis I. anno 16.
Quid per Rudolfum, Albertum, Carolum acce-
ferit, modò monuimus. 2. Regalia, ut vocant,
cujusmodi erant. a. Facultas cudendi monetas. b. Te-
lonia. Extat adhuc Catalogus teloniorum
Collegio, ab ipso Fundatore, assignato-
rum, qui sic habet: *Ludovicus Rex, Fun-*
dator hujus Monasterij, constituit dan-
teloneum nostro Monasterio in oppido
Thuricensi in hunc modum: Primi
quòd tam ementes, quàm vendentes
teneantur dare de qualibet libra dena-
riorum, quatuor denarios. Item de uno
equo 4. denar. Item de uno asino 1. S.
den. Item de uno lecto. 1. S. denar.
Item de pecudibus parvis, scil. ovibus
capris, & similibus. 1. den. Item hospi-
tes deferentes vinum terra aliena, de

Seuma 2. denar. Item vendentes oleum per picarium, tempore quadragesimali debeat dare unum picarium (Becher) olei. Item vendentes Medonem, tenentur dare Abbatie unum ciphum de medone. Item de oleribus ad civitatem deductis quilibet, tempore autumnali, tenetur dare 2. denar. Item de singulis secarcijs massatis datur 1. den. Item de qualibet mensura salis datur 1. den. Item notandum, quod universa mercimonia, quae debent librari, praesentari tenentur staterae publicae, & ibi appendi, & librari, & non alibi, quo facto universi Institores hujus Civitatis mercimonia distributa librare per suas stateras examinatas. Item sciendum, quod universa mercimonia, quae vadunt per oppidum (NB.) nostrum Thuricense, tenentur dare theloneum, secundum consuetudinem jam diu introductam. Beneficij magni loco reputabatur, si certis illud conditionibus Senatui Tigurino ad

aliquot annos fuit locatum, quod factum legimus sub Anastasia an.D. 1413. Et tamen quid locantes non ausæ fuerunt petere? Semper habent ejusmodi instrumenta aliquid, quod vel ad Historiam temporis pertinet, vel superiorum seculorum infelicitatem, vel præsentis ætatis liberiores vitam. Ita ergo Abbatissa: Item/so sollen wir die obgenante Jahrzahl us/all wochen/richten/vnd wären nun pfund vnschlitz ze dem grossen Münster in den Kessel/der da brinnet by vnsern Herzen/er seltsamen Marterer gräber. Item alsdenn alle die so in vnser Statt öl machend vñ den pfraugen/ir iedlicher/alle jahr ein becher öles geben sol/das auch in den zoll gehöret: dasselb öl sollend vñ wöllend wir auch an die Stett vñ an die liechter/da es bisher hingeben ist/folgen lassen/vmb daß die seligen Heiligen ir liechter nit beroubt werden. Item so sollen wir die obgenant Jahrzahl us von dem vorgenant zoll alle wochen geben einem Bogt Zürich einen griff salzes/dem Sigristen ze dem obgenanten Bokhus ze Frauenmünster vñ dem Sigristen zu dem vorgenanten grossen Mün.

Münster ir ierwederem all Monat einen grif
salkes: Dem Nachrichter alle jar zwey pfund
vnd zwölff schilling pfennig/vnd all Monat
einen grif salkes: darzu so sollen wir auch/
dierville vnd der zoll in vnser hantten stant/an
eines Zollers statt/der das tün solt/besorgen/
daß die leyter an dem Balgen gewertiger vñ
dem Nachrichter zween wyß lider in hentschuh/
so er richten sol/gekauft vnd bezalt werden/
vnd da by bestellen/daß ein jettlicher Diepp/
so in den flock kumpt die ersten nacht verhüt
werden: wann das ein Zoller auch gebunden
ist ze tund. Wir sollend auch alle des obge-
nanten Gokhuß ze Frauenmünster lüch/sy si-
gen Gokhuß lüch oder eigen lüch/die bißher
Zollers frey gewesen sind/sy seyen in Stetten
oder in Landen/wa vnd an welchen Stetten
sy gefessen sind/da by beliben lassen/nach
dem als daß von alter von recht oder von gu-
ter gewonheit harkommen ist an all geverde.
Wen auch die obgenante zehen jar sich verlüf-
fen hand wölt den die obgenant vnser Frau
die Apytissin oder ir nachkommen/ob die nit
were/vns by dem zoll fürbaser nit lassen be-
liben/so sollen wir vnd vnser nachkommen
iro oder iro nachkommen/ob sy nit wer/den
selben

selben zoll mit aller syner rechtung freyheit
 vnd haffti als er bißher gewesen vnd er an
 vns kommen ist genslich vnd vngeschwehert
 wider folgen lassen. c. Mancipia. Hinc non
 contemnenda ad Monasterium redibant
 commoda. Neque enim licuit mancipijs
 illis copulari conjugio impune, cuiquam
 qui non esset de Ecclesiæ illius familia,
 vel immediatè, vel mediatè. Tales *μὲν
 οὖν Κοινωνοὶ*, vulgò des Gottshußge-
 nossen/die mit dem Gottshußgenossenschaft
 vocabantur: cuiusmodi erant Collegium
 Carolinum, Monasteria Eremitanum,
 Fabarianum, Sangallense, Augiæ divitis,
 Schafhusianum, Seckinganum; quam-
 vis Schafhusianum in antiquo Codice
 omittatur. Et Abbas, qui fuit a. Chr. 1468.
 in certo casu negavit, *se quicquam cum
 alijs Monasterijs habere commune*. Fa-
 cultates eorum, qui sine hæredibus natu-
 ralibus & proximis decesserunt, Mona-
 sterio cedebant. d. *Piscaturæ* etiam omnes
 tum extra Urbem, Stadelhofæ, tum in
 utriusque urbis crepidine, inter utrum-
 que pontem. e. *Plurima feuda*, de quibus
 tamen

tamen gravis in Archivo querela, quod magnam eorum Monasterium *tum propter bella, tum propter mutationem Domini*, fecerit jacturam. In ijs tamen, quæ ad memoriam nostrorum Majorum pervenerant, occurrit, ipsis Ducibus Austriæ ab Abbatissa Thuricensis feuda fuisse concessa; Inter alia: Hat der Herkog von Desterreich zelehen von vnserem Gottshuß empfangen über das blut gerichtten ze Rüm- lang vnd ze Seebach: den Graffen von Habsburg haben wir verlihen den Hof N. N. Den selben Hof hat der Herkog von Desterreich von vns empfangen.

2. *Neque seculi consuetudinem, nec externi regiminis splendorem ita candidiorum præstringere potuisse oculos, quin apertè referrent & dissolutam Abbatissarum vitam, & varias in electione discordias, & superstitiosas inaugurationis ceremonias, & suspectæ pudicitie metum.* Dissolutæ vitæ & prodigalitatæ nomine tres potissimum infames monumenta referunt. Unde in Actis Collegij; Es ist ze wüssen

wüßten / als die Aptsassin Frau Anastasia von
 hohen Klingen / die der dreien Aptsassin ist die
 eingesyn / die diesem Gottshuß vast übel ge-
 than ic. Et paulö post: Die obgenant Ab-
 rissin solich recht vnd heraltchkeit der lehen ze
 Stadelhofen mit zins vnd aller zugehört
 geben den Frauen vnd Klosteren Detenbach
 vnd habend dieselben Frauen am Detenbach
 der ditzgemelten Abrissin darum geschenck
 ein summ geltis zu einer Badenfahrt / die sy
 do gemal wolt haben. Gott gesegne ihr das
 Bad in jenner welt. *Discordia adeò non-
 nunquam inter competentes exarserant,
 ut Magistratus suam interponere necesse
 habuerit auctoritatem. Initio libri man-
 eipiorum Collegij hæc leguntur verba:
 Elizabeth de Mazingen, quæ fuit Ab-
 batissa hujus Monasterij, Obijt An. D.
 1340. in die S. Laurentij Martyris: Post
 cujus verò obitum fuerunt duæ de Con-
 ventu ipsius Moniales, videlicet, Domi-
 na Fides, de Klingen, & D. Beatrix de
 VVolhusen in discordia electæ: Quibus
 de causis Magister Civium providere, ne*
 ali-

aliquod gravamen per distractionem, seu dilapidationem rerum mobiliū vel imobi-
liū Monasterio predicto in sui prejudicium
irrogaretur ; constituerunt hos sequentes
tres Procuratores, qui etiam pro communi
utilitate præfati Monasterij hunc librum
mancipiorum conscribi fecerunt ; secun-
dum tenorem, qui sequitur in hæc verba :
*Noverint universi & singuli hunc li-
brum, qui vocatus est liber mancipio-
rum vel Personarum, legentibus vel au-
dientibus ex precepto & mandato Ru-
dolphi de Clarona, Militis, Henrici, de
Didig, nec non Rudolphi dicti Schone,
Procuratorum Monasterij Abbatie Thu-
ricensis, à Magistro Civium, Consuli-
bus & Civibus universis dicti oppidi
Thuricensis constituti ; illo duntaxat
tempore, quo ipsum Monasterium, occa-
sione Abbatisse, in lite ac in discordia
perstiterit, per Petrum, Subnotarium
(Unterschryber) ejusdem oppidi Thuri-
censis fore dispositum & ordinatum &c.*

superstitiosas inaugurationis ceremonias paragra-
 phus. Wie ein Apeissin diß Gottshuß ze Fra-
 wen Münster gewicht sol werden / satis o-
 stendit. So ist gewüssen (ita verba te-
 xtus habent) daß zu der wichi vnd Apeissin
 gehörend / und sol man han zween Ritter / oder
 zween fryen / und zwey newe fäßli / da ein jett-
 che ein kopf win in gang / und jedlicher sol han
 dry elen geslagen tuch uff / und an sie / und
 sollen die Ritter oder Fryen die fäßli tra-
 gen. Aber zwey wisse brodt gebachen von
 nem fiertel Kernen / und die sollend tragen
 zween schlechte Edelmañ / und der sol och jett-
 cher dry eln geslagen tuchs. Aber sollend da
 by sin fier Ape geistlet (infulsati) und sol die
 Apeissin siten vor dem fron Altar und die
 Ape zu ihren siten. Sed & formulam be-
 nedictionis ipsam, ut in autographo voca-
 tur, subjicere placet: Verba ejus ita so-
 nant. Psalm. Misereere. Kyrieley. Christe-
 ley. Kyrieley. Pater noster &c. & ne nos.
Salvam fac famulam Tuam.
Deus meus speramus in Te.
Nichil proficiat inimicus in ea.

Et filius iniquitatis non apponat nocere ei.

*Mitte ei Domine auxilium de sancto,
Et de Syon tuere eam:*

*Esto ei Domine turris fortitudinis
A facie inimici.*

Dominus vobiscum. oremus. Deus indulgentia pater, qui severitatem tuam distractionis temperans indulgisti, ne filius portaret iniquitatem Patris, & qui miram dispensatione etiam malis bene utens tuam dignationis gratiam per eam frequenter operaris; quaesumus clementiam tuam, ut huic famulae tuae non obstat, quod habitum religionis per nos tanta ac talis indignos, accipiat; sed ministerium quod exterius per nos exhibetur, tu interioris, per dona sancti Spiritus, exequaris. Per Dominum &c. oremus. Deus, qui per coeternum filium Tuum cuncta creasti, quique mundum peccatis inveteratum, per mysterium incarnationis

tionis ejus renovare dignatus es; te suppliciter exoramus, ut ejusdem Domini nostri gratia supra hanc famulam tuam abrenuntiationem seculi proficentem clementer respicere dignetur, per quam in Spiritu sua mentis renovata veterem hominem cum suis artibus exuat, & novum, qui secundum Deum creatus est, induere mereatur per Dominum nostrum. oremus. Domine Jesu Christe, qui es via, sine qua nemo venit ad Patrem, quaesumus benignissimam clementiam tuam ut hanc famulam tuam à carnalibus desiderijs abstractam, pariter disciplina regularis deducas. Et qui peccatores vocare dignatus es, dicens: Venite ad me omnes, qui laborati & onerati estis, & ego vos reficiam, patere, ut hac vox invitationis tuae ita in ea invalescat quatenus peccatorum onera deponens, & quasi dulcis gustans tua refectioe sustentari mereatur, & sicut
ad

ad te stare de tuis ovibus dignatus es,
agnosce eam inter oves tuas, & ipsa te
agnoscat, ut alienum non sequatur; sed
te solum, (NB.) neque audiat vocem
alienorum; sed tuam, quâ dicis: Qui mihi
ministrat, me sequatur. Qui vivis &
regnas verus Deus. oremus: S. Spiritus,
qui te Deum & Dominum revelare
mortalibus, dignatus es, mensam tuam
propitiationis, pietatisque gratiam postu-
lamus. Ut sicut ubi vis spiras, sic &
huic famulae tua affectum devotionis in-
dulgeas: & quae tua sapientia est condi-
ta, tua quoque providentia gubernet.
Ut juxta consuetam tibi gratiam unctio
tua de omnibus doceat, & per interces-
sionem beatissimi Patris, S. Benedicti,
quem principium hujus sanctae institu-
tionis legislatorem dedisti, nec non &
aliorum sanctorum, ad quorum nomina
petitionem facit, eam à vanitate seculi
veraciter converte, & qui es omnium
pecca-

peccatorum remissio deprime impietatis obligationes, easque in ipsa dissolve & ad observantiam sancti hujus propofiti fac eam certatim fervere, ut in tribulationibus & angustijs tua indeficienti solatione valeat respirare, & justè & piè per veram humilitatem atque obedientiam in fraterna charitate fundata quod, te donante promittit. felici perseverantia compleat, quod ipse prestare digneris, qui cum Deo Patre, sanctoque unigenito Filio ejus, Domino nostro Jesu Christo vivis & gloriaris Deus per infinita secula seculorum Amen. Placuit hæc intertexere, quòd superiorum nobis seculorum praxin ob oculos ponant. Latine omnia erant concepta, an cum fructu illius, quæ benedictionem hinc expectabar, penes alios esto judicium. Amen certè, quale Apostolus in precibus requirebat, subjici non poterat. Reliquarum formularum examen; an vel Theologicae satis sint, & primitivæ Ecclesiæ

clesiæ praxi respondeant, vel ipsæ secū conciliari possint instituere hujus loci non est.

Quàm jam olim, de pudicitia *Abbatissarum*, nonnulli fuerint solliciti, id vel observatio ad hanc initiationem *Abbatissæ* reprimere non poterat. Ita autem illa habet. Cum Canon dicat, *quòd corrupta non erit Abbatisa, & quòd solæ virgines consecrentur*, ut XX. q. 1. de votis; & c. q. C. placuit: *Et jure caveatur; ne aliqua monialis præficiatur in Abbatiam, nisi XXX. annum compleverit; satis mirandum est, ubi certorum locorum Monasteria Abbatissas reperiant.*

Hæc de primo, authoritate & ordine, instituti *Benedictini*, in urbe, Monasterio; aliud adhuc erat *Lithopoli*, ad Rhenum, *Ryviela* eo translatus. Veteribus *Duelium* erat, ubi circa annum 966. Hedvig, Burchardi conjunx, Henrici Bavari filia, Ottonis I. neptis ex fratre, Monasterium, Benedicto sacrum extruere cœpit. Primi Abbatis nomen erat *Wazemanno*. Postea verò Imperante Henrico I. cum
Mona-

Monachis montis fastigium multas crearet molestias, Cænobitæ Lithopolin migrârunt, aucti etiam ab Henrico, qui Bavarus erat, redditibus. Facta hæc sunt an. Chr. 1005. Ultimus Cænobij Præsul, Winckelius, quâ fide locum mutârît, circa an. Chr. 1525. breviter refert Stumph. I. V. c. 14. Duellij hujus frequens mentio apud *Ekkehart. junior. de casib. Monast. Sangall. in Alam. c. 1. pag. 44. c. 10. p. 81. 82. 83. 84. Gold. rer. Alam. T. I. de cujus vocis origine idem Gold. pag. 184. Duellium Dwiel / nunc Hochendwiel / Ducis VVirtembergensis munitissimum omnium, quantum habet, propugnaculorum. Nomen dubio procul à bello accepit, pro quo Duellum veteres dixere. Et in veteri Glossario olim *âwvμwç* impresso legitur; Duellum, bellum, quasi dubellum. Duellium, locus in quo bellatur, & ubi milites perseveranter durant in bello, à duo & bellum componitur, quasi dubellium quia intus & foris geritur bellum. Ab eadem origine esse videntur*

videntur castella illa *Bellicon* in Aergovia & Brisgovia. *Belliza* munitissimum Rhetiae fortalitium, ut horum scriptorum verbo utar: *Bellfort*, *Bellmont*, & similia Alemanniae superioris loca à Romanis quondam, non, ut Tschudo placet, Thucisimposita.

2. *cistercienses*. Cisterciensium ordo nidiulari in agro Tigurino capellæ cœpit an. Chr. 1185. juxta donationis instrumentum, quod, quia breve est, commodè hoc loco inseri poterit. *Hermannus, Dei gratiâ, sanctæ Constantiensis Ecclesiæ Episcopus, VV. venerabili Abbati de Capella salutem & omne bonum. Quia vices Christi in Ecclesia Dei agere credimur, ejus domesticis filiis, nobisque subditis prodesse magis quàm præesse debemus. Illis maximè, qui omnia relinquentes, crucem Christi potius elegerunt cottidie portare, quàm mundi hujus favoribus extolli. Quapropter fili VVilhelme Abba, piam devotionem nobilium*

fratrum de Exhibabe ortis, hoc est Conradi Abbatis de Morbach, Udalrici Praepositi de Lucerra, VValteri Domini de Senableborhc, & ejusdem VValteri conjugis, videlicet Adeleydi, Edevvigo, & filijs suis, atque filiabus, h. e. VValibero Bertholdo, Adelheydi, Edevvige, intuites annuimus, & sigilli nostri impressione confirmamus, quicquid ipsi pro salute animarum suarum, parentumque suorum, tibi dederunt, Monachisque fratribus tuis Cisterciensis ordinis, ibidem Deo, & ejus Genitrici servientibus. Hoc est Capellam cum omnibus appendicijs suis, totumque territorium ejusdem Capelle cum omni jure suo, ad construendam Cisterciensis ordinis Abbatiam. Quod donum ita devotè, ac omni bona voluntate pleni fecerunt, ut ab omni prorsus exactione, aut alia aliqua calumnia, tam causâ Advocatis, quàm alijs secularibus occasionibus, Monachi, qui in loco eodem, hoc est, Capella,

Deo & Beata Maria servirent, libere
& quietè vivere possent. Adhuc adhuc
apponimus, quòd ipse Dominus VValte-
rus dedit eisdem Monachis, in loco Ca-
pella Deo servientibus, totam pasturam
& usumentum per totam terram potesta-
is sue. Concessit adhuc, si quis de Ad-
vocatia sua ibidem venire voluerit, vel
allodium, sive pradium suum, vel aliud
ibi dare liberè faciat. Testes Freuvinus
canonicus de Turego, & Arnoldus Sa-
cerdos, Sancti Petri de Turego, Rodul-
phus de Lonquust, Hermannus de Artho,
Ghietelmus de Uron, Burcardus de Sem-
ve; Conradus de Riffersvilere, Sacer-
dotes: Cono de Plichistorch, qui sub eis-
dem testibus dedit allodium suum de Ni-
olperch. Udalricus de Riffersvilere,
qui sub eisdem testibus dedit duo jugera
terrae. Hugo Molendinarius de Turre-
o. Henricus de Herferuvilere. Adhuc
apponimus donum Rudulfi de Onren, qui
dedit totam familiam suam, hoc est, ser-

vos & ancillas de rixa. Signavit VVaterus, Magister domus de Onren, Cono de Buxe, & Enguiloldus, fratres de Onren. Dedit adhuc Dominus VValterus quicquid habebat in rixa, & in lacu, in presentia predictorum testium. Actum anno incarnationis Domini. MCLXXXV. Imperij Friderici XXXI. anno. In die dedicationis Ecclesie de Capella, factae sunt predictae donationes. Primus hujus Collegij Abbas fuit Guilelmus Altaripensis, 1185. Ultimus VVolfgang Ionerus cognomento Rupple, Gynopodianus, qui, Monasterio in Scholam mutato, Bullingerum Bremogartensem, Praeceptorem constituit, an. Chr. 1523. Et Abbatibus illis Infulam indepti sunt VVernherus am Bach / a. Chr. 1434. in Concilio Basileensi; sub quo etiam Monasterium ita erat devastatum, ut per septennium integrum dirutum jaceret. De hoc porro notandum Cisterciensium Collegio. I. Omnia bona mobilia & immobilia

mobilia Parochiarum, Plebanatum, Sacellorum, quorum jus Patronatus ad Conventum spectabat, ad cœnobium, post obitum possessorum, rediisse. Exemplum in Plebano Kilchbergensi observatur sub *Abbate VVernhero* 1443. II. Ecclesiam parochialem Barr, (præter Nuheim, Beinvvile, Kilchberg &c.) in agro Tugino, Monasterio fuisse incorporatam. De qua ipsa Monasterij acta. Item una litera ducentorum & quadraginta annorum, quæ præcedentem literam approbat à Bertoldo & fratribus suis, Nobilibus de Snabelburg data, videlicet A. D. 1255. & sigillis Domini Eberhardi Episcopi Constantiensis, D. Conradi, Abbatis de VVe-tingen, D. Rudolphi Comitæ de Raperschuvilere, VValtheri de Klingen, Conradi de Tengen, Rodolphi de VVedischuvile, & prædicti Bertoldi de Snabelburg sigillata, in qua dicti nobiles de Snabelburg approbant donationem factam, per ipsorum Patrem, vitæ licet

nobilem virum, D. Ulricum de Snabelburg Monasterij de Capella super jure patronatus Ecclesie in Barro cum Advocatia &c. Item litera S. Eberhardi Episcopi Constantiensis, cum insertione literarum D. Petri, Cardinalis S. Georgii ad velum aureum, & D. Alexandri Papae IV. de incorporando Ecclesia in Barro Monasterio in Capella. III. Dignitatem secularis, quam Ecclesiasticae Capellam gavissam fuisse privilegijs. Ex illis sunt Rodolphi Imperatoris, ejusque posterorum, de quibus Rodolphus & Fridericus Alberti Imperatoris filij. Nos Rudolphus & Fridericus Dei gratia Duces Austriae & Styriae, Domini Carniola ac Marchiae; de Habspurg & Kyburg Comites nec non Landgravij Alsatie, Serenissimi Domini Alberti, Romanorum Regis filij, ad universorum notitiam tenore praesentium cupimus pervenire, quod nos honorabilium & religiosorum virorum, Abbatum & Conventuum Monasterij

de Capella, Cisterciensis ordinis Constant. Diæces. devotorum nostrorum dilectorum, quorum præclarum Ordinem, tanquam speciale specimen, specialis dilectionis ardore complectimur, votivis supplicationibus inclinati, ipsis nostro nomine & fratrum nostrorum, videlicet Leopoldi, Henrici & Alberti, gratias, concessionem & libertates factas & concessas per inclytæ recordationis Dominum Rudolphum, Romanorum Regem, avum nostrum, & Albertum proavum nostrum, quo ad tres articulos, scilicet, quòd ipsos Abbatem & Conventum, cum personis & bonis ad idem Monasterium pertinentibus, in nostram protectionem recipimus specialem. Secundo, quòd concedimus & indulgemus Abbati & conventui memoratis, quòd ministeriales & alij homines cujuscunq; conditionis aut status existant, ad Comitatum de Habspurg & Kyburg pertinentes, bona sua mobilia

M 4 lia

lia & immobilia ipsis vendere, donare
 valeant & legare, in morte pariter &
 in vita. Tertiò, quòd de possessionibus
 suis in Barro, ijdem Abbas & Conven-
 tus ordinent & disponant, juxta quod
 ipsis videtur expedire, ad instar eorun-
 dem Avi & Proavi nostri inevitabiliter
 volumus observari &c. cujus rei testi-
 monium præsentes literas sigillo Illustris-
 simi Domini nostri, D. Alberti, Roma-
 norum Regis, Genitoris nostri prædicti
 obtinuimus sigillari. In Luceria VII. Cal.
 April. 1299. Sed Burckardus Ellerbach,
 Præfectus Austriacus in Suevia, Allatia
 & Turgovia, Rotenburgenfi Præfecto
 severè, ne Cappellanium Monasterium
 ulla afficerent injuria, interdixit. Ich heiß
 dich vnd will / daß du das Gottshuß zu Cap-
 pell laßest blyben by aller der rechtung / so
 auch by anderen Bögten blyben sind. Ex his
 frequentissima ad manus sunt documenta
 publica, Iohannes, Cisterciensis Abbas, Mo-
 nasterio de Cappella visitationem & in-
 spectionem Monasterij in Frauventhal

tradidit 1441. Alexander Pontifex eidem Monasterio inspectionem & Confessionem auricularem in Thenikon commisit; quam & ab alijs accepit Pontificibus, cum Monialium incorporatione; ut ab Urbano, (per Cardinalem S. Georgij ad velum aureum, & Eberhardum Episcopum Constantiensem 1263.) & Innocentio. Accessit Collegium Monialium Vallis S. Mariae, in quam Cappella visitationem obtinuit per Johannem Abbatem in Salem 1494. inspectionem & visitationem, tam in spiritualibus, quam temporalibus à F. Antonio, Abbate Morimundi 1482. à Iacobo, Abbate Cistercij, in Cabilonensi Diœc. 1503. Ne exemptis quidem ab inspectione tum Monasterio VVettingense, seu Maristellæ, quæ ab eodem Iacobo Capellanis demandatur 1514. tum Monialibus in Feldbach 1515. Rationem hujus commissionis dedimus Method. leg. Hist. Helv. p. 547. Disciplina nempe claustralis luxata, & dissoluta planè fuit Anno 1261. Innocentius III. cum Cardinalium Collegio, Cappellano Monaste-

rio privilegium concessit, quod *magnum*
κατ' ἐξοχήν vocatur. A Gregorio Mona-
chi rescriptum impetrârunt ad Archiepi-
scopum Moguntinum & suffraganeos
ejus, qui possessiones vel res seu domos
Abbatis & Conventus de Cappella irre-
verenter invaderent, aut ea injustè de-
tinerent, in ipsos vel ipsorum aliquem
contra Apostolicæ Sedis indulta senten-
tiam excommunicationis aut interdicti
præsumserit promulgare, vel decimas
laborum extorquere, monitione præmis-
sa, si laici fuerint publicè, candelis ac-
censis, singuli in Diæces. & Ecclesijs, ex-
communicationis sententia percellant;
si verò Clerici vel Canonici regulares
Monachi fuerint, eos, appellatione re-
motâ, ab officio & beneficio suspendant.
Innocentius Monachos Capellanos ab exa-
mine, si ad ordines aspirare vellent, absol-
vit. Illis duntaxat exceptis, in quibus no-
torium fuerit crimen, vel enorme cor-
poris vitium. Cùmque census annuos
multâ

multi negarent, Defensoria Pontifices, Urbanus & Iohannes, miserunt, quibus injunctum, fuit, ut dictæ personæ, Comites, Barones, Nobiles, Milites, censum seu redditum memoratum prælibatis Abbati & Conventui exhiberent; aut per censuram Ecclesiasticam in ordinem redigerentur. Reliqua, vel communia, cum universo Cisterciensium ordine; quæ ad manum sunt; vel propria concessionum, confirmationum &c. instrumenta artificum hujus compendij cancelli non admittunt. De illo non dubitandum, Pontificis Romani, pro hoc Monasterio, magnam semper fuisse curam, ut neque redditibus minueretur, nec sacris careret. Illius documentum præbet rescriptum Innocentij VIII. anno Christi 1485. ad Collegij nostri Præpositum in hunc sensum datum; Innocentius Episcopus &c. Ad audientiam nostram pervenit, quod nonnulli prædecessores dilectorum filiorum, Abbatis & Conventus Monasterij de Capella Cisterciensis ordinis, Constantiensis

Diæces. Maguntin. Provincia, qui fuerunt pro tempore, decimas, primitias redditus, proventus, possessiones, terras, domos, hortos, campos, vineas, prata, pascua, sylvas, lacus, stagna, molendina, iura, jurisdictiones, & nonnulla alia bona ad prædictum Monasterium legitime spectantia, datis super hoc literis confectis ex publicis instrumentis, interpositis juramentis, factis renunciationibus, & pœnis adjectis in gravem ipsius Monasterij lesionem, nonnullis Clericis & laicis aliquibus eorum ad vitam, quibusdam verò non ad modicum tempus, & alijs perpetuò ad firmam, seu sub annuo censu concesserunt, quorum aliqui dicuntur super his confirmationum literas, in forma communis, à Sede Apostolica impetrasse. Quia verò nostra interest super hoc de opportuno remedio provideri, discretionis tue per Apostolica scripta mandamus, quatenus ea, qua
de

de bonis prædicti Monasterij per concessiones hujusmodi alienata inveneris illicitè, vel distracta, non obstantibus literis, (NB.) instrumentis, juramentis, renunciationibus pœnis & confirmationibus supra dictis, & proprietatem dicti Monasterij legitimè revocare cures: Contradiectores per censuram Ecclesiasticam appellatione postposita compescendo. Testes autem qui fuerint nominati, si se odio, gratia, vel timore subtraxerint, Censura, simili appellatione cessante, compellas veritati testimonium perhibere. Huic verò testimonium perhibet Innocentius IV. cùm ob Fridericalium, quos vocabant, potentiam Capellis morari Monachis tutum non videretur, Tigurum illis abire permisit, ut ibi in Ecclesia Stephani sacra peragerent. Succinctum est Breve, documento tamen, ægrè à fide Imperatoris Helvericæ tum incolæ divelli potuisse. Innocentius &c. Cùm, sicut ex parte vestra nobis extitit intimatum,

in

*in Monasterio de Capella non possitis se-
securè propter quorundam fautorum
FR. (Friderici) quondam Imperatoris
potentiam commorari, nos devotionis
vestrae precibus inclinati, quod in Eccle-
sia S. Stephani de Thurego, Constant.
Diœces. possitis celebrare divina, excom-
municatis & interdictis exclusis, donec
in Monasterio prædicto tutè morari po-
teritis, vobis auctoritate presentium
indulgemus. Thuregum ergò, sive Tigu-
rum abeuntes, magnam Civium experi-
erant benevolentiam. Tempore Guido-
nis, adeoque circa an. Chr. 1220. domum
juxta pontem super ripam fluminis con-
struxerunt, absque omni exactionis, aut
collectæ onere. Qua de re ita monumen-
ta nostra. Sicut iniqua volentibus, & in-
justa petentibus non esttribuendus effe-
ctus, sic æqua cupientibus non est dene-
ganda petitio. Ea propter H. Molendina-
rius, & V. Flos, & H. Videman, & C. de
Lunkunfth, & frater ejus, & R. Manesso,
& L.*

& L. frater ejus, B de Porta, Cives Thuricenses, notificamus omnibus scire cupientibus, quòd Henricus, Dei gratiâ, Romanorum Rex, & semper Augustus tam ex consensu nostro, quàm aliorum concivium nostrorum, ut petitionem Venerandi Guidonis, Abbatis Capellæ Cisterciensis ordinis, ea quæ fratres ejusdem Cœnobij in Castro Thuricensi, sive in dominio (NB) ejusdem nacti sunt, vel nanciſci Canonice poterunt, ejusdem fratribus liberè & clementer indulserunt, & sub defensione regia fore, perpetua sanctione decrevit. Igitur ea, quæ prælibavimus esse rata decrevimus, maximè verò domum, quam sæpe dicti fratres juxta pontem super ripam fluminis construxerunt absque omni exactione ac sine collecta, salvo tamen jure censuali Ecclesiæ loci, ejusdem libertate perpetua statuimus mansurum. Et ut hæc rata sint, atque inextricabili firmitate teneantur, sigilli Beatorum Martyrum Felicis & Regulæ munimine in ævum roborantur. Anno postea 1270. *Burchardus Sacerdos, In-*

curatus Ecclesiae de Altorf (apud Ura-
 nios, dubio procul, cujus jus patronatus
 ad Monasterium Tigurinum spectasse, su-
 pra pag. 217. ostendimus; hæc autem sub
 Abbatissa Elisabetha contigerunt) *domum*
suam, cum areis ad eam pertinentibus
sitam, apud ostiolum, quod in vulgari
dicitur Münsterhove / Monasterio de
Capell contulit, tradidit, & donavit;
testibus M. (Martinus, dubio procul in-
telligitur, cujus tamen Epocham Stum-
psius desideravit) Abbate de Capella, Ru-
dolfo Portario, Monacho & Sacerdote
eiusdem domus, Henrico, Plebano Mona-
sterij Abbatissani, Henrico Manegzone,
Sacerdote Magistro Ulrico, dicto VVolf-
leischo, & Henrico Marcio, Canonico
ibidem; Henrico, Domino de Ruti, Por-
tario eorum. Berchta de Testen, Berch-
ta de Trufen, Heduvige de Lonenburg,
Berchtha de Cemthon, Trachsilvvald,
de Granzon sanctis Monialibus: Ulrico,
Nobili de Rusegge, Hermannno de Bom-
steten,

*steten, nobilibus militibus, V Valihero,
Domino de S. Petro, Hugone Milchli,
Johanne de Torlinckon &c. Turegi, Kal.
Novemb. 1270.*

Hæ ædes, ut existimo, etiamnum *capellana Aula* vocantur. Abbas, cum Conventu, Civitatis se Tigurinæ jure munivit 1403. Advocatiam verò cum omnibus appendicibus, Senatui pro certa pecuniæ summa, cesserunt Johannes, Waltherus & Dietricus Halvillijan. Chr, 1495.

Ordinis *cistērciensis* regulam eligebant *moniales selnovienses* (alijs q. *Sylnow* / quod *Sila* locum alluat; alijs q. *Selige Dm* / in veteribus instrumentis *Seldenovia* vocatur) quæ fundatores Collegij Nobiles de *Basserstorf*, aliósque è Civibus agnoscebant. Pauca de hoc Cœnobio apud nostrates. Mihi nuper documenta quædam oblata fuerunt, quibus exhibetur i. permutatio molendini cujusdam ad *Sylam*, cum curte in *Oberglatt*. Et quia per ipsum *Rudolphum Imperatorem*, facta est, totum subnectere placet textum. *Rudolphus*

phus Dei gratiâ Romanorum Rex semper Augustus Universis sacri Imperij Romani fidelibus præsentis literas inspecturis gratiam suam, & omne bonum. Ad Universitatis vestræ notitiam volumus pervenire, quòd dilecti nostri Johannes & Wilhelmus fratres de Svvarzenbach, Nobiles, quoddam Molendinarium juxta fluvium, qui dicitur Syla, prope Thurgum, dictum *Bunderwasser* ab Imperio, ac Rudolfus miles, & Rudolphus frater ejusdem, Domini Mullnere, fœdali titulo ab ipsis Nobilibus possidebant, qui fratres dictum Molendinum ad manus præfatorum Nobilium; Ipsi verò Nobiles ad manus nostras publicè resignârunt, supplicantes nostræ Celsitudini humiliter, & devotè, ut receptis nomine Imperij per modum permutationis alijs possessionibus æquivalentibus, videlicet Curte in Oberglatt, reddente singulis annis viginti frusta menturæ Thuricensis prædictis Nobilibus in fœdum per nos concedendis in compensam à prædilectis in Christo, Abbatisa, & conventu Cœnobij

nobis in Seldenouvve, Cystericiensis Ordinis, Constantiensis Dyœceseos præfatum Molendinum ipsi Abbatiſſæ & conventui jure proprietario concedere dignaremur. Nos pensatis & consideratis prædictarum possessionum circumstantiis, hinc & inde, quia prædictam permutationem invenimus fore Imperio fructuosam, prædictorum Nobilium petitionibus duximus annuendum. Receptisque à præfatis Abbatiſſæ, & Conventui possessionibus antedictis omni cautela & solennitate, quæ solet in permutationibus rerum Ecclesiasticarum, secundum formam Canonicam, adhiberi, ipsas possessiones præfatis Nobilibus fœdali titulo concessimus, & præsentibus concedimus ab Imperio tenendas, ac etiam possidendas. Ac præfatum Molendinum sæpe fatis Abbatiſſæ, & Conventui, eisdemque succedentibus cum fundo, aquis, aquarumve decursibus, agris, pratis, pascuis, frutetis ac vepribus, aliisque omnibus pertinentibus, accessibus & egressibus, & cum omnibus & singulis, quæ habet supra vel infra, seu

intra

intra se, & cum omni plenitudine juris, seu proprietatis, quo Imperio attinebat, prædicto titulo permutationis concedimus, & tradimus per præsentēs, Volentes, ut ipsæ possessionem corporalem Molendini prædicti, & omnium sibi pertinentium ingrediantur, apprehendant, & possideant in perpetuum liberè & quietè. Nec volumus, quòd ab hac hora in antea in prædicto Molendino vel ejus pertinentijs ab aliquibus impetantur, vel etiam molestantur, si nostræ Majestatis offensam volunt evitare. Datum Basileæ XII. Cal. Julij. Indictione prima, Anno Domini MCCLXXVIII. Regni verò nostri Anno quintodecimo. 2. Frater Rudolfus Abbas de Capella, Elisabeth Abbatisa, totusque Conventus Cœnobij in Seldenovve, Ordinis Cisterciensis renunciârunt prædium Bonasbuel, & in manus Abbatisæ Monasteriensi resignârunt 1284. Et hoc Instrumentum inferemus. Universis præsentium inspectoribus Frater Rudolfus Abbas Monasterij de Capella, totusque Conventus ejusdem Monaste-

sterij , ac Elisabeth Abbatissa , ejusque
Conventûs Cœnobij in Seldenovve Or-
dinis Cysterciensis, Constantiensis dice-
ceseos, orationes in Domino Jesu Christo.
Quoniam omnium habere memoriam, &
in nullo errare, potius divinitatis, quàm
humanitatis existit, idcirco ea, quæ ge-
runtur, ne ab humana cadant memoria,
& ut futuris litibus, & erroribus propter
facti ignorantiam, obvietur, expedit re-
rum gesta monumentis, seu scripturis
publicis perhennari. Noverint igitur quos
nôsse fuerit opportunum, quod vos Ab-
bas & Conventus prædicti deliberatione
præhabita diligenti, non semel solummo-
dò, sed multoties secundum juris formam,
prædium nostrum dictum Bonasbuel,
cum Molendinis, aquis, aquarúmve de-
cursibus, vinetis, pomarijs, ac omnibus
alijs suis pertinentijs, quæ à venerabili-
bus in Christo Dei gratiâ Abbatissa, &
Conventu Monasterij Thuricensis pro
annuo censu unius libræ Cerae, ponderis
Thuricensis, in Festo sanctorum Marty-
rum Felicis & Regulæ solvendo iure
hære-

hæreditario possedimus, renunciatione prædictorum prædij & suorum pertinentium ad manus memoratæ Abbatisæ Thuricensis, à nobis facta prædictis Abbatisæ & conventui in Seldenovve, ab ipsa Abbatisa Thuricensi concedi procuravimus pro censu præfato, cum omni jure, quo nos hætenus bona possedimus prænotata. His taliter completis & præactis nos videlicet Abbatisa & Conventus in Seldenovve volentes prædictis Abbati, & Conventui sufficientem facere recompensam, Curtim nostram sitam in inferiori Rordorf, quam Ulricus Villicus colit, reddentem annis singulis, secundum communem æstimationem, quatuordecim modios tritici mensuræ Thuricensis, cum bannis & juribus, atque omni districtu & prædium nostrum situm ibidem, quod colunt Dominus Rudolfus Mulner & frater suus, reddens annuatim duodecim modios tritici mensuræ prædictæ, nec non prædium nostrum situm in Meister suang, quod olim comparavimus à Joanne Milite, Domino de Lõrrach, reddens similiter
duo

duodecim modios tritici permutationis nomine proprietatis titulo dedimus, & tradimus liberè ac perpetuò possidenda. Cæterum, cum per prædia prædicta à nobis Abbatissa, & Conventu prædictis Abbati, & suo Conventui data, & tradita sufficiens facta non sit recompensatio, & condigna, nos prænominatis Abbati, & Conventui, pro sufficienti recompensa prædicti prædij Bonasbuel, dedimus centum, & triginta Marcas argenti ponderis Thuricensis, quas nos Abbas, & Conventus supradicti de Capella præsentibus profitemur integraliter recepisse, & in usus & utilitatem nostri Monasterij totaliter convertisse: Renunciantes exceptioni non solutæ, non numeratæ pecuniæ, ac omnibus alijs, quæ contra prædicta possemus obijcere, vel impetrare. Sanè cum prædicta omnia & singula ad utriusque Monasterij de Cappella, & de Seldenovve processerint commodum, & utilitatem hinc inde, seu vicissim omni juri Canonico & civili statuto edito, & edendo Rescripto, seu indulgentia impetratis, vel

vel impetrandis exceptionibus, defensionibus in beneficio restitutionis, integrum, ac generaliter omnibus, per quæ prædicta omnia vel singula irritationem possent recipere, vel detrimentum. Præterea per solempnem stipulationem permittimus alternatim præstare Warandam super bonis hinc inde datis, seu compensatis nostris expensis in quocunque loco, & iudicio Ecclesiastico, vel seculari. In horum omnium evidentiam & robur præsentem literam sigillis honorabilium in Christo Elisabeth, Dei gratiâ Abbatisse Thuricensis sæpe dictæ, ac Domini Abbatris Maristellæ, nec non à nostris, videlicet Abbatis de Cappella, & Abbatisse de Seldenovve, quibus & nos Conventus amborum Monasteriorum utimur, obtinuimus roborari. Acta sunt hæc in Cœnobio Dominae Abbatisse Thuricensis prælibatæ Año Domini M CCLXXXIV. XIV. Kalendarum Novembr. Indictione XIII. præsentibus venerabilibus in Christo, Domino Volckero, Abbate de Maristella, Henrico de Rodorf Monacho ipsius, Arnol-

Arnoldo de Bruggetal, Rodolfo de Soldavva, Ulrico de Lutisbach, Monachis, & Sacerdotibus de Cappella, Viro Nobili Hermannno de Rûfegge plebano, Monacho Thuricensi, Johanne plebano de Ottenbach, Petro vice plebano in Birnomsdorf, Ruedeggero Manessen seniore, Wernhero, & Johanne fratribus, Dominis Biberlin militibus, Henrico Domino Troiri, Hugone dicto Milchli, Wilhelmo dicta Brosema, & alijs pluribus fide dignis ad hæc rogatis & vocatis.

Nos Elisabeth Dei gratiâ Abbatisa Thuricensis ad petitionem præmissorum, Abbatis & Abbatisæ, eorûmque Conventuum sigillum nostrum duximus præsentibus apponendum, Anno, die, loco, & Indictione prænotatis. Nos Vœlkerus Abbas in Maristella, Gubernator prædictarum Abbatisæ, & Conventus in Sellenovve, quia præmissa omnia & singula ambobus Monasterijs firmiter credimus profutura, nostrum consensum ipsis impendimus, & favorem ad rogatum partium nostrum sigillum etiam præsentibus

appendendo. Anno, die, & Indictione prælibatis. 3. Anna, vidua Chunradi Wellen, militis Thuricensis prædium in Adlikon Cœnobio in Seldenove, sequenti instrumento concessit. Elisabeth, Dei gratiâ, Abbâtissa Thuricensis Monasterij Ordinis sancti Benedicti Constantiensis Diœceseos, subscriptorum notitiam cum salute. Noverint, quos nôsse fuit opportunum, quod Anna, relicta quondam Chonradi Domini Wellen, Militis, civis Thuricensis prædium suum, quod sibi proprietatis titulo pertinebat, situm in Adlinkon, cuius cultor appellatur Egelolfus, reddens annis singulis decem modios tritici, duo Malter avenæ, mensuræ Thuricensis, & porcum valentem sedecim solidos denariorum monetæ usualis, duos pullos, & quinquaginta ova, auctorante advocato suo Rudeggero, Manessen juniore, Milite, ad nostras manus sponte & libere resignavit, petens humiliter & devotè, ut dictum prædium cum omnibus suis pertinentibus pro annuo censu duorum dena.

denariorum Monetæ usualis solvendo nostro Monasterio in Exaltatione sanctæ Crucis jure hæreditario concederemus honorandis in Christo Abbatissæ, & sororibus Cœnobij in Seldenovve, Ordinis Cisterciensis, prædictæ Diœceseos. Cujus petitioni tanquam juri annuentes præfatum prædium pro Censu prætactō præfatis Abbatissæ & Conventui jure hæreditario concessimus, & concedimus per præsentēs. In cujus rei testimonium præsens Instrumentum prædictis Abbatissæ & Conventus nostri figilli munimine pa-
center tradimus communitum. Actum & datum Thuregi in Curia nostra, Anno Domini Millesimo, Ducentesimo, Nonagesimo, feriâ tertiâ, ante Festum Thomæ Apostoli, Indictione quarta; præsentibus fratribus, civibus Thuricensibus, Dominis Joanne & Henrico Pilgerino, alijsque pluribus fide dignis. Denique vineam & torcular eidem Cœnobio *Marguardus de VVolishoven Civis Thuricensis*, & *Anna uxor* (quæ à Cœnobio Abbatissano & Capella S. Stephani

ni extra muros Thuricenses jure hæreditario possederunt) *religiosis fæminis Abbatissa & Conventui Cænobij in Selde-nouve ordinis Cisterciensis vendiderunt an. D. 1293.*

Et hoc Cænobium nostra ætate, cum tota Germania bello arderet, receptaculum fuit exterorum exulum, fame cumprimis & morbis gravissimè pressorum. Vidimus, annis præsertim 34. & 35. hujus seculi, non tantum Xenodochium, nulla habita ratione religionis; sed & Nosodochium fuisse locum, & qui antea vix paucis sufficiebat, plurimorum postea belli jactatorum procellis exulū fuisse portum.

1. *Prædicatorij ordinis incunabula apud Tigurinos referuntur ad an. Chr. 1230. decennio post ejus confirmationem. Acriter receptioni eorum Capitulum Carolinum restitit, idque saltem impedivit, ut ne intra mœnia statim reciperentur. Proximè ergo ad portas, extra urbem, sedem & pedem figentes, favore Prædicatorum Argentinen-sium Breve Romanum, quo & Tigurinis contumaciam Pontifex exprobravit, &*
Mona-

Monachis viam in ipsam urbem stravit,
& iisdem fenestram spoliandi justos hæ-
redes Testamento aperuit, impetrârunt.
Sed ipsum audiemus Gregorium. *Grego-
rius &c. Scholastico Portenario mayo-
ris Ecclesie & Decano S. Thomæ Argen-
tinens. Gaudemus in Domino, & in laudi-
bus dilectorum filiorum Prioris Provin-
cialis & Fratrum Ordinis in Theutonia,
quòd suum ministerium diligenter im-
plentes se operarios inconfusibiles exhi-
bent, dum non solum vitiorum sentes de
vineâ Domini extirpare, verum etiam
vulpes parvulas laborant sollicitè capere.
Sanè, audito, quòd ex oratorio cum do-
mibus, quod in castro Thuricensi de no-
vo constituunt Fratres isti, universi Ec-
clesiarum Prælati & Clerici Thuricen-
ses graviter sunt commoti, formidantes,
ne ad jura eorum Parochialia manus ex-
tendant: Ideo providendum duximus,
ut Cives in Nativitate Domini, in Epi-
phania.*

phania, in Cæna Domini, Resurrectione, Ascensione, Pentecoste, Nativitate Johannis Baptiste, Assumptione Virginis & Natalitijs Apostolorum per eos nullatenus ad divina admittantur, donec populares Missæ in Ecclesijs Prælatorum & Clericorum fuerint celebrata. Ne recipiantur decimæ à fratribus prænominatis: Illorum corpora, qui apud eos elegerunt sepulturam, prius portentur ex more in Parochiam, ut ibi exequia celebrentur, & tunc ad eorum deportentur oratorium tumulanda. Quod autem ab hujusmodi decedentibus in ultima voluntate relinquitur, eorum ususbus applicetur, salva illarum Ecclesiarum Canonica justitia, à quibus mortuorum corpora assumuntur. Ne igitur præfati Prælati & Clerici, Christi Ministri persequi videantur, quos teneantur suo favore fovere, eis per Apostolica scripta firmiter precipiendo mandamus, ut jam dictos

dictos fratres nullatenus molestare praesumant, Contradictores per Censuram Ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. Datum Lateran. anno Pontif. septimo (incidit in an. Chr. 1233.) 2. Id. Maji. Autoritate igitur Pontificis suffulti, & Argentinensium commendatione muniti, in ipsam tandem Monachi ingressi sunt urbem: Eamque mox liberalitatem erant experti, ut jam anno 1240. sumptuosum Prædicatorum Templum, choro cum primis insigne, magnam partem absolveretur. Paulò post incendium Wakerboltinum circa an. Chr. 1280. rem suam, ædificiorum cum primis & hortorum emtione, ita auxerunt, ut Magistratus edictis, modus & meta eorum moliminibus poni debuerit. Oratoria enim angusta in augustissima paulatim Cœnobia & Monasteria convertebantur. Año 1240. Prædicatores urbe erant ejecti, quòd sacra facere tergiversarentur: qua de re alibi. Anno demum 1525. Collegium *Prædicatorum* in Xenodochium & Nosocomium

N 4.

mium fuit conversum : Unde posthac
lautioribus redditibus depauperato *Hospitali* prospici potuit. Adeò enim felices
erant hæredipetæ , qui Monasterium il-
lud occupabant, ut vicini *Hospitalis* (quod
per aphæresin nostri retinuerunt, *Spital*)
non ea , quæ necessaria erat , haberetur
ratio. Sunt ipsius *Urbani* Pontificis ad
manus documenta, quibus vix suffecisse
reditus *viginti alendis pauperibus* , fate-
tur : unde & incorporationem Templi
S. Petri eidem concessit. Audiamus Ponti-
ficem, ut vel hinc posterì Deo gratias agere
discant pauperes. Cùm enim olim vix
mediocri numero in Hospitale recipi pos-
sent vel ægroti vel pauperes, vix una & al-
tera decuria , jam nostra ætate plus quàm
quingentis locum dari, testari audemus. *Ita*
Urbanus. Urbanus Episcopus servus ser-
vorum Dei venerabili fratri Episcopo
Constantiensi salutem , & Apostolicam
benedictionem. Exhibita nobis nuper
pro parte dilectorum filiorum Guberna-
torum Hospitalis pauperum oppidi Thu-
ricensis tuæ Constantiensis diœceseos pe-
citio

titio continebat quod prædictum Hospi-
tale propter tyrannorum & prædonum
malitiam, quæ in partibus illis nimis ex-
ercent, in suis redditibus & proventibus est
adeò diminutum, quòd ex hujusmodi re-
ditibus & proventibus vix possint vigin-
ti pauperes seu miserabiles personæ com-
modè sustentari, quanquam ad præsens
in eodem Hospitali centum & triginta
pauperes receptentur, quandoque idem
Hospitalale nonnullis pensionibus & diver-
sis expensarum oneribus, quæ ipsum sub-
ire oportet, prægravatum existit, pro-
pter quæ pauperes & miserabiles perso-
næ ejusdem Hospitalis magnos defectus
in vitæ necessarijs patiuntur. Quare pro
parte dictorum Gubernatorum nobis hu-
militer fuit supplicatum, ut Parochialem
Ecclesiam sancti Petri in dicto oppido
consistentem, dictæ tuæ Diœceseos, eidem
Hospitali unire, & incorporare, ac per-
petuò annectere & benignitate Apostoli-
ca dignaremur. Nos igitur de præmissis
certam notitiam non habentes, charissi-
mo in Christo Filio nostro, Joanne Regi-
næ

næ Siciliae Illustris nobis super hoc humiliter supplicantis nec non hujusmodi ipsorum Gubernatorum supplicationibus inclinati fraternitati tuæ de qua in his & alijs specialem in Domino fiduciam obtinemus per Apostolica scripta comittimus & mandamus quatenus in præmissis etiam, si dicta Ecclesia generaliter vel specialiter dispositioni Apostolicæ reservata fuerit, authoritate Apostolica ordines, & facias, quod tibi justum videbitur atque æquum. Contradictores per censuram Ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, non obstantibus si aliquibus communiter, vel divisim à Sede Apostolica sit indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possit per literas Apostolicas non facientes plenam & expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Datum Tiburæ xuij Kalend. Septemb. Pontificatus nostri Anno primo. Sed & *Nicolaus* Pontifex, an. Chr. 1448. in favorem Hospitalis aliquid concessit, quod *ἡμεῖς ἰσορροπίας ἔνεκα*, Lectori non invidemus.

Nico.

Nicolaus Episcopus, servus servorum Dei,
dilecto Filio Præposito Ecclesiæ Sancto-
rum Felicis & Regulæ, præposituræ Thu-
ricensis, Constantiensis Diœceseos salu-
tem & Apostolicam benedictionem. Di-
lecti Filij, Provisoris sive artium Magistri
Hospitalis pauperum Sancti Spiritûs in
Turego Constantiensis Diœceseos, preci-
bus inclinati, præsentium tibi auctoritate
mandamus, quatenus ea, quæ de bonis
ad dictum Hospitale spectantibus aliena-
ta inveneris illicitè, vel distracta, ad jus,
& proprietatem ejusdem Hospitalis legi-
timè revocare procures. Contradictores
per Censuram Ecclesiasticam appellatio-
ne postposita compescendo. Testes au-
tem qui fuerint nominati, si se gratia,
odio, vel timore subtraxerint censura si-
mili appellatione cessante compellas ve-
ritati testimonium perhibere. Dat. Ro-
mæ apud Sanctum Petrum, Anno Incar-
nationis Dominicæ Millesimo, quadrin-
gentesimo, quadragesimo octavo, Nono
Calend. Februar. Pontificatus nostri an-
no secundo. Verùm, ut diximus modò,

hoc Prædicatorum Collegium tandem in pauperum diverforium est conversum; non planè contra Majorum intentionem. Inter Cives Tigurinos, primarij fautores & Mæcenates novorum Colorum reperiuntur *Rudgerus Brun*, & uxor ejus, quorum anniversaria sequentibus extant verbis concepta: *Rudgerus*, *dictus Brun*, & *Anna dicta Brunin*, ejus uxor, justè de salute animarum suarum cogitantes, religiosi in Christo fratribus, Priori & Conventui Fratrum Prædicatorum domus Thuricensis, unum jugerum cum dimidio vitium in loco dicto *Riespach* / videlicet, quòd post mortem præfati *Rudgeri Brunen*, & *Anna* suæ uxoris singulis annis anniversaria cum *Vigilia & Missa*, in altari *S. Dominici*, sito in Ecclesia ipsorum fratrum Prædicatorum domus Thuricensis per Priorem & Fratres dictæ domus solenniter peragantur, & celebrentur, sub tali etiam pœna, quòd si quando ipsi fratres Prædicatores

dicta

dicta anniversaria ipsorum conjugum subtraxerint, & ulterius celebrare recussaverint, quòd extunc dictæ vites cedere debeant ad Hospitale pauperum. Altari etiam S. Dominici, ad quod specialem habuerunt gratiam, quatuor modios avenæ destinârunt. Prior Monasterij tum fuit Eberhardus de Effelinga. Sed & Ulricus Bilgerin, Conventualis pro reparatione tectorum Collegio legat 16. floren. F. Eberli, Elkovientis ijsdem domum, in oratorium, concessit 1290. Conradus dictus Yrant, Civis Thuricensis ijsdem vendidit domum suam in Brunnengasse, præsentibus H. de Lünckuft, H. dicto Gnurser, Ulr. dicto Tremillin, W. Wolfleibsch, B. de Ovve, Ul. Zuger, Burchardo de Stein, C. Saltzman, H. de Lengenavv 1242. Quæ etsi ad synchronisum tantum facere videantur, alibi tamen alium habere usum, indicabimus.

Memorabile exemplum Novitij, quem invitum parentes detruserunt in Monasterium dedimus *Hist. Eccl. S. XVI. p. 450.*

Ejus-

Ejusdem ordinis erant *Virgines Oetenbachenses*; sic à loco (habitabant enim initio extra urbem, in Campolacustri Seefeld) *Oetenbach*, appellatae, postea verò, metu direptionis & bellorum, in urbem migrantes, Cœnobium, quod etiamnum *Oetenbach* vocatur, & inde ab anno 1635. in *Orphanotrophium* mutatum, extruxerunt. *Prædicatorij* Ordinis fuisse, & *Bullingerus* observat *rerum Tigur.* l. 6. c. 12. & ex instrumento dimissionis *Annae Strusin* an. Chr. 1447. hunc in modum concessio, patet: *In Dei Filio charissima Sorori Annae Strusin, in Monasterio Oetenbach Civitatis Thuricensis, Provinciae Theutoniae, sub cura & institutis Ordinis Prædicatorum, F. Bartholomæus Texern, S. Theologiae Professor, ac ejusdem Ordinis humilis Magister & servus, salutem in Domino Jesu & specialem consolationem. Cum cupiatis sub spe frugis vitae melioris in Monasterio sororum de Subtilia dicti Ordinis in Columbaria, in observan-*

servantia regulari Deo & Ordini obsequia prestare debita servitutis. super quo Priorissa & sororum de subtilia intervenit consensus, prout accepi, vestra in hac re per te cupiens providere saluti, tenore presentium vobis liberam concedo licentiam, ut quàm primùm vobis fuerit opportunum, una cum rebus & bonis vestris sive ad usum vobis concessis, ad præfatum Monasterium de subtilia, cum decenti & honesta societate vos transferre possitis &c. Lugdunian. D. 1447.

In Generali Ordinis Prædicatorum, Johannes, Præpositus Monasterij montis Thuricensis, Ordinis S. Augustini Canonorum Regularium, Judex & Conservator jurium & privilegiorum Prioris & Fratrum Domus & Conventus Fratrum Prædicatorum in Thurego, nec non & Priorissarum & conventuum in Oetenbach, & in Toss Cænobiorum, dicti Ordinis, &c. Ecclesiarum Parochialium Rectoribus,

ribus, Plebanis, Vicarijs perpetuis & incuratis per Thurgojam, Zurichgojam, & Ergojam an. D. 1439. d. 16. Marij insinuat, ut dictis fratribus & sororibus, ac eorundem conventibus optata relevaminis praesidia exhibere non tædeat, ut ex hoc ex omnium suffragijs participari mereantur. Et an. Chr. 1508. per Iohannem Mantz, Collegij Carolini Praepositum, monitorium, contra violatorem emunitatum in Oetenbach, prodijt, ubi inter alia: Vobis & cuilibet vestrum in virtute & sancta obedientia & sub excommunicationis trium dierum Canonica monitoria praemissa latissima pæna districta precipiendo mandamus, quatenus N. de VVolishofen, primò, secundo tertio ac peremptoriè nominatim, publicè solenniter, & expressè moneantur, quatenus infra proximos à vestra denunciationis tempore novem dies, &c. honorabilibus, religiosisque viris, Dominis Priori & Conventui Monasterij Fratrum Praedicatorum

*dicatorum in Thurego, vice & nomine
venerandarum &c. Priorissa & Con-
ventus Monasterij in Oetenbach, qui di-
citur Ordinis Prædicatorum Thuregien-
sium &c. satis faciat pro excessu ab eo
commisso &c.* Haftenus ergò constanter
Seculo XV. Oetenbacense Collegium
Prædicatorij Ordinis fuisse traditur. An-
tea tamen, & ab initio instituti Ordinis,
Augustini Regulam eas prætulisse Mo-
niales, in antiquioribus reperio monu-
mentis. Primam Monastici instituti con-
firmationem, *Latinè* obtinere haftenus
non potui; *Germanica* tamen translatio-
nis membrana jam ante hac oblata, non
incommoda fortè erit, quæ, cùm nihil haftenus
vel certius vel antiquius de hoc Colle-
gio Vestalium nobis obtigerit, exhibeatur.
Retinebo Interpretis verba, etsi & ἀρχαιο-
μὸν redoleant, & nonnunquam βαρβα-
ρισμὸν. Gregorius ein Bischoff / knecht
Gottes knechten / enbieten den lieben Töch-
tern in Christo / der Priorin S. Mariæ Kil-
chen / am Oetenbach by der Burg ze Zürich /
vnd

vnd ir Swesteren den gegenwürtigen als
wol/als den künfftigen / die g.istliches lebens
gehorsame gethan hant / St. Augustinus
Ordens in Costanker Bischthon vnseren
gruß / vnd vnseren Papstlichen seggen. Reli-
giosam vitam eligentibus.) Es zimet wol
die geistlich leben halten / daß die in eines
Papstes schirme sin / daß in nicht dehein
frevel zu valle / ald krafft von ihr guten wil-
len geistliches lebens / davor sie Gott wider-
ruffe vnd behüte. Eapropter) darvon wir der
minnen Tochter in Christo rechten vnderun-
ge mitleglich geneiget sind / vnd nehmen die
Kilchen St. Mariæ der ewigen Magde an
Deutenbach/by der Burg Zürich/in Costanker
Bischthon / da sie mit Gottesdienst begriffen
sind/in St. Peter vnd in vnseren schirm / vnd
sicheren si deß mit der hantvesti dises Brie-
ves. Imprimis siquidem) deß ersten seggen
wir / daß der geistlich Orden / der nach Gottes
vnd St. Augustinus Regel / in derselben Kil-
chen gesetzet ist / ewetlich / vnverwandel da
sol behalten werden. Præterea) vnd davon
swas ligger oder ander güter dieselbe Kil-
che gegenwürtiglich recht vnd ordenlich be-
sorget

sihet / ald in fünffziglich von Bischofen ver-
lihen / von Künigen / oder von Fürsten ge-
ben / ald von Cristan lüten je zugebracht wird /
oder mit anderen rechten dingen von Gottes
gnaden zufellig werden mag / wollen wir daß
üch / vnd den so nach üch kömen das vnwer zelt-
belibe / vnd das wollen wir mit eigen vnd user
scheiden Worten erluchten. Locum ipsum)
die Statt / da die vorgenante Kirche gelegen
ist / mit wisen / mit wingarten / mit holze / mit
velde / mit wunne / mit weide / mit wegen vnd
stegen / mit pfaden vnd gewonheiten / mit
wasser / mit Müllinen / es sy ruck oder eben /
vnd mit allem dem rechten fryheit / vnd der
ehafft / so darzu gehört / vnd swas Bürgerüte
ir mit eigem koften gebuwen hant / davon vn-
har niemand nicht empfangen hat / nach von
ünwerem vich / das ihr ziehent / daß niemand
davon kein zehenden von üch nemen nach-
fordern sol in keinen weg. Liceat quoque)
ouch mügent ihr die persone / die frye vnd
ledig sint / vnd der welte enpfstehen wellent /
enpfahen in ünwerin Samenung (ita vete-
res pro Samlung ; vide sup. p. 67.) vnd bi
üch haben ane alle widerrede. Prohibemus
insu.

in super ut infra &c.) Wir verbieten herüber/
 inrent den gebieten über Pfarre ohne ewers
 Bischofs gunsts / vnd ohne eweren willen
 nieman an keine Cappelle nach Betthus von
 newein vffbarwe ; doch also / daß die handt-
 bestine Römischer Bischoven herinne behalten
 sin. Ad hæc novas & indebitas &c.) Her-
 zu weren wir / allen Erzbischoven / allen Bi-
 schoven / Erz-Evangelistern / vnd Teganen
 (Decanen) vnd allen geistlichen vnd welt-
 lichen personen / daß si en kein nūwes / noch
 vnredliches vmgelt / noch einunge von euch
 en kein wis nemen sōln. Sepulturam quo-
 que &c.) Die begredden derselben Stadt
 fryen wir also / swer zerate wird / sin begredden
 da gehabenne / daß sich wider des begirden
 demut vnd jüngsten willen nieman setze / si sin
 danne gebanne / ald verbotten / oder offen-
 wucherer. Salva tamen) doch sol der Ki-
 chen recht behalten sin / von der / die todten ly-
 ber enpfangen werdene. Decimas præterea)
 Auch geben wir iuch von vnserem gewalte
 nen fryen willen / das ir die Zehenden / vnd
 die stgenden Güter / so zu über Kirchen ge-
 hörent / die von leyen inne werdent behebt

von ihr henden lösent/ vnd reuelich ledagent/
vnd zu den Kیلchen widerzüffent dahin ge-
hörent. Obeunte verò) wenne auch die
Priorin, die derselben statt Priorin ist / erstor-
ben ist / als der defeine / so nach ihr komt / so
weilen wir nicht / daß defeine mit geuerden/
kriegent / oder mit freveln darwider geben/
wann die / die die swesteren mit gemeinem
rate/ vnd die der mehrtheil rechtes rates nach
Gottes vnd St. Augustinus regel versehen
wirdt gegebenne. Paci quoque & tranquilli-
tati) wir wellen auch üwers fridens vnd seleg-
keit mit ewiger sorgsamt hinan hin versehen/
vnd weren wir vnseren Bapstlichen gewalte/
daß an den Stätten inrent üweren Schlos-
sen der Zinshöfen nieman enkein rōb nach
diepstal / anzündunge / nach blutvergiessen
nach defeinen menschen freuenlich vabe / ald
erlahen / oder defeine vnzucht ald frevel da
begange. Præterea omnes libertates) Auch
sol man wüssen / daß wir alle die fryheit vnd
rechtunge / so von Römischen Bapsten vnse-
ren Vorfahren üwer Kیلchen verilhen sint/
vnd darzu die fryheit / vnd sunderunge welt-
liches vngeldes/ einungen vnd rechten / so
von

von Künigen vnd Fürsten / oder von anderen Christen lüten / üch redlich geben sint / be-
stehen wir üch mit vnseren Bapstlichen ge-
walte / vnd ficheren üch das mit der hantvest
diß gegenwürtigen brieues. Decernimus
(ergo) wir wollen nicht / daß sich jemand de fei-
nes wegs der vorgeseiten Kilchen annemmen
freuenlich zebetrüben / ald ir ligenden güter
abzunehmen / oder die genommen werden
inzhabene / ald mit keiner bekümbernisse
zemügenen / wan das alle ding ganz vnver-
sehret beliben ze ewigem nuke der selen ald
der liben / durch der vffenthaltunge vnd pfleg-
nisse si verltthen sint. Salva sedis &c.) doch
so sol der gwalte deß stuls ze Rome / vnd deß
Bischuines Bischove geistlich recht herunder
ußgelassen vnd behatten sin. Si qua igitur in
futurum) were ouch das jeman der diß ge-
schrifft der gesezeden wissent were / vnd da-
widder freuenlich welte thun / ze dem anderen
vnd ze dem dritten male / daran gewarner
es si danne daß derselbe mensche sin schulde
mit zimelicher besserunge straffe / vnd erkenne
sich schuldig wesen dem Götlichen gericht
vnd der verschulten missethat; so sol er bereu-
bet

bet sin fines gewaltes / finer ehre / vnd finer
wirdekeit / vnd sol darzu entfrembdet sin vn
dem heiligen libe vnd blute Gottes vnd Her-
ren / vnser Schöpfers Jesu Christi / vnd
an dem jüngsten gerichte so sol die strenge ra-
che über es gohn. Cunctis autem) Aber
alle die / so desselben statt des vorgenamten
Münster / ir recht behaltent / über die sol sin
der ewig segen vnsern Herren Jesu Christi /
daß si hie die frucht vnd den nuß guter wer-
cken empfahen / vnd dort by dem strengen
(NB.) Richter die ewigen lone des fridens
werdent vindente. Geben ze Lateran ꝛc. in
dem Jahr / do man von Christus geburt zelte
1239. II. Non. Maji, Indict. XII. in dem
drizehenden Jahr Papst Gregorij des Mün-
den/in seinem Name: Wir Gregorius, der
Kirchen des Cristus geloben Bischoff / ꝛc.
Sed & venditionis instrumentum, a. Chr.
1270. Sororum dictarum in Oetenbach
ordinis S. Augustini meminit. Aluit &
hoc Cœnobium Moniales, plerasque no-
biles, ut tum ex anniversarijs, tum lega-
torum instrumentis patet. A. Chr. 1361.
Priorissa fuit Anna Bocklin, sub qua Her-
man-

mannus de Schafhusen Cœnobio legavit
 71. lib. Thuricenses: unde pro Patribus
 Dominicanis annuus redditus, ex quo
 & vinum Alsaticum, & panis in Missa
 subministrari debebat. Anno 1338. præ-
 erat Conventui Elisabetha de *Spizenberg*,
 Anno 1335. *Cecilia de Homberg*. Elisabe-
 tha *Doggica* 1378. *Mechtild storin* 1365.
Catharina de Montalto: Elisabetha *Gel-
 denbergerin* 1388. unicam, exempli lo-
 co, liceat totam exscribere donationis
 formulam, quæ sic habet: Wir die Priorin
 vnd alle der Convent vom Detenbach ver-
 sehen öffentlich an disem Brief / wer in liest
 oder höre lesen / daß wir von dem ehrwür-
 digen Herzen Graffe Crafft von Doggen-
 burg empfangen haben sechzig Mark sil-
 ber / darum wir kaufft haben ein Hoff zu
 Tachsnen / den man nennet die guldin
 hube der 12. stücken giltet 2c. Dis geben
 wir Schwester Elisabeth / vnd Schwester
 Susanna von Spizenberg / zweien Schwester-
 ren / die in vnserem Kloster vnserer Schwester-
 ren sind / vnd des vorgenannten Herren Graf
 Krafft von Doggenburg Schwester Töchter
 ren

ren sind/diſ alles zu einem Almosen / diewil
ſie lebend / vnd wenn ſie beyde erſtorben ſind/
ſo ſol das vorgenante Almosen dem Con-
uent über Tiſch fallen/alß es hie geordnet iſt
zu deß vorgenanten Graff Krafftis Jahr-
zht 4. Mũch Kernen zu ihr beyder Mutter
Jahrzht / Fraw Katherina Gräffin zu Bro-
berg 3. Mũch Kernen vor der Faßnacht / daß
man den Siechen in dem Siechenhauß ge-
be / was die Siechmeiſterin am allerbeſten
duncke/vñ den faſtenden Schwestern in dem
Rev. ein Malter Haber deſſelben tags / daß
man den gebe/was in den allertröſtlichſt iſt.
Vnd zu ihres Vatters Jahrzht Herz Eber-
harts von Spitzenberg 3. Mt. Kernen vnd
ein Malter Haber zu dem ingehnden Jahr
4. Mt. Kernen vnd ein Malter Haber ihr
bey der ſeel zu troſt / vnd allen denen ſie guts
ſchuldig ſind / in vnſer Frawen Capellen
3. Mũch Kernen zu einem ewigen liecht. An
dem groſſen Doñſtag ein Mũch Kernen /
vnd zwei Malter Haber / vnd was von dem
Wingarten komt/damit ſol man guten wyn
kouffen deß tags den Schwestern über tiſch/
vnd ſo man es mag gethun jeder Schwester
ein wyſſes Simmeli / vnd von diſem allem
D soll

sol die Schwester die der Jarzt pfleget 30.
 Creük nimmenn / vnd sol si alle Jahr ge-
 ben / daß man ein ewige Meß habe an dem
 Sambstag allen disen seelen / vnd den die
 seelen guts schuldig sind, vnd allen gläubigen
 seelen zu trost 2c. 1350. Ut verò alia live
 Collegia five Monasteria Oetenbacen-
 sium rei augendæ familiari suppetias sub-
 inde tulerunt; ita & Oetenbacenses alijs
 auxiliatricēs, ut vocant, manus porrexe-
 runt. Exemplum exhibet instrumentum
 de anno 1261. quod ita habet: *Reveren-
 dis in Christo, Preposito, totique Con-
 ventui Ecclesie Montis Thuricensis, Or-
 dinis S. Augustini, ita, Priorissa totius-
 que Conventus Sororum de Oetenbach
 Orationes in Christo; Ad solutionem
 quatuor solidorum monetae Thuricen-
 sis, & dimidia librae Cerae singulis annis
 de Schupuzza quondam Burchardi Bru-
 hundi, Militis, Civis Thuricensis in
 Wittelicon sita, & de vinea in Golt-
 pach, quam habebant quidam C. & H.
 Fratres dicti Inpruchil, quas possessiones*

nobis legitimè concessistis Ecclesiae vestrae
nos presentibus firmiter obligamus. In
huius rei &c. Datum Oetenbach in Ca-
 pitulo nostro, A. D. 1261. Iisdem Monta-
 nis Oetenbacenses solverunt libram ceræ,
 iuxta tenorem literarum datarum sub
 Præposito Collegij Montis Thuricensis
 Henrico Gloggner 1407. Ordinis Præ-
 dicatorij erant *vestales rossenses*, prope
 Vitodurum. Unde & Prædicatoribus
 figurinis Ephoria in illas Commissa;
 vide *Tom. VII. Hist. Eccles.* pag. 154. &
 Meinc. Exempla quarundam Monialium,
 vitæ durioris œconomia celebrium, habet
Murer. Helvet. Sanct. p. 258. ubi & no-
 mina primarum, cuiusmodi erat *Beli de*
Liebenberg, Offmyia de Munuveil; tum
 superstitiosissimarum, *Margaretha V Vil-*
n. p. 361. exhibentur. Quæ de ortu &
 progressu hujus Cœnobij certa erui pos-
 unt, hæc ferè sunt. Initium factum ab
 oratorio unius tantum, ut vocant, so-
 ris, cuius ortum nonnulli Euphemie
 tribuunt, Anno 1233. 14 Kal. Jan. Hen-
 ricus,

ricus, Constantiensis Episcopus, copiam fecit Cœnobij illius, in Parochia Hyper-virodurana (de qua proinde illud intelligi debet, cujus supra p. 100. meminimus) erigendi. Cùmque sequenti mox anno Indulgentias idem, *manus auxiliatrices porrigentibus promitteret*, locum, in quo postea Cœnobium extructum, Comites Kyburgici, *Hartmannus* uterque obdolerunt. Anno deinceps 1244. postquam mancipia Comitatus, Episcopatu Argentinensi, legarentur, Henricus Episcopus, & Capitulum Argentinense Monialibus, ut in Kyburgico Comitatu villas emerent viginti, permissum fuit. Anno D. 1257. *Hartmannus*, Comes Kyburgicus junior, Cœnobium donationibus & privilegijs auxit. Tempore Henrici VII. per Agnetem, filiam Alberti, Reginam Hungariæ, magnæ Cœnobio accessiones factæ, per spolia, ab ijs qui vel auxilio vel consilio in Alberti necem conspirarunt, deportata. Hanc reginam & ibidem sepultam, & Cœnobio insignia sua (geminam crucem) reliquisse, voluit

Stumpfius lib. 6. c.) Mavult tamen hanc sepulturam incertæ tribuere famæ *Bulingerus* l. 7. c. 9. Occasio inde nata, quòd, cum Agnetis liberalitate, oratorium in opules Monasterium fuisset convertitum, & ibidem sepeliri illa voluisset privignam suam, Andreæ Hungariæ Regis, mariti, filiam (huic enim ex Hungaria abductæ sepulchrum Tossæ destinavit *Mur.* *Hel.* p. 303.) legitimam. Hinc percrebuit rumor, eandem Agnetem ibidem reconditam, cujus tamen sepulchrū rectius in *Regio campo* (*Rönigsfelden*) ostenditur. Reditibus Cœnobiū paulatim ita crevit, ut etiam 50. aut 60. locum haberent ibi Moniales. Majorem tandem licentiam pretio obtinuisse, *Stumpfius* obiter monet l. 6. c. & nos prolixius *Hist. Eccles.* Tom. VII. p. 153. indicavimus. Anno 1525. Moniales solutæ, vel sibi vivere, vel matrimonio copulari poterant.

7. *Augustinianorum Eremitarum* (alii enim canonici appellabantur, de quorum origine & dissidijs *Hospinian.* de Mon. p. 71.

&c. qui posteriores longè erant antiquiores) ordo caput extulit an.D. 1258. Mox postea 1256. iidem munificentia *Rodolphi Habsburgici*. & Civium liberalitate, Monasterium erexerunt. Ligna pleraque suppeditavit Collegij Præpositus, *Craffio, Doggij Comes*. Secuta incrementa per *Huldricum*, Episcopum Trevirensis, qui Romam reversus in morbum incidit, ibique sepulturam elegit. Hoc cenobium; in pauperum tam domesticorum, quam exterorum quoque translaturum promptuarium; tantum singulis septimanis erogatur, quantum vix montana nostra regio ferre videtur. De hoc Monasterio in veterum monumentis observavi.

1. Pontificem ipsum pro augmento reddituum ipsius sollicitum fuisse. Benedictus Pontifex Cantori Tigurino scripsit, eique mandavit, quatenus ea, quæ de bonis ipsius Domus Augustinianorum per concessionem invenerit illicitè alienata, vel distracta, non obstantibus literis, instrumentis, juramentis, pœnis juramen-

tis, renunciationibus &c. ad jus & proprietatem ejusdem domus legitimè revocare procuraret. Anno 1301. clemens Papa Eremitis Augustanis copiam fecit sacra celebrandi pro fabrica, luminaribus &c.

*2. Cives etiam in eosdem fuisse liberales. Anno 1302. Ulricus dictus de Bas-
selstorf Civis Thuricensis Augustinia-
nis Monachis vendidit domum & hor-
tum, presentibus Conrado de S. Gallo,
Canonico, Rodolpho dicto Schaffli, Jo-
hanne Wolfleipsch, Ludovico Gnurser.
Año 1338. Ulricus Zimberman & Mech-
tild Uxore ejus, legant fratribus Augusti-
nianis decem libras denariorum usua-
lium in utilitatem altaris B. Erhardi
siti in Monasterio. 3. In hoc etiam Colle-
gio fraternitatem S. Rochi, institutam fuis-
se, diximus alibi: *Hist. Eccles.* Tom. V.
p. 518. Quæ tamen fraternitates in ipso
Papatu, quod simultatum & dissidiorum
essent receptacula. Tiguri abolebantur.
Hospin. de Monach. p. 171. Ejusdem ordi-*

nis erant monachi Fragi montani (auff dem Berenberg) &c. Eandem dotârunt Albertus & Leopoldus Duces Austriæ, quod eligentes suam sepulturam, apud eorum Ecclesiam vellent sepeliri. Hujus Monasterij origines & privilegia antehac diligenter examinavi, indéque collegi i. varias & promiscuas ordinum Monasticorum mutationes : Id quod Monasterij illius institutores suo probârunt exemplo. Ita enim in antiquo legitur documento : *Frater Henricus, Sacerdos, dictus de Austria, Ordinis S. Francisci de tertia Regula, de consensu illustrium Dominorum Ducum Austria, & Reverendi in Christo Patris, quondam D. Johannis, Episcopi Constantiensis, predecessoris nostri, nec non honesti viri D. Johannis, dicti Sâtellin / Rectoris Ecclesie Parochialis in VVulflingen, ad honorem omnipotentis Dei &c. novam plantationem in Berenberg extruxit. Alibi: Episcopus Constantiensis cum Capitulo, Henrico de*

de Linza & fratribus in monte Berensberg/qui sub tertia Regula Francisci, in qua etiam conjugati vivunt, permittit, ut sub certa regula Augustini deinceps vivant. Signat Gregorius Brunsviler, aliâ Svvegler, clericus conjugatus. In alijs deinde instrumentis, modò Augustiniani Eremitani vocantur, modò regulares. illius nomenclaturæ exemplum occurrit an. D. 1332. ubi Alexander Papa, confirmante Episcopo Constantiensi, *Fratribus Eremitanis, Ordinis S. Augustini*, concedit usum sacrorum tempore interdicti, clausis januis. Ita plures alijs. *posterioris* verò, in Indulgentijs Johannis Episcopi Lausannensis, an. Chr. 1391. ubi expressè *Canonici regulares* appellantur. Et in alio documento Henrici, Episcopi Constantiensis 1386. *Elisabetha Abbatisa areas & pomarium Eremitanis S. Augustini in Berenberg concedit* 1270. 2. *Indulgentijs hoc Cænobium fuisse munitissimum.* Indulgentiarum varia diplomata huic

Collegio concessa inferuimus T. VII. Hist. Eccles. Cap. 2. Compendium verò dedimus in Anal. P. I. p. 62. A. 1368. 3. Vorum paupertatis ludicrum planè fuisse & larvatum. Henricus, Episcopus Constantiensis, *cùm proprium sit Monachi omni proprietatis abdicatio & renunciatio &c. graviter, ut in Berenberg nullus quicquam proprii possideat*; injungit: sed quæ mandati executio expectanda erat ab illis, qui ut aliorum bonis commodius inhiarent, hæmata sua obtulerunt, Pastoribus etiam locorum reluctantibus, officia Ecclesiastica. Ita bona omnibus *χρηστέ* erant communia, ut tamen propriissimas, ut ita loquar, *χρηστέ*, nihilque prorsus deesset, usque adeò ut ad infamiam totius ordinis omnia dilapidarent, limitesque honestatis transilirent. Unde Monasterium hoc, in ipso Papatu, ob laxatam disciplinam, infame fuit. Hæc ne sit paupertas meritoria, quâ ita renunciamus mundo, & mündanis, ut ijs non abutamur; nec nobis tantum, sed & alijs vitam

vitam æternam acquiramus? 4. Locupletes satis fuerunt Monachi Berenbergenses privilegiorum & concessionum Pontificiarum apparatu, cujusmodi sunt a. clementina, de admittendis Augustinianis in urbes, castra & villas. *Universitatem* (ita totum Papa compellat clerum) *vestram* *rogamus, monemus & hortamur, attentè* *per Apostolica vobis scripta mandantes,* *quatenus ipsos Priores & Fratres tali* *prætextu* (quòd debeant in locis solitarijs habitare) *non præsumatis impedire,* *quominus ipsi in Civitatibus, castris* *& villis liberè possint & debeant habi-* *tare, quin potius eis ad hoc ob Christi* *reverentiam benigni favoris auxilium* *& piæ subventionis subsidium impenda-* *tis.* Anno Pontific. tertio. b. Alexander Fratribus Eremitis permittit, *ut in locis sibi* *concessis, Presbyteri Ordinis eorum possint* *super altare portatile Missarum solennia* *celebrare.* c. clemens legatos ad ornamen-
ta, fabricam, luminaria, à Canonicae por-

tionis onere eximit. d. Alexander an. Chr. 1280. Indulgentias nonnullis Domibus Augustinianis concessas, *ad totum corpus, omnes singulas Domos, extendit.* e. Bonifacius, in Bulla, per officialem Constantiensem probata, & transcripta an. Chr. 1303. his verbis Augustinianos in patrocinium Petri recipit. *Ea propter dilectionem in Domino filij, devotionis vestra precibus favorabiliter annuentes, vos & predictum ordinem, Personas, & Ecclesias, oratoria, domos, res alias, & loca vestra, ac spectantia ad eadem in quibus inhabitatis, ad presens, vel inhabitabitis cum omnibus juribus & pertinentijs suis, ac personis degenantibus in eadem, in jus & proprietatem B. Petri & Apostolicæ Sedis assumimus, illaque à cujuscunque Diæcesani, & cujuscunque alterius potestate, jurisdictione & Domino omnimodè in perpetuum eximimus, de gratia speciali decernentes, & nunc vos, & ordinem vestrum, ac personas Eccle-*
sia-

siasticas, Oratoria, domos, & loca privata Ecclesiastica in vos, & ordinem, Personas, Ecclesias, Oratoria, domos, & loca prædicta, utpote prorsus exempta, possint excommunicationis, suspensionis, aut interdicti promulgatas sententias, vel alias potestatem, seu jurisdictionem aliquam exercere.

In monte denique *Tburicensi Collegium fuit Augustinianorum*; de quibus *Συλλή- Βον* sequentia I. Monasterium hoc ex antiquissimis Tigurini agri Regularium Domibus fuisse. *Prædicatorum & Franciscanorum* turmas, præcessisse hos Augustinianos Canonicos, ex antiquis colligitur monumentis. An. D. 1154. *Anastasius IV.* Monasterio protectionis suæ patrocinium addixit. *Clemens* privilegia Collegij confirmavit, & ab exactionibus exempt, An. D. 1158. *Fridericus*, *Conradi* successor privilegia eorundem auxit. Antiquissimum extat sub *Vvarnhero*, Comite Badensi; qui & *Marchio* appellatur; *Advocato*, *Hermann* I. Epi-

Episcopo Constantiensi, & Imperatore
chunrado 1149. Chunone de Lenheburg,
Advocato itidem Monasterij 1167. Ipsum
fundationis instrumentum scriptum re-
perio 1155. Advocato, *V Vernhero*, Co-
mite vel Marchione Badensi, id quod sic
habet: *Quoniam ex antiquorum prece-*
dentium patrum consuetudine statutum
esse didicimus, quod ea, quæ memoriæ
commendare volumus, literis conscribi-
mus; idcirco tam presentium, quàm fu-
turorum memoriæ notum esse volumus,
qualiter ego Lieba de Flontrein, cum le-
gitimo Advocato meo, Rodolpho Zenda-
re agnomine dicto, allodia Flontrein, in
monte Thuricino V Vinchele, quæ jure
hereditario possedi cum omni familia
mea, & cum omnibus appendicijs suis,
agris, pratis, cultis & incultis, nemori-
bus, pascuis, aquis, aquarumve decur-
sibus, ob salutem animæ meæ, ac paren-
tum meorum, Cella B. Martini, sita in
monte Thuricino, voluntariè affectu-
que

que charitatis, prout firmitus potui, donavi & tradidi, presente Comite & Advocato VVernhero de Baden, & fratre suo Chomone in villa Chlotum, in publicaplatea, compluribus astantibus, quorum nomina subsequuntur, Hartmanus Comes (Kyburgensis) & fratres sui, Adelbertus Dedalricus de Choburg, Rudolfus de VVulveliggen, Fridericus de VVinterberg, Conradus de Benchelinchon, Henricus Thuricensis Præpositus, Rudolphus, Mula agnomine, Urbani Thuricenses, Purchardus Niger, Purchardus Albus, Dedalricus & frater ejus, Purchardus Sciphiliggini, Henricus Madalla, Dedalricus, filius Ortliepi, Nockerus, & Rudekerus de Hottingen, Heberhardus de Rumelanc, Actum an. D. 1155. VI. Id. Decemb. Indict. III. regnante Friderico Imperatore, Hermanno, Constantiensi Episcopo. Ego Adelheidis, quæ legitima uxor fui junioris Rudol-

Rudolfi de Flonirein cum filia mea Lieba,
additis etiam quatuor hominibus, quo-
rum fidelitati, sicut plerorumque eve-
nit, eadem allodia commendata fue-
runt, quorum nomina hæc sunt, Adel-
bero VVallo, Rudolfus de novo foro, Ru-
dolfus Madalla, Udalricus Sciphili, ob
salutem animarum nostrarum & paren-
tum nostrorum, ut firmitus posuimus,
donavimus & tradidimus, Ecclesia
S. Martini sita in monte Thuricino,
astantibus Thuricensis loci concivibus,
quorum nomina hæc sunt: Rudolfus
Zendare, Rudolfus de novo foro, Ru-
dolfus Madalla, Adelberus VVallo, De-
dalricus & fratres sui, Otto & Purchar-
dus Sciphilini, Purchardus Niger &
filius ejus Rudolfus, Purchardus Al-
bus, & filius ejus Heberhardus, Henri-
cus & Fridericus, filij Tieterici, Fride-
ricus & Ludewicus Steben, VVarnhe-
rus Piber, Rudolfus & Oedalricus filij
Adel-

Adelheidus, Rudolfus filius Tietelonis,
Hogerus & Arnolfus de Hotingen, Ru-
degerus de Flontrein, & alij complures,
Actum Thuregi XI. Kal. Januar. Ego
Vernherus Marchio & Advocatus de
Baden ad hujus rei confirmationem,
impressione annuli nostri insigniri ius-
simus.

2. Magna hujus Monasterij ab initio fuisse pri-
vilegia tum Pontificum, Episcoporum, tum Impera-
torum & Rerumpublicarum. Ex illis prima-
rium est Papæ Anastasij, quod διαρρήδην
ita habet: Anastasius Episcopus, servus
servorum Dei, dilectis filiis Cheriso, Præ-
posito Ecclesie B. Martini, sitæ in monte
Thuregico, ejusque fratribus tam præ-
sentibus, quam futuris, regularem vi-
tam professis, in perpetuam memoriam:
Effectum, justa postulantibus indulge-
re, & vigor equitatis, & ordo exigit
rationis, præsertim quando petentium
voluntatem pietas adjuvat, & veritas
non relinquit. Ea propter dilecti in Do-
mino

mino filij, vestris justis postulationibus clementer annuimus, & præfatam Ecclesiam, in qua divino mancipati estis obsequio, sub B. Petri & nostra protectione suscipimus, & præsentis scripti privilegio communimus; inprimis siquidem statuentes, ut ordo Canonicus, qui secundum Deam, & B. Augustini regulam, illic authore Domino constitutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter observetur. Præterea quascunque possessiones, quascunque bona eadem Ecclesia in præsentiarum justè & Canonicè possidet, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium, seu alijs justis modis, præstante Domino poterit adipisci; firma vobis vestrisque successoribus & illibata permaneant. Obeunte verò te, dilecte, in Domino, fili, nunc ejusdem loci Præposite, vel Tuorum quolibet successorum

forum nullus ibi qualibet surreptionis
astutia seu violentia praeponatur, nisi
quem Fratres communi consensu, vel
Fratrum pars consilij sanioris, secun-
dum Deum, & B. Augustini regulam
præviderint eligendum, electus autem
nulla Ecclesiastica, vel seculari persona
investiatur. Sepulturam quoque ipsius
loci liberam esse sancimus, ut eorum, qui
se illic sepeliri deliberaverint, devotio-
ni & extremae voluntati, nisi excommu-
nicati fortè sint aut interdicti, nullus
obsistat. Salva Canonica justitia ma-
trici Ecclesiae. Liceat autem vobis libe-
ros homines, clericos vel laicos, ad vos,
conversacionis causa transire volentes,
sine alicujus hominis contradictione re-
cipere, & sub vestra eos regula retinere.
Nullique Fratrum vestrorum liceat post
factam in eodem loco professionem à
claustro ipso discedere, discedentem verò
sine communium cautione literarum ne-
mo

mo audeat retinere. Auctoritate quoque Apostolica inhibemus, ut nulli legitimo Advocato vestro, alium Advocatum sive exhaectorem sibi subrogare liceat. Aut Ecclesiam ipsam, vel bona ejus, indebitis molestiis, aut exactionibus fatigare. Decernimus ergo, ut nec Thuregenſi Præposito, vel Fratribus ejus, nec ulli, omnino hominum licent eandem Ecclesiam temerè perturbare, aut ejus possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuire, seu quibuscumque vexationibus fatigare. Sed illibata omnia & integra conserventur eorum, pro quorum gubernatione & sustentatione concessa sunt usibus omnimodis profutura; salva Diæcesani Episcopi Canonica justitia. Si qua igitur in futurum Ecclesiastica secularive persona hanc nostre constitutionis paginam sciens contra eam temerè venire tentaverit, secundò tertiove commonita, nisi præsum-

tionem suam congrua satisfactione cor-
rexit, potestatis, honorisque sui digni-
tate careat, reumque se divino iudicio
existere de perpetrata iniquitate cogno-
scat, & in sacratissimo corpore ac sangui-
ne Dei, & Domini Redemptoris nostri Je-
su Christi aliena fiat, atque in extremo
examine districtæ ultioni subiaceat. Cun-
ctis autem eidem loco jura fervantibus sit
pax Domini nostri Jesu Christi; quate-
nus & hic fructum bonæ actionis perci-
piunt, & apud districtum judicem præ-
mia æternæ pacis inveniant: Ego Ana-
stasius, Catholicæ Ecclesiæ Episcopus.
Ego Hugo Hostiensis Episcopus &c. Se-
curus Clemens, qui omnes libertates, im-
munitates à Prædecessoribus, Romanis
Pontificibus, sive per privilegia, sive
alias Indulgentias Monasterio concessas,
nec non libertates & exemptiones secula-
rium exactionum à Regibus & Principi-
bus eidem indultas, confirmat. Avinion,
anno Pontific. VI.

Ex Episcopalibus illud primarium, quo
Her-

Hermannus foundationem confirmavit, privilegioque auxit. *Ego Hermannus Dei gratia Episcopus Constantiensis, Ecclesia humilis Minister*, notum volo fieri, tam futuris, quam presentibus, qualiter *Rudolfus, Civis loci Thuricensis, cum conjuge sua Lieba, & filia sua Bertha, consentientibus etiam filiis illius, Rudolfo & Rodegero, legitime ac sine omni contradictione donavit S. S. Martyribus Felici & Regula terram nemorosam, quae sita est in monte Turegino, cum omnibus appendicijs suis, agris, pratis, cultis & incultis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, propter salutem animarum suarum, ea videlicet ratione, eoque pacto, ut fratres secundum regulam B. Augustini inibi Deo devotè servientes & sanctè ac Canonice viventes, Magistrum quem velint per electionem liberè sibi constituent, salva tamen per omnia reverentia Constantiensis Episco-*

pi, ad cuius Diœcesin pertinet. Præpositus autem Turegensis, neque Confratres ejus exerceant ibi aliquam dominationem, vel in spiritualibus, vel in temporalibus ad eundem locum pertinentibus; sed fratres illic Deo servientes cuncta, quæ eis data sunt, vel adhuc dabuntur libera possideant, & quietè obtineant, nisi quòd in festo sanctorum Martyrum Felicis & Regula; Candelam ponderantem Turegensem libram in omni anno de eodem loco Ecclesiæ, cui traditus est, persolvant. Subjicitur postea Catalogus prædiorum Monasterij & anathematismus tum in violatores privilegiorum, tum in Fratres in eadem Ecclesiâ professos, qui denuo in errore Apostasia, Judæ proditoris vestigia imitantes, à proposito quoquam modo deviaverint. Tales, nisi prius à Præposito suo absolvantur, communionem omni Christiana privat.

Inter

Inter *imperatoria* privilegia referimus *Friderici II.* *Conradi* successoris, rescriptum, ubi inter alia; *Religiosorum virorum preces clementer admisimus, & cellam (NB) quandam in monte Turegico sitam, quam Rudolfus de Fluntren cum uxore sua Lieba, & filia sua Bertha, filijsq; illius, Rudolfo & Rudogero in honore Dei & B. Martini in proprio allodio fundavit, & Beatis Martyribus Felici & Regula sine omni contradictione legaliter contradidit, sub nostra Imperiali tuitione suscipimus.* Subiecto Catalogo prædiorum, libertatem Præpositum eligendi concedit, Præpositum & Capitulares *Thuricenses* ab omni in eos dominio excludit, & iterum *merarium violatorem banno Imperiali subjicit.* Testes *Hermannus, Constantiens. Episcopus, Fridericus Colon. Episcopus, Conradus Augustunens. Episcopus, Conradus Wormatiensis Episcopus Dux Welfo, de Ravensbure*

Udal

Udalrich Comes de Lehenbure , Chuno
Comes de Terrenanc , Goteфриdus Comes
de Hunbern, Henricus Comes de S.mon-
re , Goteфриdus Comes de Rumesbere,
Ego Comes de Vra , Egeno Comes de
Lunogen , Diepoldus Comes , de Berge.

Ulmæ V. Id. Februar. Indict. VI. An.

D. 1258. Friderici Imper. 5. Sed & Respu-

blica Tigurina favorem insignem olim Mo-
nasterio illi declaravit , cum Advocatiæ
jure tutelam & protectionem obtulisset,

literâ defensoriâ, ut in Actis appellatur

an. D. 1471. Daß wir dieselbigen Geistli-
chen Herren 2c. als Kastvogt in vnseren
schirm genommen vnd empfangen habent ;
nehmend vnd empfehend sy wolbedachten-
lich in vnseren schirm / also daß wir sy 2c. ge-
trewlich handhaben / schützen vnd schirmen
wellent vnd sollenent als alle ander vnser zuge-
wande / vnd zugeherten / vnd vngewahrlich /
vnd daß wir daby vnser Kastvogten beliben
sollenent vnd wollenent. Propter malè admini-
stratam Oeconomiam assignati illis erant
Curatores.

3. Non deerant honestè vivendi subsidia ; adeo
tamen brevi tempore & disciplina, & res familiaris
P fuit

fuit dissipatā, ut regiminis ratio belli, *Præpositum*
cum Priori commutari totāque Domus, ut vo-
 cabatur, ad Capitulum generale *VVindeshemensis*
 transferri debuerit. Utriusque probatio ex
 ruderibus actuum est manifesta. Et de redi-
 tuum ratione judicari potest ex Catalogo
 tum Friderici Imperatoris, tum *Cuyxgii*
 Hermannii Episcopi Constantiensis. *Impe-*
ratoris Index hic est: *Prædia, que ad su-*
stentationem Fratrum Deo inibi subre-
gula B. Augustini devotè famulantium
tradita sunt, sita videlicet in eodem
monte, Fluntren, VVitinchon, Riet,
Heslibach, Nagelinchoven, Ruchselm-
gen, VVitalinchon, molendina in loco
Thuregico constructa, vinea in supra-
dicto monte plantata, Orlinchon, VVa-
lasseldon, Rieden, Offinchon, Obrenhofen,
Bastelstorf, Birchenwil, Obrunglaten,
Nidrunglato, Noßinchon, Obrunchoren,
Nidrunchoren, VVinchele, Rugesbercht,
VVanigen, In Hermannii verò Episcopi in-
strumento sic exprimuntur: Hac autem
sunt

Sunt pradia ad eandem Ecclesiam perti-
 nentia. Vineæ, quam dedit Kunradus,
 in eodem monte plantata, molendina
 apud flumen Lindemaga locata, villa
 Riete, Wittalinchoven pradium, pra-
 dium Naglichoven, pradium Roslincho-
 ven, pradium Brichenuvilere, pradium
 Rieden, pradium Valaseldon, pradium
 Offinchoven, pradium Obrehusen, pra-
 dium Roggersberg, pradium Obbrungla-
 e, pradium Niderglate, pradium Ob-
 runborin, pradium Nidrunborin, pra-
 dium Nosinchoven, pradium Orlincho-
 ven, pradium Hardiberg, & Valhilin-
 choven, pradium Heslebach, pradium
 Vitinchoven. De mutatione verò regimi-
 nis, ejusque causis audiri poterit Herman-
 nus, Episcopus Constantiensis, cujus ver-
 ba ea de re sunt: Quare animi revolgen-
 tes amaritudine Monasterium S. Martini
 in monte Thuricensi nostra Diæces. situm,
 superioribus diebus pro certorum Fra-
 trum Ordinis Beati Augustini Canoni-

corum Regularium Creatori nostro irregulari Observantia militantium honesta sustentatione insigne, fundatum & dotatum, successu temporis, propter regularis vite (NB) defectum, & forsan improvidum regimen, tum in spiritualibus, tum etiam in temporalibus plurimum declinasse, nos &c. dicto Monasterio reparationis remedio censuimus providendum. Quia verò ipsius Monasterij & illius personarum reductioni & recuperationi absque plena Reformatione & Canonorum regularium prædicti Ordinis de observantia regulari introductione, intendere novimus, de consilio & assensu maturo Venerabilium nobis in Christo dilectorum Præpositi, Decani & Capituli Ecclesie nostrae Constantiensis præhabitis communicatis, id ipsum Monasterium ex præmissis, & alijs non rationabiliter moventibus causis cum omnibus & singulis suis edificijs, vineis
orin

ortis, pratis, sylvis, pascuis, agris, aquis,
aquarum decursibus, juribus, privile-
gijs, fundis, pecijs, circumferentijs,
rebus & bonis mobilibus, & immobili-
bus universis, ad prædictum Monaste-
rium quomodolibet spectantibus, pro re-
gulari observantia in eodem Monaste-
rio nunc capta (NB.) & futuris tempo-
ribus continuanda, Capitulo generali
Canonorum regularium in VVindes-
sem dicti ordinis, Trajectens. Diæces.
annimus, annectimus & incorporamus,
& quod privilegijs & libertatibus ejus-
dem Capituli uti, frui, & gaudere libe-
re possit & valeat. Eodem quoque Ca-
pitulo, juxta Ordinis constitutiones
Priorem in dicto Monasterio instituen-
di, qui tanquam Prælatum major in spiri-
tualibus & temporalibus illi præsit;
Nec non visitoribus per idem Capitu-
lum pro tempore deputandis juxta ejus-
dem statuta, id ipsum Monasterium in

capite & in membris visitandi, crimi-
na & excessus corrigendi & emendandi,
Priorémque pro tempore & alios officia-
les totiens quotiens. opus fuerit, depo-
nendi, ac alios utiles & idoneos loco
ipsorum instituendi, aliáque faciendi
& ordinandi, quæ eis pro decencia Re-
ligionis Monastica sæpe dicti Monaste-
rij, illiusque personarum utilitate, com-
modo, statu & salute visa fuerint, fa-
cienda & ordinanda, sine nostro & suc-
cessorum nostrorum, & quorumcunque
aliorum contradictione & impedimen-
to, plenam & liberam damus faculta-
tem. Superioritate tamen prædicti Mona-
sterij & illius Personarum, quo ad plu-
ram jurisdictionem & defensionem no-
stras, quemadmodum hætenus ad nos
& nostros Prædecessores spectârunt, in
omnibus & per omnia salva retenta &
illeſa. In qua futuris temporibus nobis
vel successoribus nostris per præmissa
omnia

omnia & singula dum jurisdictione vel
superioritate hujusmodi uti voluerimus,
aut ipsi successores nostri voluerint, no-
lumus aliquatenus derogari. Volumus
etiam, quod dictus Prior, sit de novo
electus & institutus, aut Monasterium
pro eos nobis & successoribus nostris sin-
gulis annis, perpetuis futuris tempori-
bus pro juribus Episcopalibus, solutioni-
bus subsidiorum charitativorum dun-
taxat exceptis, decem aureos Rhenen-
ses, ad festum Nativitatis Christi, sine
omni contradictione solvat & expe-
diant: Et pro tanto eundem Priorem &
eius Monasterium, Canonicos, qui pro
tempore fuerint in eodem, ne à nobis aut
successoribus nostris ad aliorum fru-
ctuum, sive jurium solutionem vel reci-
piendam confirmationem, quovis modo
adstringi possint aut debeant, penitus
eximimus, exemptosque haberi volumus,
quamdiu regularis observantia ipsius

ordinis jam feliciter incepta, ibi duraverit, & non ultra. Ante annum 1362. annuatim Constantiensi Episcopo solvebant pro consolatione tres marcas; ab anno vero citato, propter tenuitatem ac paucitatem rerum suarum, præ alijs laboribus & vexationibus, Henricus Episcopus ad duas deinceps reduxit Marcas. *Ita Msc. verba habent.*

4. Præter hæc deprehendo *A. variis inter Præposituram Urbanam, & Montanam amissiones.* Hinc semel atque iterum tum à Pontificibus, tum Imperatoribus sollicitè montani quæsi verunt, ne Urbanis quovis modo subjicerentur. Vide suprâ. Hinc etiam tot utrinq; dissidia. *A. Ch. 1328.* ortum dissidium de decimis lignorum, quas Carolinum ab Augustinianis montanis exigere voluit, *de lignis excisis in sylva sita in monte dicto Zürichberg.* Sed officiales Curie Constantiensis Syndicum, Præpositum & Capitulum Thuricense damnarunt ad expensas litis, Augustinianos verò ab hoc onere liberârunt. Anno 1225. inter Wernherum, dictum Abbatem,

batem, & Burckardum Basileensem, Custodes Thuricenses his oborta *de decimis fructuum arborum, & nutrimentorum animalium, & raparum intra septa Monasterij & extra scil. in antiqua Cella, & in loco, qui Adlisperch dicitur*; quæ tamen amicè postea inter illos iterum fuit composita, ut ab Augustinianis decimæ, possessionis prætextu petitæ, non amplius flagitarentur; *in locis tamen Vlon-trein & Snellisperch dictæ decimæ illis cederent.* Anno 1223. Abbates, Capellanus & Murensis, à Pontifice delegati iudices, in causa quæ vertebatur inter Præpositum & Capitulum Thuricense ex una, & Præpositum & Fratres S. Martini montis Thuricensis ex parte altera, super quibusdam decimis, *auctoritate Apostolica sentiârunt, pro Ecclesia S. Martini montis Thuricensis, adjudicantes ei decimas omnes in lite positas, & sentiando diffinierunt, quòd in nullis decimis teneantur Ecclesie Thuricensi nisi*

*in illis, quas ab antiquo consueverant
persolvere, super omnibus alijs decimis
silentium perpetuum imponentes. Ean-
dem sententiam 1223. ratam habuit Con-
radus, Constantiensis Episcopus. A. Chr.
1410. Gotfredo, Abbate Rutinensi, Cano-
nicorum Regularium Præmonstratensis
Ordinis, ex prosecutione juridica, qua
Domini Præpositus & capitulum Eccle-
siæ Thuritensis, Præpositum & conven-
tum Monasterij montis Thuricini occasio-
ne decimarum, coram officiali curia Con-
stantiensis in jus trahere ceperunt, unde
& magna damna accreverunt; Gotofre-
dus ergo arbiter ab utraque parte consti-
tutus, litem ita diremit, ut ex 17. bonis
jugerorum agrorum die Kinty nomina-
tis, ratione decimarum solveretur Ca-
non duorum modiorum tritici Ecclesia
Thuricensi siue colantur, siue non colan-
tur. Tandem verò inter utrumque Col-
legium non malè convenit, ab eo maxi-
mè tempore, quo Canonici Carolini, ut
Montanorum uti possent opera, stylo
verso*

verso non exactores, sed benefactores esse cæperunt. Magno cum primis loco habuerunt feudum Collegij piscarium in vicina Glatta, pro quo & præsentium & futurorum Canonorum salutem, in anniversaria sua receperunt pro defunctis consueta peragere sacra. Mox tamen, inconsultis proprietarijs, feudum in alios transtulerunt. Proximè ante Reformationem sub Præposito Jacobo Cham, cum culpam ante fuissent deprecati, intercessionem Amplissimi Magistratus Tigurini feudum fuit restitutum.

B. *Superstitionis tum receptæ varia extant documenta.* Reconciliatio ambitûs, sanguinis effusione profanati, 1398. Altarium consecratio 1485. ubi sex extra chorum Ecclesiæ consecrata sunt altaria uno die. Indulgentiæ concessæ festo dedicationis, an. Chr. 1290. In plerisque anni festivitatibus 1398. Vide *Hist. Eccles. Tom. VII. Cap. II.* Fraternitatis accessit nova T. V. p. 518.

C. *Rigidi denique debitorum suorum erant exactores.* Cum an. 1229. inter Præpositum

rum atque Conventum montanum, & Villanos de Wytinckon super quodam nemore in Adlesberg fuisset diutius litigatum, illi (Witikonenses) ad instantiam Monachorum ab Episcopo Constantiensis excommunicationis vinculo fuerunt innodati.

¶ Ad *Franciscanos* accedimus, de quorum adventu apud Tigurinos nihil certi habemus. Illud tamen certum, ordinem an. Chr. 1223. ab Honorio Pontifice confirmatum, jam an. Chr. 1240. Tiguri fuisse receptum. Civium potissimum liberalitate adjuti Monasterium extruxerunt, superstitioni adeò addicti, ut eo nomine etiam Canonicis displicerent. Atq; sic *mendicantes Monachi*, favore *Præsulum*, facultatem impetrârunt, invitis & reluctantibus Parochialium Ecclesiarum Rectoribus, ut & sepulturas ad se raperent, & Cathedras Ecclesiasticas; In Scholasticis etiam cæteris videbantur antecellere. *Illius* documentum dedimus *Anal. P. I. p. 59.* ex Julij Pontificis diplomate; *istius* meminit *Malleolus*, *Ib. p. 53.* Quin Reformationis rem.

tempore unus inter Augustinianos aliquid ausus est. *Hujus* fidem facit disputatio illa publica Theologica ante Reformationem, à quodam Dominicano habita, de qua *Schol. Carol.* pag. 29. Sed ad Franciscanos, qui non sine hæredum dispendio, multa obtinuerunt. Erat an. Chr. 1273. *Henricus, dictus Kisseling, & Maria uxor, concives Tigurini, qui domum suam cum area, & ejus pertinentijs sitam prope arium fratrum Minorum Præposito Tigurino resignavit, ut ad usus domus Minorum fratrum secundum exigentiam & indulgionem Regula & privilegiorum ipsorum in manus Jacobi militis, dicti Molendinarij, eorum Procuratoris, tradat.* Filius ejus, postea demum natus, coràm Senatu, mortuo patre, rem habere debuit ratam. Senatores tum erant Henricus de Curia, Rudolfus de Glarus, Wilhelmus Boche-
li, Henricus de Cloten, Johannes Manesso, milites: Johannes de Basilea, Waltherus de S. Petro, Johannes Pistor, Wil-
lo, Henricus Gnurser, Otto de Mulimat-

lua, Johannes Biber. Et hoc cœnobium in commune promptuarium stipendiorum Ecclesiasticorum commutatum est. *cluse* in sylva Svabendingana Moniales fuisse Ordinem Francisci tertium profellas, ex dispensationis illo patet exemplo, quod est *Hist. Eccles. T. VII. pag.*

1. *Præmonstratensium* Ordo, à loco præmonstrato dictus, cæpit an. Chr. 1119. per Norbertum Lotharingum: In agro Tigurino sedem fixit, an. Chr. 1208. & quidem in *Rutensi* cœnobio, fundatore Lutholdo Reginoburgico, ad quem tum Dynastia Groningana pertinebat. *Primitias Is dedit.* Nobiles ibi magno numero erant sepulti, illi præsertim, qui an. Chr. 1387. ad Navaliam occubuerunt, quorum cadavera biennio post effossa per Abbatem Peregrinum, in cœmeterium Rutense translata fuerunt; *Stumpf. l. 6. c. 7.* An. Chr. 1438 Johannes Rudolphus de Landenberg de Grifensee, jus Patronatus Ecclesiæ in Uster huic Monasterio resignat, *perpendens diversa onera, ipsiusque Monaste-*

*nasterij fructus, redditus & proventus
tam propter guerrarum calamitates,
quæ partes illas diutius affligerunt,
quàm etiam hominum malitiam aliós-
que sinistros eventus diminutos esse &c.*

A. Ch. 1441. Præcessit Elisabetha Comitissa Doggij, quæ etiam liberalitate sua Rutinensium sublevare voluit accepta damna. Iohannes Abbas literas dispensationis conjugales, affinitate junctis concessit. Varia diplomatũ, sub Gothfredi Rutinensis Abbatis, nomine exemplaria supersunt de Controversijs fere civilibus, quæ tractatũ huic mollem afferre operæ pretium non videtur. Antiquum satis monumentum, de a. Chr. 1370. compositi inter Magistratum Tigurinum, & Abbatem Rutinensem, per Iohannem, Canonicum Abbatiae Tigurinæ, litis, Heidelbergę aliquando oblatum nobis fuit ab Ampliss. D. Ernesto oberheimero, Oeconomiae tum Ecclesiasticae Scribae dignissimo. Est & ad manum exemplum *Procuratorij Romani*, sive instructio, qua Procuratoribus Romam abituris præscripserunt

runt rei feliciter gerendæ Methodum præscripserunt.

† S. Lazari ordinem militare Hierosolymitanum, an. Chr. 1119. inchoatum, præ se ferebant, quæ non longè Tiguro, in loco, cui nomen Gefenne / hospitium & quæsierunt, & invenerunt. Nihil ferme de hoc vel ordine, vel Monasterio nostra habent monumenta. Unum è naufragio penè ereptum, superest, cuius apographam in Αρχεῖον nostro asservatum ita habet: *Universis presentes literas inspecturis F. Petrus de Ruauz miles humilis, Magister generalis totius Ordinis militia S. Lazari Hierosolymitani, citra & ultra mare, dilectis nostris Magistrabus & Sororibus Domorum sive Monasteriorum nostrorum in Gevenne & in Seedorf, Constant. Diæces. salutem & dilectionem in eo, qui pro redemptione generis humani voluit Hierosolymis crucifigi. Notum facimus, quod nos cupientes Monasterijs, domibus & locis*

lucis nobis subditis providere, prout nostro incumbit officio de personis idoneis & sufficientibus, ut ipse Salvator noster Jesus Christus ibidem & per easdem personas dignè & laudabiliter colatur, honoretur, & deserviat, & ut propter nostram negligentiam sanguis ipsorum non exigatur, sanè cum loca sive Domus nostra de Gevenne & de Seedorf superius nominata, obstante pestifero Schismate, & guerrarum voragine, quæ nostris, ut piè credimus, exigentibus peccatis diu pro Idolor! tam in Alaman-
nia, quàm in regno Franciæ, quin imò in tota Christianitate diu viguerunt, Præceptoribus seu Provisoribus carne-
runt, tam propter præmissa, quàm etiam viarum pericula & longitudinem itine-
ris, ad quæ loca commodè neque tutè ac-
cedere non ausi fuimus, neque potuimus, propter quod dicta domus, sive Mona-
steria gravia & magna damna susti-
nuerunt.

nuerunt, prout adhuc sustinent ob praemissa. Nam ut ait, sacra Scriptura, percusso capite, disperguntur oves gregis, & Ecclesia viduata a pastore, disperguntur bona ipsius. Qua propter nos praedictis Domibus, religiosis quoque ac locis providere cupientes, ut tenemur, vobis Magistris & Sororibus dictarum domuum siue locorum de Gevenne & Sedorf diocesis Constant. Diocesis. tenore praesentium damus in mandatis, & sub poena inobedientiae precipimus, quatenus aliquem bonum & idoneum Presbyterum, in aetate tamen maturum constitutum, vita & moribus commendatum, bonum quoque ac fidelem, prout Deus vobis ministrabit, nostro nomine & pro nobis, in fratrem & religiosum dicti nostri Ordinis, & Domorum praedictarum, eligatis, suscipiatis & recipiatis; Vestes quoque ac crucem viridem, in pallio nigro, juxta & secundum regulas constitutio-

nis nostri Ordinis sibi tradatis & indua-
tis ; Vota quoque, juramenta, utpote casti-
tatis, paupertatis, & obedientiae, secun-
dum quod solitum est fieri in Ordine, ab
ipso exigatis & prestari faciatis, ut est
moris in talibus, & per ipsum vota, jura-
menta, superius expressa, facta, perfe-
cta & praedicta, almi Spiritus primis gra-
tia invocata, infra quatuor menses
à tempore nostrarum praesentium litera-
rum vobis praesentaturum computantes,
in Praeceptorem & Procuratorem seu
Provisorem Domorum praedictarum de
Gevenne & de Seedorff / in Christi no-
mine & ejus beatissima Genitricis, eliga-
tis. Quo Praeceptore seu Provisore per
vos unanimi consensu sic electo, quia &
vos & Monasteria vestra propter via-
rum, guerrarumque voraginem, ac lon-
gini itineris perreptione, pro praesen-
ti tuto accedere non possumus, cum legis-
lator dicat, quod aliquis ad impossibilia
non

non obligatur. Et alibi : Faciat homo quod potest ; in quantum possumus, & de jure valemus prædictum Præceptorem seu Provisorem per vos, Deo duce, unanimi consensu eligendum, ex nunc, prout ex tunc in Præceptorem seu Provisorem dictarum Domorum de Gevenne & de Sedorf confirmamus, & per præsentem confirmatum pronunciamus, damus & concedentes dicto Præceptori seu Provisori præfatorum Monasteriorum per vos eligendo, & tunc electo, & per nos, ut præmittitur, confirmato, plenam & liberam potestatem, auctoritatem & mandatum speciale regendi, gubernandi, & alimentandi, una cum dictarum Domorum Magistrabus prædictas Domos sive Monasteria, & alia loca ad ipsa de Gevenne & de Sedorf spectantia, & tam bona temporalia, quàm etiam spiritualia, ac personas utriusque sexus tam professas, quàm non professas, nec

non

non omnia alia & singula facere, exercere & gerere, quæ circa regimen dictarum Domorum ab antiquo spectant, & pertinent, & quo ceteri Prædecessores dicti nostri Ordinis sancti Lazari consueverunt facere, & quæ nos faceremus, si ibidem præsentem essemus, & generaliter omnia alia & singula, quæ ad ordinem & religionem dicti Ordinis S. Lazari fieri spectant, pertinent & debent, & quod in dictis Domibus de Gevenne & de Sedorf religiosa seu Magistra ejusdem Domus habeant unum idoneum Sacerdotem nostri Ordinis per vos eligendum, & eidem tradendum, qui confessiones dictarum Dominarum habeant audire, & ipsas absolvere de peccatis juxta potestatem à Deo nobis tributam proviso tamen, quod dictus Præceptor sive Provisor nobis tenebitur, aut commissario nostro, à nobis super hoc deputato, aut Magistratibus dictarum Domorum annis

nis singulis de gestis & administratione
computum, rationem & reliqua reddere.
Insuper vobis Dominabus sive Magistrabus
dictarum domorum de Gevenne &
de Sedorf, & cuilibet vestrum damus in
mandatis, & sub pœna inobedientie di-
strictè injungimus, quatenus regulam
& Ordinem dicti nostri Ordinis S. La-
zari ad longum teneatis, & secundum
ipsum Ordinem in claustris dictarum
Domorum vivatis, prout & secundum
quod Sancti Patres in socios Canonibus
dictant & precipiunt fieri, quantum vo-
stra possibilitas se ad hoc poterit exten-
dere, nisi causa necessitatis vos excuset,
quodq; secularibus negotijs extra Do-
mos predictas, nisi de licentia Domina-
rum seu Magistrarum dictarum Dom-
rum vos nullo modo immisceatis, &
quod in Ecclesijs seu Monasterijs vestris
omnibus diebus, precipuè festivis, offi-
cium divinum exercentis, canonicis &
cele-

celebretis. Rursum, quòd dicta Magi-
stra sive Domina dictarum Domorum
de Gevenne & de Sedorf portent seu de-
ferant velum nigrum honestum in capi-
te, & crucem viridem in nigro pallio, in
signum humilitatis, obedientiae, quia
alias non reputarentur de Ordine S. La-
zari: Et quòd possent impetrare Indul-
gentias, & Privilegia, quae tamen non
derogent nobis, successoribus quoque no-
stris, nec Ordini nostro, sed ad utilita-
tem, honorem, & commodum dictarum
Domorum. Vos autem Dominas sive Ma-
gistras ipsarum Domorum tam vivas,
quàm defunctas pro defectibus & pec-
catis commissis temporibus retractis, &
alijs defectibus, tam propter inobedien-
tiam, quàm propter transgressionem re-
ligionis seu Ordinis nostri praedicti, si
quovis modo peccastis, dum tamen sint
de peccatis commissis verè contrita &
confessa vobiscum misericorditer dispen-
samus

sammus, & vos ab ipsis dilectis & peccatis commissis, auctoritate nostra nobis à sancta sede Apostolica concessa & attributa, per praesentes absolvimus & ulterius vobis concedimus, quod in capitulo generali statuere & ordinare statuta, & ordinationes ad laudem Dei, ejusque beatissima Genitricis, & Ordinis nostri S. Lazari, & ad utilitatem di-
etarum Domorum sive locorum. Ceterum, quia forsitan singulis annis vacare non possemus, pluribus arduis negotijs occupati ad visitandum praedictas Domos, prout jura dicant, volumus, quod Commissarius noster à nobis super hoc deputatus habent talem potestatem, sicut Praeceptor ipsorum Domorum, visitandi & ordinandi Domos, & religiosas praedictas, computaque, rationes & reliqua ipsarum domorum audiendi, confirmandi, approbandi & reprobandi, si sit opus. In quorum omnium & singu-
lorum

lorum fidem & testimonium premissorum, literis presentibus sigillum proprium duximus apponendam. Datum & actum in Domo nostra de Soigniaco Aurelianensis Diœces. Anno Domini 1443. Hæc de Lazaritis, de quibus rarus apud Historicos sermo. Hospin. de Monach. p. 299. Lazari seu Magdalene Ordo, quo anno aut institutore ceperit, ut ignoro, ita illud palàm est, duo in genera eum dividi, quorum alij vocentur contemplativi, incedantque interiùs atri, exterius mandidi, & utantur communi cibo. Alij activi, Betico colore gaudentes, & solis culbis, oleribus, aliisque terrestribus inemptis victitantes. Franciscus Modius. pauca sunt hujus Ordinis Monasteria. Felix Schmid in suo Itinerario Hierosolymitano testatur, se in itinere illo longissimo unicum tantum Monasterium hujus Ordinis invenisse. Stumpsius etiam observat, Insigne Ordinis hujus esse viridem crucem in atro pallio cum cucullione, seu velocapitis.

Q

E. Hæc

E. Hæc de monasterijs primarijs; *Johannitarum* [a] *Domibus*, & *S. Verenæ* [b] congregatione omiſſis; ad Eccleſias tranſimus *Collegiatas*, quarum duæ potiſſimum erant, una in urbe, *Carolina*, [c] altera in agro [d] *S. Petri Imbriacensis*; in monte [e] ſancto, prope *Vindurum*, filiam & ἀπὸρροισιν tantum obſervamus.

[a.] Ejusmodi erat 1. *Kuffnachtensis*, cujus Commendatores cives erant Tigurini 1396. Ultimus, *Conradus Faber*, ſive *Schmid*, vir apprimè doctus, & fidus Zuinglij Achates, de in quo *Bibl. Tigurin.* Exemplar contractûs Miſſatici *Hodeg.* P. III. p. 452. 2. *Bubickonensis*, cujus incunabula referuntur ad an. Chr. 1200. aut præter propter. Fundator enim ejus, *Diethelmus Doggicus*, an. Chr. 1207. obiit. 3. *Radisvilla* ſuos etiam aliquando habuit Commendatores, qui tamen ab an. Chr. 1342. Civitatis Tigurinæ juribus acceſſerunt, ad an. Chr. 1550. quo emtionis jure Dynaſtia ad Tigurinos tranſijt.

[b.] Alias *Collegium* (die verſamenum

ge von Costanz) *Constantiense*; quarum jam facta mentio in antiquis urbis statutis, de quibus *supra* p. 67. De tempore receptionis nihil constat. Hospitium illis præbuerant amplissimæ; ut à celeberrimo Typographo appellatæ postea fuerint; ædes Froschaverianæ: *Die Froschauer*.

[c.] De qua nuper ex professo in *Originib. scholæ Carolinae* succinctè tamen; paulò plenius in *Histor. Eccles. T. VII. c. IV.*

[d.] De hac Imbriacensi Ecclesia collegiata, observant nostri, nihil certi quidem de ejus origine constare (est hæc ipsius Stumpfij querela lib. 5. c. 35.) inter antiquiores tamen referendam, non dubitandum. Superstitiosa autem valde sunt, quæ de causis & occasione crescentis ibi devotionis sparguntur. Tradunt, duos in monte vicino *Yrdel* fuisse Etemitas, quorum alter alteri violentas intulerit manus. Homicidam, interfectum fratrem in cinerem quidem redigere voluisse, mansisse tamen corpus per flammam illæsum; authorem verò facinoris cada-

veri admotum, sanguinis ebullitione proditum, à Comite Kyburgico ad supplicium fuisse raptum; alterum verò, occisum, in Templo Parochiali non modò honorificè sepultum; sed & facello superstitiosè cultum. Hæc tamen traditio magis est *ἄγλαφος*, quàm Historia *ἔγγραφος*. Antiquissimum hujus Ecclesiæ Collegiatæ monumentum est de an. Chr. 1189. quo Regenhardus Præpositus (& primum quidem appellat *stumpfius* lib. c. ubi & Ordine Catalogum Præpositorum pertexit) in Vallesiam abiit, ut reliquias Legionis Thebææ impetraret. Verba instrumenti hæc sunt: *V Vilhelmus, Dei gratia, Sedunensis Episcopus, & Vilhelmus Agaunensis Ecclesiæ Abbas, dilectis in Christo Imbriacensis Ecclesiæ confratribus, aliisque fidelibus, ad quos hæc literæ pervenerint, salutem in vero saluari. Religiosis desiderijs est facilem præbere assensum, ut fidelis devotio plenarium suæ petitionis in re præstabili*

Stabili sortiatur effectum. Hoc quoque attendentes, notum facimus universis Christi fidelibus, tam presentibus, quàm futuris, qualiter Reverendus Imbriacensis Præpositus Regenhardus ad Agaunensem Ecclesiam orandi causâ veniens humilimâ precum suarum instantiâ, sacratissimæ Thebæ Legionis reliquias apud nos impetraverit, nos itaque precibus suis annuentes rogamus vos in Domino, quatenus eorundem Martyrum sacro sancta pignora digna veneratione suscipientes, quotidianis memoriam ipsorum suffragiis recolere non omittatis. Ut autem nulla cordibus nostris dubitatio surrepat, præsentem chartulam B. Mauriij sigillo munivimus, hoc certo certius scientes, quòd nostra omniumque ipsos Martyres dignè colentium devotio, tam temporalis vitæ subsidium, quàm aeternæ vitæ brevium consequatur, memoriter tenentes

Q 3 illud

*illud Apostoli, quoniam si socij fueritis
passionis, simul etiam consolationis. Sa-
lutamus omnes in Domino Amen. Acta
sunt autem hæc ab incarnatione Domi-
ni MC LXXXVIII. regnante F. (Fride-
rico) Romanorum Imperatore, & contra
Paganos expeditionem feliciter agente,
Clemente Papa III. Romane Ecclesie
præsidente. An. Chr. 1454. Eberhardus Nd-
lenburgensis, Præpositus; cum antea vel igni
consumpta, vel negligentia amissa fuis-
sent Collegij statuta; in compendium ea
redegit. Quæ anno sequenti Episcopus
Constantiensis confirmavit. Nulla ibi fer-
mè, pro verbo Dei cura. Missarum tan-
tùm lectioni & horarum Canoniarum
recitationi, Ornamentis Ecclesiasticis, nec
tamen semper ad votum, consulitur, ipsis
ubique conquerentibus, nec receptam qui-
dem observatam consuetudinem; sed
corruptelam per aliquorum temporum
curricula prorupisse. Studia prosecutu-
ris subsidium quidem decernebantur; sed
cum*

cum praebeandae suae parte potiri voluisset
Conradus Flachslan, brachium secula-
re implorare necesse habuit. Hinc Magi-
stratus Tigurini, ad quem Advocatia spe-
ctabat, an. Chr. 1517. ea de re decretum.
An. Chr. 1499. M. Johanne de Cham Præ-
posito, Ulricus clinger, Ammanus Collegij,
in judicio publico sententias litigantium
auditas decidit. Memorabile extat instru-
mentum collationis plebanatus Imbriacen-
sis de anno 1512. de quo *Hist. Eccles. T.V.*
p. 873. Vernaculum illud est; Latinum ergo
subjicere placeat, ut videamus, quam
& verbis, & heterogeneis occupationibus
fatigati fuerint, qui, cum ex Epistolis ad
Timotheum & Titum certiore discere
debuissent veri Ministri Ideam, merce-
narium finxerunt ad lubitum. Præposi-
to Johanne de Cham an. Chr. 1501. *D. Pe-
lagius Schoub, de Andelfingen, Cappel-
lanus Propositurae Thuricensis, primò
quidem D. Præposito quadam in genere
promisit, quibus tum obsequium suum
probaret, tum etiam studium pro bono*

*Capituli promovendo. Præpositus vero
& stipendium Plebani, & officij ejus ra-
tionem, ita describi voluit: Insuper in
portione & præbenda de gremio Ecclesie
sibi deputata & danda videlicet de s.
modijs tritici, & duobus maltaribus
avena, velit pro tempore vite sue admi-
nistratione contentari, neq. per augmen-
tationem velit contra eum vel eos agere,
neque per se, vel alium in judicio, vel
extra, aut quovis modo contravenire,
aut manifestè vel occultè contra hoc la-
borare, neque dispensationem aut rela-
xationem ab hujusmodi obligationibus,
à superioribus quibuscunque recipere,
impetrare, vel impetrare facere per se,
vel alium, neque ad hoc consensum da-
re, vel aliquatenus debere, nisi Domi-
nus Præpositus, & Domini Canonici de
eorum bona voluntate, & gratia aliquid
duxerint addendum, seu augmentan-
dum. Verùm tamen in anniversarijs per-
agen.*

agendis gaudebit, sicuti alij Domini, si
presens fuerit, nisi forsitan ratione cu-
ra & illius administrationis fuerit pre-
peditus. Item habebit domum Plebana-
tus propriam cum pomario, de quo dat
tria quartalia tritici, annui census Ec-
clesia prefata S. Petri Imbriacensis; ha-
bebit & pratum unum, cum certa sylva
lignorum, de quibus tenebitur annuatim
peragere anniversarium duntaxat per
se solum, certa mulieri de Heydeck / pro
compensatione hujusmodi legationis.
Item habebit etiam idem D. Plebanus
singula alia jura Parochialia, exceptis
excipiendis, prout infra specificando la-
tius continetur. Item habebit etiam pre-
mium laborum rotule (vel rationalis)
hebdomadalis, videl. de quolibet perso-
na per annum specificè intimanda, & in
memoria Missa ejus habenda duos soli-
dos, moneta Dominorum Thuricensium.
Deinde in choro, juxta consuetudinem,

huc haëtenus observatam Missam hebdomadalem tam in summo altari, quàm etiam Primiſſaria observabit: Verùm cum ipse Plebanus in summo altari hebdomadarius existet, & pro tunc sponsalia seu funeralia occurrerint peragenda, eo ipso de sero debet avisare Primiſſarium, ut loco ejus summũ altare celebrando provideat, qui etiam ad hoc faciendum tenetur, & obligatus existit, ut eo respectu ipse Plebanus hujusmodi, prout sibi ratione pastoralis curæ incumbit, exequi valeat & expedire. Insuper Plebanus tenetur providere summum altare celebrando Dominica per sedecim festa, juxta antiquam consuetudinem observatam, videlicet Nativitatis Christi, in die Paschæ, Pentecostes, omnium sanctorum, cum die animarum, & de singulis oblationibus & comparatis fiat equalis juxta numerum Personarum, & Dominorum: Jam per quatuor festa B. Mariae Virgi-

nis, videl. purificationis, annunciationis, assumptionis, & nativitatis, deinde circumcisionis, Epiphania, dedicationis Templi, ascensionis Domini, nativitatis Johannis Baptista, Petri & Pauli Apostolorum, Maria Magdalena, & exaltationis S. Crucis: Et in his duodecim festis Plebanus, recipit medietatem oblationum & comparationum: Verumtamen, tenebitur prædictis festis omnibus regere chorum tam in vespere, quàm etiam matutinis. Sed cùm ipse Plebanus fuerit hebdomadarius, pro tunc recipit omnes oblationes in singulis altaribus, prout & alij Domini his temporibus recipiunt. Item singulis annis, cùm tempus communicandi personas juniores in quadragesima instituerit, si hac in die annunciationis B. Mariae Virginis fecerit pro tunc recipit medietatem oblationum & comparationum: Si autem in aliam diem, antea vel ex post, iterum

medietatem, nisi fuerit hebdomadarius, pro tunc enim recipit singulas oblationes, ut supra continetur: Sed in Cena Domini, cum ceteros antiquiores homines communicabit; seu etiam Parasceves, cum vigilia Paschæ, pro tunc iste dies, & dies Paschæ pro una die computabuntur, videlicet quidem æqualis fiat divisio, prout in alijs quatuor offertorijs. Item tenebitur, ignem Paschalem, Baptismum, candelas, palmas & singula alia, quæ curam respiciunt animarum, benedicere & consecrare: Item de pueri jam noviter baptizato, omnia quæ cadunt de illo, in singulis altaribus, spectant ad Plebanum, salvis tamen Sacristæ juribus. Item si casus se dederit, quod occurrerint aliqua sponsalia, funeralia, vel anniversaria peragenda in septimana, & pro tunc ipse D. Plebanus præsens non fuerit, neque alteri vices suas providendas commiserit, ex tunc

omnes

omnes oblationes hebdomadario cedere debent. Item, cum ipse D. Plebanus fuerit hebdomadarius, vel anniversariator, & Missas per eum pro tunc celebrandas neglexerit, neque etiam alium loco sui illud faciendum constituerit, pro tunc punietur equali pœnâ cum alijs Dominis ex Canonicis: Item juxta antiquam consuetudinem observatam, Plebanus, Dominicis diebus & alijs festivitatibus, cum verbum divinum ad populum seminari voluerit, ista peragere, ad statim post primam Missam, elevatione habitâ, & se tantò brevius (NB.) expedire, ut suo debito tempore ipse hebdomadarius in summo altari se etiam juxta complacentiam populi & subditorum valeat officium suum terminare. Studeat etiam in Quadragesima se in Confessionibus audiendis subditos audire illis temporibus, ne se in divinis peragendis absentet, sine tamen dolo & fraude. Cætera, quia

quia tantum obortis dissidijs, competentem judicem definiunt, de cura ædificiorum agunt, &c. mittimus; Illud unum addimus, cautum rigidè esse; *Domino* *Canonicos de jure non teneri suos subditos providere in administratione Sacramentorum, nisi quod ex rogatu ejusdem, bona voluntate, duxerit faciendum.* Quis, hoc instrumento non de Levita potius, aut Sacerdote Ceremoniali, quam N. T. Ministro sermonem esse observet? Ubi uspiam tot ceremoniarum plaustra? Et ut cæteris vel otiosi, vel aliud agere liceret, in unum, Pastoralem curam, conjicere placuisse, quis non videret? Transigere ita solebat Collegium, lautiori sibi semper retentâ offâ. Unde rima subinde, quæ sita, à Plebanis vel augendi salarii vel pluralitatis beneficiorum. Hæc, ut dixi an. Chr. 1501. acta fuere: Postea tamen, vertente decennio, lis de facultate, *ad anni spatium ab Ecclesia Embracensi absentandi*, per solum Præpositum (Capitulum autem hoc sibi jus reservatum concedende-

tendebat) concessa, oborta, per Henricum Engelhardum, Decretorum Doctorem, Canonicum & Plebanum Ecclesie S.S. Martyrum, Felicis & Regulae, Abbatia Thuricensis; & Henricum Schuvarzmurer, vice Praepositum, Anthonium Valderum, Cantorem &c. fuit composita, videlicet, quod dictus D. Praepositus per se deinceps, nec D. Pelagio, Plebano praefato, neque alteri cuiquam per ipsum eligendo & praesentando, absque consensu Capituli praefati, seu maioris partis licentiam admittat, absentandi se aut alienandi ab Ecclesia Embracensi, & alibi residendi. Resignavit hic Schoubius an. Chr. 1512. Qui ei successit, iisdem conditionibus, Feorius Hoch de Merzburg receptus, licitari mox cepit, ut alibi diximus. Eidem Collegiatae Ecclesiae, auctoritate Pontificis, pleno jure incorporata fuit Ecclesia Parochialis in Dinnhart, cui an. Chr. 1521. Henricus Brennvvaldius Praepositus, solenni instru-

instrumento Jacobum Rasorem de Winterthur destinavit, certis tamen etiam conditionibus, quarum prima, quod *Dominis Præpositis & Canonicis Capituli Imbriacensis* in quibuscunque licitis & honestis fideliter humiliterque assentire velit, neque interesse, assentire, vel quomodolibet se participem facere, quibuscunque tractationibus, machinationibus, aut fictionibus contra honestatem, &c. Deinde, quod velit sæpe dicta Ecclesia in Tinnhart, atque subditis ejus personaliter præesse, eisdemque in Sacramentorum administratione, celebratione, prædicatione, aliisque curam animarum respicientibus suis temporibus honorificè, decentèrque providere. Et quod velit se regere habitu & moribus clericaliter & honestè: Imò prava consortia fugere, ludos publicos, aliósque inhonestos actus &c. Eadem ferè occurrunt in alio instrumento, Erbat. de clausero, Honggenfi, Plebano Tinnhartensi,

rensi, concessio, à *Conrado Flachland*, Præpositi *Jacobi Von Cham*, qui sua tum in *Academia Fryburgensi* studia adhuc continuabat; vicario; sed vernaculo sermone, idque an. Chr. 1513. unde, & imaturos per dispensationem ad summas admissos dignitates Ecclesiasticas iterum patet, vide *Hist. Eccles. Tom. VII. p. 142. A. Ch. 1513.* Plebani, *Embracensis* & *Rorbacensis*, propter jura quædam parochialia inter se commissi, componebantur. Ut decimis Capitulum *Imbriacense* liberius & plenius frui posset, nuptiæ, exequiæ &c. à rusticis denuo redimendæ erant. Audiamus ipsa compositionis verba: *Sonst so nags ein jeder Eütpriester zu Embrach selbs verrichten. Es sol auch Herz Daniel (Bomgartnerus, Plebanus Rorbacensis) denselben Bnderehanen/so gen Embrach gehörig sind/ aller vnd jeder Pfarzlicher gerechtigkeit sich mässigen/ vnd dem Eütpriester zu Embrach folgen lassen/ namlich die opfer/ Brustlöse/ sponfalia genemt/ vnd begräbnussen/ sie het und dann in solchem einen besondern vertrag/ vnd verkomnuß mit einanderen/ als sie auch*

auch habet: Namlich der Sponsalien vnd
 begräbnus halb solcher form vnd maß wie
 hernach folget: Ob einer in ehlicher sagung
 sin Kilchgang zu Korbass lieber than vnd ha-
 ben wolt dann zu Embrach / daß ihm nie-
 mand wehren sol / dann zumal sol derselbig
 Prügolt dem Eüepriester zu Embrach für sin
 gerechtigkeit dry schilling geben: Was aber
 opfer alda zu Korbass gefallet / gehört aller
 Herz Daniel zu: Aber der begräbnus halb
 wer da begraben wird / Mañs oder Wobs
 nammen / so sollen die Erben dem Eüepriester
 zu Embrach 7. schilling vnd 4. haller geben
 Selgret / in Latyn genant mortualia, vnd dry
 schilling für das opfer / vnd von einem kind-
 lein 1 8. haller: Aber die opfer / wann man
 die todten thut bestatten / gehörend Herrn
 Dantelen zu. Anno 1511. Senatus Tigu-
 rinus *Felicem Verdmüllerum*, Felicis filium.
 Conrado de Cham, Canonico Imbriacen-
 si surrogavit, idque autoritate, & con-
 cessione Pontificis Romani, à quo jam an-
 te facultatem Tigurini impetrabant, va-
 cantes Canonatus elocandi. Est adhuc in
 promptu exemplar literarum *indemnita-*

is *V Verdmyllerorum, Felici Patru, & Nico-*
ni patru. Año 1507. Hugo Episcopus Con-
stantiensis subsidium charitativum à Ca-
pitulo Imbriacensi petijt. Idem, ab uni-
verso clero Helvetiæ postulâsse videtur.
Inde Badâ Legati Cantonum Episco-
pum dehortati sunt, ut ne, quod semel
& iterum sponte esset factum, in legem,
novumque adeò onus transfiret. Et quia,
et Tigurinis, responsum mitteretur, lite-
ris insertum erat; scripsit quidem Episco-
pus; sed Helvetiorum sibi redditas in-
hibitorias negavit: Constanter interim
propositum suum executurus, dolere se
ijt, adeò exiguam pecuniæ summam tan-
tum facessere negotij, *es scheint als wârt*
nise Priesterschaft zu Embrach lust habe
den Gottesdienst zu verhindern. Ita fulmi-
na excommunicationis semper erant
in promptu! Anno superioris seculi octavo
facta hæc fuerunt. Miserunt Imbriacenses
Oratores suos *Iobannem Nidhart, & Henricum*
Brenyvaldium, qui causam Canoniorum apud
Legatos denuò agerent, & novam illam
molestiam deprecarentur. Consul verò
Tiguri.

Tigurinus *Vvysius* non mandando ; sed consulendo author fuit , ut ad redimendam vexam 12. floren. petitos penderent quod & factum esse , ex *χαι ἐκ τῶν πρῶτων* colligo. Eodem enim anno 1508. d. 16. Sepremb. Vicarius , Johannes Faber , Præposito Imbriacensi *potestatem concessit absolvendi concubinatus & fornicationis vitijs pollutos ; Hist. Eccles. T. VII. pag. 137.* Antea 1505. *Cassarus Studer*, Canonicus & Cantor S. Johannis Constant. Hugonis Commissarius , & subsidij etiam charitativi, in districtu Confœderatorum collector, Præposito eandem concessit gratiam. In literis ad Capitulum Imbriacense, cujus antea membrum se fuisse testabatur, petitorijs, expressè monuit *se ab Episcopo ad absolutionem generalem dandam destinatum fuisse cum pleno mandato.* Quin idem absolutionis beneficium præcessit an. Chr. 1498. pro floren. 15. Formula talis erat : *Nihilominus absolutionem generalem in forma pro concubinarijs & fornicatoribus*

publicis & occultis commisi D. Præposito
imbriacensi, tanquam principi Præ-
ato cum mandato substituendi, qui-
us videbitur, duraturam per unum
mensem à dato præsentium & non ultra.
Quod suprà monui, de excommunica-
tione, non est conjectura. Vicarius Epi-
copi, Universis Ecclesiarum Plebanis,
rectoribus in mandatis dedit, ut Capitu-
les moneret, quòd, nisi intra novem
proximos dies solverent, à divinis essent
suspensi habendi & publicandi. Pro-
censior in Collegium fuit Burckhardus,
episcopus, cujus est augustum illud In-
calgentiarum diploma, insertum *Hist.*
eccles. T. VII. p. 73. Dubito tamen utrum
Burckhardus I. an. II. Si ille, mutanda est
era datarum literarum in 1394. ut est in
Isc. illàque ἐρήμωσις referenda ad tempo-
ra belli Sempachiani, quo Imbriacum co-
am ferè conflagravit, occupato per Ti-
urinos cæmeterio; si hic, numerus sena-
us pro novenario ponendus 1464. aut
ræter propter, In an, Chr. 1507. Præpo-
fuit

siti Ebingeri invidit donatio, in qua ipse in-
 ter alia sic scribit; *se purè propter divi-
 num cultum in Ecclesia Imbriacensi au-
 gendi, ac ad honorem Dei Omnipotentis,
 & almæ suæ Genitricis Mariæ, Sancti Pe-
 tri, Principis Apostolorum, atque o-
 mnium sanctorum, nec non sui, & proge-
 nitorum, successorumque & aliorum be-
 nefactorum suorum animarum salutem
 & remedium simpliciter liberè & effe-
 ctualiter justo donationis & proprietatis
 titulo tradidisse, &c.* Año veid 1400.
 conceptum exemplar alias exhibet cas-
 las: *Joh. H. Hans Ebinger Propst zu Em-
 brach künde / daß ich lange zyt das Allmosen
 genommen han von meinger Pfrund / vnd
 besouder von Embrach / vnd auch ander gut
 eingenommen han vnoerdients / daß mir
 ich nit zugehörte / vnd darumb das mir das
 Gott verache / so han ich ic.* Sed quando
 quæ, magnâ copiâ, conquisivimus de
 Collegio imbriacensi documenta, enarra-
 re vix possumus; productis contenti, pau-
 cas quasdam, coronidis loco, subjiciemus
 observ.

observationes. 1. *superstitionem*, & *hujus* & *aliorum* ubique fere *collegiorum* fuisse fundamen-
tum. Peregrinatio ad Eremitam religiosa
initium dedit splendidae postea Ecclesiae
Collegiatae. 2. *Infelices satis imbricenses illos*
fuisse, belli incommoda sepe expertos; & in-
cendijs miserè devastatos. Factum hoc per
Tigurinos 1389. tempore belli Austriaci,
& praelij Sempachiani. Postea a. Ch. 1444.
per vicinos reliquorum Helvetiorum pre-
judicatos in bello Tigurino. 3. *Oeconomiae ad-*
ministratae ratio hinc patet, quòd pro exigua
pecuniae summa à Judæo; cujus nomē *Eber-*
hart von Gerolt; Civi Tigurino, hypothe-
ca non modo Capituli jussu & authorita-
te Johannes Anhuserus, Collegij Custos,
securitatem præstiterit, sed &, si in solu-
tione, aut annui reditus pensionibus, mo-
ra esset, daß der Jud gedachten Corherren/
und das Capitel / ihr lütch vnd güter angryf-
fen mit Geistlichen oder Weltlichen grichten
&c. Prolixa est Capituli obligatio, facta
an. Chr. 1385. pro octo tantum floren-
rum foenerato mutuo. Judæum hunc Ci-
vem vocari Tigurinum, mirum non est.

Id ipsum enim inter Civitatis referebatur privilegia : Et quamvis ob imputatum (*Helvet. s. Murer. pag. 312. ejus meminit, sed quæ de miraculis, altari præbenda subjungit, nostri ignorant; Bulling. rer. Tigur. lib. 7. c. 20. nihil habet*) illis infanticidium jam an. Chr. 1349. ad supplicia varia recepti fuissent; paulatim tamen gratia Civium recuperata, in pristinas recepti, & confirmati fuerunt sedes : Vid. sup. p. 115. 131. Non à vicino tantum; sed & remotiori Clero, ubi ad incitas res redijt, ad eos, veluti promptuarium itum. Cùm an. Chr. 1273. pro axioma Abbatiæ Sangallensis acriter depugnaretur, Rudolphus Habsburgicus illis etiam controversijs impositurus finem, eas potissimùm, unde maxima metuenda erant incommoda, demoliebatur arces. Erat inter eas Bickelsee castrum novum (vetus enim, cujus possessores Abbatis Sangallensis Dapiferi erant Vicarij, *Goldast. Alam. rer. T. I. p. 150. per Abbatiscellanos an. Chr. 1405. in favillas erat redactum*) quod, auspicato futuræ pacis omine, initio Imperij destruxit; Un-

de pax mox secuta. Bello hoc Sangallensis Cœnobij vires adeò erant attritæ, ut etiam κρήλια paulatim sedes mutârint, Judæisque vicinis in offam cesserint. Erat poculum 70. marcarum argenti, & unius auri, quod Elkovia primùm Domino, postea judæis, qui Tiguri habitabant, erat oppignoratam. De his Stumpf. l. 5. pag. 309. quæ ex *Actis* quibusdam Cœnobij collegit. An sint, quæ ego habeo Msc. nescio; hoc tamen observo, authorem pro ratione illius temporis Historias Abbatum cum diligenter satis descripsisse, & de hoc quidem bello sub Abbate *Rum*, de *Ramstein*, gesto, indèq; secutopignore, author noster κοινὸς δότος: Da furent die vnseren Herren / vnd nament einen anderen Abt vnder ihnen / der hieß Rum (Rumoldus) vnd was von Ramstein / vnd hub der den krieg als der von Wartenberg (Huldricus enim de Guttingen, & Henricus de Wartenberg, ut dissentientibus votis erant electi, ita armis suam quisque electionem ratam tutamque reddere voluit) vnd kriegt mit dem Abt von Güttingen ze Rom vnd och hie heim.

Nun war Graff Rudoiff von Habsburg der
sider Künig war/der mächtigest Herr/ der
vns anwent; der kam gen St. Gallen: Dem
schwurend die Gotteshauslücke/ Burger/ vñ
geburen für einen Herren mit des Abtes wil-
len von Güttingen: Für das waren sy be-
schirme. Er besaß och die nünwen Bychelstet
vñ brach die; das vñ lutz begind och da ab-
gan/ daß die Aebte mit einanderen kriegten
gen Rom. Abt Berchtold ließ dem Gots-
huß 14. Kelch/ vñ einer da was an 70-
Marck silbers/vñ ein Marck goldes/ die
wurden alle samet verthan in dem krieg/da
etwa lang was/ daß das Gotshuß deheiner
eigenen Kelch hatt/vñ wann man Messen
gen oder sprechen wolt/ daß man einen er-
ten muß. Es furt och Herr Walther von
Allgow den grossen Kelch von hinnen/vñ
St. Gallen/vñ ward in gesetzt ze ein pfan-
de/vñ wolt in der Herren deheiner auß der
Cammer nehmen/ vñ ihme in geben. Zu
jüngst gab in einer heruß/ der hieß der von
Schneeggenburg/ daß darnach die heilige
bald an ihm rechen; da darnach über etwa
lang war/ da sprach er zu seinem Schuler:
Mir ist der Kelch gar ernstlich im sinn/ den

ch auß der kammern gab: Vnd da er zu Me-
i wolt gehn in der nacht usß synem huß / da
iel er durch ein tyll nider / vnd was das kunt
als hoch / als ein man gereigen mag / vnd
starb. Darum wist niemand nit ehe mor-
et / da man in todten fand; vnd do die an-
eren Herzen in den Chor komment ze Me-
/ da wurden sy in furchten / vnd kam sy als
in vnmögliche furcht an / daß sy nit gedürff-
n in beyden Choren stehn / vnd zu einande-
n in ein Chor giengend / vnd sich da in ein-
anderen stalten / vnd wüßten vm deß fahls
on Schneggenburg nit. Es hat och jeder Al-
ar in dem Münster ein Tafel / die mit silber
schlagen was / die man dafür leyrt so es ein
hochzyllich tag oder Kilchwei was. Das
bek man / daß si kosteten 200. Marck die
urdend och zerbrochen / vnd das silber ver-
reñt minder dann 40. Marck silbers. Der
orgenamt Herz Walther von Allgow der
ihre den grossen Kelch gen Zürich / vnd wolt
da versetzen an die Juden: Da sprachen
le Juden / sy neiminden keinen gangen Kelch
epfand: Also nam er ihn vsser der büchs /
nd sprach / so wolt er in brechen; vnd zerbrach
n auch.

Hæc obiter , occasione pignoris Im-
 briacensis. Unde satis liquet , quàm ni-
 hil receptis moribus fuerit adeò sanctum
 quod libidini bellatorum interservire non
 debuerit ; & quàm longè Monastica in-
 stituta à primorum ingenio & vivendi ra-
 tione discesserint. 4. *Pro reddituum beneficiis*
quàm laborum officijs plerique magis fuisse solitos.
 Unde querela Præpositi de Nellenburg,
 de indignis in Collegium receptis. Hinc
 etiam superiorum decreta, *ne absentium*
deinceps quicquam concederetur. Talis
 est Alberti Austrij de anno 1446. Mag-
 stratus Tigurini 1517. eum potissimum
 finem, ut diruta paulatim ædificia restau-
 rari possint. 5. *crebris inter se committentibus*
disidijs. Unde variæ compositiones : 1. In-
 ter Præpositum Hollandum , & Capitulum
 de salario Præpositi ; per Nichartum
 Præpositum Tigurinum , Wernherum
 Waldenburgum Custodem , & Svvede-
 rum de Gotlickon facta. 2. Inter Capitulum
 & Plebanum (de qua supra p. 375.) per
 eosdem Capitulares Tigurinos tentata.
 6. Claudam agmen *carmine*, quod etiam

um cum depictis, Canonorum & Monachorum cernitur Imbriaci, figuris, quodur Bacchi Collegium jam anno 1517. ijs potissimum exprimere placuerit, notum non est definire. Historiam damus, rerum prateritarum, aliorum verbis, narrationem. Initio hujus *Περγαία*, vericuli, vernaculâ linguâ, leguntur aliquot, ad quos, veluti fecialis, Monachus Menecio, lagenis & utris circumdatus inducit digitum:

Wie wird beschriben die volle Rott/
 Keiner selten nüchteren magen hat:
 Ein vollen Brüderer heißt der tank/
 Der vollist günt den grünen frank/
 In zwölff ist die parthen getheilt
 Die hat Silenus all gefeilt.
 In seinem strick ist reben holz
 Die schüß er all mit disem boltz
 Wie jeder voll hat ein Natur/
 Mündst hie verzeichnet an der Mür
 Er senq rich/wyß/auß welchem Land/
 So stach er hie an diser wandt/

Gedichtet 1517.

R 3

Ordi-

Ordine jam Sileni illi Alcibiadis (qui ad vivum repræsentantur, juxta descriptionem illam, quam *Erasmus* in Adag. dedit) sequuntur.

Primò, qui vitrum manu tenet altera, altera panem cumino conditum, & cujus insignibus simia, quæ speculum intuetur, insculpta, sequens subjicitur distichon:

Primus in excelsis speculator montibus auro,

Protinus alta sapit, cuncta docente mero.

Secundus, qui itidem altera manu gladio stricto armatus est, altera vitro; insignia habet urso notata, inscriptionem verò:

Fitque sabellus aper, dum fulminat ore secundus

Et latus obvolvitur, conquinat atque luto.

Tertius pernæ os rodit; insignia præferunt lupum, qui anatis jugulum premit, cum
Ἰνιχέα Φη.

Tertius cuncta vorat, reparata obsonia mensæ

Sævit ex incalices ceu per ovile lupus.

Quartus & in capillos involat, & lachrymis sortem suam deplorat:

Deplorat quartus lachrymis perfusus ab ortis,

Bacche tuas curas, Bassaridumque malum.

Quintus puellam comprimit; cum insignibus Galli:

*Quin etiam quinto caput est depressius alvo,
Dum vexat miserum ridiculosa Venus.*

sextus perjuri personam repræsentat:

*Atque Deos omnes terram, mare, sydera jurat
Sextus, polliciti cras malè firma fides.*

*Septimus, sub typo canis magni, præacuto
nonili induti, turbulenti Πιχαιρεκάνη
mores exprimit:*

*Septimus invidiam gaudens, iramque sopitam
Suscitat, ut socios cogat ad arma viros.*

*Octavus, extenso & venum quasi expposito
ucullo, exclamat:*

*Rem primam, primosque lares, sortemque futuram
Vendidit octavus, rebus & ære carens.*

Noni inscriptio, Sole præfigurato:

*Non bene tuta fides, fidei nec credita nono
Tuta satis, prodit, quæ reticenda forent.*

*Decimus indormit, mensæ accumbens, le-
pore notatus:*

*Hinc decimus turpi plena inter pocula somno
stertit & errando, lingua pedesque ruunt.*

Undecimus utriculam gestans ita describitur.

*Clamitat undecimus mali sobria carmina ructans,
Et sua damna canit, ceu moriturus olor.*

Duodecimus denique vomitu non absimilem

se, quam insignia gerunt, scrophæ prodit, agmēnque ita claudit.

Alter ab undecimo plenissima sibila mense

Reddidit ex alto, grandia frustra vomens.

[e] Templum in Monte sancto, prope Vi-
rodurum, extructum est an. Chr. 1234.
per Comitem *Hartmannum*, Kiburgensem,
subsidium ferente fratre *Huldrico*, Epi-
scopo Curiense. De origine, progressu,
&c. nonnulla habet instrumentum, quo
Henricus, Constantiensis Episcopus, jus in-
vestituræ Ecclesiæ in Buch concessum
à Friderico, ejusque patrueli *Sigismun-*
do, confirmavit, ubi inter alia: *Cum olim*
recolenda memoria Comites quondam
Kyburg Ecclesiam S. Jacobi, sitam in
monte, qui sanctius appellatur, propè op-
pidum Winterthur / in Comitatu jam
dicto, fundando certos Presbyteros, Pra-
bendarios, pro divino celebrando effi-
cio ac Canonicis horis psallendis ibidem
instituerint, quibus de annuis redditu-
bis assignatis ipsi propter frequentes ter-
rarum devastationes, & maximè pra-
sentis

sentis temporis hostium & Gvverrarum
incurſus ad tantam inopiam pervene-
rint, quòd in loco prædicto convenientes
habere non valeant sustentationes, sint-
que propterea in numero personarum di-
minuti, & cultum necessario habeant de-
serere &c. Ut lautioribus deinceps gau-
derent redditibus jùs Patronatûs Ecclesiæ
Buchenſis cum omnibus fructibus, pro-
ventibus, decimis, juribus assignavit. An.
Ch. 1418. Cardinales nonnulli Indulgen-
tijs parochialem illius Montis Ecclesiam
juvare voluerunt. Hinc venia erga omnes
verè pœnitentes, confessos & contritos,
qui ipsam Ecclesiam in ipsius S. Jacobi,
sui patroni ac ejusdem Dedicationis, &
festivitatibus, alijsq; solennitatibus de-
votionis, orationis aut peregrinationis
causa visiterint: Nec non ad fabri-
cam, luminaria, ornamenta, vel qua-
vis alia ipsi Ecclesiæ necessaria manus
porrexerint adjutrices: Et qui in eorum
Testamento velextra ipsi parochiali Ec-
clesiæ

*clesiæ aliquod aliud charitativum subsidium donaverint, legaverint, aut procuraverint, quotiescunque præmissa, vel præmissorum aliquod devotè egerint, singuli Cardinalium de omnipotentis Dei misericordia, & Beatorum Petri & Pauli Apostolorum auctoritate confici centum dies Indulgentiarum de injunctis eis pœnitentijs in Domino misericorditer impartiti, præsentibus, perpetuis temporibus duraturis. In hoc Collegio vixit Bosshardus ille, de quo in nostro *Bibl. Tigur.* Indicem reliquiarum ejusdem Collegij vide in Præfat. *Analect. P.L.**

V. Hucusque de Monasterijs & Ecclesijs Collegiatis, ante Reformationem; quid post Reformationem de ijs sit factum, & quomodo in Collegia, Tempia, Scholas postliminiò conversa fuerint, alibi diximus: Quod super est, breviter de iisdem subnectimus:

A. Magnam, in ipso papatu, Magistratus Tigurini in Monasteria totumque clerum fuisse auctoritatem, Patet i. ex instrumento illo publi-

co vulgò der Pfaffenbrief method. leg. Hist. Helvet. p. 456. & altero illo Tigurinis proprio, *Analect.* p. 73. 2. Advocati (Kastvogt) fuerunt Monasteriorum Capellani, Imbriacensis, Montis Tigurini. Et ex isto quidem, postulante necessitate, foro sistere iussit reos; Id factum, cum Plebanus Hoch Capitulo litem intentasset 1521. Huic verò a. Ch. 1471. dati erant Curatores. 3. Sixtus IV. Amplissimo Magistratui Tigurino facultatem dedit dignitates Ecclesiasticas suas omnes certis mensibus elocandi. Verba Bullæ de anno 1489. ita habent: Wir (Sixtus) haben auff bitt der Herren Burgermeister / Râth vnd Zunfftmeister / ihnen vnd ihren ewigen Nachkommen die gnad vnd fryheit verlihen / vnd gegeben / daß wann für ohn die Propsteyen der beyden stifften St. Felix vnd Regulen zu der Propstey Zürich / auch St. Peter zu Embrach in jeglichen oder beyden Monaten / vnd suß (sonst) ander Chorherren pfründen / Capplanen / auch all vnd jeglich Kilchlich oder Geistlich würdigkeiten / Aemter vnd beneficia oder pfrunden derselben beyder Stifften /

darzu des Stiffts St. Felix vnd Regulen
 der Abtey Zürich in Papstlichem Ronat/
 usserhalb dem Römischen Hof ledig werden/
 ohn sak / stand vnd zutiehen verfallen sind/
 Daß als dann Herz Burgermeister / Rath
 vnd Zunffemeister der Statt Zürich / welch
 dann je zu zeten sind / solich verfallen / vnd
 ledig Probsteyen / Chorherren pfrunden vnd
 Capploneyen / vnd ander Geistliche oder
 Kirchliche wyrdigleiten Ameer vnd Pfrun-
 den hinlichen vnd zufügen mögen geschick-
 ten Burgerlichen personen / vnd daruff solche
 personen gegenwyrtiglich oder andechtiglich
 præsentieren dem Capitel des Stiffts in
 Exemplum de an. Chr. 1510. occurrit
*ci vverdmylleri de Thurego, qui in præsen-
 tia Notarij, & coram venerabilibus vi-
 ris, Dominis, Magistro Johanne de Cham,
 Præposito & Capitulo Ecclesie Imbria-
 censis, personaliter constitutus, eisdem
 Dominis, Præposito & Capitulo humiliter
 supplicavit, ut ipsum in Canonica-
 tu & Præbenda, ad quas tunc per obitum
 D. Chonradi de Cham, à magnificis viris*
D. Ma.

*D. Magistris Consulibus, & Scabinis
Thuregiensibus auctoritate Apostolica,
& juxta tenorem literarum presenta-
toriarū ibidem desuper confectarum, &
palàm exhibitarum atq; lectionum, exti-
tit presentatus, instituere dignaretur.*

B. Paucissimos, [a] tanto in Cœno-
bitarum numero fuisse, qui vel lite-
ras excoluerint, vel eloquentia [b]
populari famam acquisiverint, vel
officium [c] in receptis Sacris fece-
rint: Unde non querelæ modò gra-
vissimæ motæ; sed & cultūs adeo
umbratilis [d] tædium, & [e] sacro-
rum neglectus.

[a] Quorum, maximam partem, dedi-
mus nomina in Orat. de *Schol. Tigur.* &
Biblioth. Tigurin. Addi possunt, qui in
pago Tigurino nati, alibi vixerunt, ut San-
galli I. Ratpertus, Tigurinus, de quo suprà.
Ejus quædam carmina extant apud Bulling.
rer. Tig. l. 4 c. 13. vide & Gold. Alam. rer. T. I.
p. 2, & § 2. II. Notkerus balbulus, de quo Id. T. I.
P. 1. pag. 52. & P. 2. pag. 353. ubi prolixè
ejus

ejus enarratur vita. Elkoviensis fuit, ut
est c. 2. *Igitur B. Notkerus de pago, qui
Turgovve dicitur, oriundus fuit, & in-
vico, qui sacer pagus vocitatur Latine,
vulgariter verò appellatur Hellicove,
à nobilissimis progenitoribus procreatus
est. Nam de Karolorum genere & san-
guine, & Saxorum antiquorum, de qui-
bus illo in tempore Ottones orti sunt,
erat parentum ejus prosapia. Fuit enim
Caroli Crafsi nepos: Mur. Helv. p. 205. Neq;
verò mirari debemus Magna enim ante
hac Elkoviæ Dominorum fuit authoritas
& potentia, quibus in illo districtu pauci
acceserunt. Polluit autem hic Notke-
rus gratiâ, & apud Imperatores, & in
Ecclesia Romana. Ex illis erant Ottones,
qui Notkerum Abbatem caligantem jam
medium duxerunt. Unde ipse Præsul:
*O me felicissimum orbem, qui tantos,
quantos nullus unquam cæcus meruit,
hodie habeo ductores!* Pauca scripsisse,
pauca etiam miracula fecisse refertur, qui
tamen*

tamen in Catalogum Sanctorum, seu Canonizatorum, fuit ascitus. *Et forsā aliquis dicet* (ita idem author &c.) *quare tantæ sanctitatis vir, & tam sciolus non aliqua fecit opera doctrinae suae, unde sancta Ecclesia uberius illuminaretur scientia? Aut cur homo eximia gratiae non plura fecerit miracula? Cui ordinatè respondendum est. Verum est, quia Sanctus Pater pauca scripsit præter Sequentia, & alia modica, cantumque etiam correxit secundum usum, juxta exemplaria B. Gregorij in Scholis docuit atque instituit sicut præfati sumus. Sciebat enim homo Dei, quod plures opera plura fecerant, quos doctiores, & sanctiores humiliter sibi prætulit, & quia scientia inflat, sapientia aedificat, charitas illuminat, ideòque se nulla implicabat negotio, ut largiùs Deo & sibi vacaret, & arrogantiam sive jactantiam liberiorè declinaret. Erat namque tantæ humi-*

mili-

militatis vir, ac sibi despectus, ut solum-
modò laudem non querens ab homini-
bus, verum etiam, quantum in ipso es-
set, nomen suum vellet nescire in terra
propter gloriam, quam adeptus est, pro
qua multo fervoris desiderio inarde-
scens sapiens flagrabat. Alio modo de si-
gnis. Sciendum itaque est, quòd multi
sunt, qui signa faciunt, & virtutem
signorum non habent: Et sunt alij, qui
virtutem signorum habent, signa ta-
men non faciunt, sicut legitur in qua-
dam Homilia B. Gregorij. Et sunt alij
plures sanctorum, qui signa valenter
& habundè faciunt, quibus tamen ma-
jores sunt hi, qui signa non faciunt. Fe-
rè nulla signa fecerunt Patriarcha, Pro-
phetae, exceptis Moyse, Helia, Josua, &
Heliseo. Aut quæ signa fecit sanctissi-
ma ac præcelsa Dei Genitrix, virgo eter-
na? Vel ille, cui inter natos mulierum
nemo major? Nulla leguntur signa fecisse

se quamdiu in hac erant vita. Nec ipse Dominus dinoscitur signa fecisse in his trīginta annis. Nulla igitur signa leguntur agmina Angelica fecisse, ut dicatur, hoc signum fecit ille Chorus, vel ille, aut Cherubin, quoque ac Seraphin, nec aliquis Angelus de ordine alicujus agminis in propria persona, nisi forte Michaël vel Raphaël soli aliquod fecerunt, sed tamen eorum in mysterio credimus penè omnia miracula patrari. Hæc ille, quæ thraſonibus, qui nihil præter miracula crepant, etiam nū dicta volumus.

Ut quid ergo sanctis Romanis adscriptus fuit? Audi eundem Ekkebardum c. 18. Venerabilis Abbas S. Galli, Oudalricus, p. m. hujus nominis V. in legatione Regis Friderici II. postea Cæsaris, venit Romanam, ad Innocentium Papam III. missus. Cūque de multis esset sermo eorum, & plura conferrent ad invicem, accidit, ut peractis Missis & Orationibus convenirent iterum ad confabulandum, & inter

ter cetera requisiverit Papa Abbatem
dicens: Quis fuit Notkerus tuus, aut quo-
modo agis diem anniversarij ejus? Erant
enim Romæ aliquot scripta de eo in libris
Sequentiarum, quæ ipse Papa legerat.
Respondens Abbas, simplicem Mona-
chum eum fore in domo sua, de Nobilissi-
mis terræ ortum, valde sciolum & san-
ctum. Ad quem Papa: Agisne festivi-
tatem ejus? cui ille: Non Domine: Scimus,
quia sanctus est; privatim tantum agi-
tur de eo, sicut pro alio defuncto. His
verbis Papa commotus: O nequissimi,
inquit, malo vestro tanti viri, tam San-
ctissimi viri, qui erat plenissimus Spiri-
tu Sancto, quod hujus festivitatem non
celebratis, infelices eritis. III. Hildricus,
Augustanus Episcopus, Kyburgi fuit na-
tus, de quo EKKehardus, Κύρχαρως, in casibus
pag. 65. quod à nobilibus ille natus &
educatus sit parentibus, simpliciter refert:
cujus vita tertium jam fuerit scripta, ab
Udalscalco, Gebehardo & Bernone, ut
Golda.

Goldastus conjicit T. II. pag. 198 Comitem
verò Kyburgicum fuisse, docet Genealo-
gicè stumpsius lib. 5. c. 30. De ejus *σκληρο-
γωγία* Ekkehard. loc. cit. Murer. Helvet p. 233.
Epistola ejus ad Nicolaum Papam de Sa-
cerdotum conjugio, publicè extat.

[b] Quam Monachorum discipuli, ex
quo cathedra illis fuit commissa, præ alijs,
affectârunt. Exemplum Franciscani *ἐγκυ-
κλίς* habet Vitodur. p. m. 21. 6. *Circiter ista
tempora floruit F. Bertoldus, ordinis
Fratrum Minorum in Alemannia, egre-
gius Prædicator, qui circum eundo, &
perambulando frequenter Alemanniam
ipsam mirabiliter illustravit, & pecca-
tores innumeros verbo & exemplo pari-
ter ad Dominum convertebat, cujus me-
moriam in benedictione est, & adhuc re-
centissima perseverat in hominibus. In
campis sæpius solebat prædicare, & tunc
populus ex omnibus partibus finitimis,
& locis circumjacentibus in maxima
multitudine confluebat, qui solitus erat.*

cum

cum umbonem in camporum planicie sibi constructum, ibidem sermocinaturum ascenderat, quod per pennam filo appensam, & in aërem protensam, flatum venti, à qua parte veniret, perpendebat, & versus illam partem populum persuadebat considerare. Ipse fuit lingua diserta, vita sancta, magnæ literaturæ sicut adhuc evidenter apparet, & pauci in diversis voluminibus ab eo compilatis sermonum, quos rusticanos appellari voluit. In suis prædicationibus peccatores inveterati, obstinati ac sceleratissimi surrexerunt, apertè peccata sua confitentes, & vitam turpem præteritam abdicantes, veniamque postulantes & satisfactionem ac emendam dignam promittentes. Hic ab hominibus adhuc præsentis tempore, scilicet an. D. 1340. superextantibus, qui sæpe suis sermonibus interfuerunt, mihi & alijs hoc narrantibus asseritur habuisse Spiritum Prophe-

114.

zie. Hunc Wilam, Clingnoviam, Thuregum frequenter visitasse, author scribit, addito sub finem exemplo, quo Spiritum fatidicum illum habuisse, probare voluit magis, quàm potuit. De quo aliàs.

[c] Qua de re querulas aliquot nostratum protulimus voces *Analect. P. I. p. 54. & Hist. Eccles. T. V. p. 842.*

[d] Exemplum habet Vitoduranus p. m. 93. 6. *His temporibus, ut fertur, quaedam mulier apud Thuregum breviter ante mortem suam aversa à cultu divino fuit, quod sibi ulterius, sicut antea inter se abhorrebat. Quæ statim post à carne soluta & apparens cuidam personæ sibi devotæ, narravit se nimis in hoc, quod paucò tempore cultum divinum vitaverat, (errasse) & in argumentum hujus rei esset, si sepulchrum ejus aperiretur, in ventre jacens inveniretur, licet in dosso collocata fuerit : Quòd ita fuit. Sed nihil de hoc miraculo annales Tigurini, vel ante vel post reformationem,*

De

[e] De ejectis & expulsis ob negata sacra tempore interdicti, non multum erant solliciti vel Germani, vel in Helvetijs Tigurini. Idem p. 73. 6. Anno Domini 1343. Clerus Constantia nolens celebrare, secundario expellitur, ut difformitas tolleretur, & uniformitas custodiretur. Hoc etiam tempore multa Monasteria Prædicatorum in partibus Alemannie ipsis penitus vacabant, propter rabiem persecutionis, furentem in clero. Nam ipsi & alij volentes interdictum servare, vel de Monasterijs suis eliminabantur, vel voluntariè exhibant, hinc inde vagantes: Non enim opinabantur, quid tanto tempore extra conventus suos fierent, vel quòd illa tribulatio tanto tempore duraret. Conventus etiam ipsorum Thuricensis ab ipsis voluntariè penitus derelictus est, quòd nemo ipsum inhabitavit, nisi vinitor quidam cum uxore sua custodiens ipsum: Ipsi autem secundario à tempore ultimi Friderici Imperatoris.

peratoris se receperant in monte sancto, extra muros oppidi *VVinterthur* adhuc illis diebus servantes interdictum, in quo dum tandem clerus coactus resumisset divina rehabenda, dixerunt, quod potius vellent excoriari, atque in partes scindi, quam celebrare, propter quod essent à civibus illis à loco suo exterminati, plures ex eis in oppidum *Keiserstul* se contulerunt, ubi dum hospitiorum comoda, & victus necessaria bene habere non possent, *VVinterthur* redierunt, divinum cultum, una cum clero illo imperterritè resumentes, qui dum postea in *Keiserstul* & alijs locis, ubi licitè habebantur, divina celebrare & predicare vellent, in ambobus prohibiti sunt. Fratres verò *Minores* sive consultius, sive stultius fecerint, non reliquerunt taliter conventus suos desertos, absque habitatore. Nam aliqui in eis remanserunt, divinum cultum resumentes, alijs recedenti-

dentibus ad alios conventus, ubi sana conscientia celebrare vel carere possunt &c.

XX

SPECULUM TIGURINUM.

III.

Militare.

I. Ita habet Speculum *Ecclesiasticum* materialiter exhibitum; *Chronologico* in ipso indice commodior assignari potest sedes; *Militare* tunc loco sequitur, quo, bella Tigurinorum, certis sive periodis sive Classibus proponuntur. Quemadmodum enim veteres Helvetij [a] & ante Romanorum Imperium, & sub eo, bellicis inclarescentes artibus, modò aras ipsi suas & focos defenderunt, modò alijs etiam operam suam loc-

carunt

cârunt; ita atas vix fuit, qua Tigurini cæteris sive focijs, Helvetijs, [c] sive exteris arma sua non junxerint.

[a] Prima Helvetiorum bella cum Germanis leguntur gesta circa an. Mundi 2230. ante Christum 1740. quibus ferè temporibus Helvetij cum Germanis quotidianis prælijs certabant, cum aut suis finibus eos prohiberent, aut ipsi in eorum finibus bellum gererent. Hac de causa Suevum, Regem Germanorum, maximâ vi Helvetiam, adortum universam, Rheno ad flumen Linagum occupâsse, in dextra Limagi ripa, oppidum, Thuroco castro, oppositum, condidisse; quod non multò post, profligatis Germanis, cum illo junctum, in unam coaluerit Civitatem, traditio potiùs est, quàm Historia. Id tamen, fide Historicâ, habemus certum, crebras Helvetiorum in vicinam Germaniam fuisse excursions. *Tacit. de morib. Germ. Inter Harcyniam sylvam, Rhenûmq; & Mœnum amnes, Helvetijs*

ulteriora Boji, utraque Gallica gens in-
nuere. Certiora sunt, quæ de primis
Italiam, Gallorum & Helvetiorum, Plinius
habet expeditione *Hist. Natural.*
l. 12. *Liv.* annal. lib. 5. Guillim. reb. Helv.
lib. 1. c. 6. *Suicer.* P. I. p. 13. *Italica trans-*
itionis initium factum tempore Prisci,
Romanorum Regis, ab U. C. anno 114,
cujus causa fuit Erico, Helvetius, faber,
qui fabrilem ob artem Romæ commota-
tus, ficum ficoam & uvam, oleique
vini promissa, remeans secum tulit. Quem
secutus Aruns Clusinus, vino Italico
Helvetios ad opem ferendam emolliit.
Qui, dulcium memores frugum, illecti
& expugnati, Aruntem in Italiam seque-
bantur. Aliæ deinceps Gallorum secutæ
in Italiam irruptiones, à quibus Helve-
tios, & ipsos Gallis annumeratos, un-
quam proximos, abfuisse, non est veri-
simile. Vide *Suicer.* l. c. Altera etiam
Helvetiorum in Italiam *expeditio* an. M.
3381. nota satis est, quâ, cum reliquis
Gallis, *Tuscos* suis sedibus expulerunt.

Illi sub Rhæto Duce in Lepontias alpes migrantes novas quæſiverunt ſedes. Hinc Alpes illæ à novis incolis *Rhætica* appellatæ ſunt. Ipſam denique Romam à Sennonibus Gallis, Helvetiorum auxilio, captam, Capitolium oppugnatum; direptam tandem incenſam & exuſtam urbem, ipſos verò ingenti prædâ ditatos Romam rediſſe, teſtatur *Polybius*, an. D. 583.

Cimbricum bellum an. M. 3758. ſecutum, quo Cimbris, ex Dania, Suedia, Norvegia &c. oriundis, Romanas provincias infeſtantibus, Tigurini & Tugini, cum Ambronibus Gallis, ſe ſocietate junxerunt, & tripartito agmine provinciam Narbonenſem vaſtârunt. Sed de hoc poſtea.

Gallica ſupereſt *μετοικεσία*, tentata tamen tantùm, non obtenta, quâ Helvetij, ſuaſu & hortatu Orgetorigis, Gallicam meditati ſunt expeditionem, quæ tamen poſtea Orgetorigis quidem ſupplicio ſuſpenſa, ſed non intermiſſa fuit. Ut ne patriæ repetendæ deſiderium conatus ſuf-

focaret; oppida quique sua cum vicis incenderunt. Cùmque Cæsar itinere per Genavam eos prohibuisset, per Sequanos iter facientes, in Heduis difficili & ancipiti prælio à Cæsare victi, fœdus cum eo facere, & sedes patrias reperere coacti fuerunt.

[b] Id quod 1. disertis, Cæsaris, Taciti &c. probavimus testimonijs *Method. leg. Hist. Helvet.* p. 199. &c. 2. Non dubitant eruditi, quin, qui à patria *Helvetii* dicebantur, ab armorum vel genere, vel felicitate *Gessatas* appellârit Polybius. Ut enim Germanos *Lancigeros* à lancea, ita Helvetios *Gessatas* à gesis (genus est armorum truculentum & usitatum, vulgo Hellebardæ Sempacenses, quod in illo prælio magnus earum fuerit usus; de quo ex *Vitodur.* in *Method. nost.* p. 247. de *selectu armorum Helveticorum*, dictos, valde verisimile est: Quod alij *Gysel* / *Gyselstetter* dictos velint, remotius videtur, *Stumpf.* l. IV. c. 8.) Helvetios fuisse; ita *Guillim.* l. I. p. 51. quos *Gessatas* Polybius vocat, plerique

rique docti existimant. Neque enim alij Gallorum juxta alpes, Rhenumque & Rhodanum habitant, quam Helvetij, nec Insubribus & Italiae alij viciniore. Illam verò Gestatarum sedem fuisse, clarum ex eodem Scriptore, ubi de agro Piceno Senonibus Gallis adempto, & postea Lege agraria, referente C. Flamineo, cum Consulatum gererent M. Lepidus, & M. Poplicius Malleolus, Romanis diviso, verba facit: *Quares* (agrorum divisio) *causa, inquit, extitit, ut novum statim bellum suscitatum fuerit. Namque plerique ex Gallis præcipuè Boji, qui proximi Romanis erant* (inter Padum & Apenninum habitabant, ubi nunc Ducatus Ferrariensis, eodem Polybioteste & Strabone) *eam rem gravissimè indignabantur, rati, Romanos non jam ampliùs de principatu & gloria, sed de præda, & interitu suorum certaturos. Quapropter maxime ille gentes Bojorum & Insubrium inter se consentientes, confestim ad Gallos mittunt, qui trans alpes ad*

S 3

Rhoda.

Rhodanum habitant, & propterea quod mercenariam militiam obeunt, Gessatae vocantur. Nam id ea significat dictio. Et paulò post: Galli autem Gessatae, coacti circa Rhodanum exercitu, cum ingenti multitudine hominum, superatis tandem alpibus, in campos, qui sunt iuxta Padum descenderunt. Alio loco, cum frustra Galli, multis cladibus attriti pacem Romanos postulassent, his verbis nova Gessatarum auxilia advocasse scribit: Quamobrem, desperata pace, quasi extremum periculum subituri, iterum exercitum comparare, conductisque triginta millibus Gessatarum, quos cum Rhenum habitare supra memoravimus, omnes in armis instructos paratosque habere Romanorum adventum praestolari. De Gessatarum verò, praeter ceteros Gallos, in praeliis fortitudine, & cultu idem pauca complectitur Polybius: Gessatae ob magnitudinem animi, & incredibilem gloriae cupiditatem, huiusmodi abjectis, nu-

li tantum cum armis, ante omnes starent, rati per eum modum aptiores sese, & magis expeditos ad bellum fore. Omnia hæc Helvetijs sive firum, sive culum, sive militandi morem spectes, tribui balijs pridem observatum est. Vide *stumpf. & Guilliman. loc.cit.* Eisdem Gessatas fuisse, qui Romam occupârint, Romanos cederint, ex ea Oratione, quam Legatorundem Bojorum & Insubrium apud Gessatarum duces, Congolitanum & Arvestum habuerunt, colligi potest.

[c] In *Gallicis* cum primis & *Germanicis* bellis. De *Gallico*, (quod Cæsar ipse, qui adfuit, præfuit, & victor discessit, ita vocat) proluxa sunt victoris Commentaria. Constat, magnam tum universam Helvetiam accepisse stragem. Tigurinos primum ex inopinato ad Ararim fluvium invasit, & cum nondum flumen transisset, aggressus est imparatos. Unde reliqui Legatione pacem à Romanis quærebant masculâ: *Si pacem populus Romanus cum Helvetijs faceret, in eam par-*

temituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset, atque esse veluisset: sin bello persequi perseveraret, reminisceretur veteris incommodi populi Romani, & pristinae virtutis Helvetiorum. Quod improvise unum pagum adortus esset, cum ijs qui flumen transissent suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem, aut suae magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita à Patribus, Majoribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent. Quare ne committeret, ut illi ubi constitissent ex calamitate populi Romani & internecione exercitus nomen caperet, aut memoriam praeberet.

Arguit (observat ad hunc locum Gualt. p. 63.) insidijs & fraude, non virtute & fortitudine circumventos Tigurinos. His, cum Cæsar ad ea, quæ ad rem pertinere videbantur respondisset, pacemque se cum ijs facturum dixisset, si obsides sibi ab eis darentur, uti ea, quæ pollicem-

cur facturos intelligat, si Æduis de injurijs, quas ipsis focijsque eorum intulissent, item si Allobrogibus satisfaciant, Divico respondit: *Ita Helvetios, à suis maioribus institutos, ut obsides accipere non dare consueverint, ejus rei populum Romanum esse testem.* Hoc responso dato discessit. Nempe, non tam ægrè vulerunt Helvetij, juxta *Dionem*, impetratos obsides, quàm dictorum fidem sibi non adhiberi. Secutum deinde cruentum prælium, in quo Helvetij cæsi victique fuere. De quo prolixè *caesar*.

[d] *Cimbris* præsertim, torrentis instar omnia inundantibus, auri sacra fame pressi, focia junxerunt arma an. M. 3866. id quem terminum fatalem, & inopinatum Cimbrorum adventum, magna fuit nominis Helvetici gloria. Ab eo tempore, Cimbrorum illecti divitijs, se & ipsi prædationibus dediderunt. *strabo: Helvetios (ajunt) quanquam essent auri divites, tamen latrocinijs se dedisse, cum viderent Cimbrorum opes.* Ex *Posidonio*

*idem perhibet, Bojos quondam Hary-
niam silvam incoluisse, ac Cimbro, cum
ad ea loca se contulissent, ab ijs repulso,
ad Istrum, & Scordiscos Gallos descen-
disse, inde ad Teuristas, & Tauriscos
ipsos quoque Gallos, tum ad Helvetios,
auri divites, ceterum pacatos. Hos cum
viderent suis majores opes latrocinij
Cimbrorum partas, maximè Tigurinos
& Tuginos animum ad prædas adjecis-
se, ac Cimbris Italiam petentibus socios
se adjunxisse. Discessione igitur factâ ex
Civitate Helvetiorum, cum Cimbrî per
Galliam, Hispaniamque longè, late-
que vagarentur, Tigurini, & Tugini
rectâ qua in Italiam iter est, copias duxe-
runt, Cassiumque Consulem in Allobro-
gum finibus, cum suis prælio interfecer-
unt. Livius. Epit. 65. Lucius Cassius, in-
quit, Consul à Tigurinis Gallis, pago Hel-
vetiorum, qui à Civitate secesserunt, in
finibus Allobrogum cum exercitu casus
est. Milites, qui ex ea clade superaverunt,*

obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur cum hostibus pacti sunt. Distinctius eadem Paulus Orosius, Lib. V. c. 15. *ijsdem*, inquit, belli jugurthni temporibus L. Cassius Consul in Gallia Tigurinos usque ad Oceanum persecutus, rursúmque ab *ijsdem* insidijs circumventus occisus est. L. quoque Piso vir consularis, legatus Cassij Consulis interfectus. Q. Publius alter legatus, ne residua exercitus portio deleretur, obsides & dimidiam rerum omnium partem Tigurinis, turpissimo fœdere, dedit. Julius Cæsar eadem de clade, *Coment. I. Cæsar*, inquit, quod memoria tenebat L. Cassium Cons. occisum, exercitúmque ab Helvetijs pulsum, & sub jugum missum, concedendum non putabat. Et postea de Tigurinis cæsis: Hic pagus unus, cùm domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium interfecerat, & ejus exercitum sub ju-

S 6

gum

gum miserat. Item, quæ in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod ejus Soceri, L. Pisonem legatum Tigurini eodem prælio, quo Cæsium interfecerunt.

II. Sed ut distincta sit hæc nostra *πολεμογραφία* Tigurina, diversis eam, Speculum secuturi *Politicum*, exhibebimus Periodis.

A. *Prima* periodo, à constituta Republica ad cladem à Julio Cæsare acceptam, adeoque libertatem imminutam, & crebra [a] fuerunt & felicia Pagi [b] Tigurini bella. Ut enim hac ætate Helvetiæ status fuit liberissimus, ita vel pro patriæ [c] libertate, vel [d] ampliandis pomœrijs, vel augenda re [e] familiari, bella Tigurini, reliquis Helvetijs conjuncti, gesserunt, & maxima, & veteribus penè stupenda.

[a] Talia erant, quæ supra citavimus

1. *Germanica*, cum Germanis, pro dilatandis finibus suscepta. 2. *Italica*, quæ ne Romæ quidem, ad dominium paulatim Orbis assurgenti, pepercerunt. 3. *Gallica*, quando ut commodiores eligerent sedes, suis exustis domicilijs, in Galliam jam transierant. 4. *cimbrica*, quando conjunctis cum Cimbris viris & viribus omnia devastârunt, Romanos semel atque iterum ad internecionem ceciderunt, ipso etiam Consule Cassio e medio sublato: qua de re scriptorum Romanorum querelæ, vide sup. p. 417. & stumpf. l. IV. c. 7. & deinc.

[b] *Totus hic tractus*, inquit, *Guil-
lim. l. i. pag. i. complectebatur Tiguri-
nos, Tuginos, Uranios, Glaronenses, Ab-
batiscellanos, itémque Sangallum, Ru-
pertivillam, Terminos (Fines) Toggen-
burgenses, & eam regionem universam,
quæ circa Podamicum est, & Rhenum
antiquúmque Turgevv retinuit nomen.*
Frustra Goldast. *Tucconiam* idem esse, quod
Tugium, prob. areconatur. T. I. P. II. p. 387.

[c] *Jul. Cæsar Comment. I. Helvetij
reli-*

reliquos Gallos virtute precedant, quod ferè quotidianis prælijs cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Quod de Tigurinis potissimum propterea intelligendum, quia illi Rhe-
no tantum, ut loquitur *Orosius* lib. 6. c. 7. à Germanis dirimuntur.

[d] Tristis probavit eventus, quando dolo magis quàm virtute Pagus Tiguri-
nus in Gallica migratione à Julio Cæsare cladem accepit, eos à cæteris Helvetijs segre-
ges non fuisse. Vid. sup. pag. 416.

[e] Quo potissimum nomine Cimbris eos adjungi voluisse, veterum monumen-
tis jam ostendimus.

B. *Secundâ* periodo, honorati quidem Romanorum cum reliquis Helvetijs foederati, vixerunt; in se-
des tamen suas per Julium Cæsarem compulsi, pristinae libertatis deside-
rio arma fortiter *susceperunt*, quæ tandem, præter expectationem, pe-
nè attriti, iterum deposuerunt.

Nempe

Nempe cùm ad Vindonissam superati ab Aulo Cecinna, Romano Imperio prorsus fuerunt subjugati; Vid. sup. pag. 19.

C. *Tertiâ* periodo jugi Romani, circa an. Chr. 450. pertæsi, Alemannis focia Tigurini quoque junxerunt arma, ut in pristinam se libertatem assererent. Major iterum hîc observatur conatus, quàm successus.

Jam seculi III. initio, *Alemanni*; *Germani* tum adhuc appellatis, contra Romanos conjuraverunt; quibus circa an. Chr. 358. Helvetij Tigurini additi provinciam Rhæticam occupare conabantur; His tamen in Campis Caninis castra sua opposuit Imperator Constantius. An. Chr. 360. Julianus magno cum exercitu castra meratus est prope Rhenoviam (inter Marchtalum & Uvvisen) contra Alemannos, qui in vicinia, trans Rhenum in Peninsula erant circumvallati.

D. *Quartâ* periodo Tigurini, Alemannis ad Tolbiacum per Clodoveum victis, imperia quidem à Francis

cis acceperunt, bellandi tamen desiderio inflammati probare subinde, se maioribus natos fortibus, curæ habuerunt.

Hac periodo circa an. Chr. 616. Helvetij Orientales, Pagi Tigurini incolæ, in Burgundiam minorem, Nuichtoniam & lacum Lemannum, irruptione facta, omnem occidentalem Helvetiam direptionibus & cædibus vastarunt. Anno vero 618. Erchinvaldus & Grimvaldus Francorum Majores-domus eandem Helvetiæ Alemannicæ partem bello infestârunt. Causam non reperiō; sed conjicere facile licet, libertatis amorem, & insolita mancipiorum onera consilia illa suggessisse.

E. *Quinta* periodo, sub Imperio Germanico, Tigurinorum (*ita* appellare posthac licebit Cives urbis, & proximos illis vicinos, quando Pagi Tigurini amplissimi nomenclatura in usu esse ferè desijt) bella frequentia fuerunt, ut temporum inter-

intervallis, ita etiam successus varietate diversa.

N. Primum *intervallum*, sub regimine oligarchico XII. virorum, tranquillum satis fuit, ad excessum usq. Imperatoris *Friederici*: Vacante enim tum Imperio, gliscentibus hinc inde dissidijs, vicinorum cum primis invalescentibus insidijs, Duce[m] quærebant Tigurini Reginoburgicum; quod officium, cum Tigurinīs, nisi deditionem facere essent parati, negasset, in Rudolfum Habsburgicum fuit translatum. Hoc intervallo Tigurini & in expugnationibus vicinarum arcium urbiumque fuerunt felicissimi, & in libertate paulatim pristina asserenda strenui. Gravia satis hæc fuerunt bella, tum quòd Reginoburgicus eo tempore ijs per agrum Tigurinum valuit viribus, per viciniam verò præpotentum munitus, fædere, ut uni non usque adeò tum cultæ, & familiarum Monasterialium subsidijs destitutæ, negotium facessere facile potuisset Urbi. Societate enim tum contra Tiguri-

Tigurinos coluerant Comites Kyburgi-
cus, Burgdorfianus, Rupertivillanus,
Doggius, Nidoviensis, Arbergensis, Bal-
mensis, Hombergensis, VVartensis, belli
face infauftâ, Reginoburgico. Sed & ple-
raque prædonum latibula *Uxnebergam*
1267. Glanzenbergam 1268. Ut liber-
gam &c. erant defolata, & ipse tandem
Reginoburgicus desertus ubique, alu-
mnus Tigurinorum esse petijt, in gloriam
vitam inter victores finiens: Qua de re an-
tiquus rerum Tigurinarum Scriptor *à vé-*
doz, qui in Bibliotheca nostra Civica af-
servatur: Sed quia vernacula sunt, diale-
cto paulò incultiori exarata, epitomen
rerum sub Rudolpho gestarum, quam
ex Vitodurano suprâ p. 35. exposuimus
divisim, ex scriptore Austriaco jam dabi-
mus conjunctim. Ita ergò Gerbard. de Ros,
Histor. Austriac. l. 1. pag. 9. Anno 1164
Tigurini uti se suâque (tempore inter-
regni, ut nostri observant annalistiæ) *con-*
tra aliorum vim atque injuriam defen-
derent.

derent, Praefectum militare suū stipendijs conducere decreverunt. Inter alios maximè opportunus videbatur Udalricus Regenspergicus, ea tempestate potentissimus, qui multas arces & praedia in vicinis Civitatil locis habebat. Is delatam ad se conditionem aspernatus superbè admodum respondit: Non indigere se ipsorum praefectura seu stipendio, sed quamvis satis subditorum haberet, eorum tamen defensionem suscepturum, si se agnoscere Dominum voluerint: Siminibus, ita suis eos arcibus, uti pisces nas-
sus circum positus, cinctos tenere, ne effugio pateat locus. Tigurini hoc ejus responso non solum sua frustrati, sed minis etiam territi, facile quid jam ille animo versaret ex sermone, animi indice, percepissent, ac privatas illi cum Rudolpho intercedere inimicitias non ignorarent, suos ad eum nuncios mittunt. Rudolphus, qui ea occasione Civitatem

tatem vicinam & validam sibi demereri, suas res stabilire, & inimicum ulcisci cupiebat (sunt enim, qui ipsius vires à Regenspergico armis attritas fuisse scribant: Ita certè author citatus Msc. de Rudolfo, die von Regensperg hatten ihn außgefrierget/ daß er gar nottig was) conditionem accepit. Regenspergicus hoc nuncio perculsus, quòd Tigurinos Rudolphi opera in se usuros minimè dubitaret, vicinos sibi agnatos, affinesque & amicos adjungit. Auxilia illi promittunt Raperswillici, Nidovij, Toggenburgici, Homburgici, Arbergici, Eschenbachij, Kilchbergici, Ringgenbergici, Palmenses, VVarthij, & alij quamplures. His viribus fretus Regenspergicus bello se parat, in quo Tigurinis longè inferior cō necessitatis adactus est, uti Regenspergum arcem, & alia nonnulla suae ditionis loca venderet, redactam ex ijs pecuniam militi numeraret. Habebat verò
alias

alias adhuc arces, ex quibus assiduas excursions in agrum Tigurinum faciens, bellum urgebat. Inprimis verò ex arce Utlenberga magna inferebantur in commoda. Qui in ejus presidio erant, duodecim habebant equos albos, quibus quotidie utebantur. Ea re animadvertsa Tigurini emissis clam nuntiis totidem equos eodem colore comparant, & observato tempore, quo hostes de more pabulatum exierant, idoneos homines equis illis impositos ad arcem præmittunt, eos alij subsequuntur. Qui in arce erant, suos, percepto hoste, aut alia de causa, predire arbitrati, portum aperiunt, qua donec alij quoque advenirent, retenta, mox à Tigurinis capta destruitur. Inde cum suis Rudolphus arcem Glanzenbergam cum oppido expugnat. Reliquæ arces brevi omnes aut vi aut deditione in potestatem redactæ. Ita Regenspergicus anne 67. debellatus, & ab amicis deser-

tus ad hostes secontulit, & magno fortuna ludibrio eorum se clientela emancipavit, à quibus oblatum sibi honorem paulò antè repudiarat. Tiguri postea aliquot annos, constituta ipsi annua pensione, vixit, mortuus ad Minores sepultus est. Testatur in Chronico suo Albertus Mulnerus, omnia Tigurinis secunda evenisse, quandiu Rudolphum habuere præfectum. Idem iudicium fuisse Iohanni Vitodurani supra pag. 45. diximus. Et sanè gentem fortem, libertatis avidam undique oppressam sub tam generoso Duce officium tum, fecisse tam non debeant mirari, quàm certum est, non facile, ubi Ductorum præiit exemplum & dexteritas, turpem vel fugæ, vel cladis inurere notam, veterum didicisse exemplis. Rebus autem suis feliciter compositis, Tigurini castra libenter Rudolphi sequebantur. In bello Basileensi, de cuius causis & progressu, prolixè Gerard. de Roo pag. 11. & secuta mox 1273. obsidione, aderant illi & Tigurinorum auxilia, p. 13.

In prælio *διανεμικῶ* contra Ottocarum Bohemiæ Regem; Rudolphus antequam prælium committeret, uti suos in pugnam animaret, quam plurimos militari dignitate insignivit, inter quos centum Tigurini fuerunt, quos omnes strenuè pugnantes adversis vulneribus obijisse proditum est; *Id. p. 29. vid. sup. p. 50. Bull. rer. Tig. l. 7. c. 1. Stumpf. l. 6. c. 16. 17.* Gratum igitur memoriam præstiti officij testaturi, ægrè ab Imperatoris latere divelli poterant, vitam ipsam pro eo profundere parati.

2. *Primum hoc intervallum, sub Rudolpho, felix fuit & victoriosum; alterum ab excessu Rudolphi, adeoque a. Chr. 1291. ad Reformationem Reipublicæ, ferox quidem satis iterum bellorum, neque successu adeò observatur infelix; varium tamen magis, quàm constans.*

Præcedentibus, pro ratione temporis, non contemnendis victorijs Tigurini respirantes fortiùs ad primam anhelare cæperunt libertatem, *Henricus Suicerus Chronol.*

nol. Helvet. P. II. ad an. Chr. 1260. observat, *in eum annum incidisse initium bellorum, quæ Helvetij pro libertate tuenda adversus Nobilitatem gesserunt.* Id Tigurinos contra Regenspurgicum facere coactos, modò audivimus; sed cum melius multorum, procul dubio, opinione successisset, invidiæ & livoris ærugo messem emergentem in herba suffocare voluit. Statim post obitum Rudolphi a. Chr. 1291. Albertus, Rodolphi filius, Ducis Johannis, nepotis ex fratre, veluti tutor causam acturus, bellum contra Tigurinos suscepit. Damna hinc quædam Abbatissis Tigurinis, Monasteriensi & Oetenbacheri illata fuere, de quibus supra p. 100. Et quanquam sopitæ iterum ad tempus fuerint lites, planè tamen sepeliri non poterant. Latebat insidiosus sub cinere ignis, donec alia occasione fortiùs erumperet. Nolebant Tigurini Nassovium Imperatorem Adolphum, quem Albertus persequabatur, deferere; perpetuis insuper dissidijs hic, cum cognato Rudolpho, Episcopo Constantiensi, committebatur. Et
quia

quia Episcopus Tigurinorum Civis erat
atque Confæderatus, expeditio ad Impe-
ratoris Adolphi monitum & mentem se-
cuta anno 1292. junctisque cum Comite
Werdenbergico Hugone, in gratiam So-
cij, Abbatis Sangallensis, Tigurini Vito-
durum obsident, præsidiumque Austria-
cum quod eruptionem fecerat, velitatio-
ne in campo Tossensi aurigante, repel-
lunt, adeò ut ægrè fuga vitam salvarent.
Accidit hoc die 12. Aprilis: Obsidentes
ergo Tigurini Vitodurum postridie dolo
a Comite, & præsidario Alberti milite
circumventi cladem acceperunt. Cùm
enim nunciatum Tigurinis esset, auxilia-
res copias Episcopi Constantiensis adven-
tare, ipsi inermes procedunt & imparati
ab Austriacis incommodum patiuntur.
*Stumpf. l. 5. c. 33. De hac clade ita Vitodu-
ranus, qui tum temporis vixit: Temporibus
mortis invicti Regis Rudolphi, quæ
fuit circiter annos Domini 1287. in
Alamannia plura terribilia prælia pul-
lulabant, imò more torrentis inundan-*

tis impetuosè supervenientis inunda-
bant in tantum, cum adhuc hodierno die
illa tempora ab antiquis rememorantur
magni praelij nomine vocitantur; sed in-
ter cetera unum durum praelium (nostri
tamen annales inter primaria Majorum no-
strorum praelia hoc non retulerunt) inter
Cives Thuricenses (primaria controver-
sia Domui Austriacæ erat & Imperatori
Adolpho, cujus monitis Tigurini obsecu-
turi suppetias ferre volebant Abbati San-
gallensi) & Winterthurenses (qui Au-
striacis tum parebant) ortum. Nam Thuri-
censes æmuli ab antiquo Domini de
Habsburg (Johannis nostri meminere
patris & filij, utriusque Rupertivillæ
Domini, quorum ille, velut apertus ho-
stis, cæsus fuit ad Grinoviam 1337. alter,
quod proditoribus Urbis se adjungeret an.
Ch. 1350. Tiguri fuit captus, cum reliquis
Tigurinis bene semper convenit, præser-
tim cum Rudolpho Imperatore) existen-
tes, sublato de medio Rege Serenissimo Ru-
dolpho

Adolpho, qui, sicut supra dixi, de Habspurg.
oriundus fuit, machinationes pessimas
diu latenter in cordibus suis versatas
(at causa non erat, nisi fortè, quòd, ve-
riti ne Albertus ad rem attentior, privi-
legia paterna vel dissimularer, vel dimi-
nuerer, Adolpho obsequi mallent, quàm
Alberto) in lucem perduxerunt, operi-
tus, in quantum poterant exequentes:
Constituerunt enim bellum adversus
Vinterihurenses, qui Domino de Hab-
sburg jure perpetuitatis pertinent, con-
regantes virtutem & exercitum for-
tem, & exaltatum: Et elevatum est
nomen eorum, & venerunt in multitudine
copiosi, & turba bellatorum copiosa, &
optimis de sua virtute (victorijs frequentio-
ribus, & recentibus adhuc animati, non sa-
tis moderatè tulisse videntur blandientem
nam fortunam) presumentes, & mali-
tia propria excacati supra modum, &
confecti, enormia & execrabilia, quæ pu-
tor est dicere, cogitarunt (sed satis teme-

rarium, & supra sortem humanam videtur, de aliorum cogitationibus aliunde quàm ex eventu, qui hic non sequebatur, judicare) *de VI interitur facere, ab eorum offensa, seu turbatione penitus aliena: Nam habitatores ejus, viros & mulieres, juvenes & senes in ore gladij perdere decreverunt, mœnia quoque succendere igni, muros subvertere, multorum prœgnantium uteros & latera aperire, (hoc crudelitatis genus in nostratum castris nunquam fuit auditum; à quibus, dubio procul, id unum agebatur, ut Adolphi Imperatoris partes, contra Albertum tuerentur æmulum; prout versis animis, anno 1315. Fridericum Austriacum contra Ludovicum Bavarum, Tigurini secuti ad Morengartum fortiter magis, quàm feliciter quinquaginta illi, qui nomine Urbis mittebantur, pugnârunt) fatûsq; extinguere, & omnia adeò funditus delere moliti sunt, ut nec vestigium aliquod Civitatis deinceps appareret. Qu*

omnia cives in VVinterthur audientes,
veriti sunt à facie eorum, & eorum cor-
da nimia præ angustia & timore ipsis su-
perveniente tabuerunt, aures tinnie-
runt, montes tremuerunt; vultus enim
aruerunt, arescentes nimio præ pavore
& expectatione eorum, quæ incumbe-
bant universitati Burgensium, oculi ex
nimio profluvio lachrymarum intum-
uerunt, viscera & omnia interiora
ipsorum quodam modo concussa sunt, fa-
cies conciderunt, speciositas quoque mu-
lierum immutata est. Hæc omnia eis,
quia spem evadendi manus hostium non
habebant; sed se magis mori subjacere
existimabant, attendentes suam pauci-
tatem, & auxiliatorum raritatem, &
adversariorum, respectu ipsorum infini-
tam multitudinem, quæ tamen in eis
mitigata sunt in nocte præcurrente pu-
gnam, & adventum hostium, quòd re-
ceperunt de Civitate Schafhusensi sem-

per adhaerente fideliter Dominis de Hab-
spurg & nunc de Austria, & de alijs
oppidis & locis praedicti Dominiij circum-
positis & Dominis circumfidentibus ad-
jutores idoneos & bellicosos quoque, quo-
rum multos oculos meis vidi, sed in cra-
stino, omni consolatione mitigante, ac
leniente dolore eorum ad nihilum pro-
modo loquendi, redacta desolatio acer-
bissima cum quadam horripilatione corda
civium de VVinterthur medullitus pene-
travit, quia tunc acies Thuricensiumis
apparatu incredibili aspectu terribili
more locustarum occupantium campum
attingentem oppidum VVinterthur, ap-
paruerunt, quae tantum horrorem & stu-
porem eorum mentibus incusserunt, quod
mulieres praecipue, muros, tecta, propu-
gnacula, turres & alia loca eminentio-
ra ascendentes, aëra repleverunt clamo-
ribus, & resolutis crinibus, scissis vesti-
bus, expansis manibus & complois, ocu-
li

lis lachrymanibus, rauco sonitu, præ nimio fletu & dolore vociferantes in caelum gemitibus inenarrabilibus, à Domino postulârunt, ut de manibus inimicorum venientium ad devorandum eos, mediante auxilio suo, qui salvos facit sperantes in se, eriperentur, aliâs libentius mortem subire vellent, quàm videre mala gentis suæ, ac excidium Civitatis. Cùm ergo Deus vota humilium respiciat, soluta miseratione, & tumorem superborum à longè cognoscendo conterat, congregatis Thuricensibus in campo propinquo muris Winterthur, & ibi expectantibus exercitum Episcopi Constantiensis, sibi Confæderati, secundum quod condixerunt pro auxilio eis destinandum, illa die, sed præpeditum per inundationem fluvij dicti, Thur/inter Constantiam & Winterthur fluentis, quem pertransire propter hoc minimè poterant, suscitavit Dominus illico liberatorem illis de Winterthur, fortissimum

Comitem Hugonem de Werdenberg, qui ex improviso multum desideratus jam instanti turbine certaminis formidolosissimi & conflictationis acerrimæ, quasi Leo imperterritus advenit, & ascendens montem modicum, dictum Limperg, in cuius pede, versus Occidentem, Thuricensium agmina erant coadunata, erexit vexillum in altum, habens speciem vexilli Diocæsani, quod prospicientes Thuricenses, & suspicantes esse Episcopi, animati & exhilarati, contra Cives & Civitatem hostiliter processerunt: *Cognoscentes autem Winterihurenses, ipsum suum propugnatorem, & hostes eorum fortiter cadentem & conterentem, revivificati qui semimortui fuerant & supra modum consolati, mulieribus super iectis suis precibus & obsecrationibus salutem eum poscentibus constituti, de Civitate cum suis auxiliatoribus eruperunt, cum magna audacia & confidentia, & incurrentes adversarios prælium commiserunt. Videntes*

dentes verò Thuricenses se fore defraudatos (hoc enim maximè deprehendo Tigurinorum fatum, quòd hostium potius strategematibus, quàm virtute, ut plurimum in acceptis cladibus fuerint superati, & quòd adversarium periculosiorem non habuerint, quàm vel contemptū hostium, vel non satis observatas eorū artes) & aggravatum esse bellum contra eos, conclusi ab omni parte ab hostium cuneis, qui poterant, terga verterunt; reliqui verò vel occisi, vel vulnerati. Pater meus interfuit bello, qui contentabatur in uno sedente super equo phalerato, & ornato armis rutilantibus ad instar quodammodo solarium radiorum. Fuerunt autem capti, qui pro maiore parte fuerunt nobiles & cives reputati, in multis locis, tam in VVinterihur, quàm in alijs circumjacentibus, per multos dies custodia mancipati. Est autem Cœnobium monialium extra muros, non longè oppidi VVinterihur situm, ubi, ut fertur,

T 5

tur,

tur LXXX. occisorum Thuricensium in una fossa eis ad hoc preparata, fuerunt translata. Ceteri verò Thuricenses occisi deducti sunt Thuregum, & cum fletu magno & planctu sepulti. Hac dies triumphi gloriosi Civium de Winterthur videbatur in diluculo se gerere, typum & prognosticum quasi extremi iudicii, calamitatis & miserie, ira & caliginis, & horroris, quantum ad eos; sed post vesperam fuit eis conversa in diem gaudij & letitiae, &c. Prima hæc pro Adolpho, contra Albertum, fuit expeditio; altera, ejusdem jussu secuta in Dynastiam Groninganam, ubi Gerungus, Baro Kemtensis, magna passus fuit incommoda, an. Chr. 1296. Adeò fidei semel Imperatori datæ erant observantes, ut ne periculis quidem, aut accepta clade reprimi potuerint. Miror, authorem labari, per insidias amissi, non meminisse. De hoc Alberto videntur intelligenda, quæ de Rudolpho in Tigutinos refractarios

rios, alij finxerunt. Prælium hoc, sequu-
tum fuit *aliud* in Imperio, cum ipso Al-
berto, Augusto, bellum, qua occasione &
Vitodurum venit Imperator, & Tiguri-
nos captivos, ut conciliaret sibi urbem, di-
misit, & mulierum apparatu militari de-
lusus, Tiguro, quod obsidione cinxerat,
recessit: paulò post à patrueli Johanne,
quod privatæ rei nimium inhiaret, in tra-
jectu Uisæ interfectus. Et quia Univer-
sa illa Historia compendium est præcipua-
rum tam pro Imperio, quàm libertate ve-
terum Tigurinorum, gestarum, *Vitodu-
ranum* iterum, incultè licèt balbutientem,
quàm recentiore, qui longè post fuit
in vivis, audire placet. Ita ergo Minorita
noster; p. m. 26. An. D. 1292. *Adolphus*
de Nassoavia in regem eligitur. Illo
enim tempore Principes eum, elegerunt
vocatum Comitem Adolphum de Heidel-
berg, & regnavit annis VI. Hic erat
vehemens & audax in factis: Et Prin-
cipes, qui ipsum elegerunt postea insur-

rexerunt contra eum, & Duci Austria Alberto adhererunt, qui evocatus de Austria ab eis, in ijs pugnam cum eo juxta Spiram in loco illo, qui dicitur Has senbüchel. Sed Albertus Dux cum suis venit contra eum ex parte Orientis, orto Sole, & ille ex adverso, & erat indutus thorace aureo Rex Adolphus: Nec voluit expectare suos pedisequos, & in prima acie irruit super Ducem insignem, qui defensionem susceperat à Comite, qui dicebatur der Ruhe Gravi qui misit manum suam in Christum Domini, occidendo Regem, qui statim denudatus fuit, & thorax datus est Duci Henrico, & fratri eius Karinthia; qui illa die primam aciem direxerunt ad conflictum, quorum sororem, Elizabetham Dux Albertus in matrimonio duxerat: Comes de Ruhe postea à suis interemptus est. Comites de Muntfort (de monte forti) divisi erant pro tunc contra se. Quidam

dam cum Rege, quidam cum Duce fuerunt. Comes de Velikilch, dictus Rudolphus, vir strenuus & valens pugnavit usque ad noctem in stragemate secundus, ipse & armiger suus, D. Rudolphus VViller : De bello jam tacto sic rumor vulgaris in auribus meis ab eis, qui & interfuerunt de mea patria personuit, quòd Dux Albertus, cum evocatus fuisset, sicut jam dixi, de terra, Austria, & concitatus contra Regem Adolphum de partibus Suevia electorum virorum, populum fortem & robustum, exceptis jecum ductis de Austria, & exercitum paratum ad prælum congregavit, & ad partes inferiores, pugnaturus cum Adolpho, properavit Rex. Rex autem Adolphus hoc audiens, de Alsatia & Rhenensibus, exercitu copioso congregato, præter magnam multitudinem pugnantorum venturorum de Bavaria fugiendo tamen adversarium suum ad partes infe-

*inferiores regni , juxta Rhenum sua
festinus secessit. Dux autem Albertus
cum suis tanta celeritate & serio ipsum
insecutus fuit , ut ubicunque in nocte
precedente fugiendo castra sua posuerat,
illic in nocte sequenti Dux Albertus po-
neret, eum persequendo, qui tandem ve-
lociori cursu Regem Adolphum prae-
currentem praecurreret, & locum, in quem
causa tuitionis se contulerat , circum-
dans & infestans ipsum ad confligen-
dum secum coëgit. Nam Rex Adolphus,
videns se bellum declinare non posse, de
ceteris confidens de sua justitia , & de
exercitus sui multitudine, non expectans
urbam bellatorum copiosam adhuc in
adjutorium sibi advenientium , quia
nimis audax & presumptuosus erat con-
flicturus cum Duce Alberto contra eum
processit , qui concurrentes in loco me-
morato praelium commiserunt, & aggra-
vato bello , & invalescente contra Re-
gem*

gem occisus est, & sic Albertus triumphans regnum sibi usurpavit. Fertur autem inter ceteros pugnatore unum valde strenuum habuisse, qui adversarios fortiter cadens & multos prosternens, in galea demum suffocatus fuit, propter nimium laborem, quo desudavit in belli certamine. Mirabile dictu, quia postquam mortuus fuerat, eum adhuc equo insidens, & ab eo hinc inde in belli turbine portatus, veritus fuit, quia vivus aestimatus fuit: Hunc Albertus Rex, de facto certus factus, post belli finem videns mortuum, amarè deploravit: Et non immeritò, quia per ipsum in magna parte victoria potitus fuit. Post, Dux Rex effectus non de jure, sed per vim, regis honore à Principibus & militia Alemannia tractatus est. Unde & Bonifacius confirmationem ejus, donec auro expugnaretur, suspendit. Hic Albertus post egressum suum de Austria ad colligendam

dam expeditionem præfatam cum jam collecta *VV*interibur veniens, Thurienses Cives ibidem & alibi in locis sibi subiectis invenit captivos à tempore conflictus, quem ante dudum cum Civibus in *VV*interibur commiserant, pro quorum manu missione & liberatione Dominorū & Civitatum, dum prius recepisset, supplices, & ut animos eorum sibi conciliaret, & ut ad juvandum se inclinatos redderet, ipsos captivos ibi vel alibi detentos, salvis rebus & corporibus libertati suæ fecit restitui. Secuta hinc obsidio Urbis Tigurinæ, sed astu muliebri mox iterum soluta, *Method. leg. Hist. Helv. p. 249.* & pax cum domo Austriaca, quam postea Tigurini religiosè observârunt, usque adeò, ut & an. Chr. 1308. Jussu Alberti Clingenbergium Canonicum Constantiensem ceperint; & postea an. Chr. 1315. Fridericum Austriacum, contra Ludovicum Bavarum, non sine dispendio, armis pro virili defendere parati fuerint. Et quia

quia Schismata hæc Imperij adeò semper magno constiterunt, legibus tandem cautum fuit, ut ne deinceps ejusmodi controversijs se Cives immiscerent; vide *sup.* p. 64. De interitu Alberti, ejusque causis, ita iterum Vitoduranus: *Hunc Regem Albertum fama vitio avaritia nimis excessivè irretitum, testatur. Nam tantum lucris & rebus temporalibus inhiavit, quòd castra, Civitates, & oppida suorum consanguineorum (imò & liberarum Imperij Civitatum, & regionum; unde prima libertatis Helveticæ occasio arrepta) sibi indebitè usurpavit: Quòd causam ante tempus mortis suæ dedit. Unde factum est, cum regni gubernacula XI. annis tenuisset, profectus est in oppidum Brugg / in Argovia situm, & dum ante oppidum, sive extra muros ejus non longè, patruelis suus Dux Johannes bona sibi ab eo ablata resitui sibi amicabiliter postulasset, & hoc duris verbis sibi facere denegasset, & sua fore*

fore assereret Dux Johannes ab hoc nimis iratus effectus cum quibusdam familia Regis potioribus, scil. Domino de VVart, de Eschenbach, Domino de Palm, & quibusdam alijs partem suam foventibus in necem Regis aspiravit, & cum in loco memorato mox occidit: quo facta ipsi fugam arripientes festinanter indiversis locis, timore filiorum suorum relictorum, perculsi delituerunt. In loco autem, ubi interfectus est, Monasterium solenne in brevi constructum est cum Cenobio duplici sibi annexo &c. Rex Adolphus electus fuit sub Celestino V. an. D. 1281. sub Bonifacio VIII. ab Alberto Duce Austrie occiditur an. 1298. Unde versus:

Millenis ac trecentis binis minus annis
In Iulio mense Rex Adolphus cadit ense
Per manus Australis processu Martiniani.

Rex verò Albertus sub Clemente V. à Johanne.

Annis completis octo tunc mille trecentis
Rex est Albertus gladiatorum morte peremptus
Contigit hoc Iacobi festo, sanctique Philippi.

Et hoc factum in suo patrio solo &c.
 Nata hinc Nobilitatis Helveticæ persecutio, arcium destructio, adeoque fatalis ejus periodus. Sed & futuræ contemperationis non obscura præcesserant præludia; de quibus *Stumpf. l. VII. c. 15.* De causis regicidij, & supplicio tum aliorum, tum cumprimis *Rudolphi de VVart* (locus erat in monte Irchel, propè Neftenbachum in agro Tigurino) videatur *Id. l. V. c. 34. Steller l. I. p. 34.* Hujus Tragædiæ eventum turpi patriarchonismo in fœderis Helvetici multi rejiciunt incunabula, ut Nobilitatem in eos concitent, cum hac jam occasione tota ferè nobilitas Helvetica radicitus fuerit evulsa. Vide *Method nost. pag. 214.*

2. *Tertio* intervallo bellum secutum fuit *sacrum*, ita appellatum, quòd Tigurini ob fidem [a] Friderico II. & Ludovico [b] Imperatoribus [c] datam & servatam; Pontificio fulmine percussi; omnium, vicinorum cumprimis libidini expositi, pro aris & focis, non [d] fortiter
 mi-

minus, quàm cum successu pugnarunt.

[a] *Fridericales* enim, ut vocabantur, fuissent Tigurinos, ex eo manifestum est, quòd & ipsi propterea à Pontifice fuerint excommunicati, & annis aliquot, continuis sacris privati. Accidit hoc an. Chr. 1243. Subsequenti 1244. ægrè impetrârunt Collegij Carolini Canonici, *ut clausis januis non pulsatis Campanis, submissa voce divina officia celebrarent; Hanc veniam dedit Innocentius IV. à quo & Collegium Abbatissanum an. Chr. 1247. idem obtinuit. Quid Capellis contigerit, supra & ximus pag. 278. Tiguro ergo totus clerus pulsus erat, exceptis Franciscanis, Heder. P. III. pag. 429. Analect. P. I. p. 72. Stumpf. Chron. pag. 428. Redijt tandem clerus an. Chr. 1251.*

[b] Causam excommunicationis alij aliam assignant. *author fasciculi temp. p. 24. Iste Ludovicus fuit Dux Bavariae & contempsit Coronationem (Papæ scilicet:) Quapropter ab eo depositus est.*

nultus sibi labor & pericula successe-
unt. Nisus est etiam scindere unitatem
Ecclesie, & Fridericum Ducem Austriae
contra se electum iovit. In tribulatione
& contumacia usque ad finem durus
permanfit; grande periculum animae
suae reportando. Graviter hoc dissidio Ec-
clesiam fuisse concussam, prolixè enarrat
Vitoduranus noster, & nos ex eo *Hist. Eccles.*
Sec. XV. pag. 667. &c. Schismatis culpam
Carthusianus in Ludovicum rejicit, per-
tinacemque in ea ἰπποκρήν. Vitoduranus con-
tra pag. 36. 6. simpliciter: *An. Chr. 1323.*
Dux Ludovicus anathematizatus à Pa-
pa Johanne contra ipsum appellavit, &
ideo deponitur, Friderico adhuc in capti-
vitate detento. Verum, nec alijs displi-
cuisse Imperatoris appellationem, nec
ἀποδοῦναι fuisse, sed reconciliationem quæ-
sivisse, Ludovicum, idem asserit *Vitoduranus.*
Et prius quidem inde satis est manifestum,
quòd, cum Pontifex malè eos omnes,
qui negârunt Christum proprias possedis-
se

se facultates, ex Franciscanis aliisque per Europam viris celeberrimis non pauci Imperatorem delegerint protectorem. *Cum enim eos Papa minis, blandimentis, terroribus ad sibi consentiendum flectere non posset, insidias intentabat, qualiter eos caperet, & squalore carceris & diris supplicijs cruciaret, vel ut aliqui opinantur, morte eos afficeret, & acerbissime trucidaret, & cum hoc incontinenti se facturum decrevisset, Generalis, dictus Michaël, vir utique genere, scientia, & morum honestate praeclarus, cum Bonagratia juris perito experientissimo, & alijs Fratribus, Theologis acutissimis, amicabilem communitus fugam accepit, & cum multis Galicis à Rege Franciae sibi destinatis, deductus est per mare prospera navigatione ad loca tutissima, & à Papae temeraria & irrationabili valde semota potestate, qui tandem Ludovicum poscentes saepe dictum*

dictum & ad eum confugientes sub ejus
umbra alarum, multo tempore protecti
sunt à facie inimici & in cunctis vitæ ne-
cessarijs laudè provisi, quorum fugam
Papa sentiens omnis generis contra eos
Censuram Ecclesiasticam fulminavit.
& eorum extra Ordinem suum ejectionem
à Fratribus extorsit, qui quamvis
nobilis Ordinis omni laude digna mem-
bra fuissent; Fratres tamen, sed nimis
indolentes cum immensi amaritudine men-
tis, ad favorem Papæ capeffendum, &
irram indignationis suæ excessivam
temperandam, quia adversus eos accen-
dit omnem iram suam, ipsos tanquam
membra arida seu putrida ab ordine ex-
siderunt; de quo ego sum nimium con-
urbatus, quia gloriam & magnum deco-
rem per eos ordo noster habuit: quia si-
cut stella præfulgida in eo micuerunt, &
in mundo, sicut stella in medio nebulae,
& tanquam novum sydus, imò sicut stel-
la

la lucidiſſimè coruſcabant. Alij etiam, *Henricus de Talheim &c.* Ottonis partes ſecuti, facile animadverterunt, ſalvâ illud fieri conſcientiâ, fruſtra pro Pontificis abſoluta poteſtate, & impeccantia pugnari, ubi quotidiana reclamet experientia. Ad Concilium igitur vel futurum Pontificem etiam à Bonagratiâ, & Michaelè Generali, ringente licèt Pontifice, fuit provocatum; Vide *Hift Eccleſ ſe .xv. pag. 744.* Sed & reconciliationem ſolicite Imperatorem quæſiviſſe, ea abundè probant, quæ ex *Vitodurano* recitavimus *Hift. Eccl. S. c. p. 934.*

[c] Initio quidem continuati in Imperio Schiſmatis cum Auſtrijs faciebant Tigurini, Alberto antea amicitia conglutinati; bellóque tum contra nobiles conſtanter amicitiam colere, tum ad Morengartum Fridericum defendere erant parati. Unde *Genebrard. an. Chr. 1315.* *Cum bella inter Ludovicum Bavarum & Fridericum Auſtriacum pro imperio exaſſent, Helvetij, præſertim Urij, Sylvani & Suiſenſes ſoli (nam reliqui, Imperii*
ſubdi

Subditi Friderico studebant) Bavaro ad-
uerunt. Quare hic, rebus bene gestis re-
munerationis loco αὐτονομίαν ab Henrico
II. antecessore impetratam confirmavit,
aditis immunitatibus & potestate se-
perpetuo fœdere, defensionis causa, con-
ungendi. Hic ergo incipit Helvetiorum
res publica. Non malè quædam. Neque
enim aliunde cunque rectius, quàm ab
hoc dissidio fœderis Helvetici derivantur
origines; neque negamus, Tigurinos
Friderico Austriæ & fœderis, & viciniae
respectu tam diu fuisse, donec 1330. pa-
ce inter Bojum & Austrium facta hic illi
cessit in Imperio. Tunc enim polliciti
erant Tigurini, se deinceps Bojum, qui
communis & solus legitimus erat Impera-
tor, non minori fide & constantia obser-
uaturos esse, quàm antehac Austrium.
Offendit hoc factum Austrios. Etsi enim
Fridericus Imperio renunciârat, fratres
namque ejus Leopoldus, Albertus, & Otto
actiones has noluerunt habere ratas, & bel-
lo Bojum persecuti sunt: Pontifex quo-

Uque

que eundem anathemate cum omnibus suis percussit. Ita ergo Tigurinorum urbs iterum ab Austriorum amicitia discessit, & à Papa excommunicata 18. annis communione Ecclesiastica, ac usitatis Romanæ Ecclesiæ Ceremonijs caruit: Sacerdotes partim sponte urbe excefferunt, partim à Civibus, quibus sacra administrare nolebant, ejecti, & domo pulsi sunt, soli Franciscani una porta egressi, alteram Urbem rediere. *Simler. l. 1. Helvet. Repub. Hodeg. P. III. c. 2.* Ut ergò initio & arma & corpus sua *Friderico* Austriaco contra *Ludovicum* Tigurini obtulerunt, sic postea, ubi solus hic rerum potitus fuit, lucris carere, quàm violatæ fidei suspicionem excitare maluerunt.

Urbi enim excommunicatæ & præterea alienatæ ab Austrijs, nobiles plerique, Austriorum clientes, infesti erant. Anno igitur 1333. cum Argentinenfibus Basileenfibus & Bernatibus Schvvanovium arcem Geroltzegkiorum ad Rhenum situm, prædatorum receptaculum diruerunt. Sequenti anno Freyen-
stein

teinium arcem ad Tosam, Tuffum superius vicinum, Schonenvvertum ad Limatum, sex ab urbe passuum millibus, præterea Schlattam prope Elgoviam Taurini everterunt.

7. *Quarto* intervallo bellum successit Civile, [a] quod ut in se fuit periculosissimum, aliorumque opinionione malum [b] penè ἀνίατον; ita singulari Dei providentia, & felicissimum eventum, & adversariis tremendum, aliquot tum in urbe, tum extra, conflictibus non ignobile.

Bellum civile voco, quod occasione Civilium motuum, & mutati regiminis genus fuerit. Incidit Reipublicæ mutatio annum Chr. 1351. causas mutationis præter supra, pag. 57. enarravimus; plenius eas recenset Vitodur. pag. 54. *Post hæc* *in* *breve* *tempore* *decurso*, *circiter* *annos* *Dominicæ incarnationis* 1337. *grandis* *&* *periculosa* *seditio*, *in* *Civitate* *Thuricensi*, *de* *fonte* *iniquitatis*, *tempore*

Benedicti, Papa memorati supra, & Ludovici Imperatoris ebullivit. Nam Consules Civitatis, pro ut eis imponebatur communes fructus & questus Civitatis, qui pingues & multi sunt, dolose sit longo tempore usurpassent, & fidei statuta ratione carentia, ipsis quidem proficua & lucritiva, communiter verò damnosa (ea nisi fallor intelligi de quibus spec. supra I. actum) & disordinosa edidissent, & hoc nemo reclamare vel retractare auderet, quadam die universas ferè tota Civitatis, ipsos simul congregatos reperiens invadit cum insania & vehementia magna; sed ipsi fortè hoc pramoniti & pramunui, vel per se recognoscentes fugam, stupefacti mox arripientes ad domos diversas circum adjacentes, manus populi tumultuantis evaserunt. Quòd si non fecissent, in manus communitalis perniciem corruiſſent. Nec mirum, cum multi &

numerabiles, quasi paucos incurris-
sunt. Postera die universitas Civium
ita, conveniens in area Fratrum mi-
norum (quod & alias in gravioribus ne-
cessarijs & deliberationibus factum obser-
vatum, eo cum primis tempore, cum anno,
opinor, 1392. fama de novo fœdere
Austriaco, contra pacta Helvetica, sparsa
esset) sententiavit; ipsos pro commis-
sis sceleribus ritè & legitimè pœnis con-
gnis plectendos, nec immeritò, cum
eorum pertinacia & inveterata multo-
rum dierum malitia hoc exigeret. Ab
e igitur communitatis emanavit ver-
bum contra eos tale, ut juramento exhi-
to ac præstito, coram omni multitu-
dine, aperta voce asseverarent, & pro-
mitterent, executuros se studiosè, quic-
quid eis oneris vel laboris pro emenda-
tiorum excessuum injungeretur, ab-
solvendos id ab eis, quo usque juramen-
tum præstarent extortum, quod audien-
tes, elanguit cor cujusque nimio præpa-

vore. Angustia enim eis erant undique. & perplexi valde, quicquid eligerent, ignorabant, tandem metu coacti, quia praeceptum potestatis urgebant, iuramenti vinculo se astrinxerunt, ad subeundam poenam, quae eis placita videretur. Imponebant itaque eis, ut de Civitate in continenti recederent, eamque abjurarent, & in locis alienis sibi determinatis peregrinantes morarentur, usque ad terminos sibi praefixos poenitentiarum. Igitur facti poenitentiant singulos secundum exigentiam eorum demeritorum graviorum vel leviorum, & secundum quantitatem & qualitatem reatum suorum, praecipientes uni, ut in terra vel loco sibi nominato ad biennium, alteri ad triennium, tertio ad quinquennium, nullatenus interim reversurus, & apud indigenas vel terrigenas illius loci vel terra, tanquam accola habitaret. Qui, auditis his

sanctis

unctionibus, sauciatis & perturbatis
ordibus abierunt, & valedicentes suis
um lachrymis amarissimis, de Civitate
xierunt Thuricensi, & ad diversa loca
conferentes dispersi sunt in nationi-
bus, & ab invicem separati, non tamen
d loca sibi injuncta se contulerant, im-
leturi, quod promiserant, quia contra
uramentum propria temeritate vene-
unt ipsum contemnendo, & irritum
enitus faciendo. Quod audientes Bur-
enses Thuricenses intranei seu rema-
nentes, indignati, ipsos irrevocabiliter
xules, & à Civitate exclusos fieri in-
perpetuum decreverunt. Videntes au-
em extranei sive expulsi, se sine spe re-
deundi ab ipsis exterminatos & elimi-
natos, contra eos rebellare nisi sunt. Ex-
ut hoc efficacius, & potentius facere pos-
sent, in oppidum Rappersvile nomine,
ipsis à Domino Johanne, Comite de
Habspurg quondam pro pignore obliga-
tum

tum se, assumtis secum tandem familijs
suis receperunt, & ut intraneis adver-
sarium fortem suscitarent, & sibi pro-
pugnatores, patrocinium & auxilium
ferre valentem, Comitem memoratum
de Habsburg allexerunt, oppidum Rap-
persvile ei qua poterant reddendo.
cum itaque ista dissensio & seditio ci-
vium se ad tempus aliquantum pertra-
heret, accidit quosdam notari cives in-
traneos extraneis, ut suspicabatur, favo-
rabiles de delatura Civitatis, qui max-
capitum truncatione mulctati sunt:
quos innocentes & à delatura vitio im-
munes & alienos fuisse multi contestati
sunt. Illo quoque tempore deprehenso
fuit quidam ab extraneis ad hoc missus,
domui uni Civitatis Thuregi igni im-
mittentem, quem illico morte condigna
culpæ affecerunt. Isto etiam tempore in-
tranei stipendiarios conduxerunt, cum
quibus bis velter, coram oppido Rapper-
svile

Evile in potentia comparuerunt de la-
 cu per machinas in navibus lapides ad
 oppidum projicientes, sed modicum per
 hoc sibi nocere valentes, ex parte verò
 altera oppidi à lacu distante ante por-
 tam imperterritè aspectibus extraneo-
 rum se presentabant, ubi plures intra-
 neorum nimio odio concitati contra
 extraneos habitis, muros & portas in-
 vaserunt, imò quadam quasi vesania
 agitati, & quadam quasi mentis nube
 excæcati more phreneticorum, in muros
 impegerunt. Quamobrem quandoque
 velis aliqui expulsorum civium & suo-
 rum stipendiariorum & adjutorum pro-
 priis in oppido commorantium graviter
 fauciati fuere. Subjicit postea ordine &
 prolixè prælium Grinoviense, quod quia
 Method. leg. Hist. Helvet. inferum est,
 pag. 256. reperere, hoc loco, nolumus.
 Paucula postea sequentur. Distinctius hæc
 & succinctius Simler. de Repub. Helvet.

lib. I. pag. 37. Vide sup. pag. 57. Bulling.
17.c. 14. 15. 16. Stetler. l. 2. pag. 13.

[b] Ita enim idem vitodur. tum de alijs
per Imperium, tum de Tigurinorum mo-
tibus pag. 68. An. D. 1339. in autumno
Imperator Ludovicus aliquot cives de
VVart meliores sibi accusatos, & in In-
golstat sibi presentatos jubebat exocu-
lari. Quendam verò in sacco demergi
quo propter partialitatem & dissensi-
nem eorundem civium occasionem tra-
xit. Partes enim maxima & gravissi-
ma civitates & alia loca confundunt.
De hoc potest exemplum sumi porro &
principaliter, de Civitate Romana, qua
est caput Ecclesiae, nam quando illic, ut
in Chronicis legitur, Cives contra se di-
visi fuerant magis ipsis & loco nocuit,
quàm perniciosissima & saevissima bella,
quae ab hostibus extraneis pertulerunt.
Exemplum accipi potest de Thurego si-
cut supra dixi; nam propter schisma ibi-
dem

dem exortum, adhuc hodierno die infe-
rior est, & deterior & ut verisimile
est usque in generationem erit. Idem
patet de Schafhusa. Ubi ab antiquo pars
hostilis viguit, propter quam mul-
ta homicidia, & crebra mala evenerunt.
Idem patuit ante pauca tempora in Ul-
na, ubi cives potentiores & opulentio-
res propter discordiam & partialitatem,
ebidem à saore Zizaniarum Diabolo
seminatam, se mutuò de civitate expu-
serunt, hoc loco & hominibus, occasio-
nem perturbationis plurimam & va-
riam inferentes. Nam praelia, & sedi-
tiones, incendia item in malum ipsorum
non modicum subsecuta sunt. Malum
omen! Melius haftenus, Dei gratiâ, res
suecessit. Quod necessariò reformandum
aliquando erat, ne tota pessum iret Res-
publica, reformatum etiamnum bene
est; duraturum, quamdiu Deus noster
erit Deus.

[c] Primò an, Chr, 1337. Exules Tiguri-
ni

rini Johanni Habsburgio, Rapertivillæ Domino, se conjunxerunt. Qua de causa Tigurini Rapertivillam obsederant, navibus, trajecto lacu Grinovium petentes. Sed Comes instructo exercitu montem proximum infederat, & Tigurinos è navibus in terram descendentes, ex improvviso adorsus est, inque naves fugere compulit. Qua clade indignati Tigurini, terræ denuo appellunt, & de integro prælio decernunt. Cæsus est Habsburgius, & cum eo plures eximiae nobilitatis viri, captæque hostium signa sex. *Deinde*, cum eodem anno exules Tigurini Imperatoris autoritate, Augustæ reconciliarentur, grandem tamen pecuniæ summam pendere, & quinquennio præterea urbe exesse jussi sunt: Mox tamen an. Chr. 1340. extorres pacem non servantes, intercessionem Agnetis Reginae Hungariæ, reconciliationem obtinuerunt: Ex quo rebus suis ita paulatim consuluerunt, ut anno Chr. 1350. negotium tandem in nervum eruperit. Multi namque Comites, Barones atque Nobiles

les nocte, quæ diem Matthiæ sacrum præ-
 celsit, exulum opera, Tigurum prodi-
 tione occupare conati sunt. Verum, re
 frustra tentata, multisque nocturno tu-
 multu cæsis, Comes Toggius navigio ef-
 fugere tentans, Limago suffocatur, ma-
 gnus nobilium numerus captus, non-
 nulli truncati capite, cæteri ad rotam
 damnati. Solus Habspurgus & Bonstet-
 tanus Baro capti in vincula conjiciuntur.
 De hac conjuratione consulatur *Simler*.
 l. 1. pag. 39. 6. *Stetler*. l. pag. 69. *Bulling*.
 l. 8. c. 2.

7. *Quinto* denique intervallo ea
 Tigurinorum bella recitanda ve-
 niunt, quæ à tempore Fæderis Hel-
 vetici occurrunt, quorum prolixio-
 rem descriptionem Lector ex Me-
 thodo nostra legendi Historias Hel-
 veticas promere potest: breviter er-
 gò & succinctè ea indicaturi, obser-
 vamus.

1. *Alia à Tigurinis solis, gesta fuisse contra alios*
eaque vel A, pro patria. An, Chr, 1409. lites
ortæ

ortæ inter Tigurinos & vicinos Regen-
 spergicos, quæ in bellum eruperant,
 in quo tamen nihil gestum, quod magni
 sit momenti. An. 1410. aliquid etiam tri-
 gusculi obortum, inter Episcopum Con-
 stantiensem & Tigurinos, quod 9. Maji
 sopitum fuit. Mox tamen an. Chr. 1411.
 ignis è cineribus fossus erupit, ita ut Epi-
 scopus Tigurinis arcem Rhénofeldam
 prope Eglisoviam combureret, Tigurini
 Episcopo præfecturam Tanneckensem.

B. *socijs extra fœdus Helveticum.* A. Ch. 1417.
 oppidum & arx Campi S. Petri (Seld-
 firdh) à Friderico Toggio, Tigurinis, &
 Constantiensibus obsidetur, expugnatur
 & diripitur. An. Chr. 1429. Ducenti Ti-
 gurini adversus Bohemos Ulmam mit-
 tuntur. Antea jam, an. Chr. 1420. reliqui
 etiam Helvetij cum Tigurinis, Imperato-
 ris jussu secuti reliquum exercitum in Bo-
 hemiam proficiscebantur, sed re infecta
 domum redierunt. A. 1412. Wilhelmus,
 Comes Brigantinus, Dominus Comita-
 tus Kyburgici, Hermannum Hinvilla-
 num, Civem Tigurinum captum vincu-

lis constrinxerat : Proinde & Tigurini Comitem, apros sectantem, intercipiunt, captumque cum suis Tigurum deducunt, & captivum suum liberant. An. Chr. 1488. Tigurini Sigismundo Austrio 200. subsidio contra Venetos, Roboretum mittunt. An. Chr. 1460. Gradleri, è Gracio Styriæ oppido, Tigurinorum cives; eorundem auxilium contra Sigismundum implorant, qui expeditione suscepta Fussa-um expugnant, & incendio delent; Brigantum & Torbura, incommoda incendij magno ære redimunt.

II. conjunctis, cum cæteris Helvetijs, viribus, vel pro & exteris. A. Chr. 1462. Friderico Palatino, victorioso suppetias, tulerunt. Simler. Epist. nuncupat. Biblioth. Gessner. Fuit illis temporibus ea Principum Palatinorum cum Helvetijs conjunctio, ut Illustrissimus Princeps Fridericus, qui propter multa præclare gesta victoriosus cognominatus est, cum à multis Principibus gravi bello oppugnaretur, judicaverit se non aliunde firmiorem & fidelio-

*deliorem peditatum, quàm ex Helvetijs
conscribere posse. Itaque eo praelio, quo
tres simul Principes cepit, peditum Hel-
vetico usus est, & cum illorum omnium,
tum maximè Ducis eorum Johanni
VValdmanni Consulis Tigurini virtu-
tem probavit. An. Chr. 1460. Civis qui-
dam Campidonensis Helvetios 350. in
auxilium contra Abbatem evocat, qui
in monte à fagis denominato (Buchsberg)
Abbatis exercitum 1300. capitum fun-
dunt atque fugant. Abbas parte dimidia
suorum amissa, 900. aureis Germanicis
pacem ab Helvetijs redimit. vel pro
conservatione fœderis Helvetici, alio-
rumque Fœderatorum, cujusmodi sunt.*

*A. Austriacum primum, in quo obsidio
urbis prima die 13. Septemb. 1351. per
Albertum Archiducem tentata. Aderant
Duces 5. Episcopi 5. Comites 26. ex civi-
tatibus, Argentoratum, Berna, Basilea, Fri-
burgum Brisgojæ, Solodurū, Schaffhusium
Neoburgum. Peditum 20000. Equitum
2000. Bull. l. 8. c. 6. b. Pugna Tervillana.*

ibi 1500. aut præter propter Tigurini
victoriam deportârunt à 4000. Austriacis,
cæsis hostium 600. & ereptis vexillis
Method. pag. 301. Bulling. l. 8. c. 8.
Obsidio urbis secunda, itidem Archidu-
cis Alberti; Bull. l. 8. c. 10. *d. Obsidio tertia*,
contra Tigurinos, quod fædere exire nol-
ent, suscepta, 1354. de qua sup. pag. 170.
Hoc intervallum varias habet velitatio-
nes. A. Chr. 1352. Austriaci Bremogarto
eruperunt, ut pecus abigerent. Præda
eripitur, & hostium 25. interficiuntur.
An. Chr. 1354, Badâ, & Bremogarto eru-
ptionem faciunt equites 100. pedites
100. incendiûlque grassantes, ædes ad Si-
am vastârunt, quorum 60. præda onusti
erant deprehensi; cæteri non amplius
deinceps revertebantur. An. Chr. 1382.
Tigurini die 20. Decembris Rapertivil-
lam insidijs sibi subicere volebant; Sed
decollavit spes. Gerbard. de Roo ex Alberto
Myllero; quem nonnunquam Stumpfio
opponere solet.

B. secundum bellum Austriacum, quod præ-
lio Sempacensi cum primis nobilitabatur.

Ha

Hac periodo Helvetij, bellum indicebant instrumentis suis, per feciales, singuli: Marchiones 2. Principes 7. Comites 30. Barones, Equites, Nobiles 169. idque ab initio anni 1386. ad Johannis Natalem. Huldricus Landenbergicus, Tigurinis arcem suam Regenspurgum pollicebatur, tanquam asylum locumque receptus tutissimum. Quam primùm verò Tigurini commeatu arcem instruxissent, Regenspurgicus Austriacis eam celsit. Tigurini ergò arcem & vicum Pfefficonam expugnant, è medio sublatis ibidem 32. praefidarijs. Eodem anno Tigurini & Lucernenses in cineres redegerunt arcem, Mulinam, in Marchia ad Limagum. A. Chr. 1387. Tigurini expilârunt Vanavallem, quos redituros invadebant ad *Lapidem conicum* (Krayenstein) equites trecenti Austriaci, adjuncto peditatu; sed repulsi fuerunt à Tigurinis, qui spolijs aucti domum redierunt. Eodem anno Bulacum oppidum Tigurini expugnârunt; arces item Regenspergam veterem, Rumlingam: Mofsburgû & Ilnoviam igni deleverunt.

Anno 1388. Austriaci prædam Tigurinis
ripuerunt: quos hi, confuso & disturba-
to ordine insequentes, pœnas ἀταξίας lu-
ntes 20. amiserunt. Postea tamen Tigu-
rini, cum Lucernatibus, Sutijs & sub-
sylvania Badam descendentes, ad Ther-
nas domus triginta, nec non suburbia
ad Mellingen & Bremogartum combus-
erunt. Eodem anno Rapertivillani, tra-
iecto lacu, agrum Tigurinum vastârunt;
sed intercepti à Vadisvillanis Tigurini,
Rapertivillani, amissis 16. in fugam con-
vertuntur. Sed & cum Tuginis Tigurini
in Bremogartenenses movent, prædâmque
deportant: Bremogartenenses ad Lunckho-
fum insequentes cæduntur: Cùmque
Austriaci Vitodurum excurrerent, à Ti-
gurinis propè Lazaritanum Cœnobium,
Gevenne, repelluntur, interfectis ho-
stium 70. Nec longè post, vindictæ stu-
dio propius accedentes præfidiarij Vito-
durani, pœnas denuo dederunt; cæsisque
30. captivis 6. prædæque relictis do-
mum redierunt. An. Chr. 1389. in lacu su-
periori 12. capti sunt Piscatores Austria-
ci.

ci: vicum præterea & Collegium Im-
briacense incendio vastârunt. Inde, anno
eodem, pax secuta septennalis, in-
ter Austrium & Helvetios, urgentibus
eam quibusdam Civitatibus Imperij. Sed
nobilissimum penèque decretorium fuit
sempacense prælium an. Chr. 1386. cujus
occasio & successus breviter talis. Leopoldus
Austrius, quàm maximo potest ap-
paratu loca Tiguro vicina occupat: Ita-
que Lucernates, Urij, Suitij & Subsyl-
vani 1600. milites urbi præsidia mittunt.
Cujus Leopoldus non ignarus profectio-
nem Sempachum versus instituit. Pro-
pterea præsidium Tiguro solvit & noctur-
no itinere tantùm promoti, eadem qua
Austrius venerat horâ 9. Julij Sempa-
chum venit. Pugnatum est utrinque in-
festis animis, victoria penes Helvetios
relieta. Ceciderunt eo prælio cum Leo-
poldo Austrio Principes, Comites, Baro-
nes, Nobiles, Equites ad 2000.

C. *Tertium bellum Austriacum*, nomine &
jussu Imperatoris susceptum. Nam & Im-
perator & Concilium Constantiense in

mandatis Tigurinis, cæterisque dederant Helvetijs, ut Fridericum excommunicatum, non obstante fædere, debellarent, Argoviam, vicinaque loca expugnarent. Quod & factum est. Vicinam Dieticonam & Mellingam Tigurini occupant; inde Bremogartum movent, Surseam, Badam: quæ omnia loca Helvetiorum cesserunt armis an. Chr. 1415. Quo etiam anno Sigismundus Imperator Tigurinis Comitatum Badensem oppigneravit, Mellingam & Surseam, cum adjacenti agro; mox tamen reliquos Helvetios veteres in pignoris & regiminis societatem admiserunt. Bull. l. 9. c. 20. De quarto bello Austriaco postea nonnulla sequuntur.

D. *Bellum Mulhusinum* contra Nobilitatem Alsaticam susceptum. Cum enim Nobilitas urbi vicina, Mulhusinis liberis molesta esset, & occasiones belli adversus eos studiosè quæreret, cives cum Bernatibus, Friburgiis, & Solodoriis fædus in annos 15. fecerunt; ac Bernatum intercessionem reliqui etiam Pagi accesserunt; quo facto Nobilitatis animi adeò incen-

incensi sunt, ut brevi odia hæc in apertum bellum eruperint. Communibus ergo armis Helvetij Nobilitatem lacessentem in Campo bovillo (*Dörsenfeld*) quærunt; quæ mox territa diffugit. Helvetij Pfaltenzam & Schvveickhusam arces, vicum Habsen, cum alijs nonnullis, & Tannæ suburbia incendunt. Quid post hac à Tigurinis, cæterisque Helvetiæ reformatæ Cantonibus in favorem fæderatorum Mulhusinorum præstitum sit, fusi docet *stetler*. ad an. Chr. 1587.

E. *Burgundicum*, in quo

[a] *Sigismundus* Austrius (quo cum Helvetij 1474. fædus inierunt hæreditarium) Helvetiorum (200. erant sub vexillo Tigurino) ope terras oppigneratas vi recipit; & Hagenbachius, ob male facta, capite plectitur; an. Chr. 1474.

[b] *Imperator* (prout & Ludovicus Galliarum Rex Helvetijs adversus Burgundum fædere fuit junctus) Helvetios contra Burgundum ad arma vocat. Illi Burgundo bellum indicunt, & Elicurtum obsidione cingunt. Comes Remontius obsessis

obsessis auxilium laturus ab Helvetijs
victus ex 30000. militibus 1800. amisit,
fugâque elapsus est: Eod. anno.

[e] An. Chr. 1476. Helvetij Carolum
Burgundum acie ad Granzonium vin-
cunt, castrisque exuunt, d. 3. Martij.

[d] Eodem anno, Carolus Dux, recolle-
ctis viribus exercitu 100. millium Mora-
rum obsidet. Helvetij præsidium 1000.
militum, duce Johanne Waldmanno Ti-
gurino, Friburgum miserant; Bernates
eodem modo Moratum mille militum
præsidio muniverunt. Carolum magna
vi ter Moratum oppugnat cum 1500.
suorum dispendio. Tandem ab exercitu,
Helvetico ingenti pugna superatus fæ-
dâ fugâ vitam servavit. Burgundorum
30000. interneccione deleta sunt. Qui
ex pago Tigurino sub Waldmanno mit-
tebantur, ex Groningana Dynastia pleri-
que erant, officium suum strenuè fa-
cientes; Felix præsertim Kellerus; *Bull.*
l. 12. c. 16. Stetler. p. 258.

[e] An. Chr. 1477. Carolus Audax, de-
nuo cum exercitu Lotharingiam ingredi-
tur

tur, & Nanceium Metropolin, gravissima obsidione premit. Reinhardus Helvetiorum & Fœderatorum opem implo-
rat. Mittuntur ab Helvetijs 8000. &
à Fœderatis 3000. qui Carolum exercitu
40000. militum instructum & vallo fos-
sâque munitum aggrediuntur. Ex But-
gundis 7000. ceciderunt, captis non
paucis ex Nobilitate magnis viris. Et
huic conflictui d. 6. Januar. Waldman-
nus interfuit, ne Lotharingiæ quidem
Duci primas in oppugnando hoste con-
cessurus.

F. *Longobardica*, cujusmodi notantur
aliquot,

1. An. Chr. 1410. Helvetij communi-
bus armis (exceptis Bernensibus) trans
alpes in vallem de Oscella profecti, op-
pidum Domen de Oscella expugnant.
Partisq; optimis spolijs domum redeunt.

2. A. Chr. 1411. iidem expeditionem
in Ducatum Mediolanensem suscipiunt,
expugnatisque arcibus quibusdam & re-
gione devastata ad suos revertuntur.

3. An. Chr. 1426. Suitenses primum,
postea

ostea & cæteri Helvetij vallem de O-
cella depopulantur, & Dux Mediola-
ensis auro pacem ab Helvetijs redemit.

4. Helvetij, Uranienses secuti, Billi-
onum obsident; Sed cum successus votis
non responderet, & in monte Gothardi
perirent, hyberna quærere coacti sunt.
Excenti ergo Helvetij ad pagum Jornico
venaturi, à Duce Mediolanensi, magno
im Insubrorum damno, invaduntur. Ex
5000 ceciderunt, 400 alij aqua suffoca-
ti, cæteri in fugam acti fuerunt; magnâ-
que adeò victoria, cum opima, Helvetijs
cessit, præda.

5. An. Chr. 1500. in Uraniorum &
uitensium gratiam reliqui Helvetij Billi-
onum & Locarnum concesserunt.

6. An. Chr. 1503. Helvetij Francorum
regem rogabant; siquidem Urij, Suitij,
& Subsylvani Billitionum ære à veteribus
possessoribus redemissent, ne ipsos ab
jus oppidi possessione & usu arceret:
Cumque id Gallus se facturum negaret,
Helvetij communi auxilio Locarnum,

obsederunt. Gallus igitur Billitiono tradito Locarnum obsidione liberat.

7. A. Chr. 1511. Galli, qui Lugani in præfidijs erant, tabellarium Suitensium interceptum aquis submerferunt. Postea insigne Suitensium per ludibrium auctione publica vendiderunt. Cujus rei vindicandi causa Helvetij, media hyeme, transscensis alpibus, multos vicos, regionis Lugarensis incendio vastârunt. Hac expeditione fidem Tigurinos Socijs suis probâsse, monumenta nostraluculenter testantur. Bulling. l. 14. c. 6.

G. *suevicum* vulgò nostris; Germani *Helveticum*, aliàs *Austriacum* quartum appellari potest, ubi Tigurini de suis 7000. semper in castris habuerunt. Prima hujus belli semina spargebantur an. Chr. 1498. quod Helvetij nollent cum Imperatore, fœdere Suevico jungi, neque fœdus hereditarium cum domo Austriaca renovare. Rhæti etiam & Austrij de quorundam locorum possessione litigabant; cumque Austrij nihil remittere vellent, neque obscura belli signa darent, Rhæti perpe-

tuo

uo fædere Helvetijs jungebantur. Unde
 n. Chr. 1499. Suevici fæderis Principes
 Constantiam ; quæ se eis conjunxerat ;
 conveniunt, & de bello contra Helvetios
 discipiendo deliberant. Hinc secutæ tot
 pugnæ, 1. ad *Lucij clivum*. 2. *Treisam*.
 3. *Hardam*. 4. *Bruderholz*. 5. *Suvva-*
erloch. 6. *Fraßtenzum*. 7. *in Malsæ*
impis. 8. *Dornaci* ; in quibus omnibus
 Helvetij victores extiterunt ; semel tan-
 tum securitatis mala experti : de quibus
 ordine *Method leg. Hist Helvet* pag 346. Illud
 constanter referunt annales domestici,
 quòd, cùm in ultima expeditione Hego-
 ana, Tigurini, Lucernenses, Uranij,
 nitenses, Subsylvani, Tugienfes rece-
 nui cecinissent, & ultima acies Tigurinis
 commissa fuisset, nihil molestius Nobili-
 ti in toto illo fuerit bello, quàm quòd
 in exiguo tum Tigurinorum manipu-
 lo nullum potuerit inferre damnum ;
 illing. l. 13. c. 19. In Dorneccano etiam
 rælio & Ducis Goldlij commendata fuit ge-
 erosa virtus, & *Henrici Rhanij*, qui ve-
 xillum

xillum Argentinense eripuit, fortitudo.

H. Italico. Pontificia, aliâs *Mediolanensis* bella vocata; ubi expeditiones notantur sequentes:

1. An. Chr. 1510. Helvetij Julio II. in subsidium miserunt 6000. contra Ducem Ferrariæ. Sed quia innotuerat, Ducatum Mediolanensem & Regem Galliarum in oppugnatum, erant, qui ab instituto eos dehortarentur.

2. An. Chr. 1512. Helvetij, Papæ Julio II. auspicijs militantes, Mediolano & universo Ducatu (paucis exceptis arcibus) recuperato, Ducem in integrum restituerunt. Ideo Dux Urijs, Sutijs, & Subsylvanis Blitionum reddit, & communem Civitatem Helveticam, quatuor provincijs Italicis, ad eundem Ducatum pertinentibus, remunerat.

3. An. Chr. 1513. Ludovicus Francorum Rex Mediolan. Ducatum recuperare conatur. Helvetij itaque subsidium 4000. militum Duci mittunt, qui Novariam profecti Gallos ibidem operiebantur. Galli, instructissimo exercitu, Nova-

iam aliquandiu frustra obsident. Qua re Civitati Helveticæ nunciata, iterum de-
 lectu habito, exercitum 8000. miserunt.
 Galli, ne utrinque ab Helvetijs interclu-
 antur, obsidionem solvere: Helvetici
 ræfidiarij suorum adventum non expe-
 ctare, Gallos subsequi, & magno animo
 initium pugnæ facere, Gallos in fugam
 disjicere, eorūque castris potiri. Par-
 ta victoria non sine sanguine. Helvetio-
 rum 1400. hostium 6000. desiderari sunt.
 Militabant sub duobus vexillis Tiguri-
 orum 500. ex quibus cæsi sunt 69. Ci-
 viles 17. ruricolæ 52. Engelhardus, dux,
 & Johannes Kellerus Bulacensis, præter
 milios, viros se præstiterant, *Bulling.* l. 14.
 c. 10.

4. Franciscus, Francorum Rex an. Chr.
 1515. cum valido exercitu in Insubriam
 proficiscitur: Eundem Helvetij seque-
 bantur. Rex pacis tractationem instituit,
 in quam plerique Helvetiorum consense-
 rant, ideoque exercitus Helvetici pars
 maxima dilabatur. Reliqui artibus Epi-
 scopi Sedunensis persuasi cum exercitu

Gallico, sub vesperam, 13 Septembris pagnam faciunt, & fama victoriæ Helvetiorum per totam Italiam dispersa fuit. Sed ea nocte Rex Veneri exercitus accessione auctus, tormenta disponere, aciem restaurare, omniâque prælio necessaria parare: summo manè cum Helvetijs congregitur, eosque cruenta pugna superat. Helvetij, victoria desperata, conservatis ordinibus, depositis in medio saucijs militibus & tormentis, quæ secum adduxerunt, signis item militaribus octo, quæ hosti eripuerunt, lento gradu Mediolanum rediere: Ita ut ex toto hostium exercitu, nemo equitum peditumque eos persequi sit ausus, & illorum receptus nihil simile fugæ haberet. Ceciderunt utrinque, Helvetiorum 5000. hostium 12000. inter quos Principes 2. & plures summæ nobilitates viri. Et in hoc bello fortitudinis encomium ab Italis, Ræstio & Engelharro, Tigurinis, tribuitur. Soli Tigurini ad Marignanum amiserunt 800. *Method. pag. 383.*

5. An, Chr. 1521. circa Michaelis festum

um in Pontificis gratiam moverunt Ti-
urini, quos Tugini & alij postea erant
ecuti: Quid Italorum judicio, Tigurini
um præstiterint, habes *method. pag. 567.*
69.

III. Vidimus Tigurinorum *πολεμο-
γραφίαν* Historicam; ad axiomata
ccedendum esset practica, quæ tot
eculorū spatio observata, deinceps
tiam usui esse possent, & vel imi-
ationis exemplum præbere in re-
us præclarè gestis; vel cautelam,
& declinationem scopulorum, in
dversis; sed quando hanc alibi pro-
ixiùs præstitimus operam, brevi-
er defungemur. Patet igitur ex ijs,
quæ relata hæctenus à nobis fuerunt:

*A. Tigurinos, ut libertatis fuerunt
amantes, ita pro defensione ejus, to-
ties totiesque impetite, felicissimos,
nunquam facilè vel sine necessitate
arripuisse, vel absque successu deposuisse
arma.*

Prioris demonstratio luculentia satis est ex speculo politico; posterius speculum probat militare. Varia certamina, bella, praelia Tigurinorum fuisse; etiam ante foedus Helveticum, frequenter eos proavis & focis, pro libertate & privilegiis, dimicasse, Catalogus noster praemissus abundè condocet; nunquam tamen observamus, eo illos nomine detrimentosam aut exitialem patriæ accepisse cladem.

B. Tigurinos confæderatos, fœderati suis fidem & amorem, imò nec vitam sui sanguinem, necessitate flagitante, negasse.

Testis est I. *Helvetia fæderata emergens*, quæ cum tuta satis aliquandiu esset (post conflictum enim Morengartenensem, ad Carolum IV. usque, qui Tigurinis fœdere iunctis succensere cæpit, & de dissolutione arctissimi vinculi, seriò cogitavit, non meminimus magnas novo fœderi infidias structas) gravissimè tentata fuit; primum atque Tigurini vicinis se æterno amicitiae vinculo junxissent. Ea enim primi belli
Austria.

Austriaci causa fuit, ut suprà monstravimus. 2. *Helvetia*, Lombardicis, Burgundicis, Suevicis bellis vexata. 3. triumphans denique quæ ubi libertas altiores egisset radices, experta sæpe fuit, parata tueri paratum libenter fuisse Tigurum. Unde & ex cōmunionē armorum, cōmunis etiam omnium fermè Provinciarum communium ei obtigit administratio. Videatur *Method. leg. Hist. Helvet.* pag. 568.

C. Et ut omnia Tigurinorum à nobis commemorata bella Reformationem præcesserunt; ita ab exitialibus bellis, turbis atque motibus apertis, libera nunquam magis patria nostra, fuit aut tranquilla, quàm ab eo tempore, quo sacrorum emendatio est introducta: Certum insuper, tum etiam, cùm eadem in Helvetia ceremonia ubique fuissent recepta, querelas de militum licentia in fidei non sociorum tantùm, sed & Antistitum terras, imò opes, corpora nunquam defuisse.

illud contra istos maximè, qui omnium
dissidiorum fontem in Helvetia ex sacro-
rum diversitate derivant, observamus.
Istud singulari Dei gratiæ ferimus acce-
ptum, & doctrinæ reformatæ principis,
quæ ut Politiam non tollunt, ita fœdera,
juramenta, jura servare religiosè impe-
rant. Hoc unico specimine, quod amicus
nobis hisce diebus, ex *Aegidij Tschudij* Chro-
nico Msc. suppeditavit, indicare potui
obiter, quàm prolixè demonstrare fecit
animus. Ita illud de incommodis Wet-
tingensi Cœnobio ex primo bello Au-
striaco illatis, loquitur: *Coram vobis, ho-
norabili viro Domino Henrico Præse-
to sanctæ Verenæ Zurziacensis Constan-
tensis Diœcesis Judice, in causa unionis
parochialis in Hôngg / dictæ Diœcesis
fiendæ, Monasterio Maris stellæ aliàs
Wettingen Cisterciensis ordinis, jam
dictæ Diœcesis à sede Apostolica spua-
liter deputato, pro parte Abbatis & con-
ventus, Monasterij prædicti dantur &*
exhi-

exhibentur Articuli infra scripti, super
quibus & eorum quemlibet petant testes
eorum vobis causa in prædicta produci,
examinari. Et primò, quòd propter Guer-
as quondam Domini Alberti Ducis Au-
striae, & nunc Dominorum Alberti &
Leopoldi filiorum & successorum suorum
per maximas, quascumque potentibus &
confederatis oppidorum & terrarum in
Zürich, in Lucerna, in Suiz, in Uri, in
Tessin, in Valais, dictæ Diocesis inierunt,
ita illa patria per gentes armatas, Ty-
rannos & pradones ipsarum Guerrarum
non semel, sed sæpe spolijs, incendijs, &
rapinis, fuit & est funditus destructa,
& in nihilum redacta. Item: quòd pro-
pter præmissas & alias per maximas, &
innumerabiles Guerras in partibus illis
infra spatium decem annorum subortas,
patria ipsa taliter est destructa & anni-
hilata, quòd in plures annos restaurari
non potest. Item: quòd in medio illa-

rum Guerrarum ipsum Monasterium cum omnibus suis bonis, & possessionibus universis sub Dominio Dominorum Austriae & in talibus locis est situatum, ubi praemissae Guerra per maxima, spolia, homicidia, & rapinae, per Tyrannos & praedones ambarum partium magis exercebantur, quàm in alijs dictae patriae locis. Item: quòd propter praemissas, ac praesentis anni Guerras permaximas subortas, inter Nobilem & potentem Dominum Ingramum Comitem de Guisiaco, cum tota sua comitiva Britonum, ex una & Illustres Principes, Dominos Albertum & Leopoldum, Duces Austriae praedictos ex altera parte. Nec non propter Tyrannorum & praedonum malitiam ipsum Monasterium ad tantam devenit impiam, & in suis redditibus adeò sit diminutum, quòd vix viginti Monachi valeant sustentari, licet tempore Data, descripsi Apostolici & hodie sint XLIIII. per.

persona numero, quæ de bonis ipsius Monasterij debent sustentari. Item quòd propter premissas Guerras, dictum Monasterium est pluribus creditoribus, etiam sub usurarum voragine pro sustentatione dictorum Monachorum & conventus obligatum. Item: Quòd ipsum Monasterium, occasione premissarum, in pensio- nibus & oneribus, quæ supportare cogi- tur, in vino, in blado, & in parata pecu- nia est encervatum. Item: Quòd ipsum Monasterium caret rebus & bonis mobi- libus, videlicet, instrumenti, pecudibus & armenti. Item: Quòd propter præ- missas Guerras & earum occasione, ac etiam pestilentias ac mortalitates homi- num permaximas, malitias temporum, sterilitatem fructuum, Monachi ipsius Monasterij interdum vagare ac discur- rere sint compulsi, eorum vitæ necessaria alibi procurare. Item, quòd Ecclesia Pa- rochialis in Hōngg / dicto Monasterio
vici-

vicina, ad dictorum Abbatis & Conven-
tus presentationem spectat. Item: Quod
de præmissis omnibus & singulis & publi-
ca vox & fama apud omnes homines
utriusque sexûs in partibus illis existen-
tes. Acta sunt hæc Anno Domini Mille-
simo trecentesimo septuagesimo sexto. In-
dictione XIV. Pontificatus sanctissimi in
Christo Patris ac Domini nostri, Domini
Gregorij, divina providentia Papa præ-
dicti, vicesima quarta die mensis Julij:
hora prima vel quasi in Ambitu Abba-
tie Monasterij Thuricensis, Constantien-
sis Diæcesis, Præsentibus honorabilibus
Viris Dominis n. Abbate Monasterij in
Rüti, ordinis Præmonstratensis: Ulmerto
de Rinach Præposito: Henrico Stapfino
Thesaurario: Johanne de Rietheim: Ni-
colao Truttler, Canonicis: Berchtholdo
Haller: Johanne de Ruda, Cappellano
Ecclesie Sanctorum Felicis & Regula
Præpositura Thuricensis, Johanne de
Stett:

Stettfurt Canonico Monasterij Abbatie
Thuricensis, & Johanne dicto Hertten,
Rectore Ecclesie Parochialis in Rütli,
Constantiensis Diæcesis, Testibus, ad
præmissa vocatis pariter & rogatis.
Alia etiam Collegia, occasione bellorum
Helveticorum, Investituræ beneficium
obtinuisse, aliquot, in Speculo religioso,
nonstravimus exemplis.

[illegible]

SPECULUM TIGVRI-
NUM.

IV.

Eventuale.

I. *Quartum* restat *Speculum*, quod
in varijs eventibus, qui de Tiguro &
Tigurinis observantur, *Eventuale*,
vocare placet.

II. Sunt autem eventus illi, seu
accidentia varia: Quædam artis, alia
naturæ

naturæ; alia hostilitatis; alia calamitatis; quibus humana obnoxia est mille modis vita, promiscuæ, ex incendijs, aquarum inundationibus, abortibus, pontium rupturis &c. enata: de quibus strictim.

III. Ad *artem* referuntur urbis ædificia, cujusmodi sunt,

[a] origo Urbis Tigurinæ, quæ refertur ad an. M. 3882. Minoris urbis incubula tribuuntur Thurico, Regi Arelatensi; Majoris Suevo, anno ab orbe condito 3450. Quæ tamen incertæ potius sunt traditionis, quàm imotæ & indubie authoritatis. Ita quidem sentiunt Eberhardus Myllerus, Nauclerus, Althamerus, annales domestici. Bulling. l.c.

[b] *Incrementa urbis tum in genere per Julium Cæsarem, Diocletianum, Clodoveum, Carolum*, qui vel reparatores, vel amplificatores urbis erant: Tum verò in specie per varia ædificia publica, qualia censentur 1, *castrum*, sive *Castellum*, quod etiamnum

um Aula (Imperialis, quod Imperij
ræfecti tam sub Romano, quàm Ger-
manico regno ibi habitarent) vocatur, &
anno demum 1245. destructum, & ad
aliorum ædificiorum structuram adhibi-
um fuit. 2. *Mænia urbis*. Postquam enim
Tigurum circa an. Chr. 300. ab Aleman-
is destructum fuisset, indéque à Roma-
is ad Francos transiisset, vicus erat pa-
rens, nullis clausus mænijs, etiam Ca-
oli M. ætate, in duos pagos, superiorem
& inferiorem distinctus. Pontone traji-
ebatur Limagus ad locum, qui hodie
etiam Schypfe dicitur: Año demum 883.
ut præter propter, à Carolo Crasso; qui
& Magnus vocatur; restaurari, murisque,
fossis & turribus muniri cæpit; paula-
timq; ita continuatum, ut a. Ch. 955. colo-
phonem imponerent; Sed perfectius opus
crediditum fuisse circa a. Ch. 1300. ex ijs pa-
tet, quæ supra p. 71. diximus. 3. Aula, sive
domus Eremitana (*Einsidler Hoff*) extru-
cta primû trans Limagum per Anshelmum
de Schyvanden, Abbatem, an. Chr. 1259.
postea translata in partem Cis-limaga-
nam,

nam, ubi etiamnum est. 4. Curia nova, vetus enim destructa erat. Aedificium, sumptuosum magis (magnos enim impensas esse sumtus, annales referunt, non obstante dono lignorum liberalissimo) quàm splendidum. 5. Litbostrotum urbis, quod incidit in an. Chr. 1404. Ne novus ornatus urbis disturbaretur, mandatum fuit, ne intra annum vel porcus per plateas dimitteretur. 6. An. Chr. 1420. & macellum extructum fuit, & primum in ponte tympanum. 7. An. Chr. 1430. primus fons, in via cursoria, per Siphones currebat. Alii postea paulatim subsequebantur in pago superiori (Wettenplas) in macello, foro piscario, qui postremus reparabatur 1535. In pago inferiori ante annum 1511. ejusmodi eminentes fontes non observabantur. In platea Ecclesiastica, (an der Rildgass;) duo sunt, quorum alter, artificiosâ satis, ob authorem Tridentinum, Martyrem, Simsonis figurâ lapideâ conspicuus est. 8. Anno Chr. 1469. forum judicarium, cum annexis tabernis extructum; anno verò 1655. amplificatum

um fuit. 9. *Nova turris*, ad exemplum
Mediolanensium, & *porta* in *via cursoria*
Kennweg) extruuntur. Initium factum
 1521. finis 1522. d. 29. Julij. Turris ac-
 cessit 1524. Specula 1525. quæ tamen
 1526. d. 2. Augusti fulmine tacta conflag-
 ravit. 10. An. Chr. 1532. *Vallum Oetenba-*
nse. ita appellatur, quod in horto illius
Cœnobij erectum est. 11. An. Chr. 1533.
tolæ chartacea paulatim destructa, renova-
 ur; & an. Chr. 1535. perficitur. 12. An.
 Chr. 1540. locus palustris, ad lacum, pur-
 atur, muro turrique munitur: *Oben an*
em See/hinder dem Kraß. 13. Urbs vallo
 ovo (postquam antea hinc inde contra-
 insultus hostiles utcunq; munita fuisset)
 tota circumsepta fuit amplissimo & sum-
 mosissimo. Initium factum 1642. Cæte-
 ra ædificia, quæ nostro cum primis tem-
 ore accesserunt, recensere nihil attinet.
 De Scholasticis & Ecclesiasticis ædificijs
 præ actum est. Illud κατ' ἱστορίην no-
 andum, tribus potissimum periodis ur-
 is nostræ splendorem fuisse auctum. Pri-
 mæ, quando mœnibus iterum cingi cœpit,
 fossis.

fossisque muniri sub Carolo Crasso, & deinceps, ad Fridericum usque. II. Quando, occasione incendij Wackerboltij, ligneæ casæ, quales pleræque tum adhuc erant, publicis, Nobiliûmque exceptis ædificijs, in lapideas versæ fuerunt strukturas. III. Patrum, nostræque potissimum memoriâ, vel vetera sunt diruta, novæque suffecta, vel ita restaurata, ut asserere non dubitemus, redivivos Prædecessores Tigurum Tiguri quæsituros. Tantum mutatum ab illo!

IV. Naturæ Speculum, ut alibi, ita in montanis istis regionibus cum primis conspicuum est: Quæ præter ea, quæ in Methodo nostra jam ostendimus, pertinent,

I. *Cometæ.* Hepidanus, Cœnobita S. Galli, Stellæ Cometæ meminuit an. Chr. 268. 911. 981. *Stella Cometis*, inquit, *tempore autumnii visa est.* Mox secuta est mors Abbatis Noikeri, & ejus quondam antecessoris Purchardi, & Noike-

*ri Medici. An. Chr. 995. Stella Cometes
apparuit clara in natali S. Laurentij.
An. Chr. 1003. m. Februario stella Come-
tes visa est, & non longè à Sole recedens
pauculis diebus circa ortum diei appa-
ruit. An. Chr. 1019.*

In solito more tristes arsere Cometae,

Tempora longa quidem per loca non eadem.

Nunc medium mundi, nunc interiora sub Austri:

Nunc se post gelidos occulere polos:

Consequiturque lues sine nomine corpora perdens.

*An. Chr. 1456. horribilis apparuit Co-
ta; duo alij secuti 1472. sequentibus me-
item annis 1556. 1577. 1580. 1585. 1596.
quo & cœlum arsit, & Cometa visus in
aquario ardens, qui contra Signorum or-
dinem motum habens, subinde versus
septentrionem declinavit. An. Chr. 1604.
inusitata stella visa seu Cometes potius,
sed absque cauda: Apparere cæpit d. 3.
Octob. duravitque ad S. Martinum. An.
1607. insolitum iterum sidus, instar Co-
metæ apparuit. An. 1618. mensibus Se-
ptembri, Octobri, Novembri, Decembri,
spectandum se præbuit per universam Eu.*

ropam.

ropam Cometa horribilis, qui inter Arcturum & Cingulum Bootis primum visus, caudam in Ursæ majoris sidus extendit donec magis magisque in septentrionalem plagam deflectendo evanuit. A. Chr. 1661. d. 27. Jan. Cometa ab Oriente prodit. Omnium maximi, multorum judicio erant, quos vidimus nuper, duo Cometae, alter sub finem anni 1664. 8. Decemb. & deinceps, alter ineunte 1665. de quibus planisphaerium, quod Clariss. D. Profell. & Diaconi Mylleri concionibus Pœnitent. est annexum, consuli potest.

2. *Varia χάσματα καὶ Φάσματα.* An. Chr. 941. Signum mirabile apparuit in cælo. *Hepid.* an. Chr. 913. grande miraculum contigit, ut stellæ miro modo usque ad mediam noctem inter se volitarent. An. 1466. 1524. d. 2. Maji & 1518. 16 Maij. tres visi soles. A. 1603. per aliquot dies Chasmata ignita circa vespertinam in cælo apparent, & cælo sereno fragor & strepitus in modum emissionis tormentorum auditus. A. 1582. mense Martio, d. 6. 7. & 31. & 1. April, arsit cælum.

3. *Terræ motus* notantur, an. Chr. 902. Hepid. 1027. an. 944. terræ motus factus est 3. feria Paschæ circa pullosum cantum. A. 1534. 12. Oct. A. 1578. d. 28. Sept. alius 1584. (ad Mart. An. 1601. d. 7. Septemb. hora primâ matutina tota ferè Europa concussa fuit, territi homines, bestiae, tellus collapsa, montes hiatus confissi; evior 1635. sed 1650. ineunte, diebus, 8. 9. 10. 11. 12. Januar. in Alto Saxensi Baronatu terræ motus auditi fuerunt quinque. In autumno verò ejusdem anni in urbe & agro terræ motus sensimus quatuor; quorum primus, & quidem vehementissimus, in Felicis & Regulæ feriam incidit: secundus, omnium vehementissimus, in Lucae Evangelistæ feriam; tertius in Dominicam 20. Octob. durante concione vespertina; quartus in prandij tempore 25. Octob.

4. *Pestis*. Gravissima notatur ex Vitoriano circa an. Chr. 1318. Hist. Eccl. t. XIV. pag. 648. An. Chr. 1450. pestis observatur universalis. Hosp. Msc. An. 1434. sola urbs Tigurina amisit 3000, idque bre-

vi temporis spatio. 1541. oborta peste, novum Cæmiterium ad Prædicatores defunctis destinatum paroecianis. A. 1611. dirissima sæviit pestis, quæ oppido & vicinis vigilijs, ut appellantur, capitibus constitit 4500. Mitior secuta 129. & febris pestilentialis 1635. quo Ministrorum numerus ita fuit brevi attritus, ut vix sufficerent, qui defunctis succederent. Ad paucissimos tum studiosorum numerum rediisse, ipse tum studiosus, memini.

5. *Fulmina, tonitrua insolita.* An. 1572. fulmine tactum culmen turritum Templi majoris, conflagravit, ut ægrè servari potuerint campanæ. Ejus rei monumenta publica nuper metallo insculpta vidi. A. Ch. 1576. horrenda, nec audita prius tempestas fragore tonitruum, ventorum & grandinum à lacu Leeman- no, ad Acronium usque per Helvetiam, maximo cum segetum, vine- torum & ædificiorum detrimento, grassa- batur. A. 1602. mensis Junij d. 20. in agro Tigurino tonitrua atque fulmina crebra atque horribilia multis horrorem incusse-
runt.

nt. Sexto postea, qui 29. fuit in urbe
r integram noctem, continua tonitrua
nt audita, fulgura visa, ipsaque fulmi-
septies summa feriebant ædificia, ut
ulti perterriti supremum adesse diem
binarentur. An. 1603. VII. Id. Septemb.
orâ vespertinâ. 10. ignea materia Draco-
s volantis, & scintillantis, à meridie Se-
entrionem versus volare visa est. Vide-
tur Tiguri, turris Carolinæ summita-
m, auro splendenti obductam calore suo
on nihil obscurâsse. Hujus meteori prin-
pium & finis, unde vel cæperit, vel
ousque volârit, ignoratur: passim vi-
m esse constat. Secuta sunt absque ful-
etris tonitrua ex rarissimis & ubique
ellucidis nubibus, perinde prorsus,
si minorum sclopetorum sonitibus
rmentorum majorum mixta tonitrua
adirentur. A. 1535. d. 25. Julij igne cæ-
delapso conflagrabant aliquot ædificia
ulaci, Lotstetæ, Gratslikonæ, Andel-
ngæ. An. 1652. d. 10. Junij turris capra-
ia fulmine percussa dissiliit: de qua tri-
tissima Jovis die nostra extat oratio.

6. *Gelu hyemis insuetum.* A. Chr. 1363. Lacus Tigurinus, præ nimio hyemis frigore, glacie concrevit, ut anates, aliæque aves aquatiles Tiguri per vias publicas incederent, & in aquæ fontanæ receptaculis cibum quærerent. A. 1372. ante vindemiam frigus adeò acerbum uvas vexavit, ut in vineis congelarent. Vinum autem quod dulce erat, sequenti anno circa Pentecosten, acidum evasit. An. 1432. h. mane hyemis frigus vineta, arborescentia ita perdidit, ut excindi magno numero debuerint. Hinc ingens secuta aënonæ caritas. A. 1491. tempore hyberno 31. eam nivium molem humus sustinuit, ut Norimbergâ per Helvetiam, Genevâ usque carpentis ferratis uti licuerit; lacusque Tigurinus ter concreverit. A. 1443. Vites per Helvetiam frigore perierunt, quod malum bis eo tempore Helvetiam afflixit. An. 1613. Teneræ segetes invalidâ nivium congerie, usque ad sequentis anni Majum regebantur.

7. *Grando.* A. 1501. agrum Tigurinum pestifera vexavit grando. Lapides ad

nc inde erant magni, ut ante diem octa-
m non dissolverentur. Secuta 1502.
a circa urbem & lacum Gryphæum,
æ non fruges tantum agri perdidit, sed
vaccas, vitulos, anseres &c. Eodem
alo laborârunt nostri 1574. & 1584. Año
mprimis 1655. 3. Augusti tantam Deus,
ntorum atque nubium repagulis solu-
immisit in partem lacus Tigurini &
oninganæ provinciæ grandinem, ut uvæ
vitibus, poma ab arboribus pendentia
ntusa fuerint atque confracta. Sed &
o præcedenti 64 Dynastiæ Groninganæ
agna pars grandinis insolita experta
it incommoda: Et hoc etiam an. 1665. d. 3.
alij ventorū vehementia magnam arbo-
m Hônge, dedit stragem, pro ut in Jan. &
al. August grandinis vi fruges agri vineas
mprimis in vicinia miserè corruptas,
ultorum quærulicis vocibus audivimus.

8. *Avium peregrinarum adventus.* Initio
618. aves advolârunt Bohemicæ, aliâs
rales, nigro & albo colore notatæ. 1652.
loctuæ saxatiles in turri capraria, quæ
aulò post dissiliit, horribili strepitu,

& lamentabili gemitu molestæ fuerunt.
9. *Partus monstrosi.* Anno 1536. prope urbem infans natus erat, uno corpore, duobus capitibus, tribus brachijs, tribusque constans cruribus. An. 1640. Wiedikonæ paupercula monstrosum enitebatur partum. Bini erant masculi, corporibus à tergo concretis, gemino capite, brachijs quatuor, totidem pedibus. Non diu supererat. Tale, uno & altero abhinc anno Muræ, ad lacum Gryphæum, in locum editum, & ab Anatomicis nostris dissectum esse, ipse in Xenodochio nostro vidi.

10. *Annonæ caritas.* An. Chr. 1482. magna fuit annonæ caritas, quam pestis etiam infecuta. An. 1501. inter eos etiam referatur annos, quo annona flagellabatur, & tamen modius tritici 5. lib. vendebatur, avena 4. lib. 15. solid. 1528. in universa Helvetia carnes adeò difficiles erant comparatu, ut boves suos Tigurini ex Hungaria peterent. Alia frumenti caritas secuta anno 1530. Ex *Hepidano*, Sangalleri, observo, hanc calamitatem, patriam nostram

rostram pressisse anno 740. *Annus*, scri-
bit, *durus & deficiens fructus*. An. 1011.
Ecce fames qua per secula non se vior ulla.
Et 1050. *Fames valida*. Joh. Vitoduranus fa-
nem anno 1343. prolixè describit, quæ
non vicinam tantum Algoviam; sed &
ipsam Helvetiam afflixit. De illa p. 78. b.
Eodem quoque anno in Alemannia par-
tibus pluribus tempore Autumnali, &
hyemali, ut visu proprio didici, & audi-
tu, homines nimis gravi inedia & famis
aculeis urgebantur. Nam annus ille ste-
rilis nimis, nec arbores fructus, nec ra-
pas, nec olera, nec legumina in illa regio-
ne protulit. Indigenæ illius terra, præ-
cipuè Algovia, quod aures pie audire
refugiunt, & abhorrent, panem ex ave-
na rudi modò confectum, tantummodo
manducabant. Rudi modò, dico, quia
avena in mola non erat purgata, nec bene
comminuta, sed palea cum tritico mix-
tum in mola & superficialiter confrin-
gebant.

gebantur, & inde panis potius pecoribus
aptus, quàm anima rationali paraba-
tur. Plures etiam vulgares agricola
& mechanici tam in oppidis, quàm in
rure, quod est miserabile dictu, modicè
in clibano decoctum, eundem panem cum
aqua in patella; in materiam quasi pri-
mordialem massæ liquidæ redegerunt, &
sorbitiunculam super igne ex eo fece-
runt. Nam omnia esibilia & victui ne-
cessaria ipsis defecerant: panem etiam
memoratum in furno diminutè ac im-
perfectè torrendo decoxerant, ut intus
humosus liquidus colore terreus visus &
gustatus minùs mandiposset. Idem quo-
que annus produxit vinum paucum in
regione præfata & acerrimum. Erat
enim quasi agreste. De ipso bene Moyses
dicere poterat in Deuteronomio: Expe-
ctavi ut faceret uvam, fecit autem la-
bruscam, una eorum uva fellis, & potus
amarissimus, fel draconum, vinum eo-
rum

rum, unde & verè proprièque potatores
ejus dicere poterant verbum Prophetæ in
Psal. dicentis: Potâsti nos vino Domine
compunctionis, erant enim potus quasi
absinthij & amaritudinis: tanta quo-
que Caristia eodem anno prævaluerat,
quòd aliquis homo præ nimia fame in
effossionibus & aperitionibus monumen-
torum, in tumulationibus defunctorum
oris hiatu studioso, patulisq; naribus &
riëtibus fætorem & vapores corruptos
inde exhalantes, avidè hauserat, ac ut
taliter interioribus infectis vitam citius
attereret, ne famis molestijs diutinis
torqueretur. Et pag. 85. An. D. 1343.
& 44. ut plurima veridicâ relatione in-
tellexi propter caristiam immensam,
quæ tunc in Alemannia graviter accre-
verat aliqui homines in Algovia, trun-
cos sylvarum putridos, & bene commi-
nutos farina rudi avenicæ commisce-
bant, & ex eis cibum agrestem conficien-

tes, ad famis molestiam intolerabilis repellendam, cibum sive escam, non panem dico, quia pastam ex eis compingere volentes, minimè poterant, nam quia materia minus apta & proportionata fuerunt, pro commixtione facienda conglutinari in Pastam vel concurrere non valebant. Quidam ejusdem temporibus, viscum de arboribus collegerunt, & ex eo farinam quadammodo facientes & consequenter panem, ventres ex eo miseros & nimis famelicos refecerunt. De hac pag. 84. An. Dom. 1343. & 1344. Episcopus Constantiensis, ortus de oppido Frauvvenfeld, contra jura paritatis & tenacitatis sibi à primordiis nativitatis indite, super egenos, qui nimis propitius caritatem, ut supra disserui, tunc in Almannia partibus crudeliter saevientes, multiplicati fuerant, pia gestans viscera, misericordiae operibus impendebat. Nam, ut fertur, avaritiam suam persistentem

stinam, & quasi innatam à se exclu-
dens, magnam multitudinem quotidie
pauperum suis alimonijs pavit, multis
quoq; hominibus inedia pondere oppres-
sis, imò quod majus est, oppidis mutuum
liberaliter dabat, nihil inde, nisi Dei glo-
riam, & mercedem sperans. Unde sic
fuit mutatio dextra Excelsi: nam ut ve-
risimile est, verbum Prophetæ attende-
bat, almario cordis efficaciter inserendo
& Psalmi dicentis: jucundus homo, qui
miseretur & commodat, disponet sermo-
nes suos in iudicio, quia in aeternum non
commovebitur. In memoria aeterna erit
iustus, & auditione mala non timebit.
Attendebat nihilominus verbum Redem-
toris in Evang. Luc. dicentis, mutuum
dantes, nihil inde sperantes, ut filij Pa-
tris vestri sitis, qui in cælis est. Hæc &
his similia ipsum à duritia cordis sui ada-
mantina mollebat, quod rerum tempo-
ralium amorem & cupiditatem solitam
Y 5 strenuè

strenuè à se exclusit, eleemosynam largè
miseris impendendo. Fertur autem no-
tabiliter inter cetera liberalitatis sue di-
vinitus arrepta insignia, quòd duobus
annis jam memoratis ad minus in hebde-
mada ter, duo vel tria millia, quan-
que tria millia cum quingentis paup-
rum pane, pulmentoque largè refecerit;
& sic multos à mortis miserabilis fan-
bus præservaverit. Verbum enim Psal-
mistæ eum cum supradictis ad hoc move-
re poterat, qui dicit: Beatus qui intelli-
git super egenum & pauperem, in de-
mala liberabit eum Dominus &c. Et illud
Apostoli: Qui largè seminat, largè metet
vitam æternam; sit ergo nomen ejus be-
nedictum in secula.

Alibi summa proventuum terræ nota-
tur vilitas, omniumq; adeò rerum insignis
ubertas. A. Chr. 1291. Basileæ 6. vini men-
suræ uno vendebantur denario, Stettler.
lib. 1. Vitoduran. pag. 51. b. Circa hoc tem-
pus (1333.) vites in aliquibus partibus

Alt.

*Alemaniam ut in Rüssenberg & Thun-
gen/ & alijs locis finitimis tam uberem
fructum protulerunt, quòd vasorum co-
piam habere non poterant, quæ vina exu-
berantia caperent & continere possent,
nec emtores inveniebantur, & sic vinea-
rum cultores depauperati sunt. Tunc
temporis somata vini vix pretij 18. de-
nariorum Constantiensis monetae fuit.
Idem: An.D. 1336. Vineta civium Thu-
ricensium, contra naturæ suæ antiquam
consuetudinem tam bonum vinum (Msc.
Germanicum referre videtur ad an. Ch.
1387.) protulerunt, quòd vino Alsatico,
judicio multorum, æqui paratur; imò ut
verius loquar, longè præferebatur: An-
tea verò adeò acre & durum erat, quod
ferrea rostra vasorum, in quibus conti-
nebatur, & de quibus fundebatur, abra-
sit; tantum autem tunc fuit mitigatum
& dulcoratum, quòd postea pristinam,
inque in hodiernum diem, acredinem*

non resumfit. Habent quidem vineta quædam nostra Alpibus viciniora hoc incommodi, ut ubi uvæ non satis maturuerint, potum possessoribus relinquant, austerum. Ubi verò sole excoctæ fuerint, & años vina admittunt, & præstantia cum quibusvis alijs certant. Hinc ferunt, *Matthæum sedunensem*, Cardinalem, cum in Præpositura aliquando Tigurina diverteretur, & ex eadem vinea adeò diversi vini genera, diversis annis producta, delibâsser, sententiam tulisse, excindendas vites illas, quòd adeò essent inconstantes, & eandem singulis años succum non proferrent. Alterum enim vinum generosità Italiciis vix celsisse dicitur, alterum præ austeritate vix potui aptum. Unde & locus *Myconij* ad *zinglium*; Vocem, quam alij metuerent, minùs sonoram, vino Tigurino ita excitatam, ut toto illa audiretur orbe Christiano. Hæc *ex Matthæo*. Idem Vitoduranus pag. 68. *Annis 1338. 39. 40. in Alemannia terrarum uberem frumenti fructum produxit, quòd magnu*

gnus panis, in modum capitis magni bo-
vis pro uno denario Constantiensi ven-
debatur, ita quòd duobus vel tribus suf-
ficiebat, qui panis triticeus erat, albus,
purgatus bene. Idem. A.D. 1339. Vinum,
quod prius duobus annis, tam in vitibus,
quàm in cellarijs valde (prout postea an.
Chr. 1571. antea inaudito & inusitato
exemplo ne domus quidem vinaria Col-
legij fuit aperta, Bulling.) defecerat, co-
piosè per totam terram crevit: Quòd si
factum non fuisset, omnis homo aquam
de necessitate bibisset: Nam vinum tam
exhaustum fuit, quod penè nihil in cella-
rijs remansit. Hepidan. An. Chr. 722. Ma-
gna fertilitas. An. 1483. circa Johannis
festum frumenti modius 4. vendebatur
lib. Duabus septimanis post, 1. lib. 5. sol.
A. Ch. 1484. vinum adeò magnâ fuit copiâ,
ut multum vel effunderetur, vel calci im-
misceretur, aquæ loco, in trimento: Vasa
vino æqui pollebant, mensura men-
surato. Annus 1495. cum primis erat po-
mifer, Magna copia duobus denarijs em-

toribus cedebat. An. Chr. 1552. Magna vinearum ubertas ; unde versus domui vinariae Collegij adscripti :

Aureus annus erat, domus hæc cum mitteret urnas

Centenas Dominis atque bis octo suis. Bull.

An. 1553. Vini mensura crucigero vendebatur. Sed & annus 1575. à fertilitate commendabatur.

11. Eluvies, aquarum inundationes, nimbi procellosi , &c. Joh. Vitor. An. Dn. 1342. in partibus Alemannie tanta fuit facta inundatio imbrum , & excresecientia aquarum , quòd multi pontes firmissimi, quorum unus in Frankfurt fuit, discerpti & dissipati sunt. Multæ quoque civitates, & earum cænobia, sicut patuit in Eslingen, propter aquarum impetum & effluentiam importunam, in magna parte dirupta sunt, cum maxima hominum displicentia, desolatione, & tremore : Particulare enim diluvium videbatur hominibus in illa regione habitantibus imminere. Nam Longobardiam hæc
allu-

alluvies, sicut asseritur; non tangebant. Et paulò post p. m. 78. Eodem anno in una excreſcentia aquarum exceſſiva, propter imbrium immenſitatem fluvius Ruſa, oppidum Lucernenſe præterfluens, tantùm excrevit, quòd in choro Monasterij Fratrum Minorum illic residentium, Altari majori appropinquavit, quòd à retroactis annis fortè nunquàm viſum vel auditum fuit, tanta etiam altitudine, contra Altare fluendo proceſſit aqua, quòd onuſtæ navi, ad portandum eam ſuffeciſſet. Parvus quoque fluvius innavigabilis, apud oppidum VVinterthur fluens, Toſa nuncupatur, tantùm inundavit, quòd unum Cœnobium Monialium, coharens ſibi, cum impetu pertransiens, jacturam maximam intulit, imò quaſi per ſuum augmentum, more torrentis, rapidiſſimum, Cœnobio & cohabitatoribus ejus minabatur excidium à tempore, quo non extat memoria inſpe-

insperatum. Tigurinorum Limagus in-
intumuit, ut pontes lapidibus & arbori-
bus onerandi fuerint. Molendinas quas-
dam, pontem Hardensem, vastas ad insi-
gnia Ensis ædes (in antiquo observatur
Msc. earum antehac possessorem fuisse
Gothofredum Myllerum; in quo & hoc
notatur, templum Abbatissanum navibus
adiiri potuisse) abstulit. An. Chr. 1508.
aquæ circa urbem, quæ Hottingâ dela-
buntur, ita excreverunt, ut & alibi no-
cerent, & plerasque cellas vicinas imple-
rent: An. 1511. Ea iterum fuerunt Lima-
gi incrementa, ut spatium ingens & ag-
gestum (zwischen dem Helmhauf und
Rauffhauf) esset navigabile. Eodem ta-
men anno ita iterum decrevit, ut circa
Natalem Domini fornicata curia sicco
pede transiretur. Hepidan. an. Chr. 916.

Æstus omnis versa est in pluviam.

12: *siccitas.* Annus 1540. obgravissimum
æstum atque siccitates fuit memorabilis.
Vulgò appellatur der heisse Summer / cu-
jusmodi & anno 1387. fuisse observatur.
Et de illa ita Bullingerus in Ephemeridi-

us propria manu scriptis : Hic annus
 nire fuit fertilis , serenus & æstuanus ,
 deoque ardens. Cœpit serenitas ac Solis
 rdor ultimo Februarij , & duravit ad 19.
 ept. septimanas 26. Intra has non pluit
 diebus, ut per multum commemorem,
 empe circa finem Aprilis , principium
 Maji , Junij , & finem Julij. Cæterum,
 nunquam integro die , aut tota nocte,
 mō ne dimidiata quidem pluit. Edi cera-
 a matura in fine Maij; pyra, & hordeum
 Figuri venum prostabant 18. Junij; U-
 ras suaves gustavi circa initium Julij;
 nustum libavi circa initium Augusti. Mes-
 is fervebat circa Johannis Baptistæ fe-
 tum. Flaccescebant prata & sylvæ præ
 rdore : Findebatur tellus : Arescebant
 quibusdam in locis botri : Sylvæ pineæ,
 quibusdam in locis ardebant : Fontes, &
 rivuli , omnes torrentes exarescebant.
 Die Schiffreichen Wasser warend vast klein:
 Die Lymath luff vor an der Wasserkilchen
 ab / vnd vornen am Rathhaus / darunder /
 ond dahinder was kein wasser. Man gieng
 om den Wellenberg. Den Rhyn mocht
 man

man watten an erlichen orten. Querebantur omnes de aquæ inopia. Man fult das wasser in fassen dem viche auff ein mal und weiter: Die Müllinen stunden off. Circa principium Septembris autumnus sive vindemia ferveſcebat, & circa feſtum Matthæi Tiguri erat conſummata. Mirus erat vini proventus, & pretioſiſſimus quidem. Sævierunt hoc anno multis in locis, adeoque per totam Germaniam, incendiarij. Ein toffſt wyn um 1539. galt an creüßer; das halb quartlein ein haller. Die tröckne wähet biß an die Wihnacht: Dabir ſich nach kein ſchnehe gelegt. Es waren vil frucht an korn wyn und allerley: Und was da ward / das was gut und langwyrig. Der heiffe der heiſſe Summer. Diſer was war geführt in Schwaben und gen Ründen in Beyerland / und anderſwo in ſehre land. Hæc Bullingerus *Εὐχρηστος*, de famigeratiſſima illa æſtate, cujus fertilitatis centiſima adhuc extant veſtigia in ſuperioriparte Chori templi Prædicatorij, ut appellari ſolet; in qua copioſi adhuc frumenti eo anno collecti oſtendi poſſunt acera.

13. *Locustarum catervæ, prodigiosè advolantes* De his actum est ex *Joh Viædur. Hist. Eccles. Sec. XIV. pag. 658.* digna quæ egantur. Eadem confirmat *Chronicon antiquum vernaculum*, ad an. Chr. 1338. *Da fluzent die ersten H. wistöffel in dem Augsten / und in dem ersten Heupstmonat / als viel als ein grosser nebel / und wüsten Korn und Heu im ganzen Land überat.*

14. *Theatralembruchorum: terras nostras graviter lædentium; citationem & proscriptionem dedimus in Hist. Eccles. Sec. XV. pag. 314.*

V. Sedes indicavimus *Speculi Physi*; quibus vel aliæ addi deinceps possunt, vel positæ [b] amplificari; omnia enim & minutissima, arctis hujus Speculi lateribus non inclusissemus.

[d] Observamus enim, v. g. vel in agro *Figurino*, vel locis vicinis cruces aliquando in albis tantum apparuisse vestibus, *Hepid. an Chr. 956.* aliquando in vestimentis quibuslibet; *stumpf. 1501.* Frumentum & pisces depluisse an. Chr. 990. Solem ipso

ipso meridie ita obscuratum ut nox ingruere videretur 1448. 1485. novos morbos nostros infestasse, qualis fuit Neapolitanus, aliàs Gallicus 1495. Sudor Anglicus 1529. Addi etiam posset concursus variorum prodigiorum, cuiusmodi notatur a. Ch. 1020. quo Luna colore apparuit sanguineo: fax ardens, vel turri similis, de cælo cadebat: Exundans mare multos absorpsit urbes; Magna inde secuta fames & pestis: Fons in Lotharinga salutaris in sanguinem vertitur. Conf. *Hepid.* ad an. Chr. 913.

[b] Sic, quæ supra de Cometis diximus, augeri possunt accessione aliarum stellarum crinitarum de annis 942. 1261. 1301. 1400. cum primis 1529. quam letalem sibi nunciavit Zuinglius noster, de quibus etiam plerisque vel in *negotia* nostra sacra egimus, vel *Hist. Ecclesiast.* Sed & illorum haberi potest ratio, quæ inter prodromos magnorum motuum Majores nostri retulerunt; de quibus *Method. nostra.* p. 284.

V. I. Quæ supersunt incommo-
dorum

dorum, & eventuum detrimentofo-
rum classes hoc veniunt ordine.

I. *Incendia.* An. Chr. 1280. Wakerbol-
ti Pistoris, vindictæ cupidi (publica enim
antea affectus erat poena) malitiâ, magna
urbis majoris pars conflagravit; Bon dem
Wolffbach biß an den Schwynbogen / in su-
periori pago. An. Chr. 1313. d. 5. August.
urbs minor magna ab incendio accepit
incommoda: Aedes enim, lignæ ut plu-
rimam à via cursoria ad pontem usque
pleræque absumebantur. Decretum secu-
tum, ut, quideinceps extruerent domum,
vel una saltem contignatione lapideamu-
nitio rem tutiorémque illam redderent. A.
Chr. 1469. domicilia 24. incendio dele-
ta eo loco, ubi jam armamentarium extru-
ctum. Constitit ea calamitas pretioso urbis
capite, ipso Consule Schvvendio. Extra
urbem 1492. Arx Usterana funditus igni
deletur. An. 1506. d. 21. Jan. Bulacum,
unâ salvâ casâ, conflagravit. An. 1524.
Wininga absumta incendio. An. 1540.
Glatfelda per incendiarium, mendicum,
in

in favillas fuit redacta. Eodem anno Regenspurgum oppidulum idem expertum fuit fatum.

2. *Devastationes urbis & agri. A. Ante Christum*, cum ipsi Helvetij, & inter eos Tigurini, meliores quæsituri sedes, loca devastassent, sup. p. 411. B. *Post Christum natum*. Circa an. Chr. 452. Tigurum cum alijs Helvetiæ oppidis, Soloduro, Vindonissa, Vitoduro ab Alemannis, qui Attilam tunc trans Rhenum sequebantur, occupatum fuit, ne Romani deinceps delitescere ibi possent. Nomen Helvetiorum tum temporis abolitum ferè erat. An. 658. Pagus Turgovicus, & Tigurinus per Erchenwaldum, & Grinnwaldum Majores-domus Francicos vastabatur. An. Chr. 1138. Conradus Zeringiæ Dux (filius Berchtoldi, Berchtoldi III. frater) Friderico, lusco, Suevo, Barbarossæ patri, fratrique Conradi, postea Imperatori, restitit: Fridericus ergo Barbarossa Conradum Zæringum bello oppugnavit, Comitatumque & Castrum Thuricinum

eripuit. An. Chr. 1166. Otto Palatinus, adjutus à Bohemis, Bavariam, Sueviam, Helvetiam, ad lacum usque Leemannum, depopulatus est. A Britonibus, Gallis, 1375. Britannos nostri plerique appellant, Germanicè Engelländer / ita *Codex Msc. Stumpfius, Schvitzerus &c.* quorum 80000. Leopoldus Basileam evocavit, quique postea ad Butisylvam, Ynsenium, & Fravvenbrunnam cædebantur, aliquid viciniam hinc accepisse detrimenti, diximus pag. 492.

3. clades. A. *Ante Christum natum.*

A. M. 5099. Tigurini & Tugini à Mario, Dictatore Romano, in Provincia, gemino prælio vincuntur, cæduntur. Mulieres suis, quàm hostium manibus perire maluerunt. An. M. 5141. altera per Julium Cæsarem pagi Tigurini, ad Ararim fluvium, secuta clades. B. *Post Christum natum*, α. Sub Imperatoribus Eibnicis. An. Chr. 71. Helvetij Galbam secuti, prope Badam per Cecinnam, Vitellij Ducem cæduntur, Rhætis annumerantur, & ad montem Vocetium fugantur, γ. *christianis,*

Stianis, ante fædus Helveticum, ab Alberti affleclis propè Vitodurum, 1292. Post fædus, bella Tigurinum & Capellanum infelicitè nostris celsisse, cur vel reficemus, vel diffiteamur? De his tamen, cæterisque Majorum nostrorum cladibus, & alij, adversarij etiam, observârunt, & nos opportunè hic monendum existimamus, vix unquam ex cladibus præmissis Majores accepisse damnum, quàm vel fortitudinis, vel officij rectè facti victoribus extorserint laudem. Cæsi sunt veteris Pagi Tigurini incolæ à Julio Cæsare: sed artibus potiùs, quàm virtute fuisse superatos qui toties antea victores, erant aliorum verbis diximus. Hugonis Weidenbergici insidijs prope Vitodurum circumventi sunt, ex recentibus victorijs non nihil securi? Insidias fuisse, ne ipsi quidem negare ausint adversæ partis scriptores, sup. p. 440. Ad Morengartum 50. de suis desiderârunt Tigurini, sed eo vicinorum affectu, ut novi inde fæderis Helvetici, & perpetui quidem, fuerint sparsa semina. De bello septennali Tigurino satis

est

rit dixisse, Tigurinos præpotentum reli-
uorum Fœderatorum omnium impetus
ortiter excipere paratos ferè supra vires
uisse. Nam 1. Solis Tigurinis tot añorum
uoles contra universam Helvetiam fœ-
deratam erat sustinenda. 2. Decem septi-
manarum obsidionem apertis portis & su-
peravit, & irruptiones semel atque ite-
rum animosè tentatas, masculè repulit.

Manipulus 60. Civium, qui Enfingeri
vulgò *Schwerter* / aliàs *Böck*) appella-
ntur, eximia fortitudinis edidit speci-
mina, præsertim an. Chr. 1444. cùm com-
neatum obsessoribus allatum, è medijs
astris eriperent, & pacis conditionibus
exclusi, viam tandem, Uraniensium Am-
mano capto, reconciliationi invenissent
1446. quæ de re *Bullingerus* consuli po-
est lib. 11. c. 23. & *Stettler*. p. 156. Initium
hoc ἡρώων ἀνδρῶν γένος focierati Tigurino-
um antiquæ, quæ *cochleæ* nomen & insi-
gnia haber, sum *Schnecken* dedisse volunt.

4. *Multæ velitationes feliciter illis
esseraut.* Cùm infelix dissidij lolium

inter Tigurinos & Suitenses jam an. Chr. 1436. pullulasceret; & Toggiana demum in diversas partes scissa fuisset, Sarunensium cum Rhætis Tigurinorum partibus favebant; Werdenbergenses autem cum Austrijs Suietiorum partes sequebantur; Unde an. Chr. 1437. Henricus Comes Sarunensium sollicitavit, & minis territavit, ut Tigurinorum amicitiae renunciarent. Illi inde permanentes, in verba Comitis jurare recusant. Conqueritur de hoc Comes apud Austerium, qui praesidijs Freudebergum & Nydbergum muniunt. Sarunenses necessitate coacti, utramque arcem, auxilio Tigurinorum & Rhætorum demoluntur. Tigurini suppetias suis laturos, supra lacum Tigurinum, in Castris non invenerunt, qui equos tormentis trahendis mutuarent, sed ipsi colla submittentibus, laborem subierunt molestum: Tandem magnis praedis onusti reversi sunt An. Chr. 1445. Suitenses, Subsylvani, Tugini & Glaronenses Erlibachij ad lacum Tigurinum uvas decerpaturi, adeoque vindemiaturi, à Tigurinis invaduntur;

duntur; multis suorum amissis reliqui navibus effugere. Eodem anno Tigurini ad lædendos hostes in Vanavalle, & Comitatum Badensem movent; vicos, & ædificia incendunt, spoliisque aucti domum reperunt. An. 1446. Tigurini quidam primo diluculo Badam venientes portam unam jam occupaverunt, oppidumque cœpissent, nisi, qui in subsidijs erant, tardiùs fuissent subsequuti. 5. *In navalibus pugnis, ut plurimum Tigurini prævaluerunt.* An. 1445. Tigurini & Suitenses, utrique ratibus vecti, prope Ufnoviam pugnârunt. Suitenses à Tigurinjs, non sine damno, cedere fuere coacti. Illi ut Rapersvillanos, Tigurinorum tum socios, lacefferent, propiùs accedunt: Rapersvilani, hamo arte parato, ratem Suitensium attrahunt, ita ut rupto fune periculum vix evaserint. 6. *Tigurini inferiores, aut a. cruentam adversarijs reliquerunt victoriam;* an. Chr. 1443. Sexcenti Tigurini vallum Hirzelianum defendunt; cæteri Helvetij magno impetu vallum aggrega-

Z 2

gre.

grediuntur, Tigurinos, subsidijs destitutos exire cogunt; Ita tamen ut Fœderis 800. Tigurini 300. desiderârint. *Ann. b. magnâ incuriâ in mutua sævierunt viscera. Ann. Chr. 1445.* Tigurini adversus Suios progressi, noctilucâ decepti, in seipsos arma convertunt, & sibi invicem hostiles manus inferunt. Tragœdiam hanc prope Vadisvillam (*an der Schindellegi*) observant. *Aut c. Hostes incautos illos, sub specie amicitiae oppresserunt.* Tale quid accidisse, prope templum Jacobi, ex nostris non pauci observant; *Bull. l. i. i. Stett. l. c. 10. p. 149.* Hinc secutum prælium, de quo succinctè *svvizerus: Helvetij instructissimum exercitum, adversus Tigurinos ducunt, & in porta urbis ad Sylvam fluvium, pugnam faciunt; Ubi Rodolphus Stüssum Eques & Consul Tigurinus, velut aliter Horatius Cocles, infatigabili pugnatum hostium agmen solus in ponte sustinuit, donec fortissimè pugnans cecidisset.* Infortunij hujus infelicem fabrum fuisse *Nicharrum Præpositum, hominem peregrin-*

grinum, qui cum adversarijs collusisset, *Felix Malleolus* non uno loco conquestus est. *Neidhardus*, scribit, juxta *Seneam* studuit, ut esset potens, aut adhereret potentioribus, & praesertim in praedio *Thuricensi* complacuit *Suicensium* auctoribus; & nihilominus incedens in igni vellere mansuetus, pius & humilis; & an intus sit lupo rapax, in fructibus suis eum agnoscimus: Et igitur de status sui conditione sunt metra valde similiter composita pertinenter, propensius subsistenter loquentia per haec verba:

○ *Thuricensis Ecclesia* laude benigna,
Qua te dotavit *Carolus* per omnia signa,
Ut tuus Praelatus sit Princeps quasi stipatus
Officio nobili, sed nunc noster rustificatus &c.
Unde *Matthaeus* dicitur, quasi *Matthaei* secutor,
Hoc avaritiae causa, seu aeris amator;
Hic odium durum (*Neidhart*) non abs re cognominatur.

Nam odio suo subvectus dure gravatur.

Felici Fabri, & *Naucleri* consensum vide me-

thod. leg. Hist. Helvet. p. 363. 365. Aut d. illi etiam, qui strenuorum militum officium cum laude fecerant, contra morem Helveticum, ne datâ quidem fide, salvum potuerunt. An. Chr. 1444. Gryffenſea oppidum agri Tigurini ab Helvetijs aliquot septimanas obsideretur, tandemque fortissimè defensum deditionem facere cogitur; ubi 61. fortissimi milites contra datam fidem capite fuerunt truncati; cujus tamen mox, cum Basileæ à Delphino vincerentur, eodem año authores pœnitenti ductos, nostri commemorant annales; *Bulling. l. 11. c. 17. Stettler. p. 159. A. Chr. 1443.* Groningâ expugnatâ, Præfectus loci, salvo conductu munitus, vitam amittit, tanta cum honestiorum indignatione, ut ipsi à se invicem abirent ex castris Helvetij. Aut *Induciarum tempore nostri damnum acceperunt.* Ita durantibus Inducijs an. Chr. 1444. Gryffenberg arx munitissima ab Helvetijs occupata, d. 24. Jan. Aut f. mem in agris palantem turbam, ædificia publica, profana & sacra (nam de his potissimum querelam fuisse, ex superioribus p. 353. 392. 381. patet) quàm armatos milites crebrius invaserant. quod

quod præferim anno 1443. factum, quo Regenspurgum, Groninga oppida, occupata; Regenspergum & Regensperga rces igni vastatæ; & antea, an. Chr. 1440. quo libera Provincia, Groninga, & in ea Monasterium Rutenſe; Comitatus Kyburgicus, in eo Collegium Imbriaſe, Elgovia expugnata fuere. Unde non deerant, qui, tantum non, parium ſucceſſu noſtros arma geſtaſſe prodierunt.

De Clade *capellana* pridem monuimus, placuiſſe Deo reformatam in Helvetia Eccleſiam ijsdem, quibus alibi propagare nodis 1. Sanguine olim crevit Eccleſia; sanguine & noſtram creviſſe, mirabilis docuit eventus. Criſtas fortè nimium noſtri potuiſſent erigere, ſi ad votum ſemper pugnâſſent. Erant in Helvetia reformatum Cantones florentes, & honorati. *Glarcon.* dentata & *Πηχαρανάνω* ad Joſephum à Lasko, 1532. IV. Non. Martij, de hac clade, Epistoſa, diſſimulare illud non poterat; *Nemo non pertimuerat harum*

(reformatarum) *Civitatum potentiam*.
 Ne ergo ignorarent, cui acceptam sum
 ferre deberent fortunam, placuit Deo
 illud Psaltis; *Bonum est mihi, Domine,*
quòd me humiliasti; nostris relinquere
 Πινίχιον, ex Psalm. 119. v. 71. Illos interim,
 qui corpora sua Deo, religioni & patri
 gloriosâ obrulerunt morte, officium bo-
 norum fecisse civium, ne adversarij qui-
 dem negare possunt. Nemini vel mole-
 stum vel exosum fore existimo, si unus
 atque alterius eorum, qui prælio inter-
 fuerunt, mutuatis assernero verbis, Ma-
 joribus nostris fortiter pugnantibus nec
 animum defuisse, nec vires. Successu
 θεῶν ἐν γένεσιν κείται. Cur tum cælis
 non fuerit expectandus, altioris est inda-
 ginis. Amat generosus Hector fortem
 Achillem, & major ferè ex adversarij vi-
 ribus, quàm propria virtute quæritur glo-
 ria: Unde jam olim Cicero Julio Cæ-
 sari ex illata Helvetijs clade laudem con-
 ciliavit: Et Majores nostri nunquam Stu-
 diosius fuerunt desiderati, quàm si victi
 victo-

victoribus suam probârunt fortitudinem.
 Et in Basileensi conflictu, & prælio ad
 Marignanum, hanc lauream cæsa & vul-
 nerata de portârunt capita. Quò major ad-
 versarius, eò splendidior victoria. Belli
 stius descriptionem unam & alteram ha-
 beo, quæ constanter fortitudinis, & du-
 riæ aliquandiu victoriæ laudem nostris
 tribuunt. Uraniensem sub titulo; Bar-
 chaffe und doch kurze beschrybung des kriegs
 der V. Catholischen Orten in der Eidgeno-
 schafft namlich Lucern præmittemus &c.
 ibi pag 22. sequentia leguntur verba:
 Aber die im Wald (Quinquenpagici Syl-
 væ, quâ satis tuti à nostris esse poterant
 cloperarijs, utebantur beneficio) hatten
 es den dritten schuß geladen / und schussend
 streng in die feyend / und fielend auch auß
 dem Wald hinauß / als sy sahend / daß die
 ihren mit Spieß vnd Helparten angriffen/
 ihnen zu hülff / vnd kamend mithin ihrer
 mehr Knecht zulauffen / daß sie sich wehreten:
 der angriff was hart / vnd wâhrt der wider-
 stand ein gute wyl / insonders gegen dem
 hag / da auch ein gräblin was: Da wehreten
 sich

sich die Zürcher handtlich / daß man also
ernstlich an einanderen was vnd gewalt
focht. Non ergò *ἀμυστὶ* aut *ἀνιδρωτὶ* hec ab
versarijs constitit victoria. Sed & alterum
audiamus *Tigurinum*, hominem, qui ob for-
titudinem & patriæ amorem, iplis Quin-
que Cantonum primarijs charus fuit &
acceptus, qui de hoc congressu seque-
tia posteritati reliquit verba: Also ich hin-
dergieng / vnd die ordnung führen wollen / da
kamend eeliche Freyhämpter an mich ruf-
wolten es nit geschehen lassen / sy wolten da
warten: Zu denen sagte ich / die Hauptleut-
hätten es geheissen / denen sollen sy sagen
ich wolt einmal thun was sie mir befohlen
hatten / vnd gehe im selben hinden an die ord-
nung / vnd sagt / welcher will mir helffen die
ordnung führen? Vnd ob mir keiner ant-
wortet / da warend die stehend da vnd stien-
gend anfangs schießen. Also lüffend eeliche
gesellen die im vorthell gewesen warend zu
vns / daß wir nach einander zwey glid hinden
an die ordnung machten. Es was auch die
ordnung hinder vns gewesen / kamen auch
widerum her / vnd bald wider an weg / aber

an vnser ordnung lagen wir / daß das geschüß
 übergieng vnd wenig schaden that: Es wä-
 rer aber ein gute wyl / vnd fieng man in sy
 lauffen. Da warend vnser viel hinden an
 der ordnung wie es sich dann angeschloß hat/
 die luffend auff der lincken hand an der ord-
 nung hincin / deren schlug der ein theil in die
 ordnung zu den vorderisten / die anderen lüf-
 fend an der ordnung fürüber das Riedt / an
 sye / vnd ein theil entzwerch an sye: By den-
 selben bleib ich. Da schlugen wir sie zum an-
 derenmal / daß sye wider gegen hölklein wi-
 chend: Aber sye fiengen sich an stärcken / vnd
 truckten widerum / vnd die schlacht war mäch-
 tig in beyden ordnungen an einanderen /
 wie ein hagel: Deßgleichen mit hawen / stä-
 chen vnd schlachen / daß ich dergleichen kaum
 gesehen worden sey / glaub &c. Hi lusus fue-
 runt , & scenicae velitationes , scilicet !
 Quod non felicius conatui responderit
 eventus ; si κατ' ἀνθρώπων loqui velimus ;
 mirum non erat. I. Serâ vespērâ defessis &
 nihil tale cogitantibus (pugnam enim
 ipsi tum aduersarij suis dissuadebant)
 certandum erat anhelis , & ad classicum

præter expectationem evocatis. Tiguri-
nis. Vid. *Hist. Eccles.* T. VII. p. 682. 2. Ca-
tones, magno suo compendio, in sylva
latebant, Tigurinorum inde aciem ve-
luti aggerem suis sclopetis petentes. Ne-
que tamen obscure notas hostibus tum
fuisse, vel restauratas nostratum vires,
vel emendandi errorem animum, lucu-
lenter satis inde fuit probatum, quod &
consilij Irenicis locum statim dederint
victores, & absurdas pacis condiciones,
difficilesque persuasu moderatiores sem-
per dissuaserint. Difficilimus omnium ut-
gebatur paragraphus de religione, quæ
tamen sobriè intellectus, ex sententia au-
thorum (de qua ex authenticis nobis scri-
ptis constare abundè potest, capite præ-
sertim; *Die V. Ort vnderredten sich mit ein-
anderen / der frid ward gemacht &c.* de-
script. Uran. pag 68.) nihil aliud, quam
libertatem utriusque religionis in com-
munibus provincijs utrique parti, largi-
tur: quâ sine pax publica redimi vix tum
potuisset. Magni hanc victores tum fe-
cerant, quod Romana antea sacra paula-

tim ex municipijs exulare cæpissent. Gla.
 rean. Epist. cit. *Hæc nova religio, sive
 secta potius, postquam in Helvetijs au-
 geri cæpisset, ut tibi notum est, ex Civi-
 tatibus XIII. Helvetiorum Tigurum,
 Berna, ac Basilea, maiorem partem (NB)
 municipiorum ac Clientium in suam par-
 tem adduxere, ita ut quinque duntaxat
 partes, Civitatesve in antiqua manser-
 rint religione. Sed hæc hujus loci non
 sunt. Placuit tamen breviter hæc adsper-
 gere, ut posteritas acquiescere in Majo-
 rum conatibus disceret. Heic enim verè
 locum habet illud Græcorum: εἰς
 μωροὺς, ἢ μνησίδας, facilius est repre-
 hendere, quàm imitari. In adversis etiam
 virtus Antecessorum emicuit major,
 quàm illi; qui à successu omnia præpo-
 sterè judicare solent, vel vident, vel agno-
 scunt. Si quæ deinceps alia, in patria, vel
 cum domesticis, vel fœderatis (in tanto
 autem corpore subinde aliquam se exerere
 ἐνεργασίαν quid miremur?) orti sunt mo-
 tus;*

tus , singulari illa Dei beneficio ita par-
latim subsederunt , ut Diætis curæ
potuerint pleraque, rarò sanguine. Deus,
qui pacis author est , pacis consilia ubi-
que inspiret, moderata regimina conce-
dat ; fidei , integritatis pristinæ vinculo
magis magisque Fæderatos constringat,
nobisque , tam arcto & juramenti lig-
mine copulatis , ut bona nostra , pacem
almam , ejusque fructus rectè æstimate
discamus , gratiam faciat. Modum deni-
que pacatè , tranquille , piè , sobriè , vi-
vendi , salvis aris & focis , clementissimè
largiatur, ut prodigium divinæ gratiæ es-
se pergamus, ad Suam Ipsius gloriam, Rei-
publicæ salutem , præsentis & futuræ
ætatis perennem pacem , fœderatæque
nationis incrementum. Amen ! Fiat !

4. *obsidiones* urbis occurrunt quinque.
Prima a. Ch. 1298. Albertus, post cladem
Tigurinorum, Vitoduranorum rogatu, ur-
bem cinxit. Mox tamen, irâ in gratiam &
favorem versâ , recessit. *Secunda*, a. Ch.
1351. fœdus Helveticum insecuta per Al-
bertum, qui d. 13. Septemb, urbem obsedit

2000. equitibus, & 20000. peditibus.
Tertia an. Chr. 1353. d. 15. Julij ab eodem
tentata, 2000. equitib. 10000. peditibus.
Pacem Badensis Marchio restituit. *Quar-*
tam suscepit ipse Augustus, Carolus IV.
an. Chr. 1354. in centore Alberto, comi-
tante toto Imperio. Fœderatorum jam au-
xilium Tigurini pugnam expectabant,
quam tamen, lite inter obsidentes de pri-
ma acie obortâ, detrectârunt. *Quinta* an.
Chr. 1444. ab ipsis Helvetijs Bernensibus,
Lucernanis, Urijs, Suitensibus, Subsyl-
vanis, Tuginis, Glaronensibus, inde ab 24.
Jan. ad 10. septimanam protracta. De
hac obsidione ita *Martinus Bartenstein*, Mo-
nachus Augustinianus, in legenda Proto-
martyrum Felicis & Regulæ p. m. 12.
In der yrt da man zelt von der geburt Chri-
sti unsers Herren 1444. Jahr/da alle Eide-
gnossen mit macht vmbtagend die Statt Zü-
rich/vnd doch werdend behüt von verderbli-
chen schaden: Vnd als da habend gesage als
ehrbar leuch/die es sahend/tag vnd nacht/das
nie kein thor der Statt ward beschlossen: Dan

sie hatten ihr bollwerck / legen vnd getoch
von der Statt außserhalb der thoren.

5. *Anathemata pontificum.* Hoc fulmine
petiti fuerunt Tigurini a. Chr. 1240. quod
Fridericum II. & 1331. per annos 18.
quod *Ludovicum* Bavarum sequerentur.
Author Msc. de posteriori anathemate.
Da ward die Priesterschaft außgeschlagen
vnd was man wol 18. Jahr / vngesungen
vnd da man zelt 1349. Jahr da fieng man
wider anzefungen vnd lesen / vnd Gottesdienst
vollbringen den 3. Meyen.

6. *Varia dissidia, controversiæ, lites.* A. Inter
Magistratus & Cives. An. Chr. 1331.
cives indignati malæ bonorum admini-
strationi, Rempublicam mutabant. An.
Chr. 1489. contra consulem Waldman-
num potissimum, & Senatorij ordinis so-
cios; querelæ graves movebantur, qui
etiam fortissimus Consul capite luere de-
buit, d. 6. Aprilis. An. 1515. cruenta ad
Marignanum pugna motum excitavit.
An. Chr. 1646. d. 5. Januar. ex levi occa-
sione seditio in agro Tigurino excitata,
& an-

& annua tributa, exigua illa, & saluti
periclitantis patriæ destinata, negata fue-
e. *B. Cives & Clerum*; An. Chr. 1233.
Acerbum inter cives & clericos ortum
uit dissidium, propter Fridericum ana-
hemate percussum, cui cives obsequium
exhibere pergebant; Clerus XI. annos
urbe aberat. Episcopus tandem Constan-
tensis litem composuit. An. Chr. 1277.
Cum Civitas Clerum communibus sub-
iceret oneribus, hic Imperatoris Rudol-
phi auxilium imploravit, obtinuit etiam,
eum ex originali ostendimus *Bibl. Tigu-
rin.* p. 68. Waltherus Meiso, & Conra-
dus Forhinfresser, Oetenbacenses mo-
nales infestabant. *C. Tigurinos & Fe-
deratos alios.* An. Chr. 1430. dissensus
ortus inter Tigurinos & Tuginos, propter
summum Judicium in Steinhäusen. Lis-
per tres arbitros Suitenses decisa. An.
Chr. 1483. contentio nata monetaria in-
ter Tigurinos & VI. Cantones. Thermo-
politani adeo tum modestiæ transilierant
limites, ut nostris aliquandiu lege pro-
hibi-

hibitum fuerit uti thermis. In a. Chr. 1436 cadunt initia belli Tigurini, ut vocatur quod sopitum demum fuit an. Chr. 1446. An. 1501. contendebant VI. Cantones cum Tigurinis propter telonium Clotense. An. 1529. primum erat bellum Capellanum, sine prælio compositum; 1531. secundum. D. *Tigurinos, & viros extraneos.* An. Chr. 1469. Vadisvilani solitos census pendere negant. Tigurini ergo ad officium armata manu eos vocaturi, Helvetios cæteros arbitros admittunt. E. *Tigurinos & externos.* Hæc pertinent quæ de compositis litibus diximus pag. Adde an. Chr. 1434. dissidium inter Tigurinos & Argentinenses. Illorum enim ab his nonnulli damna acceperunt.

7. *Furta, expilationes.* An. Chr. 1469. circa natalem Dominicum publicum mercium repositorium expilatum fuit. Multæ questiones in suspectos instituebantur.

8. *Translatio mercaturæ.* A. Chr. 1249. mercatura panni serici, quæ magno incolarum

ompendio , Tiguri erat florentissima , pontificis artibus Neocomum ad lacum arium transferebatur. Causa hujus malitiae ex fide , quâ Tigurini Friderico II. instanter adhæserant, ut, suprâ diximus.

9. *Fractura pontium.* An. 1375. nimia frequentia eorum , qui more tum recepto liquiarum in Aulam (auff den Hoff) decurri solitarum , sequebantur pompam, pontis inferior fuit ruptus. Octo hac rura perierunt homines. An. Chr. 1566. ptem ex ruptura pontis superioris animam exhalârunt. Spectatores erant natis, quâ Proceres urbis d. 11. Septemb. pro more, feriâ Protomartyrum, vehebantur.

10. *Fontium infectio.* An. Chr. 1349. Juæi Matthiæ vigilia quod infectorum veneno fontium suspecti essent, comburentur. Vide *sup.* pag. 126.

VI. Quæ de *natura* arcanis, & admirandis dici possent, repetere nil attinet. Quædam, *quia ad universam pertinent Helvetiam* Methodus nostra habet; reliqua Physicis relin-

linquimus. Certum est lufum Naturæ in montanis nostris tam ex admiratione dignum, quàm quod alibi esse possit.

In *montibus* præruptæ petrae, piscosus locus, terribiles labenæ, copiosa armenta. In *vallibus* aquæ dulces, acidæ, calidæ, & lubres. In *terræ* visceribus, vel superficiei ea reperiamus, quæ vel mari Natura largita est, vel ab artificibus expectamus exquisitissimis. *Illius* specimen habemus in cochleis sive conchylijs, varijs lapideis, quæ magno numero in monte Iuraffo erant, adeò varietate eleganti, ut vix alij nisi oculati testes fidem adhibere possent. *Hujus* verò documentum sunt tesserae lapideæ, suis distinctis numeris ita notatæ, ut surdis narrent fabulam, qui eas effodi eas ex terra tradunt; utriusque fidem per *αὐτοψίαν* & habemus, & alijs facere possumus.]

PECVLVM TIGVRINUM.

V.

Chronologicum distinctis Seculis.

I. Addimus mantissam, exhibi-
m *Speculum Chronologicum*, quod
s Tigurinorum secundum anno-
um seriem exhibet atque enar-
t.

II. Missa autem scrupulosiori sin-
alorum añorum ærâ, sive Epochâ,
ertas temporum periodos consti-
nemus, breviter & succinctè, quæ
ujusvis periodi ratio fuerit, quoad
cclesiam & Politiam, monstraturi.

III. Et quia alia ante Christum
atum veterum Tigurinorum fuit
onditio, alia post ejus incarnatio-
em, de utraque distinctè agemus.

IV. II-

IV. Illius Epitome hæc est:

Tigurum, absque omni controversia, una ex vetustissimis Helvetiæ fuit urbus: Domestici annales tradunt, sedecim annis post Trevirorum urbem conditam esse. Treviros autem Trebetam, Nini filium, Abrahami Patriarchæ temporibus condidisse, *Marianus Scotus*, in Chronica memoriæ prodidit. Annum Mundi ponunt 1980. ante Christum 1990. quo Ostium (verisimiliter locus, qui postea *Sala Imperialis*, *der Hoff*/ vocabatur) Turicum à Turico conditum, urbi Tigurina initium dedit. Quem an. M. 2230. *Sonvius Rex Germanorum* secutus, qui Helvetiam universam, à Rheno ad Limagum occupavit, & in dextera Limagi ripa oppidum Thurico castro oppositum (major pars est) condidit. Regiminis ratio primi nominis nihil obscura. Ducem agnovisse videntur *πρωτοβοτα*, cum cæteris Helvetijs liberi, eorumque Fæderati. Bellis insuper & expeditionibus varijs *Italicis*, *Gallicis*, *Cimbriticis* mox adeò celebres, ut vix alibi libentius,

gentiùs, quàm in devictis Tigurinis maiorem Romanorum Archistrategi quæsierint laudem. Paulò ante natum Christum à Cæsare superati, pristinae libertatis decus tantum non amiserunt, eorum vel Socij & fœderati, quod non nihil ambiguum, vel Provinciales, facti, *sacra* Tigurinorum eadem fuerunt, quæ cæterorû Helvetiorum & Gallorû; Mercurio, Marti, & Isidi, quæ Luna, primas detulerunt; Et hujus quidem vestigia tum in detritis nominibus *Ysenberg* (propè Ottenbachum in libera Provincia, quod accolæ fanum gentile appellare solent) *Hermesbühl*; tum in numismatibus, quæ subinde in Pago Tigurino eruuntur; cujusmodi mihi ab amico oblatus, in cujus altera facie *JULIA AUGUSTA*; ex altera verò, *MATER DEUM*; quod Isidis esse nomen, docti pridem viderunt. *Voss. de Idol. lib. II. pag. 317. Sic censeo, eandem esse Phrygiis matrem Deum, Aegyptijs Isidem, Assyrijs & Phœnicibus Venerem.*

I V. Ad ea jam accedimus tempora,

pora , quæ Christum natum insequuntur. Et

Seculum. I.

Primo quidem *Seculo*, talis erat initio Tigurinorum status , qualis per Iulium Cæsarem relinquebatur. Alij enim Helvetios tributarios Romanorumque Provinciales describunt , ut *Suetonius*, & *Luci* Cicero, alij Fæderatos ut *Cicero* Orator pro *Cor. Balbo*; *Etenim quædam fæderata extant, ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum &c.* Quicquid sit , ita paulatim se cum cæteris Helvetijs Tigurini collegerunt, ut, cum an. Chr. 71. *Galba*, *Otto*, & *Vitellius* inter se de rerum summa dimicarent, *Galbæ* partes contra *Otonem* , *Vitellium* cum primis , Tigurini defenderent : Mox tamen , trucidato Romæ *Galba*, *Helvetij* ab *Aulo Licinio Cinna*, *Vitellij* *Archistratego* operâ *Rhetorum* & *Germanorum* ad *Vindoniam*, sub duce *Claudio Severo*, viro fortis cæli *Provinciae Rhetice* (ut reliqui Pagi *Helvetiorum Sequana*) adnumerabantur. *E*

rè hanc novæ Provinciæ nomenclaturam admiserunt; Ne tamen vel excutere iugum possent, vel moram mandatis superiorum injicere, fræno, Castro, nempe, quod etiamnum *Ad fines* (Psyn) vocatur, prohibiti erant. Hoc fato factum, ut Thuri- am, oppidum antea maximum, Castri- ostea nomine venerit: Quanquam & hoc vocabulum nonnunquam significatu non- anè abjecto sumatur. Religionis eadem- thuc, quæ superiori Seculo, fuit ratio.

Seculo II. tam Alemanni quorum no- men à *colluvie* verisimiliter deductum, q. *Uerley mænner* / jam an. Chr. 200. inno- vit) quàm Helvetij; jugi Romani pertæsi; e illo abjiciendo consilia agitârunt: Quan- quam ipsi Castro Thuricensi vix tum da- um videatur, ut emergere potuerit. Etsi- nim Alemanni (quibus se Helvetij a. Chr. 77. junxerunt) jam anno 194. provincias Romanas infestârunt; Romani tamen, Hel- vetiorum confines, semel atque iterum Provinciæ Romanæ eos subjugatos re- presserunt, donec tandem illis se compe-

dibus post longam moram, Alemannorum deinceps Socij, extricarunt. Ne hac ætate quicquam certi de sacrorum institutione occurrat.

Seculo III. toto, Alemanni Romanorum adversarij, Tigurinos, nisi devictos fortunæ, procul dubio, socios libenter habuissent. Mox enim postea, exeunte videlicet Seculo, circa a. Ch. 287. Diocletianus Tigurum Romanis subiectum ita auxit ut aliorum calculo, *Turregi* ei nomen inde imposuerit. Cujus quidem instigatione causa in Alemannos, qui trajecto Rheno Romanorum ubique castra infestabant, rejicitur. Unde & annales nostri tradunt quod, cum anno 300 Alemanni, irruptione facta, Urbes Helvetiæ diruissent, tandem à Constantino Cloro ad Vindonissam pedem retulerint, Urbes autem Helvetiæ, *Forum Tiberij* per Cestum; *Constantiam* per Constantium, *Vitoduram* per Aurelium Proculum, & *Tigurum* per Ulpium, Urbis Præfectum, restaurare fecit.

Hoc demum *Seculo*, constanti anno

um domesticorum traditione, prima Christianismi semina, per Legionis Thebææ reliquias, *Felicem*, *Regulam*, & *xuperantium*, sparsa fuerunt. Ex verbis nullus occurrit, cujus auctoritatem confectam dare possimus. De Legionis Thebææ expeditione certiora habemus, quàm de ejus *διεσπορῆ*.

IV. Quarto Seculo, Alemannorum (à quibus vicini Tigurini avelli ægè poterant) bella, cum Romanis, *Constantino*, præsertim, *Juliano*, *Valentiniano*, *Gratian*; de quibus *Eutropius*, *Ammianus*, *Beatus Isidorus* continuârunt. Ad años 200. hæc bella extenderunt. Alemannis modò Romanorum Provincias invadentibus, modò Romanis Alemannos repellentibus. De *sacrorum* incrementis nulla certa ad manus sunt monumenta.

V. Quinto Seculo Tigurini circa an. Chr. 452. Rhætici exeunt provinciâ, juvumque Romanum, Alemannorum postea ac Socij, excutunt. *Facilius* id facere poterant, quòd per barbaras Gentes, Gothos,

Gothos, Hunnos, Vandalos Romanorum vires attererentur; *libentius* verò, quod Attilas suis excursionibus molestus valde esset. Infinito enim penè copiarum numero, Helvetiam is invasit, oppida, minutissima etiam expugnavit, & Sigismundum *Burgundia* Regem acie victum obtruncavit. Atque sic Tigurum, quod à Julio Cæsare ad Gratianum usque, adeoque ad 500. annos Romanis pariter ad libertatem iterum suam & fœdera, nobis in Occidente turbatis, aspiravit. Sed non diu hæc durârunt molimina. Proponit an. Ch. 499. Helvetij Orientales sub jugum Francicum redacti, *Clodoveo* reges detulerunt; sub quo etiam *Castellum Thuricinum* restauratum fuit. De ipsa urbe; quod tamen factum quidam volunt; definire nihil licet. Pagi utriusque nomina (Ober und Nidderdorf) notiora tum fuerunt, quàm vel novæ urbis, vel novi fori, quorum, in documentis, sequioribus demum fit mentio seculis. Hæc *Clodoveorum* Imperium 202. annis duravit.

acrorum itidem hujus seculi vestigia ob-
curè ab Historicis traduntur. Primi tem-
pli structuram quidam ad Clodoveum M.
ij ad Dagobertum referant.

Seculum VI. ἀδηνλον est, nihilque re-
fert de Tigurinis, nisi fortè illud, quòd
an. Chr. 540. Francorum Rex, Helverio-
um ope, Mediolanum expugnârit; &
an. Chr. 554. iidem in Francorum gra-
am cum Gallis & Alemannis magnum
in Apulia acceperint damnum. In *Eccle-*
asticis verò illud memorabile, quòd, cum
an. Chr. 750. *Maximus*, ultimus Vindo-
issæ Episcopus, sedem Constantiam
transtulisset, Tigurum abire, ibique Ec-
clesiasticæ plebi in Templo publicè; haud
obscurò antiquitatis Ecclesiæ Tigurinæ
indicio; ostendere se debuerit.

VII. *Septimo* Seculo movent anna-
les, & vastâsse Tigurinos Burgundiam at-
que Nuichtoniam, an. Chr. 616. Et mox
an. Chr. 618. eosdem, per *Erchenwald-*
dum, & *Grinnwaldum*, Majores do-
mus accepisse cladem. In *Ecclesiasticis* aug-

mentum habemus Templi Tigurini
 Clodoveo III. per Wighardum & Ru-
 tum fratres, Duces Alemanniae, an. Cr.
 695. Tucconiae etiam, ad lacum Tiguri-
 num, per Gallum & Columbanum in-
 nunciatur Evangelium.

VIII. *Octavum* Seculum valde er-
 sterile est. In *Ecclesiasticis* nihil certi hab-
 mus ex Historijs. In *reliquis* observamus
 Valramum, Comitem Turgovien-
 fuisse, an. Chr. 753. Ruthardum Ky-
 gicum & Turgoviensem; & an. Chr. 777
 Carolum per Helvetiam Romam pro-
 ctum.

IX. Seculo *novo* Tigurum revivis-
 re cæpit. In *Ecclesiasticis* Carolus M. Col-
 gium & Præposituram Ecclesiae, quæ
 Tiguri invenerat, auxit, & amplificavit.
 Nepos, *Ludovicus*, Germaniae Rex, fi-
 lius, Hildegardi filiae Monasterium
 translimaganum fundavit, jura sancta
 eidem resignavit: quæ deinceps beneficia
 per *filios*, Ludovicum & Karolum; Eber-
 rium, Ludovici ex fratre *nepotem*, com-

nata & aucta fuerunt. Ultima & familiae,
 t Seculi hujus in Collegium Abbatissa-
 um, *Arnolphi* & *Conradi*, beneficia
 rant.

X. *Decimo* Seculo Tigurum ad Ger-
 manos transiens, in Imperij Germanici pa-
 trocinium fuit susceptum, cui etiam *Ad-
 vocatos* destinavit: cujusmodi, inter pri-
 mos erat *Burkhardus*, qui Rudolphum
 Burgundum, Tigurinos & Turgovicos
 urbaturum, vicit. Unde *Hepid.* an. Chr
 19. *Rudolfus Rex, & Purchardus Dux
 Almannorum pugnaverunt ad VVin-
 ertura, & Rex superatus est.* Tigurini,
 ex conjectura *stumpfij* l. 6. c. 15. jam supe-
 rati, post victoriam *Burckharti*, ad jura
 & privilegia Collegiorum redierunt, an.
 Chr. 924. idque autoritate *Henrici* I.
Sed & Ottonem I. liberalem fuisse Abba-
 tissani Tigurinorum Collegij Mæcena-
 tem, suprà pag. 230. diximus. Nec *Caro-
 lino Collegio* sua, hoc Seculo, defuisse in-
 crementa, ex donationibus, mancipijs,
 &c. ostendimus *Schol. Tigur.* pag. 193.

1959. 16. utroque hoc Seculo Collegiorum major splendor fuit, & Majestas, quàm Politiae, quæ ab illis tota tum dependebat. Urbem tamen, ab Alemannis ante vastatam, & per annos 450. apertam, occasione Hungaricarum irruptionum, moenibus hoc seculo, (quod opus Carolus Crassus antea cœperat) iterum cinctam, Historiæ tradunt. Stricturas Politicæ in rebus civilibus dignitatis, ostendimus *Orig. Carol. Schol.* pag. 195.

Seculo *Undecimo*; rerum potentibus *Henrico II.* Sancto & Claudio, *Conrado II.* Salico, *Henrico III.* seu Nigro, *Henrico IV.* seu seniore; Ecclesia, privilegijs crevit, & redditibus; eoque satis, Tigurum nonduplicuisse. Magnatibus, probatum, quod, teste *Hermanno Contracto*, *Henricus III.* quater Tigurum visitaverit, 1048. 1052. 1054. 1056. *Castri* tum nomen Tigurum retinuit, quod alij pareret superiori, & munimento sua adhuc deesset perfectio. Suprà enim, publico decrero ostendimus, *FridERICI II.* tempore exten-

rem fossam non fuisse absolutam. Advocatus urbis & Collegiorum, nomine Imperij, sub *Henrico I V.* erat *Berchtoldus*, Zeringiæ Dux, magnus Collegij Abbatißani fautor, ut pag 232. monstravimus: Sed & *Lotharius*, Basileæ Collegij Carolini privilegia confirmavit, eoque auxit, ut ipsi ex se Præpositum eligerent. Tyvientes Monachi a. Chr. 1005. Lithopolin migrârunt. Sparta autem Advocatiæ ut luculenta fuit, ita animum addidit

XII. Seculo *duodecimo* Conrado Zæringo, Berchtoldi Marchionis filio, ut se Friderico Iusco, Barbarossæ patri, opponeret; qua occasione filius, Barbarossa, Conrado Comitatum Tigurinum, juvenis etiam, eripuit, an. Chr. 1138. eumque ad deditionem adegit. Hinc postea *Conradus III.* Imperator, Barbarossæ patruus, Advocatiam Tigurinam *Guelpho*, Bavariae Duci, elocavit, qui & an. Chr. 1165. hastiludium Tiguri instituit: senio autem confectus, & hærede unico peste in Italia amisso, omnem suam terram Barbarossæ

barollæ, pro certa pecuniæ summa, cō-
 fit : Ad eum ergò Tigurum redijt ; cum
 mox Advocatia Alberto Habsburgico
 dita, nec multò pòst *Zaringia* Deco-
 bus, ab eodem, restituta fuit. Hinc an.
 Chr. 1187. *Berchtoldum* IV. hanc
 provinciam sustinuisse legimus. Et
 que hic primus erat, qui communes Fi-
 trum Collegij Carolini labores publicæ
 curam plebis Ecclesiasticæ, in unum tra-
 stulit *Plebanum*. Confer sup. pag. 177.
 & *Orig. Schol. Tigur. 199*. Monach-
 eriam Cistercienses Capellæ 1185. in-
 dulari cæperunt.

XIII. Seculum *decimum tertium*
 fertile admodum est, & Reipublica co-
 primis felix & auspdatum. Hactenus
 inde à Seculo nono, & deinceps, *servata*
 ferè fuit regiminis publici ratio. Duo
 ut audivimus, à Regibus Francicis funda-
 ta erant Collegia, virorum unum, al-
 terum fœminarum. Penès hæc olim, maxi-
 ma ex parte, imperium urbis fuit. Cæte-
 rum in arce, quæ ad Limagum edito
 loco sita olim fuit, Francicorum Regum

Præfecti habitârunt, qui Collegiorum & Urbis Advocati erant: Pòst, sub Germanis imperatoribus, itidem Præfecti dati sunt Urbi & Collegijs, non tamen, qui in arce (hoc enim munus in Principes, Comites &c. plerunque transferebatur extraneos) habitarent. Habebat quidem illis temporibus urbs consilium suum viro-
rum XXXVI. è quibus duodecim quadri-
nestri tempore imperabant: Obtinuit hæc
reipublicæ forma circa annum 1100. us-
que ad 1336. A Collegijs verò hætenus
dependebant omnia: Invalescente autem
hoc seculo Hierarchia Ecclesiastica, Im-
peratoria Majestas, ne opprimeretur,
nasculè caput extulit, idque paulatim ef-
fecit, ut contempto Pontificiorum anathe-
matum fumo, urbes multæ Imperatorum
sequerentur splendorem, eorumq; gratia
& auctoritate, reluctante clero, privilegio-
rum accessiones obtinerent. Et certè exi-
mij Tigurinos à *Friderico II.* immuni-
tatibus & privilegijs auctos, in aprico est.
Mortuo enim *Berchtoldo*, ultimo Zerin-

genſi Duce, Collegiorum & uibis Tigurinae *Advocato*, Fridericus Cives in Imperio ſu-
relam circa a. Chr. 1218. recepit, ac poſtea
multa privilegia Collegiorum, juſ eligen-
di præterea Senatum, quod antea penes
Collegia fuerat, in Cives tranſtulit, &
ſtatuit, ne unquam urbem ab Imperio ab-
alienare liceret. Hoc etiam *Friderici* ſyn-
chroniſmo Urbs, & foſſa, vallôque, com-
muni civium opere, fuit munita, & in ſi-
gnum majoris libertatis Uranijs & So-
renſibus an. Chr. 1251. foedere firmata. Quæ
ad Gubernacula tum ſedebant, *Conſu-
lum* axioma retinuerunt omnes. Doci-
nuper ab amico accepi, compoſitæ tum
per *Conſules* Tigurinos litis, inſtrumen-
tum, (*ſuper area ſita inter domum
Etorum de Hotingen, & domos Eccleſiæ
Thuricenſis*) quod omnino luci reſtitui
debetur, quàm blattis & tineaſ. Anti-
quius enim in cauſa civili, hæcenus
non vidi: Quæ præceſſerunt, ſecè ſub
Advocatorum aut Collegiorum nomi-
ne prodijſſe obſervo. Ita illud habet

Consules Turicenses ; Universis Christi
 fidelibus notitiam subscriptorum ; Lite
 coram nobis mota super publica via, seu
 strata, quæ ducit, & ducere debet inter
 domum seu turrin Hottingeriorum, pro-
 pè pontem superiorem, & domum C.
 (Conradi) Militis, dicti VVellin, propè
 Cimiterium Ecclesiæ Turicensis ex uno,
 & domos R. (Rudolphi) & W. (Wern-
 heri) fratrum, qui dicuntur VVillones,
 & C. (Conradi) de VVitinckon, ex alio
 latere, & Decanus de Chilchperg / H.
 (Henricus) Plebanus de Meilan, præfati
 C. VVelle, & R. VVille in quorum partes
 videlicet B. (Burckhardus) de Hottin-
 gen ex una, & prædicti C. VVelle, & R.
 VVille cum suis convicinis, seu convica-
 neis, quorum intererat, ex parte altera le-
 gitimè compromiserant, nostra auctori-
 tate mediante taliter sunt arbitrati, quòd
 prædicta via seu strata sine omni stru-
 ctura, omnibus edificijs, occupationibus,
 impe-

impedimentis, quocunque nomine
seantur, semper debere esse penitus libera
& aperta, secundum limites & termi-
nos ibidem nunc positos & distinctos.
Reliqua etiam ibidem area, qua nunc
dit ad ipsam viam seu stratam ab omni
structura domorum seu edificiorum tam
lignea, quàm lapidea, sicut jam vacat
& jacet, deinceps debet vacua omnino
dis remanere, præfatus B. de Hotingen
& sui heredes particulam area ibidem
scil. deputatam, sine quolibet impedi-
mento strata, circum sepire, & in eam
tra ipsam sepiem solummodo olera, si vo-
luerit, seminare poterunt & plantare.
Nos itaque hujus arbitrij ordinationem
ex parte nostra & Universitatis totius
Turicensis ratam habentes, & prae-
tam, patentibus præsens instrumentum
tradimus, sigillo, quo nostra utitur uni-
versitas, patenter communitum. Nos
na verò nostra, qui ad præsens habemus

Consules, *sunt hac*; *Henricus, dictus Senior Bruno*; *Dietlo, de Clarona*; *C. Albus, H. Marcius milites. R. VVillo, Johannes Jacobi, Johannes de Basilea, Hugo Maness, VVernher Marchvardi, R. Krieg, H. Bilgerin. Datum Turegi anno Dom. 1256. Festo Lucie, Indict. XV.* Hunc Consulum ordinem alibi, in *Fastis* praefertim nostris consularibus, non reperio; sed an. Chr. 1271. *Burckhardus de Hottingen*, inter Consules (Rathsherren / quos *Senatores* jam appellamus) lego, prout omnium primus a. Chr. 1111. *Jacobus de Hottingen* ex eadem familia, in monumentis nostris commemoratur. Ita Majores nostros non in Sacris tantum, sed & Politicis vernaculae linguae usu privatos, Latinam ad tempora usque Caroli IV. in publicis documentis adhibuisse, observo. Feliciter rediturae libertatis sub *Fridrico II.* posita fuerunt Tiguri fundamenta; quae cum filius *Conradinus* convellere voluisset, Ducatuque suo urbem ad-
jicere.

jicere, & pœnas instituti præcipitis leg.
& *Richardus* non exemptionis tantum
beneficium Tigurinis contulit; sed & no-
vis privilegijs auxit. Sub *Rudolpho* po-
stea ad ἀκμὴν nova & emergens Respu-
blica propemodum pervenit, victrix ubi-
que, & hostium atrocissimorum, Re-
genspergij cum primis, metu liberata. Post
Rudolphi excessum, cum *Adolphum* Ti-
gurini Imperatorem agnoscerent, multa
ab *Alberto*, Rudolphi filio, acceperunt
damna: Nam & clades propè Vitodurum
1292. nostros afflixit, & ipsius urbis obsi-
dio; quæ tamen Imperatoris ira majori
gratiæ redintegratio fuit. Sed ad Ecclesiasticæ
Habuerunt Collegia sua, hoc etiam seculo,
tum *impedimenta*, tum *alimenta*. In
partim ex adventu Monachorum mo-
dicantium Dominicanorum 1230. Fran-
ciscanorum 1240. Augustinianorum 1265.
qui alienam mox falcem in Plebanorum,
Curatorum &c. miserunt messem. Tan-
tum hinc Collegijs decessit, quantum
novis, diu licet ingratis, hospitibus ac-
cessit.

esset. Sed & *Præmonstratenses*, in Ru-
 i, sedes invenerunt 1208. Civium etiam;
 quod alibi in Helvetia, apud Uranien-
 es præsertim, præcellerat; patientia
 ea paulatim fuit fatigata, ut capistro
 e cæcæ obedientiæ subduceret, &c. Cle-
 umque communibus civitatis oneribus
 subjiceret. Cum enim *Friderici* ætate
 Urbs muniretur, & Universitas (die Ge-
 neind) Turicensis à Sacerdotibus, qui
 Cives erant, exigeret, ut ipsi quoque ex-
 pensas in hoc opus, rata sui parte, confer-
 rent, eosdem præterea, suspectæ pudici-
 tiæ mulieres, è domibus suis exigere jube-
 rent, adeò illi erant offensi, ut à civi-
 bus secessionem facerent: quæ tam lis
 ab Episcopo Constantiensi sopita iterum
 fuit. Ipsa postea Pontificis excommuni-
 catio vibrata, quâ ob fidem Friderico ha-
 bitam, & sacris interdicti fuerunt, & om-
 niû libidini exposti Tigurini, & quæstuo-
 sa mercatura panni serici privati fuerunt;
 aliquotamen suo comòdo, & felici even-
 tu, ceu diximus p. 451. His temporibus,
 per-

permissione *FridERICI*, arx Imperialis (ut
Hoff) civium operâ, ne occupata ab eis
 fraudi esset, diruta fuit. Alimenta verò tum
 honorum tum privilegiorum Collega
 habuerunt tum ex Imperatorum & Pon-
 tificum confirmationibus, Indulgentiis,
 sacellis, alijsque superstitionibus, quæ hoc
 seculo magnis grassatæ fuerunt tri-
 phis. Magno cum primis favore *Rudol-*
phus Imperatoris Collegia amplexa
 fuit: proinde urbis commodis ita con-
 luit & honoribus, ut cleri tamen patri-
 cinium non desereret: Qua de re ipsa
 audivimus loquentem in *Orig. Schol. Ca-*
rol. pag. 68.

XIV. Seculo *decimo quarto* Tig-
 rum probavit, & summum in patriæ
 amorem, & impensum difficulter acqui-
 sita retinendi desiderium. Cùm enim
 bus solidiori loco positis, procures Urbis
 (XXXVI. erant, ita tamen ut tantum XII.
 quadrimestri tempore imperarent, su-
 rum potius quàm publicarum rerum
 gerent, medijs præsertim ordinis Duo-
 oim. viri, novas leges, quarum aliæ libe-

tati tribunitiæ erant inimicæ , aliæ in
 chartas tantum conjectæ , ferrent, ratio-
 nem reddere qui peculatûs accusabantur,
 ergi versarentur , paucorum regimen
 in tyrannidem degeneraret, mutatio tan-
 dem Reipublicæ , in eam , quæ jam
 obtinet an. Chr. 1336. formam succes-
 sit. Coacti , de patria malè meriti , Se-
 natores, magnas dederunt turbas, donec
 tandem ultima proditorijs consilijs urbi
 minitantes, dignas penderent pœnas. Ut
 que sibi suisque deinceps meliùs Tiguri-
 ni consulerent rebus , eorum fœdere se
 an. Chr. 1351. junxerunt, quibus seculo
 ante integro non minùs erant probati,
 quàm postea in prælio Morengartenensi an.
 Chr. 1315. ubi *Friderici* partes Tigurini
 defenderunt, fortitudinis nomine com-
 mendati. Hinc Helveticum fœdus, tum ἀλ-
 ληδὼν ἐν ὀφθαλμοῖς, variè concuti cæpit,
 obsidiones urbis aliquot tentatæ, ad veli-
 tationes, & congressus Fœderati provo-
 cati, eo tamen successu, ut ipse tandem
 Carolus IV. Fœdus Helveticum & pro-
 baret,

balet, & confirmaret. Mox tamen e-
rum varia secuta bella, Austriaca tria, lo-
go temporum flexu tracta, quæ ipsa, li-
vo foedere, determinata fuere: Præter
bus cum primis prælijs famigeratis *Semp-
chensi, Tetuvilano, & ad Navaliam*. Sed
& illud excelsi animi indicium erat, quod
privilegia Imperialia mordicus Tigurum
observaret. Ut Ludovicus Bavarus *Fre-
dericum* Austriacum, rivalem, à propo-
sito revocaret, pignoribus ipsum expug-
re constituit. Cùmque, præter alias ur-
bes, Tigurum etiam oppignorare ei vo-
luisset, Imperatoris iram, extremamque pe-
ti, quàm pignus esse Urbs maluit.

Ecclesiastica magis magisque nostros ven-
vit tyrannis, & ἐθελοθρησκεία. Illud
exemplum præbuit Pontifex & clero
in novo anathematismi fulmine. Tiguri-
ni, postquam inter *Ludovicum Bavarium*
& *Fridericum* Austriacum, convenisset, ho-
magium Illi præstabant, quo in eam Pon-
tificis incurrerunt offensam, ut, juxta Im-
peratorem, & illi excommunicarentur. Quod

occasione Tugurini ab Austriacorum item amicitia discesserunt, & à Papa excommunicati, decem & octo annis communionem Ecclesiasticam, ac usitatis Romanæ Ecclesiæ caruerunt ceremonijs. *Hujus* verò obvia erant specimina in *sacellis, professionibus*, ob impetratas victorias inditis, *Indulgentijs*, majori jam, quàm antea opia & à Pontifice, & ab Episcopis concessis. Ut interim fœderati, quod tranquillitatem publicam turbare posset, præcilerent, peregrina judicia, clero non pernittenda, sanxerunt. Instrumentum nomine *Pfaffenbrieff* notum est.

XV. Decimo *quinto* seculo, præter pacem & libertatem, pro qua superiori seculo decertandum erat, ærarium feliciter publicum observamus auctum, idque tum ex accessione amplioris territorij, Comitatum, Baronatum &c. tum etiam feudorum Imperialium, & Abbatissanorum (primaria enim ferè Majestatis jura, & commoda Abbatissa nostra, ipsa Princeps Imperij, occupabat) plurimorum,

morum. Unde quæ solius lacûs beneficio & dominio hætenus contenta vivebat urbs, ita jam opibus crevit, fœderibusque & juribus civilibus fuit munita, ut, cum occasione Doggii, Tigurini commissi fuissent cum Surenlibus & Glaronensibus toto ferè decennio belli molem contra Fœderatos reliquos sustinere fuerint coacti. Imperij maximâ, si unquam aliâs, Tigurini floruerunt gratiâ, Sigismundo tum primis ad gubernacula sedente, qui pignoribus, privilegijs, aliisque multis testatus est modis (suo enim ipsius adventu) Tigurinos se amare, & illis libi optima quæque polliceri. Communibus etiam provincijs; quarum condominium satis est magnum; hoc possimum seculo Helvetiæ pœmaria fuerunt dilatata, *Liberis provincijs, nempe, Leodâ, Turgoviâ, valle Rhenana &c.* Bello insuper *Burgundico & Suevico* nominâ Helvetico ea acquisita fuit fama, ut nostrorum amicitiam ambire, quàm negligenter curæ magis fuerit. Decennali tamen cum

Fœderati

deratis dissidio, & motu intestino an.
 Chr. 1587. nihil esse ex omni parte bea-
 um, didicerunt Majores. In Ecclesia qui-
 lem ignorantia, superstitio, ut alibi, ita hic
 quoque sua habuit fomenta; sic tamen,
 ut neque in Civilibus clerus se tribuna-
 i Magistratus potuerit subducere: neque
 impune & pro arbitrio vivere illi licue-
 rit, non Canonibus tantum Ecclesiasticis
 sed & Politicis coercito. Ecclesiam porro
 & Scholam nostram, vel aliquos saltem,
 qui essent *κρείττους ἄλλων*, atuisse, in *Bi-
 bliotheca nostra Tigurina* ostendimus.

XVI. Decimo sexto seculo, ut uni-
 versa Helvetia, sic patria quoque nostra,
 ad apicem felicitatis pervenerat. Pacata
 erat, tranquilla, honorata, ab ijs etiam,
 qui in ejus antea interitum conspirarunt,
 amice & liberaliter tractata: Varijs tamen
 nox iterum bellis Italicis irrerita, nomi-
 nis existimationem immane quantum
 iuxit, eoque perduxit, ut celeb alicubi
Vadianus non immerito miratus fuerit,
nullam tum civitatem fuisse, suis viven-
tem

tem instituit & Leebus in orbe Christiano, ad quam crebriores maxima Principum legationes visantur; *reperitur Mel. lib. 3. p. 170.* Factionibus tamen partitim distractis varia objecta *μῆλα ἴδμεν*. Supremum Helvetici nominis cimen ad an. Chr. 1513. oculatioribus reserunt, quo tempore nostrorum ferè cunctus & progressus, nullo (quod 1515 Marignanum demum sequebatur) acceptæ; in & pro patria; cladis, notabatur opprobrio. In Ecclesiasticis, post duplicem lateres, venit Moses: Et eo quidem tempore Tigurum religionis emendationem suscepit, quo & gratia Pontificis in civitate maxima erat, & Fœderatorum exortatio vehementissima. Illam amantem hanc, cum Deo, devorare & superare, quam conscientiam porro fœdare, ut melius edocti repudiare maluerunt. Sequentibus duobus seculis, prima nostratum, inter tot dissidia, conflictus, ambitus &c. erat cum parta tueri, focos & aras defendere, adeoque posteritati relinquere atq; comendare.

e illud; *Non minor est virtus, quam
verere, parta tueri.*

Ἐπίμετρον.

Atque hæc quidem hætenus. Brevi-
r, perspicuè, solidè tamen & certè, ἀλη-
ῶς, ὡς ἐν ἐσὺ πρῶ, res Tigurinorum spe-
andas proponere constituimus. Si proli-
ora alij desiderent, Comēntaria adeant,
leniora Historiarum systemata: In sacris
nonnunquam parciores fuimus, quòd
Historiæ Ecclesiasticæ Tomum VIII. (non
II. ut opinabamur, & aliquoties in hoc
seculo citavimus) qui de *vocatione Re-*
formatorū ager, ὑπερῆματα compensatu-
speremus De Collegio *Abbatissano*, com-
endiosè diximus, quæcunq; eruderari ex
monumentis nostris poterant, ne ijs qui-
am, quæ ad synchronismum faciunt, fa-
lè omisis. Pauca quædam ab eo tem-
pore se obtulerunt, quæ vel leviter tangi
debeant, cuiusmodi sunt, quæ ordine
sequuntur. An. Chr. 1503. Colle-
gium pro sacello in Pflasterbach à Cardi-

nalibus Indulgentias obtinuit, quas ego Episcopus Constantiensis confirmavit, eodem anno, & auxit. An. Chri. 1274
Innocentius Pontifex Monasterium Martelam, sub Benedicti regula, suscipit: *terra, & possessiones Petri de Thurego, de Mure, de Horgen, de Chonsben, de Alup, de Buirgelon, & de Silennum: Ecclesia cum Capellis ab eisdem dependentibus decimis & alijs pertinentibus eisdem de Stadelheim, de Rumelanch, de Sebach, de Tenninchen, de Vibkingen, de Vellanden, de Mure, de Horgen, de Chamo, de Capella, de Chonsben, de Buirgelon, & de Silennum confirmat. Remisit, personas liberas & absolutas, in periculo fugientes, ad conversionem receptas & eas absque contradictione aliquam retinere: Clausis Januis, exclusis excommunicatis & interdictis, non pulsant campanis, voce suppressa, divina officia celebrare; Chrisma verò, oleum sacrum*
con.

consecrationes altarium seu Basilicarum,
benedictiones Monialium à Diæcesano
recipere Episcopo. Ab exactionibus
Archiepiscoporum eas eximit: Sepulchrum
liberam relinquit omnibus, exce-
ptis interdictis & usurarijs; reliquis
à volentibus, sepulchrum concedi po-
nit, salva tamen justitia illarum Ec-
clesiarum, à quibus mortuorum corpora
tumuntur. Autoritate insuper Ponti-
ficia providit, ut intra clausuras locorum
Hospitiorum Collegij, nullus rapinam
aut furtum faciat, ignem apponat, san-
guinem fundat, hominem temerè capiat
hinc asyli Abbatissani origo seu violen-
tiam exercere audeat. Dedicatio Mona-
sterij refertur ad an. Chr. 1170. sub Fride-
rico Imperatore per Ottonem Constan-
tensem Episcopum, in honorem S. Feli-
cis, Regule, Mariæ Deiparæ, & eo-
rum, quorum ibi reliquie asservaban-
tur. Cujusmodi numerantur, de commu-
Bb 2 nione

nione corporis Domini, quam ipse in
discipulis distribuit; de sanguine Do-
mini, & de aqua, quæ de latere ejus fux-
rit: De vestimentis Domini, de sepul-
chro Domini, de monte, à quo Dominus
ascendit in celum, de lacte S. Mariæ, præ-
terea de reliquijs Sanctorum Aposto-
rum Petri, Pauli, & S. Andrea, & Bo-
tholomæi, & S. Matthæi, & S. Marci
& Philippi, & Jacobi. De reliquijs ve-
rò Sanctorum Martyrum, reliquia S. Ste-
phani Proto-martyris, & S. Laurentii
& S. Cyriaci, & S. Sebastiani: De re-
liquiis verò Confessorum, reliquia
Martini, S. Udalrici, S. Nicolai,
Galli, S. Columbani: De Virginibus ve-
rò S. Margarethæ, S. Verenæ Virginis,
S. Agnethæ, S. Agathæ &c. Johannes,
anno Pontific. III. Avenioni indulget, ut
cum generale terra fuerit interdictum,
liceat Monialibus, clausis januis, excom-
municatis & interdictis exclusis, in

ulsatis campanis submissa voce. Monasterio reddere Domino horas Canonicas, & audire divina à Capellano. Innocentius Pontif. anno 6. Urbanus I. Gregorius anno 6. privilegia confirmant, exemptiones cum primis secularium exactionum. n. Chr. 1427. Anastasia de Hohenklingen Hartmannum Lasch, Altaristam S. Leodegarii his conditionibus, constituit, t quamdiu dictum altare possederit dicti Monasterij Abbatisse pro tempore existenti obediens sit, nec non ipsius Monasterij statuta edita & edenda, aliasque laudabiles consuetudines observare velit, & quòd non interesse velit alicui tractatui seu machinationi seu conspirationi sinistrae, qui vel concitari, machinari, conspirari possent per Concapellanos, seu alias personas quascunque contra honorem Abbatisse, Monasterij & Capituli; Et quòd chorum frequentando, & in choro legendo & cantando velit esse diligens &c. Superest etiam

transsumtum indulti & statuti Innocen-
tij Papæ, quòd nullæ Moniales quorun-
cunque Ordinum & Professionum, vi-
gore literarum Apostolicarum, in Cole-
gium, quod à splendore natalium ex-
primis commendatur, recipi debent.
 Aliud Innocentij de año 1484. quo Cap-
tulo Seculari, & Collegiata Ecclesia; qu-
Abbatia Sanctorum Felicis & Regi-
 nuncupatur; Præpositus Thuricensis, Ju-
 dex destinatur. An. Chr. 1460. Hermannus,
 Constantiensis Episcopus, Abbatem
à visitationibus exteris (tales enim Pro-
 res in Blaenburen, Elchingen, Wiblingen
 tentabant) *liberat, & sibi soli reser-*
vat. Hæc de Collegio Abbatissano; ceterum
 obiter tantum meminimus, quòd de
 ejus originibus succinctè nuper jam egre-
 mus, agere autem prolixius constitutum
 sit in Histor. Eccles. Ne tamen compen-
 dium hoc nostrum Lectorem, vel hac par-
 te dimittat vacuum, id præstare lubet,
 quod alibi fieri commodè non potuit.

cem Collegij, circa Maximiliani I. remora adornatum, quo privilegia, jura, Indulgentiæ &c. Imperatorum, Pontificum, Episcoporum &c. per certas classes veluti Categorias indicantur, exhibentur, ex quo, quæ ratio Collegij, Collegarum &c. fuerit, quæ studia eorum, qui labores, haud obscure liquet.

Classis 1. de sepulturis, quo pretio sepulchrum vel in templo, vel peristyllo Capitulo redimi potuerit; 20. nempe aureis. De cereis statutum an. Chr. 1307. ut qui exequialibus suis cereorum pondus non definiret, ei decem libræ assignarentur. De testamentis: Ut Canonici vel Capellani testamentum condituri, ad Senatorem illud referant, qui, salvis juribus, permittere illud possit 1475. Sed cum hanc restrictionem difficulter Capitulum admitteret, per deputatos Episcopi Constantiensis pronunciatum tandem fuit, ut quilibet Præpositus, Canonicus, Sacellanus liberè; Magistratu non salutato; legaret ad causas pias, Collegijs, Xenodochijs, eleemosynis: In reliquis, amici-

tiae causâ testamentis factis, Magistratus
 autoritas intercederet. Sed hanc com-
 positioni non nemo adscripsit: *Patris de*
let. Statutum Capituli, urbis sigillo au-
 nitum, ut bona Collegij neque vende-
 rentur, neque censibus, aut vectigalibus
 onerarentur.

II. Continet iudiciorum publica exercitia
 An. Chr. 1372. *καπηλὸς στυλῆς*, qui vinum
 aquâ miscuit, iuramento interdictum
 ut ne posthac, ad tempus, vel oram laici
 Tigurini legeret. An. Chr. 1501. proces-
 sus judicialis, contra furem quendam, Re-
 dæ captum, prolixè exponitur. Nummi-
 lis is insertus vitam precariam, interce-
 sione utriusque ordinis virosum, in spe-
 ctantibus 2000. hominibus obtinuit. Ne
 eriperetur; quod quidam moliebantur,
 captivus, cavendum erat.

III. Concernit *zollic Konam*, de cura
 Primissario agitur, ejusque redditu: *Pa-*
etum, quo cura posthac chori & turris *Pa-*
ræcianis relinquebatur; solo recto Colle-
 giatæ Ecclesiæ reservato; de 1488. sub-
 jicitur.

IV. *privilegia*, *Indulgentias* &c. exhibet,
hoc ordine; *Clemens III.* recipit Eccle-
siam sub protectione S. Petri, cum subscri-
ptionibus Cardinalium.

Honorius III. confirmat, non posse
ultra XXIV. Canonicos institui, nisi exi-
stentibus facultatibus.

Innocentius IV. committit Episcopo
Constantiensi, dandi licentiam clero, qui
cessit à Thurego, illuc redeundi, &
conferendi poenitentiam, viaticum, & ba-
ptismum.

Eberhardus, Episcopus Constantien-
sis, præscriptas literas, cum literis Petri
ad S. Georgij ad velum aureum Diaconi
Cardinalis, Apostolici Legati, vidimat.

Innocentius IV. committit Episcopo
Constant. ad inducendum Parochianos
Ecclesiæ nostræ, ad audiendum divina,
& recipiendum Sacramenta, & sepultu-
ram in eadem, cum provisione adversus
Mendicantes, in larga forma.

Eberhardus, Episcopus Constant. su-
per prædictis literis executoriales dedit.

Hermannus, Episc. Constant. mandatum, in favorem Mendicantium factum, revocat.

Executoriales super Bulla Gregorij X. quomodo & qualiter Prædicatores homines admittere debeant ad divina, & sepulturas.

Bonifacius VIII. Bullam dedit: de Cathedrali &c. de sepulturis.

Martinus V. personas Ecclesiarum, & bona, Præpositi & Capituli, sub protectione S. Petri, & Sedis Apostolicæ recipi, & libertates atque privilegia in forma communis confirmat.

Sixtus IV. Confirmat statutum Capituli de sex Cantoralibus Capellanijs, quæ collationi capituli reservat.

Sixtus IV. Pro reparatione Aquinæ dedit gratiam jubilæi ad quinquennium in Ecclesijs, Abbatia, Præpositura, & Aquaticæ, & elapso quinquennio septem annos. Indulgentiarum visitantibus eisdem, per octavam festi Sanctorum Petri & Pauli, & per octo dies ante, & post

Et dies post eandem octavam, cum facultate absolvendi in casibus Episcopalius, easdem visitantibus.

*Gentil. de Spolet*o, Nuncius Apostolicus, easdem vidimavit.

Conradus, Episcopus Constantiæ, in Tulget Civibus in Thurego, in virtute iuramento præstiti, & sub macula perjurij & infamiæ, ut Clerum Thuricensem, singarijs, perangarijs, vigilijs, collectis, annuatim, fossatis, & alijs actionibus vel honorum invasionibus non perturbent; sed ipsum, & familiam suam quietam possessione totius libertatis Ecclesiasticæ gaudere permittant. Hæc litera sigillata est sigillo Episcopi, & Capituli Constantiensis, & Consilij Thuricensis.

Henricus, Episc. Constant. concessit Ecclesiæ nostræ facultatem eligendi Confessorem, quamdiu Præpositus non fuerit in Sacerdotio, & quòd Sacerdotes per Præpositum & Capitulum deputati possint, tam clericos, quàm plebem in casibus non reservatis absolvere.

Henricus. Episc. Constant. Administrator Curienfis concessit clero, & civibus Thuregi, quòd, post interdictorum ab oppido & suburbijs discessum non teneantur interdictum continuare ad triduum, sed statim possint resumere divina officia.

Otto, Episc. Constant. confecit statutum de Canonicis, quòd ante subdiaconatum non percipiant nisi medietatem fructuum & præsentialiarum, & quòd, volentes studere, fructus percipiunt, sine arreptione itineris coram Capitulo jurent, quòd statim sine dolo & fraude, & sine ficto impedimento ad studia ipsa proficiscantur, & redeuntes à Rectoribus & Doctoribus studiorum legitima documenta, ad quantum temporis cum eis fuerint, repræsentent: Et quòd Canonici extraneæ nationis intra 4. menses à tempore adeptæ possessionis, per testes vel alia solennia documenta doceant, quòd in loco suæ nationis pro legitimis, & legitimo prognatis toro palàm & publice teneantur,

Albert.

Albertus, electus & confirmatus Constant. confirmat statutum, quod quilibet Canonicus, antequam admittatur ad perceptionem fructuum, 40. floren. in debitorum Ecclesiæ extenuationem persolvat. Idem confirmavit *Otto & Henricus*.

Idem Albertus confirmat statutum, ut fructus primi anni gratiæ cuilibet Canonico cedenti, vel decedenti, aut suis hæredibus, deductis deducendis, cedant integraliter & in toto.

Henricus, Episcopus Constant. de consensu Præpositi & Capituli statuit, quod Canonico absenti, nisi causâ studiorum, vel justis metus propter defendenda jura Ecclesiæ ansam habenti, nulli penitus fructus dentur: Hoc tamen statutum non extenditur ad eos, qui per gratiam Apostolicam specialem, vel extra promotionem (permutationem) sunt recepti. Super non dandis fructibus absenti, Cives, interventu Sigismundi Regis, impetraverunt à Martino V. statutum, super quo
Consu-

Consules Bullam habent, quæ Martiniana appellatur.

Henricus, Episcop. Constant. sententiam tulit, quòd clerici sana mente de rebus suis testari possunt, ac etiam in ultima voluntate disponere de rebus suis. Et Rudegerus Maness, Scholasticus, licet corpore languens, mente tamen sana suam ordinat voluntatem. Ideo Rudegero Maness, Militi, patri dicti Scholastici, nullum jus competere succedendi in rebus per dictum Scholasticum testatis, sed in voluntate ultima ordinatis.

Eberhardus, Episcopus Constantiensis de consensu Capituli sui confirmat Cantoriam, & quòd Cantor eandem habeat dignitatem, quàm Cantores maiores Ecclesiæ Basileensis in Sessionibus & alijs, & quòd de duabus thesaurarijs facta est una thesauraria.

Johannes XXIII. indulget, quòd Canonici Ecclesiæ nostræ armutijs de vario & griseo uti valeant.

Hermannus, Episcopus, literas (quibus

us ad Canonicatum Lanzium commen-
at) suis successoribus exhibendas dedit,
contra invasionem primariarum precum
episcopaliū, quas sibi licere non pater,
et contra Ecclesiam nostram, quam non
memoratur, suas aut prædecessorum suo-
rum preces primarias unquam admisisse.

Albertus, Episcopus Constantiensis
100. floren. quas Ecclesia singulis annis
pro consolatione solvebat, vendidit pro
100. floren. reservato jure redimendi.

In Monasterio *in Muri* certis diebus in
altari S. Petri Missa, & singulis annis an-
niversaria quondam Johannis de Schone-
verd, & Rudolphi filij sui, separatis die-
bus debent celebrari, alioquin certæ do-
mus & vites à dicto Rudolpho datæ, trina
monitione præmissa, ad Ecclesiam no-
stram devolventur.

Erant & alia feuda, quæ nisi singulis an-
nis à Præposito repetita fuissent, ad Præ-
posituram rediissent. Tales feudatarij erant

*Abbas Capellanus, VVetingensis, Prior
Predicatorum, Priorissa Oetenbacensis.*

Julia-

Julianus tit. S. Sabinæ Presbyter, Cardinalis verò S. Angeli, Apostolicæ sedis Legatus indulget, quòd Parochiani nostri & incolæ Thuricenses illicitè acquiritæ, quorum restitutio, quibus fieri debet, nescitur, & ad pias causas, in certos tamen usus legata, fabricæ tribuendæ à Præposito vel Plebano nostro, dequirari & absolvi possint.

Fridericus, Comes de Zollerem, Episcopus confirmatus Ecclesiæ Constant. præscriptam Indulgentiam Legati confirmat, & solennem Indulgentiam dat.

Julianus, Cardinalis & Legatus, accedens nostram Ecclesiam, Antiphonæ & Collectæ, tam de nostris Martyribus, quàm de Beata virgine; post completorium; decantationi interessentibus, qualibet vice in certis festis centum; annis verò diebus 40. dies de injunctis præteritijs relaxat.

V. classe continentur privilegia imperialia & secularia.

Henricus IV. confirmat jura & privilegia
legia

gia, & leges à suis Prædecessoribus, Rebus & Imperatoribus, *Carolo, & Otto-
bus, Conrado, Henrico*, avo suo, Eccle-
siæ nostræ concessas, ut possimus liberè
regere Præpositum, & res nostræ libera-
nt, & Advocatus curtes nostras non in-
ter.

Lotharius III. solennem confirma-
tionem dat in eadem forma, sine æra.

Fridericus II. Romanorum & Siliciæ
rex, Monasterium & Ecclesiam in Thu-
ringo, tam Clericos, quàm cæteros homi-
nes suos ac possessiones, jura, ad eas-
dem Ecclesias pertinentia, sub sua specia-
li protectione recipit, omnes bonos usus,
& consuetudines eorum confirmat, & eo-
rum Advocacionem ad se recipit. 1218.

V. Kal. April. Brisaci.

Idem *Fridericus* remittit Ecclesiæ no-
stræ de speciali gratia, ne aliquam peti-
tionem seu preces porrigat, pro aliqua
præbenda, nisi pro persona, quæ sit vel
de Ecclesiæ nostræ familia, vel de gremio
oppidi Thuricensis. Haganovvæ 1219.
causa

causa hujus indulti, in præsentia L. Comitis Palatini dati, fuit negligentia eorum extranei & alibi beneficiati. Sed accessit ad hoc privilegium sequens nota:

Hac litera facit contra preces Imperiales.

Henricus V. Præpositum, Capitulum totumque Clerum Thuricensem, sub fide & Imperij specialem recipit protectionem, conservans eis integras omnes Ecclesiasticas libertates, & jura, atque privilegia eorum, absolvens eos nominatim à vigilijs & omnibus exactionibus, non obstante consuetudine, vel statuto Consulum vel cujuscunque potentiae secularis. *Apud Ezelingen 1228.*

Vilhelmus, Rex Romanorum, jura, libertates, consuetudines, bona, prædia & possessiones confirmat: In forma communis. *Egmunda 1255.*

Richardus, Rex Romanorum, Monasterium Abbatiae, & Ecclesiam Præposituræ in Thurego, & ipsam Civitatem Thuricensem, & tam clericos, quam cetera homi-

omines suos, sub sua speciali protectione recipit, nec non possessiones & iura undem Ecclesiarum, ac bonos usus & consuetudines confirmat. 1260. *Magun-*
a; & Hagenovva: Rudolphus, Rex romanorum Præpositum & Capitulum, homines Ecclesiæ nostræ cum universis possessionibus & juribus suis, sub suam Imperij recipit protectionem specialem, omnia privilegia, gratias, libertates, jura & consuetudines rationales & honestas, ipsis, & eorum hominibus confirmat. A. 1277. *Wiennæ. Vide plura Orig. Carolin. p. 68. Idem* bis in *archivo vulgarisatum* (ut habet inscriptio) id est, vernaculè redditum asservatur.

Idem Rudolphus Rex interpretatur ac declarat, quòd M. Henricus de Wetigis, in vim dispensationis, quam ab eodem Rege, super defectum natalium obtinuit, Patri suo nequaquam succedere debeat, in bonis acquisitis per Ecclesiam vel ordinatis eidem. Nam de intentione Regis non fuit, quòd ex illa dispensatione deberet.

ret aliquod Ecclesie judicium sub omni
 litera valeret (addit quidam,) qui se-
 neralibus Imperialibus privilegijs, vel re-
 scriptis juvare niterentur contra Eccle-
 siam. *Constantia, a. regni 8.* Hæc privilegia
 Rudolphi *αὐτολεξεὶ* exscribuntur & con-
 firmantur ab Alberto filio 1301. Basileæ
 Friderico III. nepote; 1301 Basileæ, Ti-
 gur. 1315. Carolus etiam IV. in Laufr.
 362. illa stabilivit, & supremum vitæ
 cisque arbitrium, in villis & pagis suis
überhaupt vnd halb zurichten addidit 1384.
 Idem posterius ratum habuit Wenceslaus
Heidelbergæ 1384.

Rupertus, Romanorum Rex curiam
 Fluntren, Villas in Rieten, Ruschlibach,
 Meilen, Ruffers, Schvvamendingen, cum
 suis attinentijs, ac privilegia, literas, gra-
 tias, libertates, emunitates, concessio-
 nes, jura, fœda, bona, possessione, pre-
 dia &c. approbavit, ratificavit &c. *in ap-
 pido nostro Heidelberg. 1404.*

Idem, Elye Præposito, jus supremum
 causas cognoscendi & judicandi capitales

concessit ; vnd in denselben Dörfferen
 Stünteren Rieden / Rükschlicken / Meylen /
 Ruffers vnd Schwamendingen) Stocck vnd
 Balgen / vnd den bañ über das blut &c. *Hei-
 delbergæ* 1404. Erant tamen , qui
 hanc concessionem tantum volebant per
 sonalem. Unde obeliscus : *Hoc privi-
 legium parum valet : Non enim quomo-
 do habeat , sed quomodo olim habuerit
 iudicium sanguinis Præpositus probat :
 nec est ratihabendum , cum sit personale,
 & cum persona extinctum. Idem ta-
 men postea , cum alijs privilegijs , confir-
 navit Sigismundus 1415. Constantiæ
 Sed & Fridericus IV. Francofurti 1442.
 Albertus II. 1439. Posonij. Maximilia-
 nus I. Antverp. 1407. Carolus V. Wor-
 matiae 1521. omnia Antecessorum privile-
 gia, immunitates, concessionem &c. rata
 habent.*

VI. classe enarrantur privilegia *Berch-
 oldi*, Zeringiæ Ducis , illud præsertim,
 quod illustre erat de Plebanatu, quem cum

con-

consensu, primò, suo locari voluit; eodem verò *sensum* (retineo Msc. veta) corrigens, concessit *Præposito & Capitulo, ut liberam habeat potestatem eligendi Plebanum*. Subjicitur postea ejus eligendi ratio, de qua in *Originib. Cat.* pag. 190. cui exscripto additur: *Omnia ista adhuc servantur* (prout a. Ch. iiii decreta erant) *salvo, quòd non oportet Plebanum esse Canonicum, & quòd per decima in Wittelluckon habet ex vinario 25. lib. & 25. urnas vini, & alia sibi, & melius est provisum*. Cætera scellanea sunt; *literæ contractus cum Abate Wettingensi, ratione reparandorum muros Cœmiterij, an dem Hottinger de officio Cellerarij, & Camerarij; de decimis in Oberhasle, Illnov &c. judicio, & juribus Honggensibus &c. quæ ne quidem attingeremus; nisi Catalogus, cujus ferè verba retinuimus; præivisset. Quæ à Maximiliani i. tempore insecuta sunt, alia Cuiusmodi, ex ipso Archivo supplebimus.* Ex

his tamen privilegijs Indulgentijs , aut
concessionibus , duas potissimum in pre-
sio, sæpe translatas, confirmatas &c. fuisse
reperio, Rudolphi Imperatoris, & Con-
radi Episcopi Constantiensis , quæ im-
munitatem Cleri ab omni subjectione, ci-
vili potissimum urgent, & de quibus
proximè nobis, ex professo, erit
dicendum.

INDEX.

INDEX

I.

IN SPECULUM PO- LITICUM.

Tigurinorum nomen Græcis & Latinis in-
quissimis scriptoribus, pag 1. notum, im-
pore Imperij Francici deletum fere hinc
pag. 2. Romanis tamen potius, quàm in-
genis, quibus *Thurici*, *Thuregi*, *Tburciani*
nomenclatura erat receptior, pag 4. notum
quamvis alijs contrarium placeat, pag 45.
Iplos verò, qui jam usitatè *Tigurini* vocantur,
esse *Pagi Tigurini*, apud Iulium Cæsarē,
magnam partem, incolas, contra *Gregrum*
& *Spigelium* fuscè probatur, pag 7.

Tigurinorum autem res succinctè exhibitis,
ostendemas, Politix statum varium fuisse, &
primum quidem liberum, pag 16.

Secundum, Romanorum vectigalem. Provisum
an fœderatus fuerit, video eruditos fluctum.
Pro fœdere ex Cicerone loquitur *Vadon*
nostre

nostras, doctissimis in Melam observatio-
 nibus L. III pag. 170. *Illud non præterie-
 rim, Helvetios jam olim fœderatos
 fuisse, eâ tantum conditione adjectâ,
 ne in cives reciperentur. Meminit
 ejus fœderis, in Orat. pro Cornel. Balb.
 M. Cicero: Etenim quædam fœdera extant,
 ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum.
 Atq; hoc valde verisimile est. Quotò enim
 antea Helvetij & diutius & pertinacius (un-
 de apud Plut. in vita Iulij P. I. p. m 716 homi-
 nes barbari & populi Romani inimi-
 ci appellantur) se Romanis opposuerunt,
 eò videntur tolerabilius devictos tractasse,
 ne crabrones denuo irritarent. Quàm enim
 hoc bellum, magnum incusserit Romanis
 terrorem, ipsa iterum ciceronis ad Atticum
 verba dubitare non sinunt. Ita enim ille:
*Atque in Republica nunc quidem ma-
 ximè belli Gallici versatur metus.
 Nam Hedui fratres nostri pugnant.
 Sequani malè pugnârunt, & Helve-
 tij, sine dubio, sunt in armis, excur-**

sionesque in Provinciam faciunt, senatus decrevit, ut Consules duas bellicos sortirentur, delectos haberent, vacationes ne valerent. Legati cum auctoritate mitterentur, qui adiret Galliae civitates, daréntque optime hæ cum Helvetijs se jungerent. Quanquam negare nolimus, esse, qui Helvetiam in provinciam formam redactam habebant, eoque in singulos annos stipendium imposuerint. Ita Suetonius in Julio. Ita Scædæ commemoravit, Julium totam Galliam in Romanorum ditionem redegit, cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum prælijs felicissimè decertasse; Boll. l. c. 29.

Tertium planè servilem, & à Romanis subjugatam, p. 18.

Quartum sub Alemannis ad libertatem pristinam adspirantem, pag. 19.

Quintum Francis parentem, pag. 20. ubi de Francorum, Caroli M. præsertim, eximia in Teutinos liberalitate.

Sextum sub Imperio Germanico, *honoratum* sub quo triplex potissimum attendenda ætas, *Prima* ab Henrico Aucupe, an Chr. 920 ad Rudolphum I an. Chr. 1274 pag 23 quo interstitio magna fuit Advocatorum p 31. auctoritas: *Secunda*, à Rudolpho I. ad initium fœderis Helverici pag 34. ubi in specie multa de Rudolpho, ejusque cum Tigurinis rebus præclare gestis, pag 35. &c. in genere verò de Tigurinorum Advocatis, diversis regiminis formis, Tribuum initijs &c. p. 55. & novo Legum variarum tum in priori, tum posteriori, quod etiamnum obtinet, regimine, systemate, pag 56. &c. Denique privilegia imperialia subjiciuntur, tum ad confirmationem novæ Reipublicæ, 77. tum rationem Præfecturæ Imperialis, 77 tum exemptionem à foro alieno. 78. Quâ occasione illi, qui Limagum cum lacu Lemanno, Mediolanum, urbem, cum Meylen pago confundunt, perstringuntur, pag 79. tum, immediatam Imperij subjectionem, p. 83. quæ facta à Richardo, (contra Conradinum Suevum, pag. 84) Rudolpho pag 89. Et quamquam intercedere magno conatu voluerit Ludovicus, Bavarus p. 91. restiterunt tamen Tigurini fortiter; Ib ipse verò Ludovicus libenter

celsit, p. 93. ut autem *ararium publicum* locum
 fuit exiguum, paulatim tamen in-
 crementa accepit, 95. ex sylva Silana, & locum
 Tigurino. In signum verò redeuntis liber-
 tatis, varia Tigurinorum notantur tum fe-
 dera, 98. tum *transactionum instrumenta* 99.
Tertia, ab initio *fœdere Helvetico*, & deinceps
 quo interstitio Tigurina Respublica fuit
 libera, 103. *Fœderata* ib. jure civitatem co-
 munita, 107. *Privilegiata*, tum à Pontifice,
 ante reformationem, quò pertinet *Bulla ma-*
tiniana, pag. 109. tum *Cardinalibus*, & *Epis-*
copis, 110. propter Iudæos maximè, quorum
 Epitaphia subjiciuntur 116. tum ab *Im-*
peratoribus, Carolo IV. pag. 128. Ruperto
 135. Alberto II. 143. Friderico III. 144.
 Maximiliano I. pag. 148. Carolo V. p. 149.
 Ferdinando I. p. 151. Ferdinando III. p. 152.
 tum denique à *principibus*, pag. 156. Sed &
 magna Imperatorum atque Regum in *præ-*
sentos fuit gratia, Godfridum Myllerum, Jo-
 hannem Jun Thör / pag. 157. Hac ætate
 fundamentales leges eædem erant, quæ *super-*
iori, pag. 158. Civiles causæ per *Præ-*
sentos nomine Abbatissarum, peragebantur, pag.
 159. quod exemplis probatur, qua occa-
 sione de portitorio frumentario, (von den

Ymini) 161. Edictum Magistratus contra
pejorationum cacoëthes, pag. 263. Ma-
 ximæ hac periodo notantur territorij accessio-
 nes, p. 165. in præfecturis proprijs, & com-
 munitibus 168. Fides Tigurinorum in, Fæde-
 ratos, pag. 169. aliorum in Tigurinos Fœ-
 deratorum cum primis, honor & amor p. 175.

II. Religiosum.

Vbi, in genere de religione tam ante Reforma-
 tionem, quàm post eam, ex Epistola Fabri-
 cij ad Hyperium; pag. 183. in specie verò, de
 Ecclesiæ Tigurinæ antiquitate, pag. 202. sim-
 plicitate Ibid. Templis, Majori cum primis,
 ejusque origine 203. Templo Abbatissa-
 no 204. Petrino, 205. Varijs sacellis Ibid.
 Monasterijs, N. Ordinis Benedictini in Colle-
 gio Abbatissano, de quo prelixè, varioque
 ejus statu sub Francis 232. Austrijs 245.)
 collat. cum p. 577. & Lithopolitano, pag. 263.
 1. Cisterciensium, Capellæ, 268. de cujus ori-
 gine & privilegijs fusè agitur, & selnoviæ
 p. 281. 2. Prædicatorum, qui ægrè admitteban-
 tur, p. 292. (qua occasione de Hospitali de pau-
 perato, 296.) cujus etiam Ordinis erant Oe-
 senbacenses, pag. 302. antea Augustini 305.

INDEX.

Tossenses, pag. 315. 7. *Augustiniani* in urbe, pag. 317. extra urbem, 320. *Monte Tauricensi*, 325. *Monte fragorum*, 7. *Franciscanorum*, 348. 1. *Præmonstratensium*, in *Rati*, 350. 3. *Lazaritarum*, 352. *Accedunt* *Domus Iohannitarum*, *Congregatio S. Veræ*, 362. *Ecclesiæ collegiatae Tiguri, Carolinæ*, pag. & in agro *Imbriacensis*, de qua prolixè 363. & in monte sancto, propè *Vitodurum*, p. 391. Porismata quædam subjiciuntur de auctoritate Magistratus Tigurini in Clerum, 395. Ignorantia cleri, fastidio sacrorum, ubi de Raperto, Notkero 397. *Huldrico Kyburgico*.

III. Militare.

Bella Tigurinorum alia præcedunt Christianorum, cum *Germanis* pag. 409. *Romanis*, 411. *Tuscis*, Ib. susceperunt ea pro alijs etiam, pag. 352. *Gessatas* enim *Helvetios* fuisse, *creditorum* calculo asseritur, pag. 413. *Magna* autem cum primis bella fuerunt *Gallica*, *Germanica*, *Cimbrica*, ut veteribus appellatur, p. 415. 427. *Tigurini Romanorum Consul* cæciderunt 419.

Alia post Christum, sub Imperatoribus Ethnicis, cum an. Chr. 71. ab A. *Cecinna* progressarentur pag. 423. *sub christianis*, quando iuncti.

juncti Alemannis, à Clodoveo vincuntur,
 pag. 424. Inde ferè exolevit veterum Tigu-
 rinorum nomen, usque ad Seculum XIII.
 quando tempore interregni, sui quique re-
 bus consulere fuerunt coacti, tunc caput ite-
 rum extulerunt, Duce præsertim Rudolpho
Habsburgico, pag. 425. Secuta, post obitum
 Rudolphi, clades propè Vitodurum, ab *Al-*
berti assedis, Tigurinis; quod Adolphum se-
 querentur; illata 432, Descriptio Cladis ex
 Vitodurano, 433. Cædes *Adolphi* 444.
Alberti, ad trajectum *Vrsæ*, 449. Successit bel-
 lum *sacrum*, quo anathemate lacessiti Tigu-
 rini ad justam, eamque felicem sui defen-
 sionem provocabantur, p. 452. Paulò post
 Tigurinos vexavit *bellum civile*, occasione
 mutatæ Reipublicæ excitatum; 459. quod
 magno cum successu & honore Tigurini ges-
 serunt, Ib. 468. Hinc tandem veniunt bella
 à Fœderatis Tigurinis suscepta, vel solis p.
 469. vel, sociatis cum cæteris armis, p. 71.
 sive pro exteris Ib. sive salute patriæ cujus-
 modi sunt *Austriacum* triplex 472. *Mulhusi-*
num 477

Burgundicum 478. *Longobardica* 580. *suevicum*,
 482. *Italico Pontificia* 484. *Porismata de*
bellis istis; pag. 487.

INDEX.

IV. Eventuale.

Eventuale Speculum *Artem* præmittit, quo pertinent, urbis Origo, pag 496. incrementa, moenia, aliâque ædificia 498. De certis incrementorum & ornamentorum periodis, pag. 499. *Natura* sequitur, ad quæ referuntur Cometæ 500. 524. Varia chæstia 502. 513. Terræ motus, pestis, 503. Fulmina, tonitrua. insolita, 504. Gela insectæ, 506. Grando Ib. Aves peregrinæ 507. nonæ charitas, 508. Vbertas, 514. Eluvies aquarum, pag 518. siccitas 520. Morbi 514. aliâque Ib. Superlunt incendia 525. demonstrationes urbis, 526. Variæ clades pag. 517. In quibus tamen successus magis, quàm robur aut animus desiderabatur, pag. 528.

V. Chronologicum.

De hoc non est necesse, sollicitos nos esse, quod ipsum Indicis locum supplere illud possit.

INDEX ALPHABETHI-
CUS.

Lit. A.

Abbatiscellani cum Tigurinis &c. perpetuum
ineunt foedus 106.

Abbatissani apud Tigurinos *cœnobij* fundatio
21. 213. magna ejus potestas. 22. privilegia
& donationes amplæ. 214. earumque con-
firmationes Imperatoriæ 214. 230. &c. *ἀκ-
μῆ*. 245. Regalia. 250. Mancipia 254. Ejus
Abbatissæ superstitionis ritibus & ceremonijs
inaugurantur. 258. Earum dissoluta vita &
dissidia 255. *Abbatissani collegij* post Refor-
mationem usus. 193. *Abbatissanum* templum
204.

Advocatos Imperiales Tigur. habent 31. 55. 561.

Adolphum, Nassovium Tigurini defendunt
432.

Aerarij Tig. incrementa 95 573.

Aescherus Gerold à Sigismundo equestri digni-
tate ornatur 175.

Albertus Aust. foedus cum Tigurinis pangit 105.

Albertus Tigurinorum privilegia confirmat 119.

Albertus ad Cæsarem Tigur. defert 170. iisdem
bellum movet 432. Eos propè Vitodurū op-

I N D E X.

primit 433. avaritiam suam morte luit	433.
Albis strategemate per Tigur. capitur	43.
Alemanni unde sic dicti	553.
Iugum Roman.	
excutiunt. Ib. Helvetiam vastant	554.
Tigurum occupant	554.
Altorf incorporatur Ecclesiæ Abbatissanz Tiguri	12.
Altofaxum	16.
Alstetten Tigurinis	} cedit.
Andelfingen	
Annonæ caritas in Helvet.	53.
Antlisten (corrupte Angster/al. Augusten)	24.
Aquarum inundationes	91.
Aquaticum apud Tigurinos templum	106.
Argentineses cum Tigurinis foedus ineunt	106.
Attilas Helvetiam invadit	556.
Sigismundus Burgundiæ Regem obtruncat	Ibid.
Aves peregrinæ Tiguri videntur	507.
Augustinianorum coenobij apud Tigurinos fundatio & progressus	317. & seqq.
alterius in monte Thuricensi Historia, privilegia, & ob rem familiarem dissipatam, translatio	325. 329. 338.
Aula Imperatoris, Tiguri, Castellum quondam fuit	434.
Austriacum cum Tigurinis foedus	104. Austria

cum bellum contra Tigurinos 472.

Αὐτονομία Tigurinorum 78.

Lith. B.

Bada Helvetijs cedit 168. *Badensis* comitatus
Tigurinis oppigneratur 477. *Badensis* Mar-
chio cum Tigurinis foedus pangit 106.

Barr, Monasterio Capellano incorporatur 269.

Basilea foedus pangit cum Tigurinis &c. 98.

Benedictini Ordinis Monachi apud Tigurinos
213.

Berenberg/coenobium 320.

Berna foedus init cum Tigurinis 98. 105.

Bertha Abbatisa apud Tigurinos. 21

Bichelsee/castrum, destruitur à Rudolpho
Habsburg. 384.

Birmenstorf Tigurinis cedit 165.

Wöck/qui, eximia eorum fortitudinis specimina
529.

Bojum Imp. Tigurini defendunt 457.

Bremogardum cum Tigurinis foedus pangit. 105
à Tigurinis occupatur 477.

Britones ab Helvetijs cæduntur 527.

ad *Bruderholz* Helvetij Suevici foederis milites
cædunt 483.

Buchornenses cum Tigurinis foedus pangunt 106

Bulacum Tigurinis oppigneratur 156. ab ijs-
dem expugnatur 474.

I N D E X.

Burgundica bella ab Helvetijs gesta 475

Lit. C.

Cæsar Helvetios vincit 45

Campanarum Tigurinarum signa seu usus 72

Campidonensis Abbas ab Helvetijs fugatus 472

Cappellatum Monasterium lautis gaudet privile-

gijs 265. 270. Tigurum migrat 277

Capellana clades. 515

Cappeler-hoff. 280

Carolus IV. foedus cum Tigurinis pangit 104

1. 2. amplis eos privilegijs ornat 109

Carolus M. Præposituram fundat 21

Carolus IV. cum Helv. foedere jungitur 109

Carolus Burgund. Dux ab Helvetijs bello super-

tur 479

Carolina familia in Tigurinos propensa 2

Carolinum apud Tigurinos templum 203

Carolinum apud Tigurinos Collegium 22. Eps

circa Maximil. I. tempora privilegia 109

& Indulgentiæ 583

Castella destruit Habsburgicus 527

Lucius Cassius à Tigurinis occiditur 418

Chasmata, Tiguri videntur 502

Cimbricum bellum 411

Cimbris Helvetij arma jungunt 417

Cisterciensis Ordinis Monachi in agro Tig. 265

claus

I N D E X.

<i>clerus Tigurinus</i> , in Papatu etiam, Magistratui Politico subiectus. 68. 394.	
<i>clero</i> omnia ad se rapienti Magistr. frænum injicit, 66.	
<i>Tigurini</i> cum civibus discordia	545
<i>clotense</i> telonium turbas suscitatur.	546
<i>Ioh. cloter</i> à Sigismundo, Imp. obtinet decimas	
<i>Symickonenles</i>	157
<i>cometæ Tiguri</i> videntur	500
<i>constantiensis</i> Episcopus foedus sancit cum Tigurinis	98
<i>consuli Tigurino</i> Liberæ provinciæ in feudum dantur	140
<i>curia Imperialis Tigurinis</i> conceditur	120
<i>curia urbis Tigurinæ</i> ædificium sumptuosum magis quàm splendidum.	498

Lit. D.

<i>Decius Tigurum</i> restaurat	554
<i>Dieticon</i> expugnatur à Tigurinis	477
<i>Dietlikon</i> Tigurinis cedit	165
<i>Dinnhart</i> Ecclesiæ Imbriacensi incorporatur	
<i>Diocletianus</i> Tigurum auget	554. 375
<i>Dornacensis</i> clades	483
<i>Δωροφάγια</i> Tigurini lege prohibent	65
<i>Dubendorf</i> Tigurinis accedit	165

Lit. E.

<i>Ecclesiæ Tigurinorum</i> collegiatæ	362
	Egli.

<i>Eglifovv Tigurinis cedit</i>	166
<i>Einſidler-hoff.</i>	457
<i>Engelhardus fortiter ſe gerit.</i>	435
<i>Erbeinigung cum domo Auſtr.</i>	166
<i>Erlibach Tigurinis accedit</i>	165
<i>Examinis Studios. apud Tigurinos, ratio</i>	115
<i>&c.</i>	
<i>Exules Tigurini cum Rapertivillæ Domino con-</i>	
<i>tra urbem conſpirant.</i>	463. 469

Lit. F.

<i>Seldſirch à Tigurinis & Toggio, expugnat</i>	
470	
<i>Perdinand. I. Helvetiorum privilegia confirmat</i>	
151	
<i>Fertilitas magna</i>	514. 516
<i>Feuda Imperatoria circa urbem à Tigurinis con-</i>	
<i>cantur</i>	126. 142
<i>Fœdera Tigurinorum cum alijs inita 98. & ſeqq.</i>	
<i>Fontium eminentium apud Tigurinos origo</i>	
498	
<i>Fontium infectionis Iudæi accuſantur</i>	547
<i>Franciſcani Tiguri recipiuntur 348. ſuperſti-</i>	
<i>tionis nomine multis diſplicant Ibid. multa</i>	
<i>ad ſe rapiunt. Ibid. etiam cum juſtorum be-</i>	
<i>redum diſpendio</i>	149

I N D E X.

<i>Francorum Imperium Helvetijs durum</i>	20
<i>Ad Fraſtenzam Suevici foederis principes ab Helvetijs cæduntur</i>	483
<i>Tren-amp/ Consuli Tigurino in feudum cedit</i>	140
<i>Freudebergum diruitur</i>	530
<i>Friburg foedus init cum Tigurinis</i>	98
<i>Frideric. Imp. foedus ferit cum Tigurinis</i>	105
<i>Frideric. III. Tigurinorum privilegia confirmat</i>	144
<i>Friderico Palat. Tigurini suppetias ferunt</i>	471
<i>Fulmina insolita</i>	504

Lit. G.

<i>Galbam Tigurini defendunt</i>	552
<i>Gallicum Cæſaris contra Helvetios bellum</i>	415
<i>Galli Helvetios, cruenta utrinque clade, superant 485. 486. Galli ab Helvetijs cæduntur 485. Gallie Rex foedus cum Helvetijs init</i>	106
<i>Gefenne/ Ordinis S. Lazari coenobium</i>	352
<i>Gelu hyemis insolitum</i>	506
<i>Genevenſes foedus cum Tigur. pangunt</i>	106
<i>Germanorum cum Helvetijs bella</i>	409
<i>Geschwohrner brieff 57. confirmatur à Carolo IV.</i>	150
<i>Gessatæ cur Helvetij dicantur</i>	412

Gran.

<i>Grandines pestiferæ</i>	506
<i>Groninga</i> ad Tigurinos transit 166. <i>Groninganus</i> præfectus contra fidem datam truncatur	514
<i>Gruberus</i> contra Tigurinos excommunicationis fulmen elicit 110. Eos ad alium iudicem provocat, sed pœnas ab Imp. dat	111
<i>Gryffenberg</i> , arx à Tigur. expugnatur	514
<i>Gryffensee</i> Tigurinis cedit 166. <i>Gryffensee</i> subsidiarij milites perfidè truncantur	514

Lit. H.

<i>Rodolph. Habspurgicus</i> in milites facilis & benignus	4
in Tigurinos propensus 34. 45. In prælio prostratus, à cive Tigur. conservatur 36. <i>Regenspurgensem</i> cum Tigur. opugnat. castrum in monte Albis capit 40. Tigurinos ob fortitudinem commendat 50. superbum Bohemiæ Regem egregiè ridet 57. à Tigur. in Ducem eligitur	415
<i>Ad Hardam</i> Suevici foederis Principes cum Helvet. pugnant	483
<i>Hegi</i> Tigurinis cedit	107
<i>Hegoviana</i> expeditio	483
<i>Helvetiorum</i> regimen varium 16. & seqq. varia eorum bella & excursiones 408. & seqq.	408

I N D E X.

<i>Helvetij Romanorum jugum frustra excute- re teniant</i>	423.	<i>artibus potius quam virtute superantur</i>	528.	<i>provinciae Rhæticae adnu- merantur</i>	552.	<i>Rhætica provinciâ exeunt & Romanorum jugum excutiunt</i>	555.	<i>Hel- vetij Tigurum oppugnant</i>	529
<i>Hildegarda Abbatisa Tigur.</i>									21
<i>Hoff'ark Tigur. Imperialis</i>	496.	<i>diruitur</i>							570
<i>Horgen Tigurinis paret</i>									165
<i>Hospitale Tigur. exiguis instructum redditibus</i>									
	296.	<i>ei per Predicatorum ex urbe ejectionem & Pontificum Brevia lautè prospicitur</i>							296
		<i>seqq.</i>							
<i>Höningerthurn Senatus Tigur. emit</i>									158
Lit. L.									
<i>Inoviam Tigurini expugnant</i>									474
<i>mbriacensi Ecclesiae superstitiosa relatio devo- tionem conciliat</i>	363.	<i>pro superstitione so- cita</i>	367.	<i>belli subit incommoda</i>	383.	<i>&c.</i>			
<i>imperium Tigurinos in tutelam recipit</i>	127.								559
<i>imperij Schilma</i>									453
<i>imperatores Tigurum praesentia sua dignantur</i>									
	30.								560
<i>inundationes aquarum Tigurinis molestae</i>									518
<i>lohannitarum in agro Tigurino Domus</i>									362
<i>italica bella ab Helvetijs gesta</i>									484
								<i>italica</i>	

I N D E X.

Italiæ provincijs Helvetiorum fortitudo remanetur 434

Judæi Tiguri erigunt Synagogam 110. eorum videntur adhuc monumenta sepulchra 116. Tiguri spoliantur 126. fontium infestionis accusantur 547. *Judæi Clero Pœtæ ad incitas redacti nummos suppeditant* 184

Audice extraneo Tigurini per privilegia liberi 78. 119. 128. 137. 141. 143. 152

Judiciarium urbis Tigurinæ forum 436

Lit. K.

Kilchberg Tigurinis cedit 14

Knonau ad Tigurinos transit 10

Der Kraß/ locus urbis Tigur. amœnus 40

Kusnachtum Tigurinis cedit 165. *Myllero Tigurino, in feudum elocatur* 10

Kyburgensis Comes cum Tigurinis fœdus pergit 98. *ab ijs captivus Tigurum deducitur* 47

Kyburgens. Comitatus Tigurinis cedit 10

Lit. L.

Lacus Tigurinus urbi traditur 95. 132

Lauffen ad Tigurinos transit 10

S. Lazari ordinis Monachi Tiguri hospitium quærunt 10

Liberae provinciæ Consuli Tigur. in feudum 10

I N D E X.

elocantur 140. ab Helvetijs expugnantur	
168	
braviorum munerum apud Tigurinos distri-	
butio	199
ndovv foedus cum Tigur. pangit	98
thostrotum urbis Tigurinæ	498
ocarnum ab Helvetijs obsidetur	481
ongobardica bella ab Helvetijs gesta	480
d Lucij clium Helvetij pugnant	482
udovicus Imp. à Papa excommunicatur	453
uganensis regio ab Helvetijs devastatur	482

Lit. M.

acellum Tiguri extruitur	498
tarius, Dictator Rom. Helvetios vincit	527
ediolanensis Dux Helvetiorum viribus resti-	
tuitur 484. Helvetios magno suo damno in-	
vadit 481. Mediolanensis regio ab Helvetijs	
vastatur	480
ellinga Tigurinis oppigneratur 138. expugna-	
tur	477
Mercatura panni serici Pontificis artibus Neoco-	
mum transfertur	546
Moguntia foedus cum Tigur. pangit	98
Mœnia urbis Tigurinæ extrui incipiunt	497
Mola chartacea apud Tigurinos	499
Monachi à primo instituto recedunt 247. litera-	
rum studia negligunt	397

I N D E X.

<i>Monasteria</i> in urbe & agro Tigurino	211
<i>Monetam</i> Tiguri cudere <i>Abbatissæ</i> primò	212
euit 24. & seqq. quod urbi postea permi-	
tur	213
<i>Monetaria</i> contentio inter Tigur. & VI. <i>Cantones</i>	214
<i>Montis sancti</i> prope Vitodurum templum	215
<i>Mosburgum</i> à <i>Figurinis</i> expugnatur	216
<i>Muliebris astus</i> Tigurum obsidione liberat	217
<i>Mulhusinum</i> bellum	218
<i>Mullina</i> à Tigur. expugnatur	219
<i>Rod. Myllerus</i> <i>Rod. Habsburg.</i> à morte conser-	
& ab eo magni fit 48. <i>Kusnachtum</i> feudum	
eo obtinet	220

Lit. N.

<i>Nassovium</i> <i>Adolphum</i> , <i>tigurini</i> defendit	221
432	
<i>Nobiles</i> multi <i>Tigurinæ</i> civitatis jus ambici-	
125. contra Tigurum conspirant	428-429
<i>Notkerus</i> in Catalogum sanctorum asciscitur	230

Lit. O.

<i>Oetenbacense</i> cœnobium <i>Prædicatorij</i> postea	
<i>Augustini</i> prius Ordinis 302. 305. à <i>Papâ</i>	
diplomate confirmatur 305. <i>nobiles</i> alitque	
runque <i>virgines</i> 311. donationis huic cœ-	
nobio factæ instrumentum 312. alijs supp-	

tias fert, ab alijs obtinet	314
petenbacense vallum erigitur	499
oligarchia Tiguri aboletur	67
ptium divitibus etiam fugiendum	46

Lit. P.

apæ gratiâ Helvetij expeditiones suscipiunt in Italiam	484.487
artus monstrofi	508
ejerandi consuetudinem Tigurini lege prohi- bent	162
estis Tiguri grassatur	503
etrina apud Tigurinos Ædes 205. Hospitali ibidem incorporatur	296
flasterbach/ sacellum, Indulgentijs suffulcitur	577
syn Tigurinis cedit 167. Tigurinos veteres sub iugo retinet	553
basmata in cælo visa	502
seatura Collegio Abbatiss apud Tigur. dona- tur	254
ontium apud Tigurinos fracturæ	547
ædicatorij Ord Monachi Pontificis autoritate suffulti, ægrè à Tigurinis admittuntur	292
Rem suam mirè augent 295. urbe pelluntur ibid. Eorum Collegium in Xenodochium convertitur. Ibid. Tiguri suos habent fauto- res	300
	Pra-

INDEX.

- Præfectura Imperialis apud Tigurinos* 77 et
dem elocare ipsis licet Tigurinis 112
Præfecturæ Tigurinorum, propriæ 164 com-
munes 107
Præmonstratensis ordo in agro Tigurino lecta
figit 37
Præpositura Urbana & Montana, Tigurinos
inter se committuntur 38
Præpositus Tigur Rudolphi Imp Sacellanus
Precibus majores nostri multum tribuunt 9
Proculus Vitodurum restaurat 66

Lit. R.

- Rapertivilla* cum Tigurinis foedus pangit 10
à Tigur obsidetur 64
Ravensburg foedus cum Tigurinis icit 7
Regenspurgenfes Domini à Tigur. oppugnant
36. *Regenspurgum* Tigurinis oppugnant
156. ab ijs expugnatur 6
Reginoburgensis Tigurinorum Dux esse non
425. eorum tandem alumnus fit 3
Reichsvogt Tigurinis conceditur 77
Religionis Christianæ semina Tiguri spargunt
10
Religio à Tigurinis majoris fit quam P
gratia 77
Religionis reformatio Tigurinis non infusa
10

<i>Remontius Comes ab Helvetijs vincitur</i>	479
<i>Rieden, Tigurinis cedit</i>	165
<i>Ræstij fortitudo</i>	486
<i>Romani Helvetios subjugant</i>	18 415
<i>Rumlinga à Tigurinis expugnatur</i>	474
<i>Rupertivillana Comitissa cum Tigurinis foedus pangit</i>	98
<i>Rutenſe coenobium in agro Tigurino</i>	350

Lit. S.

<i>sacella Tiguri extructa</i>	205 seqq.
<i>sangallum cum Tig. foedus pangit</i>	98
<i>saurumetum Helvetijs accedit</i>	168
<i>scaphusium cum Tigurinis foedus init</i>	98
<i>sclopetariorum exercitia celebria Tiguri habentur</i>	176
<i>Selnovv apud Tigurinos coenobium</i>	281
<i>sempacense prælium</i>	476.572
<i>siccitas memorabilis</i>	520
<i>spira foepus cum Tigur. pangit</i>	98
<i>subsylvania cum Tigurinis foedere jungitur</i>	98
<i>Stein Tigurinis oppigneratur</i>	138
<i>steineccum Tigurinis cedit</i>	165
<i>stußius equestri dignitate ornatur</i>	175. pro patria fortiter occumbit
<i>suevicum bellum</i>	482
<i>suitenses cum Tigur. foedus ineunt</i>	98. Tigurinos humanissime excipiunt
	181. cum illis committuntur.

I N D E X.

mittuntur	67
<i>Switensis tabellarij interfectio bellum suscitatur</i>	48
Lit. T.	
<i>Tallvvila Tigurinis cedit</i>	14
<i>Tetvillana pugna</i>	47
<i>Terramotus Helvetiam concutit</i>	63
<i>Tigurinorum nomen natale 2. eorum antiquitas</i>	
15 550. ineptè à Duro Tigurinos vocat Græ-	
serus 79. Tig. urbis origo & progressus 550	
<i>Tigurinorum regimen varium 10. 550. ab im-</i>	
<i>peratoribus &c. luculentis honorantur pri-</i>	
<i>vilegijs 30 70. 100. Leges eorum fundamen-</i>	
<i>tales 58. eorum cum alijs fœdera 98 100</i>	
<i>territorij incrementa & præfecturæ 164 166</i>	
488. Scholarum apud eos ratio, a. 1554 18	
templa & Monasteria 202. bella & motus	
408 & seqq. 526. 541. & seqq. Religio 551 552	
<i>Tigurum munitur</i>	49
<i>Tossense coenobium extruitur</i>	31
<i>Tonurua insolita</i>	67
<i>Tribus Tiguri destruuntur, & revocantur 56. 57</i>	
<i>Turegum & Turgovia distinguuntur</i>	10 11
<i>Turgovia Helvetijs cedit</i>	161

Lit. U.

<i>Vallis Rhenana, Helvetiorum provincia</i>	164
<i>Veneti cum Tigur, fœdus ineunt</i>	100

I N D E X.

<i>S. Verenæ congregatio</i>	362
<i>Vinearum circa Tig copia</i>	75
<i>Vranij cum Tigur. fœdus pangunt 98. eos hu- manissime excipiunt</i>	178

Lit. W.

<i>Vvadisvilla Tigurinis cedit</i>	167
<i>Vvaldmannus pro Principe Palat. & contra Bur- gund. fortiter se gerit</i>	472. 479
<i>Vvettingense cœnobium ex bello Austr. multa accepit incommoda</i>	490
<i>Vvormatia fœdus cum Tigur. init</i>	99
<i>Vvynfelda Tigur. cedit</i>	167

Lit. Z.

<i>zollikona Tigurinis accedit</i>	165
------------------------------------	-----

Errata inter relegendum observata

P. 18 l. 19. Method. pag. 202. p. 32. l. 21. Thuregicenses erant, existimationem, atque eos in magna &c. P. 17. penult. Nichtbrievē P. 81. l. 16. Turgoviani. pag. 81. Elinckove. p. 95. l. 6. D. A. Erarium &c. P. 97. l. ult. del (b. c.) p. 134. l. 5. uisisse, p. 150. lin. 11. exemptionem. p. 168 l. 20. Vranienſes. P. 174. l. 13. communium. Pag. 211. l. 11. an. Chr. 1248. P. 177. l. 5. visitabant l. 8. id quod iteratum &c. l. 18. Bacchanalibus. lin. 19. à Tigurni. P. 178. l. 17. Vranienſium. P. 183. l. 11. Speculum. P. 201. lin. 6. parati. lin. 9. ſternunt. P. 203. l. 3. progreſſu. P. 211. l. 8. Hæ ædes. P. 320. l. 2. Eandem P. 327. l. penult. legata. P. 324. l. 4. omnes & ſingulas &c. P. 331. l. 6. Acceſſit Elifabetha. l. 13. tractatui huic. l. 21. Scriba. P. 410. l. 9. Elico. l. 11. ſiccā. P. 410. l. 16. patriæ libertate, vel multiplicandis pomærijs, vel augenda re familiari, bella Tigurni (c) reliquis Helvetijs conjuncti (d) geſſerunt & maxima, etiam ſpe ſpoliorum, & (c) veteribus ſupenda. P. 414. l. 10. Anno verò 658. P. 453. lin. 4. junctiſque cum Comite Eglino, Doggico (adverſas partes VVerdenberg, Hugone ſuſtentante) in gratiam P. 219. l. 17. in anniversario Eccl. Tigurinæ m. Febr. Henricus nobilis vir, dictus de VVandelberg, fundator Cœnobij in VVetinge P. 453. l. 42. vicit. Pag. 459. l. 17. in an. Chr. 1334. P. 458. l. 18. (d) ubi enim &c. Pag. 496 l. 10. an. M. 3282. & calculo ſumpt Stumpfij, quem hoc loco, & alibi, in ijs, quæ Chæbi natales antecedunt, exprimimus; in exteris Suisceſſi, qui textui authentico propior eſt, ſequi placuit: quod monendum hoc loco duximus ad tollendum Cœnobij

Qævès. P. 503. l. 5. Cal. Mart. P. 507. l. 17. pro ut in l. 20. l. 20. audivimus, ipſique vidimus. Pag. 527. l. penult, annumerabantur. Pag. 541. l. ult. excitata diſſidia, orti ſunt motus, aut nata frigufcula. P. 551. lin. 4. Chronologiam diſtinctis ſeculis, exhibitum l. 5. del exhibitam. P. 597. l. 13. 1487. P. 426. l. 6. laubula (puta Vznebergam.

Hottinger, Johann Heinrich,

Antiquitates Germanico-Thuricenses Speculum helvetico-Tigurinum

Tigurum 1737

Helv. 402

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10453660-0

VD18 14605066-001